

**İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
AVRUPA BİRLİĞİ ANABİLİM DALI**

DOKTORA TEZİ

**TÜRKİYE’NİN AVRUPA BİRLİĞİ ÜYELİĞİ
SÜRECİNDE LOBİ FAALİYETLERİ**

ŞÜKRÜ ALPER YURTTAŞ

2502110193

TEZ DANIŞMANI

PROF. DR. KIVANÇ ULUSOY

İSTANBUL – 2019

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

DOKTORA
TEZ ONAYI

Adı ve Soyadı : ŞÜKRÜ ALPER YURTTAŞ Numarası : 2502110193
Anabilim Dalı / Danışmanı : PROF. DR. KIVANÇ ULUSOY
Anasanat Dalı / Programı : AVRUPA BİRLİĞİ
Tez Savunma Tarihi : 25.03.2019 Saati : 16:00
TEZ BAŞLIĞI : Türkiye'nin Avrupa Birliği üyeliği sürecinde çıkar gruplarının lobi faaliyetleri

TEZ SAVUNMA SINAVI, İÜ Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği'nin 50. Maddesi uyarınca yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin KABULÜNE OYBİRLİĞİ / OYÇOKLUĞUYLA karar verilmiştir.

JÜRI ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- PROF. DR. KIVANÇ ULUSOY		Kabul
2- PROF. DR. ARZU KİHTİR		Kabul
3- PROF. DR. YEŞER YEŞİM ÖZER YÜRÜR		Kabul
4- DOÇ. DR. YONCA ÖZER		Kabul
5- DR. ÖGR. ÜYESİ FETHİ UFUK ÖZİŞİK		

YEDEK JÜRI ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1. DOÇ. DR. ERHAN DOĞAN		Kabul.
2. DR. ÖGR. ÜYESİ İLKER AKTÜKÜN		

ÖZ

TÜRKİYE’NİN AVRUPA BİRLİĞİ ÜYELİĞİ SÜRECİNDE LOBİ FAALİYETLERİ

Şükrü Alper YURTTAŞ

Farklı aktörlerin AB kurumlarına yönelik lobi çalışmaları, üye ülkelerden Birlik kurumlarına yetki aktarımına paralel olarak, zaman içinde artış göstermiştir. Geniş bir yelpazeden birçok farklı grup, AB düzeyinde lobi çalışmaları yürütmektedir. Bu tezin amacı sosyal inşacı bir perspektifle, bir AB adayı ülke sıfatıyla Türkiye’nin ekonomik ve siyasi aktörlerinin AB düzeyinde yürüttüğü lobi çalışmalarını ve bu çalışmaların hangi koşullarda etkili olabildiğini ortaya koymaktır.

Tezde, AB adaylık süreci neredeyse 20 yıla ulaşan ve bu yönüyle özgün bir örnek olan Türkiye’den dört sivil toplum kuruluşu ve iki siyasi partinin 1997-2017 yılları arasındaki lobi çalışmalarına odaklanılmıştır. Yapılan inceleme, grupların faaliyet raporları, basın bültenleri, seçim bildirgeleri gibi dokümanlarının yanı sıra, grup temsilcileriyle, lobi çalışmalarının muhatabı olan AB kurumlarından bürokrat ve politikacılarla ve konunun uzmanlarıyla yapılan derinlemesine mülakatlara dayandırılmıştır.

Çalışmada elde edilen bulgulara göre, incelenen aktörlerin lobi çalışmalarının Türkiye-AB ilişkilerindeki dalgalanmalardan etkilendiği görülmüştür. Fakat Türkiye’nin üyelik sürecinden ziyade kendi çalışma alanına odaklanıp, bu alanda teknik düzeyde lobi yapan ve özellikle ulusüstü çatı kuruluşlar düzeyinde sosyalizasyonunu gerçekleştiren gruplarda bu etkinin azaldığı saptanmıştır. Diğer yandan tezde incelenen grup türleri arasında tipolojik bir ayrıma gidilmiş ve sivil toplum kuruluşlarının siyasi partilere kıyasla, AB düzeyinde daha etkili lobi çalışmaları yürüttüğü sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: (Avrupa Birliği, lobicilik, çıkar grupları, çıkar temsili, sivil toplum kuruluşları, siyasi partiler)

ABSTRACT

LOBBYING ACTIVITIES DURING THE EU MEMBERSHIP PROCESS OF TURKEY

Şükrü Alper YURTTAŞ

Lobbying activities of different actors to the EU institutions have increased over time in parallel with delegation of power from member countries to the EU. A broad range of groups organize lobbying activities to the EU institutions. In this thesis, taking a social constructivist approach, I aim to explore the influence of a candidate country's interest groups' lobbying activities, where I look at Turkey as a case study.

Due to its EU accession process having reached nearly 20 years, Turkey is a unique case. Based on a typological classification of two types of groups, I focus on the lobbying activities of four Turkish NGOs and two political parties between 1997 and 2017. Taking a qualitative approach, the study consists of examination of archival data such as interest groups' activity reports, press releases, electoral manifestos as well as findings from in-depth interviews with representatives of interest groups, bureaucrats, and politicians from EU institutions and relevant experts.

The findings of the study indicate that lobbying activities of these actors are negatively influenced by fluctuations of Turkey-EU relations. However, the following groups below are less affected by these fluctuations on their lobbying activities. These are; the groups that focus on their own field of activities at technical level rather than the accession process of Turkey and the ones establish stronger ties with umbrella organizations at supranational level. The findings suggest that NGOs are more effective than political parties with respect to lobbying activities on political orbit of the EU.

Keywords: (European Union, lobbying, interest groups, interest representation, non-governmental organizations, political parties)

ÖNSÖZ

İletişimsel pratiklerin uluslararası ilişkilerdeki yeri ve özellikle Avrupa Birliği'nin karar süreçlerine etkisi henüz yüksek lisans tezimi yazarken ilgimi çekmeye başlayan bir konu oldu. Türkiye ve Fransa'dan iki yerel yönetim biriminin iletişim çalışmalarını karşılaştırmalı olarak incelediğim yüksek lisans tezimin ardından doktora başladığımda, hangi alanda çalışmak istediğime karar verme konusunda açıkçası fazla zorlanmadım. Doktora ders aşamasından itibaren aklımda olan çıkar gruplarının lobi çalışmalarını inceleme fikri, Avrupa Birliği düzeyinde Türk çıkar temsili üzerine yapılan çalışmaların sayıca az olmasını fark etmemin ve değerli hocalarımın yönlendirmelerinin etkisiyle zamanla daha da netleşti. Bu çalışma, henüz ders aşamasındayken başladığım ve tez aşamasında yoğunlaştırdığım çabaların ürünü olarak ortaya çıktı.

Uzun soluklu bu çalışmanın farklı aşamalarında destek aldığım kişi ve kurumların adlarını anmadan geçemeyeceğim. Öncelikle, tez çalışmasına başladığım dönemdeki danışman hocam Doç. Dr. Özlem Terzi'ye ve daha sonra danışmanlığımı devralan Prof. Dr. Kıvanç Ulusoy'a bu süreçteki tüm yardım ve yönlendirmelerinden dolayı teşekkürlerimi sunarım. Onların desteği olmadan bu tez tamamlanamazdı. Tez izleme komitemde yer alan ve komite toplantılarının dışında da kolaylıkla ulaşip görüşlerine başvurabildiğim, bana içtenlikle destek olan hocalarım Doç. Dr. Hakan Güneş ve Doç. Dr. Yonca Özer'e de teşekkürü borç bilirim. Ayrıca tezin farklı aşamalarında görüşlerine başvurduğum Prof. Dr. Ercüment Tezcan, Prof. Dr. Levent Ürer, Prof. Dr. Sanem Baykal, Prof. Dr. Belgin Akçay, Doç. Dr. Çiğdem Nas, Doç. Dr. Senem Aydın Düzgüt ve Dr. Bilge Fırat O'Hearn'e değerli görüşlerini paylaştıkları için teşekkür ederim. Her biri, yorumlarıyla konuya farklı bir perspektiften bakmamı sağladı.

Çalışma kapsamında Brüksel, Ankara ve İstanbul'da birçok görüşme gerçekleştirdim. Bunların bir kısmı, isimleri tezin ekler kısmında da yer alan kişilerle yaptığım ve teze doğrudan katkı sağlayan görüşmelerdi. Bir kısmı ise teze metin olarak doğrudan girmese de çalışmamı kurgularken faydalandığım söyleşilerdi. Tüm bu görüşmeler sayesinde hem AB düzeyinde çıkar temsil dünyasını daha yakından tanıma şansı buldum hem de birçok değerli insanla tanışma fırsatı yakaladım. Sayılarının çokluğu nedeniyle isimlerini tek tek anamayacağım tüm bu kişilere bana değerli zamanlarını ayırdıkları için şükranlarımı sunarım.

Araştırma sürecinde bana her zaman anlayış gösteren, çalışmakta olduğum İT Girişimcilik ve İnovasyon Merkezi'nden hocalarım ve iş arkadaşlarım da teşekkürü fazlasıyla hak ediyor.

2017 yılında, İstanbul'daki çalışma tempoma ara verip teze daha yoğun odaklanabilmek amacıyla yaklaşık bir ay kadar Selanik'te Aristoteles niversitesi'nde bulunma imkânı yakaladım. Yine aynı yıl, Brüksel'deki çıkar temsil dünyasını daha yakından gözlemlemek ve mlakatlarımın bir kısmını yapabilmek için Universit  Libre de Bruxelles'de iki aylık çalışma şansım oldu. Bu süreçte bana araştırma yapmak için gerekli altyapıyı sağlayan ve iki farklı akademik çevrede bulunma şansı veren her iki kuruma da çok şey borçluyum.

Son olarak, eğitim hayatım boyunca desteklerini esirgemeyen aileme ve bu zorlu süreçte yanımda olan arkadaşlarıma en içten teşekkürlerimi sunarım.

İÇİNDEKİLER

ÖZ	iii
ABSTRACT	iv
ÖNSÖZ.....	v
TABLolar LİSTESİ	ix
ŞEKİLLER LİSTESİ	x
KISALTMALAR LİSTESİ	xi
GİRİŞ	14

BİRİNCİ BÖLÜM

SOSYAL İNŞACI ÖĞRENME SÜRECİNİN BİR ARACI OLARAK LOBİCİLİK

1.1. Avrupa Birliği Lobicilik Literatürüne Genel Bir Bakış.....	19
1.2. Lobicilikte Etki Ölçümü.....	29
1.3. Kuramsal Yaklaşım.....	33
1.4. Çıkar Gruplarının Karar Alma Süreçlerine Katılım Aracı Olarak Lobicilik.....	39
1.5. Lobiciliğin Yöntemleri.....	43
1.6. Lobiciliğin Benzer Kavramlarla İlişkisi	47
1.7. Lobiciliğin Tarihi.....	53
1.8. Lobicilik ve Etik.....	58

İKİNCİ BÖLÜM

AVRUPA BİRLİĞİ KURUMLARINA YÖNELİK LOBİ FAALİYETLERİ

2.1. Komisyon.....	63
2.1.1. Komisyon'un İç Örgütlenmesi	64
2.1.2. Karar Alma Sürecinde Komisyon'a Etki Eden Organlar.....	68
2.1.3. Karar Alım Sürecinin Komisyon'daki İç İşleyişi.....	72
2.1.4. Komisyon'a Yönelik Lobiciliğe İlişkin Genel Değerlendirmeler	76
2.2. Parlamento	77
2.2.1. Parlamento'nun Yasama Sürecindeki Yetkilerinin Gelişimi	78
2.2.2. Parlamento'nun İç Örgütlenmesi.....	85
2.2.3. Parlamento'ya Yönelik Lobiciliğe İlişkin Genel Değerlendirmeler	94
2.3. Konsey	95
2.3.1. Konsey'in İç Örgütlenmesi	96
2.3.2. Konsey'e Yönelik Lobiciliğe İlişkin Genel Değerlendirmeler	104

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SİYASİ VE EKONOMİK AKTÖRLERİN AVRUPA BİRLİĞİ DÜZEYİNDE YÜRÜTTÜĞÜ LOBİ ÇALIŞMALARININ ANALİZİ

3.1. Siyasi ve Ekonomik Aktörlerin Tarihsel Süreçte Türkiye-Avrupa Birliği İlişkilerine Yaklaşımı.....	108
3.2. Katılım Sürecindeki Güncel Tartışmalara Lobicilik Perspektifinden Bakış	125
3.3. Sivil Toplum Kuruluşlarının Lobi Faaliyetleri	136
3.3.1. TÜSİAD	137
3.3.2. TOBB	157
3.3.3. İKV	164
3.3.4. KAGİDER	174
3.3.5. Lobi Faaliyetlerinde Devlet-Sivil Toplum İlişkileri.....	179
3.4. Siyasi Partilerin Lobi Faaliyetleri	185
3.4.1. Adalet ve Kalkınma Partisi	186
3.4.2. Cumhuriyet Halk Partisi	196
SONUÇ VE DEĞERLENDİRME.....	204
KAYNAKÇA.....	212
EKLER	243
ÖZGEÇMİŞ	249

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1.1: Lobicilikte etki ölçümünde metodolojik yaklaşımlar.....	32
Tablo 1.2: Komisyon'un çıkar grubu sınıflandırması.....	40
Tablo 1.3: Doğrudan ve dolaylı lobicilik araçları.....	43
Tablo 2.1: Avrupa Parlamentosu üyelerinin siyasi grup dağılımı.....	89
Tablo 2.2: Konsey oluşumları.....	98
Tablo 4.1: Çıkar gruplarının Brüksel temsilciliklerinin açılış tarihleri ve üye oldukları çatı kuruluşlar.....	206

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 2.1: Komisyon’da karar alım sürecinin işleyişi	75
Şekil 2.2: Ortak Karar Prosedürü.....	83
Şekil 2.3: Parlamento’da karar alım sürecinin işleyişi.....	91
Şekil 2.4: Konsey’de karar alım sürecinin işleyişi	97
Şekil 4.1: Çıkar gruplarının AB kurumlarını etkileme kanalları.....	207

KISALTMALAR LİSTESİ

AAET	: Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu
AB	: Avrupa Birliği
ABA	: Avrupa Birliği Antlaşması
ABAD	: Avrupa Birliği Adalet Divanı
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
ABGS	: Avrupa Birliği Genel Sekreterliği
ABİG	: Avrupa Birliği İletişim Grubu
ABİHA	: Avrupa Birliği'nin İşleyişi Hakkında Antlaşma
ABİS	: Avrupa Birliği İletişim Stratejisi
AECR	: Avrupa Muhafazakârlar ve Reformcular İttifakı
AET	: Avrupa Ekonomik Topluluğu
AGRP	: Hükümet İlişkileri Profesyonelleri Derneği
AKÇT	: Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu
AK Parti	: Adalet ve Kalkınma Partisi
ANAP	: Anavatan Partisi
AP	: Adalet Partisi
AP	: Avrupa Parlamentosu
BBCWS	: BBC Dünya Servisi
BDİ	: Alman Endüstrileri Federasyonu
BK	: Bölgeler Komitesi
BM	: Birleşmiş Milletler
BusinessEurope	: Avrupa İş Dünyası Konfederasyonu
CCBE	: Avrupa Barolar Birliği
CHP	: Cumhuriyet Halk Partisi
COCOR	: Koordinasyon Komitesi
Confindustria	: İtalyan Sanayicileri Konfederasyonu
COPA	: Profesyonel Tarım Organizasyonları Komitesi
COREPER	: Daimi Temsilciler Komitesi
COSAC	: Avrupa İşleri Komiteleri Konferansı
DEİK	: Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu
DEP	: Demokrasi Partisi
DG Growth	: İç Pazar, Sanayi, Girişimcilik ve KOBİ'ler Genel Müdürlüğü

DG Near Müdürlüğü	: Komşuluk Politikaları ve Genişleme Müzakereleri Genel
DİSK	: Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu
DP	: Demokrat Parti
DYP	: Doğru Yol Partisi
ECOFIN	: Ekonomik ve Finansal İlişkiler Konseyi
ECR	: Avrupa Muhafazakâr ve Reformcular Grubu
EFD	: Özgürlük ve Doğrudan Demokrasi Grubu
ENF	: Uluslar Avrupası ve Özgürlük Grubu
EPC	: Avrupa Politika Merkezi
EPP	: Avrupa Halkları Partisi/Hristiyan Demokratlar
ERTF	: Avrupa Roman ve Göçebeler Forumu
ESK	: Ekonomik ve Sosyal Komite
ETUC	: Avrupa İşçi Sendikaları Konfederasyonu
EUROCHAMBRES	: Avrupa Ticaret ve Sanayi Odaları Birliği
EWL	: Avrupa Kadın Lobisi
FARA	: Yabancı Temsilciler Kayıt Yasası
FEPS	: Avrupa İlerici Çalışmalar Vakfı
GB	: Gümrük Birliği
GBOK	: Gümrük Birliği Ortak Komitesi
GKA	: Geri Kabul Antlaşması
GKRY	: Güney Kıbrıs Rum Yönetimi
GM	: Genel Müdürlük
GUE/NGL	: Avrupa Birleşik Solu/İskandinav Yeşil Sol
HDP	: Halkların Demokratik Partisi
ICC	: Milletlerarası Ticaret Odası
İKV	: İktisadi Kalkınma Vakfı
İSO	: İstanbul Sanayi Odası
İTO	: İstanbul Ticaret Odası
KAGİDER	: Türkiye Kadın Girişimciler Derneği
KİK	: Karma İstişare Komitesi
KOB	: Katılım Ortaklığı Belgesi
KPK	: Karma Parlamento Komisyonu
MÇB	: Müzakere Çerçeve Belgesi

MDAÜ	: Merkez ve Doğu Avrupa Ülkeleri
MEDEF	: Fransız Girişimciler Hareketi
MGK	: Milli Güvenlik Kurulu
MHP	: Milliyetçi Hareket Partisi
MNP	: Milli Nizam Partisi
MSP	: Milli Selamet Partisi
MÜSİAD	: Müstakil Sanayici ve İş Adamları Derneği
ODGP	: Ortak Dış ve Güvenlik Politikası
PES	: Avrupa Sosyalist Partisi
REACH	: Kimyasal Ürünlerin Tescili, Değerlendirmesi, İzni ve Kısıtlanması
REG	: Reform Eylem Grubu
RİG	: Reform İzleme Grubu
ROIR	: Çıkar Grupları Kaydı
RP	: Refah Partisi
S&D	: Sosyalistler ve Demokratlar Grubu
SEAP	: Avrupa İşleri Uygulayıcıları Derneği
SHP	: Sosyal Demokrat Halkçı Parti
STA	: Serbest Ticaret Anlaşması
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TEPAV	: Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı
The Greens/EFA	: Yeşiller/Avrupa Özgür İttifakı
TİP	: Türkiye İşçi Partisi
TOB	: Türkiye Odalar Birliği
TOBB	: Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği
TTYO	: Transatlantik Ticaret ve Yatırım Ortaklığı
TÜRK-İŞ	: Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu
TÜRSAB	: Türkiye Seyahat Acenteleri Birliği
TÜSİAD	: Türkiye Sanayicileri ve İş İnsanları Derneği
UETD	: Avrupalı Türk Demokratlar Birliği
UNICE	: Avrupa Sanayici ve İşveren Konfederasyonları Birliği
WEP	: Kadın Girişimcilik Platformu
YASED	: Uluslararası Yatırımcılar Derneği

GİRİŞ

Karar alma süreçlerini etkileme girişiminin bir aracı olarak lobicilik uygulamaları, çıkar grupları tarafından ülke, bölge ve siyasal sistem farkı olmaksızın uzun yıllardır kullanılmaktadır. Çok katmanlı yönetim yapısıyla, çıkar gruplarına karar alma süreçlerinin birçok aşamasında müdahale olanağı sağlayan Avrupa Birliği de, genişleme ve derinleşme süreçlerine paralel olarak, lobi çalışmalarının hedefinde yer almaya başlamıştır.

Lobicilik çalışmaları açısından bakıldığında AB'nin, büyük ölçüde üye ülkelerin çıkar gruplarının ve Birlik düzeyinde örgütlenmiş çatı kuruluşların etkin olduğu bir arena olduğu söylenebilir. AB lobicilik literatürü de büyük oranda, çıkar gruplarının lobi stratejilerini, karar alım mekanizmalarına giriş kanallarını ve şekillerini farklı açılardan inceleyen çalışmalardan oluşmaktadır.¹ Fakat AB, aday ülkelerin çıkar gruplarına da lobi çalışmaları için çeşitli olanaklar sağlamakta, dolayısıyla bu gruplar da AB'nin karar alma süreçlerine müdahil olabilmek için Birlik kurumlarına yönelik lobi faaliyetleri yürütmektedir.

Bu çalışmada, bir aday ülkenin siyasi ve ekonomik aktörlerinin AB düzeyinde etkin lobi faaliyetleri yürütebileceği varsayımından hareketle, Türkiye örneğinde bu varsayımın geçerli olup olmadığı sorusuna yanıt aranmıştır. Bu bağlamda, Türkiye'nin AB adaylığı sürecinde Türk çıkar gruplarının, gerek Türkiye'nin katılım sürecine destek olmak gerekse kendi çalışma alanlarında AB düzeyinde karar süreçlerini etkilemek amacıyla yürüttüğü lobi faaliyetleri incelenmiş ve bu faaliyetlerin etkili olabilmesi için gerekli koşulların neler olduğu ortaya konmuştur. Bunun yanı sıra çalışmada, incelenen grup türleri arasında lobi faaliyetlerinin etkinliği açısından farklılıkların ortaya çıkması durumunda, bu farklılıkların nedenleri ve Türkiye-AB ilişkilerinin dalgalı seyrinin incelenen grupların lobi faaliyetlerine ne ölçüde etki ettiği sorularına da yanıt aranmıştır.

Yaklaşık 20 yılı bulan adaylık süreciyle, bugüne dek AB adayı olmuş tüm diğer ülkelerden daha uzun süre aday ülke statüsüne sahip olan Türkiye, bu yönüyle çalışmamız için oldukça elverişli bir vakadır. Türkiye'nin adaylık sürecinin uzunluğu, grupların lobi faaliyetlerinin etkinliğinin bu süreç içinde değişimini gözlemlemeye de imkân tanımaktadır. Bu nedenle, çalışmada Türkiye'nin adaylık

¹ Adriana Bunea, Frank R. Baumgartner, "The state of the discipline: authorship, research designs, and citation patterns in studies of EU interest groups and lobbying", **Journal of European Public Policy**, 21:10, 2014, s. 1421.

başvurusunun Birlik kurumları tarafından değerlendirildiği 1997'den, 2016'daki darbe girişimi sonrasında yapılan çalışmaları da kapsayacak şekilde, yaklaşık 20 yıllık bir süreçte yürütülen lobi faaliyetleri incelenmiştir.

Çalışmada 4 sivil toplum kuruluşu, 2 siyasi parti olmak üzere toplamda 6 grubun lobi faaliyetleri mercek altına alınmıştır. Bu grupların seçiminde, öncelikle kendi çalışma alanlarında AB kurumlarıyla düzenli temas halinde olup bu kurumlara yönelik lobi faaliyetleri yürütmeleri, Türkiye'nin AB üyeliğini destekliyor olmaları ve Brüksel'de temsilciliğe sahip olmaları baz alınmıştır. Ayrıca Birlik kurumlarından yetkililerle yapılan derinlemesine görüşmelerde, Türk çıkar gruplarının hangilerinin AB düzeyinde aktif lobi çalışmaları yürüttüğü sorusu yöneltilmiş ve bu soruya verilen yanıtların belirlediğimiz kurumlarla örtüştüğü görülmüştür. Bu doğrultuda, zaman zaman Avrupa'nın farklı başkentlerinde etkin çalışmalar yürüten fakat AB kurumlarına yönelik düzenli çalışmalar yürütmeyen ve Brüksel'de kurumsal bir yapılanmaya sahip olmayan gruplar çalışmanın kapsamı dışında bırakılmıştır. Brüksel'de temsilciliği olmasına ve zaman zaman oldukça aktif çalışmalar yürütmelerine rağmen, başta nakliye sektörü olmak üzere, belirli sektörel alanlarda lobi çalışması yürüten kuruluşlar da çalışmanın kapsamı dışında bırakılan bir diğer grup türüdür.

Yukarıda sıralanan kriterler temelinde, sivil toplum kuruluşu başlığı altında iş dünyasının temsil kuruluşu olarak TÜSİAD'ın, meslek odalarını temsilen TOBB'un, özel sektörün AB düzeyindeki ilk temsil kuruluşu olan İKV'nin ve toplumsal kimlik grubu sıfatıyla KAGİDER'in lobi çalışmaları incelenmiştir.

Çalışmanın siyasi partiler başlığındaysa, AK Parti ve CHP'nin yürüttüğü lobi çalışmaları incelenecektir. Bu iki partinin seçilme gerekçesi, en azından retorikte AB üyeliğini desteklemeleri ve incelenen sürecin büyük bölümünde, iktidar ve ana muhalefet partisi konumunda olmaları dolayısıyla toplumun geniş bir kesimini temsil ettikleri düşüncesidir.

Çalışmamızın inceleme konusunu, Türkiye'deki farklı aktörler tarafından AB katılım sürecinde yürütülen lobi çalışmaları oluşturmaktadır. Bu uzun soluklu süreçte incelenen çalışmaları ele alırken, konuyu açıklamaya en uygun kuramsal yaklaşımın sosyal inşacılık olduğu düşünülmektedir. Zira sosyal inşacılığın temel ayrıştırıcı özellikleri çalışmamız için gerekli araçları sağlaması bakımından oldukça kullanışlıdır. Bu özellikler, sosyal inşacılığın yapan-yapı (agent-structure) etkileşimine vurgu yapması, kimlik ve çıkarları verili olarak değil, sosyal etkileşimin ürünü olarak ele alması ve normlarla beklentilerin sosyal etkileşimin bir sonucu

olarak zamanla değişebileceği varsayımdır.² Lobiciliğin temelde çıkar gruplarıyla karar alıcıların etkileşimine dayanması ve yaptığımız incelemenin aslında çıkar gruplarıyla karar alıcıların sosyal etkileşimine odaklanması, çalışmanın sosyal inşacı bir kuramsal yaklaşıma sahip olmasının temel gerekçeleridir.

Bu kuramsal yaklaşım çerçevesinde, öncelikle incelenen kurumların AB katılım sürecine ilişkin genel tutumlarının ve hangi konu başlıklarına daha fazla önem verdiklerinin belirlenmesi için yazılı belgeler incelenmiştir. Söz konusu belgeler; sivil toplum kuruluşları için dönemsel faaliyet raporlarını, tematik raporları, basın bültenlerini, kurum temsilcilerinin açıklamalarını, siyasi partiler içinse parti programlarını, seçim bildirgelerini, parti liderlerinin ya da temsilcilerinin açıklamalarını ve TBMM tutanaklarını kapsamaktadır. Bunların yanı sıra, yapılan basın taramasıyla kurumların çalışmalarına ilişkin basında yer alan haberler de incelenmiştir. Bu belgelerin incelenmesinin ardından tüm kurumlara yönelik yarı yapılandırılmış soru formları hazırlanmış ve kurumların AB temsilcileriyle yapılan derinlemesine mülakatlarda bu sorulara yanıt aranmıştır.³

Çalışmanın birinci bölümünde daha detaylı şekilde görüleceği gibi, lobicilikte etki ölçümüne odaklanan çalışmaların temel zorluğu metodolojik yaklaşım konusunda ortaya çıkmaktadır. Bir başka deyişle lobi etkisini ölçmek oldukça güçtür ve mevcut yöntemlerin tamamı belirli dezavantajlara sahiptir. Bu çalışmada derinlemesine mülakat yöntemine başvurmamızın temel sebebi, lobi çalışmalarının büyük oranda yüz yüze ilişkiler üzerinden yürütülmesidir. Fakat kurum temsilcileriyle yapılan mülakatlar tek taraflı bir bakış açısını yansıttığından, etkiden ziyade etki algısına ilişkin fikir vermektedir. Bu sorunu aşmak ve etki ölçümüne yönelik daha nesnel sonuçlara ulaşabilmek amacıyla, lobi çalışmalarının muhatabı olan AB kurumlarından temsilcilerle de derinlemesine mülakatlar yapılmıştır. Çalışma kapsamında görüşlerine başvurulacak üçüncü grup ise “diğer uzmanlar” olarak adlandırabileceğimiz, incelediğimiz grupların ya da AB kurumlarının temsilcisi olmayan fakat Brüksel’deki çıkar temsil yapısı hakkında bilgi sahibi kişilerden oluşmaktadır. Bu kapsamda; düşünce kuruluşu üyesi, akademisyen, araştırmacı, lobici gibi farklı meslek gruplarından kişilerle görüşülmüştür.

² Joseph S. Nye, David A. Welch, **Küresel Çatışmayı ve İşbirliğini Anlamak**, İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2013, s. 93.

³ Soru formu örneklerine Ek-2’den ulaşılabilir.

Yapılan araştırmanın sonucunda, belirli koşulları yerine getirebilen grupların etkili lobi faaliyetleri gerçekleştirebildiği saptanmıştır. Bu koşulların başında, lobicilikte karar alıcı için temel motivasyonun doğru ve güvenilir bilgiye ulaşabilmek olması nedeniyle, doğru ve yeterli bilgi arzını sağlamak gelmektedir. Bir diğer koşul, AB düzeyindeki çatı kuruluşlarla güçlü bağlar kurabilmektir. Bu kuruluşlarla sosyalizasyonunu gerçekleştiren çıkar grupları, lobi faaliyetlerini supranasyonel düzeye taşıyabilmektedir. Birlik kurumlarıyla süreklilik arz eden ilişkiler geliştirebilen ve AB'nin çok katmanlı ve çok kültürlü karar alma mekanizmasına hâkim temsilcileri bünyesinde barındırmaksa, diğer koşullar olarak öne çıkmaktadır. Ayrıca lobi faaliyetlerinin etkisi açısından, incelenen sivil toplum kuruluşlarıyla siyasi partiler arasında da belirgin bir fark ortaya çıkmaktadır. Türkiye'nin katılım sürecinin siyasi boyutunu çalışmalarının odağına alan siyasi partilerin, Türkiye-AB ilişkilerinde dalgalanmaların yaşandığı dönemlerde lobi etkilerini büyük ölçüde yitirdiği, buna karşın bu dönemlerde kendi çalışma alanında daha teknik düzeyde lobi faaliyetleri yürüten ve lobi kanallarını çeşitlendiren sivil toplum kuruluşlarının daha etkili olabildiği görülmektedir.

Çalışma aşağıdaki şekilde ilerleyecektir. Birinci bölümde, öncelikle AB lobicilik literatürü incelenerek mevcut çalışmalarda odaklanılan konular ve literatürdeki eksiklikler ortaya konacaktır. Ardından, etki kavramı tanımlanacak ve çıkar gruplarının lobi çalışmalarının etkisini ölçmede kullanılan metodolojik yaklaşımlara ve bu çalışmada hangi yöntemin kullanıldığına değinilecektir. Çalışmada kullanılan kuramsal yaklaşım olan sosyal inşacılığın ortaya çıkışı ve AB literatüründeki yeri de birinci bölümde ele alınacak konular arasındadır. Birinci bölümde ayrıca, lobicilik kavramı tanımlanacak ve temel lobicilik yöntemleri incelenecektir. Bölümün devamında; kamu diplomasisi, halkla ilişkiler, ulus markalama ve propaganda gibi lobicilikle ilişkili kavramlar ve bu kavramlarla lobiciliğin farkları incelenerek lobiciliğe dair bir kavramsal çerçeve oluşturulacaktır. Bu bölümde son olarak, AB'deki lobicilik uygulamaları ile bu uygulamalara yönelik eleştiriler ve lobicilikte etik konusu tartışılacaktır.

İkinci bölümde çıkar gruplarının AB kurumlarına yönelik lobi çalışmalarına odaklanılacaktır. Bu bölümde çıkar gruplarının lobi çalışmalarında temas kurduğu üç AB kurumu olan Komisyon, Parlamento ve Konsey'e yönelik çalışmalar ve çıkar gruplarının karar alım süreçlerine müdahale noktaları incelenecektir.

Çalışmanın üçüncü bölümünde, öncelikle Türkiye’de sivil toplum kuruluşları ve siyasi partilerin Türkiye-AB ilişkilerine bakışına dair bir tarihsel arka plana yer verilecek, ardından Türkiye’nin katılım sürecindeki temel tartışma konuları lobcilik ekseninde ele alınacak ve son olarak bir önceki bölümde elde edilen bulgular üzerinden Türkiye’nin AB’ye üyelik sürecinde sivil toplum kuruluşları ve siyasi partiler tarafından yürütülen lobi çalışmalarının aktör bazlı analizi yapılacaktır.

Sonuç ve değerlendirme bölümünde ise çalışmanın önceki bölümlerinde elde edilen bulgular ışığında, incelenen grupların AB düzeyinde yürüttüğü lobi çalışmaları değerlendirilecektir. Böylece, bir aday ülkenin siyasi ve ekonomik aktörlerinin AB düzeyinde etkili lobi faaliyetleri gerçekleştirebileceği varsayımı sınanacaktır.

Çalışmada iki farklı grup türünün incelenmiş olması, bu grup türleri arasında lobi çalışmalarına ilişkin tipolojik bir sınıflandırma yapmaya olanak tanımaktadır. İncelenen grup türlerinin lobi çalışmalarının etkinliği açısından farklılaşması nedeniyle, bu farkın sebepleri de sonuç bölümde tartışılan konular arasında yer alacaktır. Ayrıca, grupların lobi çalışmalarında hangi kanalları kullandıkları, zaman içinde çalışmaların etkinliğinde bir değişim yaşanıp yaşanmadığı, lobi çalışmalarının Türkiye-AB ilişkilerinin dalgalı seyrinden ne ölçüde etkilendiği ve bu süreçte devlet-sivil toplum ilişkisinin hangi boyutta olduğu da çalışma kapsamında yanıt aranacak sorular arasındadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

SOSYAL İNŞACI ÖĞRENME SÜRECİNİN BİR ARACI OLARAK LOBİCİLİK

Bu bölümde, öncelikle AB lobcilik literatürü incelenip, literatürün eksik yönleri saptanacaktır. Ardından çalışmada kullandığımız temel kavramlardan “etki” kavramı tanımlanıp, lobcilikte kullanılan etki ölçüm yöntemlerine ve bu çalışmada hangi yöntemin tercih edileceğine odaklanılacaktır. Çalışmanın kuramsal çerçevesini oluşturan sosyal inşacı kuram, ortaya çıkış koşulları ve ayırıştırıcı özellikleriyle ele alındıktan sonra, lobcilik kavramı tanımlanacak ve lobi faaliyetlerinde kullanılan yöntemler tartışılacaktır.

Bölüm kapsamında, lobciliğin ilişkili olduğu kavramlar olan kamu diplomasisi, halkla ilişkiler, ulus markalama ve propaganda ile benzerlikleri ve farkları ortaya konacak ve böylece lobciliğe ilişkin bir kavramsal çerçeve oluşturulmaya çalışılacaktır. Ayrıca lobciliğin dünyada ve AB’de gelişimi, lobciliğe yöneltilen eleştiriler ve lobcilik-etik ilişkisi de birinci bölümde tartışılacak konular arasındadır.

1.1. Avrupa Birliği Lobcilik Literatürüne Genel Bir Bakış

Lobcilik üzerine yapılan akademik çalışmaların genellikle lobciliğin en yoğun şekilde uygulandığı ve lobi çalışmalarına en büyük bütçelerin ayrıldığı ABD’ye odaklandığı görülmektedir. Fakat AB’de de karar alma süreçlerini etkilemeye yönelik lobi faaliyetleri konusunda geniş bir literatür oluşmuş durumdadır. Söz konusu literatürün büyük bölümü çıkar gruplarının başarı ölçütlerini ve farklı sektörlerden ekonomik çıkar gruplarının AB düzeyinde yürüttüğü lobi faaliyetlerini inceleyen çalışmalardan oluşmaktadır. Bunların yanı sıra, toplumsal kimlik gruplarının hak taleplerini içeren faaliyetler ve ülkelerin yürüttüğü lobi çalışmaları, literatürde mercek altına alınan diğer konular arasındadır.

Bunea ve Baumgartner’ın 2014’te yayınlanan çalışması, AB lobcilik literatürünün gelişimini yansıtmaya açısından oldukça çarpıcı veriler ortaya koymaktadır. Yaptıkları çalışmada, AET’nin kurulduğu 1958’den Aralık 2013 tarihine kadar AB’de lobcilik üzerine yazılmış akademik makaleleri inceleyen

araştırmacılar, bu alana olan ilginin gelişimini ortaya koymuştur.¹ Çalışmanın en ilginç bulgularından biri yıllar içinde makale sayısının değişimidir. Belirlenen kriterlere göre yapılan taramada, 1958-1993 yılları arasında AB’de lobicilik konusunda yayınlanmış sadece 12 makaleye ulaşılrken, 1994-2013 yılları arasında yayınlanmış 184 makaleye ulaşılmıştır. 1994’ten sonra yaşanan artışta, Maastricht Antlaşması’yla entegrasyonun derinleşmesinin etkisi olduğu söylenebilir. 1994-2013 dönemi kendi içinde değerlendirildiğinde ise 1994-2006 yılları arasında yayınlanmış 57 makaleye ulaşılrken, 2007-2013 yılları arasında yayınlanmış 127 makaleye ulaşıldığı görülmektedir. 1958’den bu yana yayınlanan makalelerin yüzde 70’inin son 10 yılda yayınlanmış olması da araştırmanın önemli bulgularından bir diğeridir.² Bu verilerden hareketle, AB’de lobiciliğin hızlı gelişmekte olan bir araştırma sahası olduğu ve birçok alanda AB’ye yetki devrine paralel olarak lobi faaliyetlerine olan akademik ilginin arttığı söylenebilir.

Bu aşamada, AB lobicilik literatürünü oluşturan çalışmalardan bazı örnekleri; kavramsal yaklaşımlarını, yöntemlerini ve bulgularını ortaya koyacak şekilde incelemenin, mevcut çalışmalardaki yaklaşımların ve literatürün eksik yönlerinin daha iyi anlaşılması açısından faydalı olacağını düşünüyoruz.

Lobi çalışmalarının başarısına etki eden faktörleri, “yapısal koşullar”, “uzlaşmazlık düzeyi” ve “konunun türü” olmak üzere üç ana başlıkta sınıflandıran Michalowitz’e göre bu üç faktörün kombinasyonuna bağlı olarak çıkar gruplarının karar süreçlerine etki etme düzeyi değişmektedir.³ Çalışmada yapısal koşullar, lobi çalışmasıyla karar değişikliği hedeflenen yapının karar alma sürecinin demokrasi, şeffaflık ve hesap verebilirlik düzeyini, uzlaşmazlık düzeyi lobi yapılan konuya ilişkin toplumda ve karar alıcılar arasındaki kutuplaşmayı, konunun türü ise lobi yapılan konunun teknik ya da politik olma düzeyini ifade etmektedir. Bu yaklaşıma göre, lobi çalışmaları için hedef alınan yapının demokratik karar alma süreçlerine sahip olması, konu üzerinde keskin bir kutuplaşma olmaması ve konunun teknik boyutlarının ağır basması, lobi çalışmasının etki düzeyini belirlemektedir. Michalowitz’in çalışması, bu çalışmanın vaka analizi için de kullanışlı araçlar sağlamaktadır. Çalışmada

¹ Çalışmada, 22 akademik dergide çıkar grupları ve AB düzeyinde lobi faaliyetleri konusunda İngilizce olarak yayınlanmış toplam 196 makale incelenmiştir.

² Bunea, Baumgartner, **a.g.e.**, s. 1420.

³ Irina Michalowitz, “What determines influence? Assessing conditions for decision-making influence of interest groups in the EU”, **Journal of European Public Policy**, 14:1, 2007, s. 138.

farklı yapılara yönelik lobi çalışmaları karşılaştırılmadığından, yapısal koşullar bir değişken değildir. Fakat üçüncü bölümde de görüleceği gibi, uzlaşmazlık düzeyi ve konunun türü başlıklarının, çalışmada incelediğimiz grupların lobi faaliyetlerini önemli düzeyde etkilemektedir.

Mahoney de benzer şekilde, lobi çalışmalarının başarı koşullarına odaklandığı çalışmasında, yine üçlü bir sınıflandırmayla; kurumsal, konu bazlı ve çıkar grubunun özelliklerinden kaynaklanan etkenlerin lobi faaliyetlerinin başarıyla ulaşmasında etkili olduğunu belirtmektedir.⁴

Klüver de çalışmalarının önemli bir kısmında, bizim de bu çalışmada yapmaya çalışacağımız gibi, çıkar gruplarının başarı koşullarına odaklanmıştır. Lobi faaliyetlerinin başarısının çıkar gruplarının tipolojisine göre değişip değişmediğini incelediği çalışmasında Klüver, grupları çıkarların doğasına göre ve organizasyon yapılarına göre sınıflandırmıştır. Çıkar gruplarının Komisyon'un hazırladığı yasa teklifleri üzerindeki etkisini kantitatif metin analizi yöntemi ile ölçen Klüver, önceki çalışmalarda ulaşılan bulguların aksine grupların yapısının lobi faaliyetinin başarısı üzerinde anlamlı bir etkisinin olmadığı sonucuna ulaşmıştır. Bu bulgudan hareketle çalışmada, AB'de politika yapım süreçlerini, toplumun küçük bir kısmını temsil eden birkaç güçlü lobi grubunun değil irili ufaklı birçok farklı lobi grubunun etkilediği, dolayısıyla lobiciliğin farklı kesimlerin iradesini karar alım süreçlerine yansıtabilmesine olanak tanınması açısından AB'deki demokrasi açığını kapatmakta etkili olabileceği öne sürülmüştür.⁵

Klüver, spesifik bir alanda AB'de karar alımını etkilemeye çalışan çıkar gruplarının başarı kriterlerinin neler olduğu sorusuna ise Komisyon'daki yasa taslaklarını etkilemeye çalışan çıkar gruplarını incelediği çalışmasında yanıt aramıştır. Klüver'e göre konu bazlı ve kısa süreli koalisyonlar lobilerin başarısında önemli rol oynamaktadır. Buna göre, farklı amaçlarla da olsa politika yapım sürecinde aynı yönelimi paylaşan gruplar, Komisyon'daki karar alım sürecini çıkarları doğrultusunda etkilemekte başarılı olmaktadır.⁶

⁴ Christine Mahoney, "Lobbying Success in the United States and the European Union", **Journal of Public Policy**, 2007:27, s. 36.

⁵ Heike Klüver, "Biasing Politics? Interest Group Participation in EU Policy-Making", **West European Politics**, 35:5, 2012, s. 1130-1131.

⁶ Heike Klüver, "The Contextual Nature of Lobbying: Explaining Lobby Success in the European Union", **European Union Politics**, 12:4, 2011, s. 502.

Komisyon'daki yasama sürecini mercek altına alan bir diğer çalışmada Klüver, lobiciliği birbirine bağımlı aktörler arasındaki karşılıklı değişim süreci olarak tanımlamıştır. Çalışmada, ortak bir hedef doğrultusunda dönemsel olarak bir araya gelen lobilerin başarısında bilgi arzı, yurttaş desteği ve ekonomik güç faktörlerinin önemi vurgulanmış, bu üç unsuru daha güçlü biçimde sağlayan lobi kampının başarı olasılığının arttıracacağı öne sürülmüştür.⁷ Klüver'in, gerek lobi koalisyonlarının başarıya etkisine gerekse çıkar gruplarının başarı koşullarına dair bulguları, çalışmamızda Türkiye örneği üzerinden incelenmiş ve yapılan mülakatlar aracılığıyla Türk çıkar gruplarının kolektif çalışmalara yaklaşımı ve başarı koşulları irdelenmiştir.

Dür ve Mateo ise yaptıkları çalışmada üye ülkelerin ulusal düzeyde faaliyet gösteren çıkar gruplarının AB'de karar alımına etkisini araştırmıştır. Çalışmada elde edilen veriler ışığında, geniş ekonomik kaynaklara sahip iş dünyası kuruluşlarının Komisyon'a ulaşma ve bu düzeyde karar alımını etkileme konusunda daha başarılı oldukları, buna karşın geniş bir toplumsal tabana sahip örgütlerin Parlamento'ya daha rahat ulaşabildikleri bulgusuna ulaşılmıştır.⁸ Çalışmada ayrıca iş dünyası kuruluşlarının, karar alıcılara doğrudan ulaşarak gerçekleştirilen lobicilik olarak tanımlanan "içeriden lobicilik" yöntemine daha sık başvurdukları, buna karşın diğer grupların basın bülteni, internet kampanyaları, toplantı ve gösterilerle lobi yapılan alanda kamuoyunun görüşünü etkilemeyi amaçlayan "dışarıdan lobicilik" yöntemlerini daha sık kullandıkları ortaya konmuştur.⁹

Dür ve Mateo'nun bir diğer çalışması, birçok iş dünyası kuruluşunun desteklediği Sahtecilik Karşıtı Ticaret Antlaşması'nın Parlamento'da ezici çoğunlukla reddedilmesi örneğinden yola çıkarak, nispeten az kaynağa sahip çıkar gruplarının bir konuyu gündemde tutmayı başardıklarında kamuoyu desteği kazanabildikleri ve bu destek arttıkça yeni çıkar gruplarını kendi saflarına çekebildiklerini ortaya koymuştur. Çalışmada ele alınan örnekte, Antlaşma'ya karşı çıkan yurttaş inisiyatiflerinin AB düzeyinde etkili olabildikleri

⁷ Heike Klüver, "Lobbying as a collective enterprise: winners and losers of policy formulation in the European Union", **Journal of European Public Policy**, 2013, 20:1, s. 73.

⁸ Çalışmanın verileri; Almanya, İrlanda ve İspanya'dan iş dünyası temsil kuruluşları, işçi örgütleri, mesleki örgütler, toplumsal kimlik grupları gibi farklı yapıdaki toplam 591 kuruluşun temsilcileriyle yapılan anket çalışması sonucu elde edilmiştir.

⁹ Andreas Dür, Gemma Mateo, "Who Lobbies The European Union? National Interest Groups in a Multilevel Polity", **Journal of European Public Policy**, 19:7, 2012, s. 983.

görülmüştür.¹⁰ Bu sonuç, AB’de kamusal alan eksikliğini vurgulayan ve lobiciliği, karar alıcılara bilgi ve uzmanlık sağlama karşılığında karar mekanizmalarını etkileme hakkı elde etme süreci olarak gören hâkim anlayışla çelişmesi açısından ilginçtir.

AB’de lobiciliğin bir enformasyon değişimi süreci olduğunu vurgulayan Chalmers ise arz temelli bir perspektifle enformasyon türlerinin ve enformasyonun aktarılmasında kullanılan taktiklerinin çıkar gruplarının başarısındaki etkisini incelemiştir. Chalmers, çıkar gruplarının hedeflerine ulaşmasında enformasyonun aktarılış biçiminin enformasyonun içeriğinden, bir başka deyişle aracın mesajdan daha etkili olduğunu iddia etmektedir.¹¹ Birçok çalışmada öne sürülenin aksine, medya kampanyaları ve kamuya açık etkinlikler gibi dolaylı lobcilik uygulamalarının en az doğrudan lobcilik uygulamaları kadar etkili olduğu da çalışmanın bir diğer önemli bulgusudur.¹²

Klüver de bir başka çalışmasında Chalmers gibi enformasyon arzının lobilerin başarısındaki önemini vurgulamış ve enformasyon arzını etkileyen faktörleri ele almıştır. Komisyon’daki yasama çalışmalarını etkilemeye yönelik faaliyetleri incelediği çalışmasında Klüver, çıkar gruplarının mali kaynaklar ve personel kaynağı açısından zenginliğinin ve organizasyon yapılarının, enformasyon arzını ve dolayısıyla başarı şansını doğrudan etkilediğini öne sürmüştür. Klüver, çıkar gruplarının organizasyon yapılarının; fonksiyonel farklılaşma (konu bazlı uzmanlaşma), profesyonelleşme (nitelikli personel barındırma) ve adem-i merkezîyetçilik (AB’deki çok düzeyli karar alma süreçlerinde çıkar gruplarının farklı birimlerinin inisiyatif alabilmesi) özelliklerini taşıdığına başarı şansını arttırdıklarını ortaya koymuştur.¹³

Çıkar gruplarının lobi faaliyetlerine yönelik çalışmaların büyük bölümü karar alma sürecinin Komisyon aşamasına odaklanmasına rağmen, Parlamento aşamasını konu alan çalışmalar da mevcuttur. Marshall’ın

¹⁰ Andreas Dür, Gemma Mateo, “Public Opinion and Interest Group Influence: How Citizen Groups Derailed The Anti-Counterfeiting Trade Agreement”, **Journal of European Public Policy**, 21:8, 2014, s. 1199-1217.

¹¹ Çalışmada, AB kurumlarına yönelik lobi çalışmaları yürüten 308 çıkar grubu temsilcisi ile yapılan çevrimiçi anket ve 64 derinlemesine görüşme ile grupların hangi enformasyon türü ve taktiklerini kullandıklarına dair veriler elde etmiştir.

¹² Adam William Chalmers, “Trading information for access: informational lobbying strategies and interest group access to the European Union”, **Journal of European Public Policy**, 20:1, 2013, s. 39-58.

¹³ Heike Klüver, “Informational Lobbying in the European Union: The Effect of Organisational Characteristics”, **West European Politics**, 35:3, 2012, s. 491-510.

çalışması bu örneklerden biridir. Ortak karar prosedürünün uygulandığı alanlarda Komisyon'dan Parlamento'ya iletilen yasa taslaklarını Parlamento Komitesi aşamasında etkilemeye yönelik faaliyetleri incelediği çalışmasında Marshall, her ne kadar Komisyon aşamasında yürütülen çalışmalara göre daha fazla çaba gerektirse de Parlamento aşamasında da yoğun lobi faaliyetlerinin gerçekleştiğini ortaya koymuştur.¹⁴

Eckhardt ise sektörel alanlarda yürütülen lobi faaliyetlerini incelediği ve ayakkabıcılık sektörünü ele aldığı çalışmasında, 2005-2011 yılları arasında Çin ve Vietnam'da üretilen ayakkabılara yönelik anti-damping uygulamalarına odaklanmıştır. Eckhardt, genellikle AB'deki ayakkabı üreticilerin yoğun lobi faaliyetleri ile korumacı tedbirlerin alındığı sektörde, ucuz ithalattan fayda sağlayan ayakkabı satıcısı firmalar ve tüketicilerin iyi organize olabildiklerinde başta Komisyon olmak üzere AB'nin karar alıcı organlarını kendi tercihleri doğrultusunda etkileyebildiklerini ortaya koymuştur.¹⁵ Belirli bir sektöre odaklanan çalışmaların bir diğer örneği Gullberg'in çalışmasıdır. Yenilenebilir enerji sektörünü konu alan çalışmada Gullberg, karar alma sürecindeki yazılı kaynakların yanı sıra yenilenebilir enerji alanındaki sosyal paydaşlar ve Brüksel'deki karar alıcılarla yapılan görüşmeler sonucu elde ettiği verilerle, bu alana yürütülen lobi faaliyetlerinin başarı koşullarını irdelemiştir.¹⁶

Toplumsal kimlik gruplarının lobi faaliyetleri, AB lobicilik literatürünün bir diğer önemli araştırma sahasıdır. Jacquot ve Vitale'in AB düzeyinde toplumsal kimlik gruplarının lobi stratejilerini inceledikleri çalışması bu kapsamda değerlendirilebilir. Avrupa Kadın Lobisi (EWL) ve Avrupa Roman ve Göçebeler Forumu'nun (ERTF) lobi faaliyetlerini inceleyen Jacquot ve Vitale, bu iki çatı örgütün stratejik tercihlerini karşılaştırmıştır. Çalışma sonucunda, güçlü grupların AB yasama çalışmalarına daha fazla etki ettiklerine dair genel kanının aksine nispeten zayıf grupların da doğru araçları kullandıklarında etki gücüne sahip olduğu tespit edilmiştir. Toplumsal çıkar gruplarının stratejik

¹⁴ David Marshall, "Who to Lobby and When: Institutional Determinants of Interest Group Strategies in European Parliament Committees", **European Union Politics**, 11:4, 2010, s. 553-575.

¹⁵ Jappe Eckhardt, "Firm Lobbying and EU Trade Policymaking: Reflections on the Anti-Dumping Case against Chinese and Vietnamese Shoes (2005–2011)", **Journal of World Trade**, 45:5, 2011, s. 965–991.

¹⁶ Anne Therese Gullberg, "Pressure or Information? Lobbying for Binding Renewable Energy Targets in the European Union", **Review of Policy Research**, 30:6, 2013, s. 611-628.

tercihleri arasındaki fark ise grubun örgütsel yapısı, kimliği ve politik kültürü, AB politik sistemine entegrasyonu, imajı ve itibarı gibi bir dizi faktörle açıklanmıştır.¹⁷ Johansson ve Lee'nin çalışması, toplumsal kimlik grupları üzerine yapılan çalışmaların bir diğer örneğidir. AB düzeyinde faaliyet gösteren 5 çıkar grubunun incelendiği çalışmada araştırmacılar, grupların örgütsel yapıları ve temsilcisi olduklarını iddia ettikleri grupları ne oranda temsil ettikleri hakkında sonuçlara ulaşmışlardır.¹⁸ Çalışmada, çatı örgütlerin çok katmanlı üyelik sistemlerine sahip oldukları ve bu yapılar içerisinde tüm kesimlerin eşit oranda temsil edilemediği ortaya konmuştur.¹⁹

Yukarıda bahsedilen alanlar kadar yaygın olmasa da, literatürde ülkelerin gerçekleştirdiği lobi faaliyetlerine odaklanan çalışmalara da rastlanmaktadır.

Panke, çalışmasında üye ülkelerin Konsey, Komisyon ve Parlamento'yu etkilemeye yönelik lobi faaliyetlerini incelemiştir. Tarım, çevre ve ekonomi olmak üzere üç politika alanında yürütülen lobi faaliyetlerinde hangi ülkelerin daha aktif olduğu ve hangi koşullarda lobi faaliyetlerinin başarıya ulaşabildiği sorularına yanıt aranan çalışmada, üye ülkelerin bahsedilen politika alanlarında Bakanlar Konseyi çalışma gruplarına katılan diplomatlarından ve Brüksel'deki daimi temsilcilerinden oluşan 338 kişiye anket uygulanmıştır. Çalışma sonucunda elde edilen bulgulara göre üye ülkeler lobi çalışmalarını Konsey ve Komisyon'da yoğunlaştırmakta, Parlamento ise bu kurumların ardından gelmektedir. Çalışmada üye ülkelerin başarı ölçütleri de ortaya konmuştur. Buna göre, lobi faaliyetlerine ayrılan personel ve bütçe, başarı olasılığını doğrudan etkilemektedir. Ayrıca lobi çalışmalarında AP üyelerinin de kullanılması nedeniyle ülkelerin Parlamento'daki üye sayıları ve AB karar alma mekanizması içinde güçlü ilişkiler kurmanın zamana bağlı olması

¹⁷ Sophie Jacquot, Tommaso Vitale, "Law as weapon of the weak? A comparative analysis of legal mobilization by Roma and women's groups at the European level", **Journal of European Public Policy**, 21:4, 2014, s. 587-604.

¹⁸ Bu gruplar; Avrupa Yoksulluk Karşıtı Ağı, Avrupa Kadın Lobisi, Avrupa Engellilik Forumu, Evsizlerle Çalışan Ulusal Organizasyonlar Avrupa Federasyonu ve Avrupa Irkçılık Karşıtı Ağı'dır.

¹⁹ Hakan Johansson, Jayeon Lee, "Bridging the Gap: How do EU-Based Civil Society Organisations Acquire Their Internal Representation?", **VOLUNTAS: International Journal of Voluntary and Nonprofit Organizations**, 25:2, 2014, s. 405-424.

nedeniyle ülkelerin AB'ye giriş tarihleri de lobi faaliyetlerinin başarısına etki eden faktörler olarak sıralanmıştır.²⁰

Üye ülkeleri konu alan bir diğer çalışma, Haverland ve Liefferink tarafından yapılmıştır. Çalışmada, yasa tasarısı hazırlama sürecinde ülkelerin Komisyon'a etkisi incelenmiştir. Panke'nin çalışmasına benzer şekilde, ülkelerin lobi faaliyetlerinde ağırlığı Konsey'e verdiklerini vurgulayan yazarlar, buna karşın Komisyon aşamasında da çeşitli lobi faaliyetleri yürütüldüğünü belirtmiş ve Hollanda hükümetinin kısaca REACH olarak bilinen Kimyasal Ürünlerin Tescili, Değerlendirmesi, İzni ve Kısıtlanması konusundaki tüzüğün hazırlanma aşamasında yürüttüğü lobi faaliyetlerini incelemiştir. Araştırmacılar, üye ülkelerin Komisyon aşamasındaki lobi faaliyetlerinde bilimsel uzmanlık, deneyime dayalı bilgi ve odak grup desteği (bu örnekte Hollanda'da kimya sektöründe faaliyet gösteren firmalar) olmak üzere üç unsura sahip olmaları gerektiğini vurgulamıştır.²¹

Rasmussen ve Alexandrova ise AB üyesi olmayan ülkelerin Komisyon düzeyinde yürüttükleri lobi çalışmalarına odaklanmıştır. Komisyon'un internet üzerinden yürüttüğü açık istişare (open consultation) sürecinde, üye olmayan ülkelere gelen metinlerin incelendiği çalışmada, ülkelerin AB ile ticaret hacmi, ekonomik ve demokratik gelişim düzeyleri ile lobi çalışmalarının yoğunluğu arasında paralellik kurulmuştur.²²

AB lobicilik literatüründe sayıca az da olsa, Türkiye'nin katılım sürecini ve lobi gruplarının bu sürece etkisini inceleyen çalışmalara da rastlanmaktadır.

Avrupa'da yaşayan Türklerin, Türkiye'nin AB katılım sürecine etkisini inceleyen Kaya ve Kentel'in çalışması, bu alandaki çalışmaların ilk örneklerindendir. Almanya ve Fransa'da yaşayan Türklere yönelik 2005 yılında yapılan araştırmada Avrupalı Türklerin²³ yaşadıkları topluma sosyoekonomik,

²⁰ Diana Panke, "Lobbying Institutional Key Players: How States Seek to Influence the European Commission, the Council Presidency and the European Parliament", **Journal of Common Market Studies**, 50:1, 2012, s. 129–150.

²¹ Markus Haverland, Duncan Liefferink, "Member State interest articulation in the Commission phase. Institutional pre-conditions for influencing 'Brussels'", **Journal of European Public Policy**, 19:2, 2012, s. 179-197.

²² Anne Rasmussen, Petya Alexandrova, "Foreign Interests Lobbying Brussels: Participation of non-EU Members in Commission Consultations", **Journal of Common Market Studies**, 50:4, 2012, s. 614-631.

²³ Çalışmada, hem Türk hem de Fransız ya da Alman hissedenden nüfusun yoğunluğu nedeniyle, incelenen grubu tanımlamak için "Euro-Turks" ifadesi kullanılmıştır.

kültürel ve politik açıdan entegre olamadıkları yönündeki genel kanıyla örtüşmeyen bulgulara ulaşılmıştır.²⁴ Buna göre söz konusu ülkelerde yaşayan Türk nüfusun heterojen yapısı nedeniyle Türkiye'nin AB üyeliğine doğrudan olumlu ya da olumsuz şekilde etkilediklerini söylemek mümkün değildir. Ulaşılan veriler ışığında Türk nüfusun yaklaşık %20'sinin asimile olduğu, yaşadığı ülkeye büyük ölçüde uyum sağlayan %40'lık bir kesimin Türkiye'nin AB üyeliği konusunda olumlu katkı yapabilecek durumda olduğu, geri kalan %40'lık nüfusun ise toplumsal entegrasyonu gerçekleştiremediği ve Türkiye'nin üyeliği sürecine engel teşkil edebileceği ortaya konmuştur.²⁵ Kaya ve Kentel benzer bir çalışmayı 2007'de Belçika'da yaşayan Türk nüfusa yönelik de gerçekleştirmiştir.²⁶ Çalışmada, üçüncü kuşak başta olmak üzere Belçika'daki Türk topluluğunun büyük kısmının Avrupalı değerleri benimsemiş oldukları ve Türkiye-AB ilişkilerinin gelişiminde önemli bir rol oynayabilecekleri belirtilmiştir.²⁷

AB ülkelerindeki Türk diasporasını inceleyen bir başka çalışmada Sahilyol, AB içindeki Türk topluluklarının etkin bir lobi oluşturma konusunda ABD'deki Türk lobisinin deneyim ve yapısından ne ölçüde faydalanılabileceği incelenmiştir.²⁸ Öztürk'ün, Türkiye'nin Gümrük Birliği'ne dâhil olmasının ardından ortaya çıkan lobicilik gereksinimini sorguladığı ve mevcut lobi uygulamalarını incelediği çalışması ise konu üzerine yapılmış akademik çalışmalara bir diğer örnektir.²⁹

Ulusal ölçekli sivil toplum kuruluşlarının hükümetlerarası kuruluşlar üzerinden kendi devletlerinin politik tercihlerini etkilemeye çalıştığı

²⁴ Çalışmada örneklem olarak Almanya ve Fransa'da yaşayan Türklerin yoğunluklarını yansıtabilecek şekilde yaş, cinsiyet, meslek ve yaşadıkları bölge baz alınarak seçilmiş 1665 kişiye 90 soruluk bir anket uygulanmıştır. Bunun yanı sıra iş adamı, akademisyen, politikacı, sanatçı gibi kanaat önderi olabilecek meslek gruplarından 35 kişi ile derinlemesine görüşme yapılmıştır.

²⁵ Ayhan Kaya, Ferhat Kentel, **Euro-Turks: A Bridge or a Breach Between Turkey and The European Union? A Comparative Study of German-Turks and French-Turks**, CEPS, Brüksel, 2005, s. 69.

²⁶ Bu çalışmada da kalitatif ve kantitatif yöntemler birlikte kullanılmış, Belçika'da yaşayan Türk topluluğunun özelliklerini yansıtabilecek şekilde seçilmiş 400 örnekleme uygulanan anketin yanı sıra farklı sosyal, ekonomik ve politik kesimleri temsil eden 48 kişi ile derinlemesine görüşme yapılmıştır.

²⁷ Ayhan Kaya, Ferhat Kentel, **Belgian-Turks. A Bridge or a Breach between Turkey and the European Union**, King Baudouin Foundation, Brussels, 2007, s. 94.

²⁸ Mehmet Kaan Sahilyol, "Ethnic Turks in the European Union: Towards a Turkish Lobby in Europe", Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, 2008.

²⁹ Meltem Öztürk, "Avrupa Birliği – Türkiye İlişkilerinde Lobiciliğin Konumu", Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, 1999.

varsayımından yola çıkan Alemdar, çalışmasında Türk STK'larının AB ile ilişkilerine odaklanmıştır. STK temsilcileriyle yapılan derinlemesine görüşmelerin yanı sıra, resmi dokümanların incelenmesiyle elde edilen verilere dayandırılan çalışmada Alemdar, hükümetlerarası kuruluşlarla STK'lar arasında normlar ve değerler konusundaki uyumun, STK'ların bu kuruluşlarla etkileşime girmesinde temel belirleyici faktör olduğunu öne sürmektedir.³⁰

Türkiye'de sivil toplumun toplumsal cinsiyet, Alevi hakları ve basın özgürlüğü alanlarındaki lobi çalışmalarına AB katılım sürecinin etkisini konu alan Kuşku Sönmez'in çalışması ise Avrupalılaşıma literatürüne yapılmış katkılardan biridir.³¹ Solak Tuygun'un, Türk çıkar gruplarının AB karar alma süreçlerindeki etkinliğini incelediği bir diğer çalışma ise odaklandığı konu açısından çalışmamızla benzerlikler göstermektedir.³² Fakat okumakta olduğunuz çalışma; kuramsal yaklaşım, incelenen kurumlar, kapsıdığı dönem ve metodolojik yaklaşım gibi noktalarda söz konusu çalışmadan ayrılmaktadır.

Görüldüğü gibi, AB'de lobicilik çalışmalarına ilişkin literatür gerek tematik, gerekse metodolojik açıdan oldukça çeşitli ve kapsamlıdır. Fakat bu geniş literatür içinde, aday ülkelerin çıkar gruplarına odaklanan çalışmaların eksikliği göze çarpmaktadır. AB'de lobicilik alanında, Türkiye'yi ele alan sınırlı sayıdaki çalışmalar ise genellikle Avrupa'da yaşayan Türk diasporasının Türkiye'nin katılım sürecine etkisi ve AB'nin Türkiye'de sivil toplum üzerindeki dönüştürücü rolü gibi konular mercek altına alınmıştır.

Türkiye'ye aday ülke statüsü verilmesinin ilk kez değerlendirildiği 1997 Lüksemburg Zirvesi'nden, 2016'da gerçekleşen darbe girişimi sonrasında AB kurumları nezdinde yürütülen lobi çalışmalarına kadar yaklaşık 20 yıllık süreçte, çıkar gruplarının gerek Türkiye'nin katılım sürecine yönelik, gerekse kendi çalışma alanlarında yürüttükleri lobi faaliyetlerinin incelenip, süreç içinde grupların etkinlik düzeylerinin ölçüleceği çalışmayla, bu alanda literatürdeki eksikliklerden birinin giderilmesi hedeflenmektedir. Yapılacak aktör bazlı

³⁰ Zeynep Alemdar, "Civil society and intergovernmental organizations Turkish domestic organizations exercising influence via the European Union", Yayınlanmamış Doktora Tezi, University of Kentucky, 2005.

³¹ Eda Kuşku Sönmez, "An Empirical Study Of Lobbying Success In The Context Of Turkey's Accession Negotiations With The European Union", Yayınlanmamış doktora tezi, Sabancı Üniversitesi, 2013.

³² Feza Solak Tuygun, "Ulusötesi Bir Çıkar Grubu Sistemi Olarak Avrupa Birliği: Türk Çıkar Gruplarının Örgütlenme ve Avrupa Birliği Kurumları Karar Alma Süreçlerindeki Etkinliği", Yayınlanmamış Doktora Tezi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, 2016.

analizle lobi faaliyetlerinin başarısının çıkar gruplarının türüne göre değişip değişmediği ve grup türlerinin lobi stratejilerini nasıl etkilediği gibi sorulara da cevap arıyor olması, çalışmayı mevcut çalışmalardan ayırtıran bir diğer faktördür.

AB lobicilik literatüründe göze çarpan noktalardan biri de, çıkar gruplarının lobi faaliyetlerinin etkisini ölçmeye yönelik çalışmaların oldukça az sayıda olmasıdır. Bunun temel sebebinin, lobicilikte etki ölçümünün güçlüğü olduğu düşünülmektedir. Bir sonraki başlıkta, etki kavramının tanımlanmasının ardından lobicilikte etkiyi ölçmenin güçlüğünün nedenleri, etki ölçümünde kullanılan yöntemler ve ölçüm konusundaki mevcut güçlükleri aşmak için bu çalışmada kullanılacak yöntem tartışılacaktır.

1.2. Lobicilikte Etki Ölçümü

Çıkar gruplarının lobi çalışmalarının etkisinin ölçümünde kullanılan tekniklere değinmeden önce, çalışmada kullanılan anlamıyla “etki” kavramını tanımlamak faydalı olacaktır.

Nagel, etkiyi ortaya çıkan sonuçla, o sonuca ilişkin bir aktörün tercihleri arasındaki neden sonuç ilişkisi olarak tanımlamaktadır.³³ Bu tanımlama, etkinin bu çalışmada kullanılan anlamıyla büyük ölçüde örtüşmektedir. Michalowitz’in etki tanımı da Nagel’inkinden pek farklı değildir. Weber’in “bir aktörün bir başka aktöre, kendi rızası ile uygulamak istemeyebileceği bir davranış biçimini uygulatma becerisi” şeklindeki güç tanımından yola çıkarak yaptığı kavramsallaştırmayla Michalowitz, etkiyi gücün daha zayıf bir formu olarak nitelemiştir. Michalowitz’e göre, başlangıçta belirli bir davranış biçimini uygulama konusunda istekli olmayan bir aktörün ikna edilerek söz konusu davranışı uygular hale gelmesi, “etki” kavramını tanımlamaktadır.³⁴

Yukarıdaki tanımlarda da görüldüğü gibi, etkinin temel özelliği, hedeflenen davranış değişikliğinin gerçekleşmesidir. Konuyu incelediğimiz örnek çerçevesinde ele alırsak, çıkar gruplarının kendi yaklaşımları doğrultusunda AB kurumları üzerinde değişiklik yaratmaları, etkili olduklarının göstergesi olarak kabul edilmelidir. Etki ölçümünün zorlukları ise tam da bu noktada ortaya çıkmaktadır. Öncelikle, çıkar grubunun lobi çalışması yürüttüğü konudaki görüşünün net olarak bilinmesi gerekmektedir. Bu, Komisyon’un gerçekleştirdiği açık istişare süreçleri

³³ Jack H. Nagel, **The Descriptive Analysis of Power**, Yale University Press, 1975, s. 29.

³⁴ Michalowitz, **a.g.e.**, s. 134.

gibi alanlarda nispeten kolay olsa da, kapalı kapılar ardında yürütülen görüşmelerde çıkar grubunun, davranış değişikliği yaratmayı hedeflediği kurumdan hangi taleplerde bulunduğunu öğrenmek kolay olmayabilir.

Etki ölçümünü zorlaştıran bir diğer nokta, gerçekleşen davranış değişikliğinin incelenen çıkar grubunun lobi çalışmaları sonucunda mı yoksa diğer faktörlerin etkisiyle mi gerçekleştiğidir. Bazı durumlarda söz konusu değişiklik, aynı konuda lobi çalışması yürüten diğer aktörlerin etkisiyle gerçekleşmiş olabilir. Bu durumda incelenen çıkar grubu, etkili lobi çalışmaları yürüttüğü için değil, sadece şanslı olduğu için istediği sonuca ulaşmış olabilir.³⁵

Bunlara ek olarak AB gibi, karar alım süreçlerinde farklı kurumların etkin olduğu, çıkar gruplarının sürece etki edebilecekleri çok sayıda kanala sahip, çok katmanlı bir yapıda, çıkar grubu karar alım sürecinin bazı aşamalarında yürüttüğü çalışmalarda başarılı olsa dahi, alınan nihai karara istediği ölçüde etki edemeyebilir. Örneğin, bir konuda henüz yasama çalışması yapılmadan önce lobi faaliyetleri yürüterek konunun Komisyon'un gündemine alınmasını sağlayan bir çıkar grubu, yasama sürecinin Parlamento ya da Konsey aşamalarında aynı başarıyı gösteremezse, alınan nihai karar üzerinde etkili olamayabilir. Bu tip durumlarda, çıkar grubunun tamamen etkili ya da tamamen etkisiz olduğu şeklinde çıkarımlarda bulunmak güçtür.

Tüm bu zorluklara rağmen, etki ölçümü konusunda çeşitli metodolojik yaklaşımlar geliştirilmiştir. Dür, farklı çalışmalarda uygulanan yaklaşımları süreç takibi (process-tracing), uyum derecesinin ölçümü (assessing the degree of preference attainment) ve atfedilen etki (attributed influence) olmak üzere üç başlıkta toplamıştır.³⁶

Süreç takibi yaklaşımında çıkar grubunun etkisini ölçmek için söz konusu grubun tercihleri, bu tercihlere göre şekillenen lobi stratejileri, karar alıcılara erişimleri, karar alıcıların bu taleplere nasıl yaklaştığı ve grubun tercihlerinin nihai kararlar ne ölçüde örtüştüğü gibi süreçlere odaklanılmaktadır. Bu yaklaşım, her bir süreç için derinlemesine analizler gerektirdiğinden, az sayıda örneklemin

³⁵ Heike Klüver, **Lobbying in the European Union: Interest Groups: Lobbying Coalitions and Policy Change**, Oxford University Press, 2013, s. 6-7.

³⁶ Andreas Dür, "Measuring Interest Group Influence in the EU: A Note on Methodology", **European Union Politics**, 9:4, 2008, s. 562.

incelendiği çalışmalarda kullanışlıdır. Örneklem arttıkça, yaklaşımın uygulanışı da zorlaşır.³⁷

Uyum derecesinin ölçümünde siyasi süreçlerin çıktıları, çıkar gruplarının ideal tercihleriyle karşılaştırılır. Buradaki temel düşünce, karar alım sürecinin çıktısıyla çıkar grubunun ideal tercihi arasındaki mesafenin, o grubun etkisini yansıtacağıdır. Metin analizi yöntemine dayanan bu yaklaşım, fazla sayıda örneklemin ele alındığı kantitatif araştırmalarda kullanılabilir olması ve araştırmacıya objektif ölçüm olanağı tanınması gibi avantajlara sahiptir.³⁸ Diğer yandan, sadece sonuca odaklanarak lobi süreçlerini gündemine almaması ve yazılı belgelere ulaşmanın her zaman mümkün olmamasından dolayı uygulama güçlüğü, bu yaklaşımın dezavantajlarıdır.

Son olarak, atfedilen etki yaklaşımında ise çıkar grubunun kendi değerlendirmelerinden ya da konunun uzmanlarının değerlendirmelerinden yararlanır.³⁹ Çıkar grubu temsilcileriyle yapılan derinlemesine görüşmelere dayanan yaklaşım, diğer iki yaklaşıma göre daha kolay uygulanabilir olmasının yanı sıra, süreç takibi yaklaşımına göre daha fazla sayıda örneklemini incelemeye olanak tanınması ve uyum derecesinin ölçümü yaklaşımına göre etki kanallarının tamamını kapsayan bir ölçümün yapılabilmesi nedeniyle avantajlıdır. Diğer yandan bu yaklaşımın dezavantajı, doğrudan uygulayıcılarla yapılan görüşmelere dayandığından, objektif bir etki ölçümünden ziyade, algılanan etkiyi ölçmesidir.⁴⁰

Her üç yaklaşım da kendi doğasından kaynaklanan avantajlara ve dezavantajlara sahiptir. Fakat söz konusu dezavantajlar, seçilen yaklaşıma dair birtakım düzenlemelerle, tamamen ortadan kaldırılamasa bile azaltılabilir. Yapılacak çalışmada hangi yaklaşımın seçileceği, çalışmada incelenecek örneklem sayısı, incelenen alandaki yazılı materyallerin ulaşılabilirliği ve konuyla ilgili çıkar grubu temsilcileri ve uzmanlara erişimin sağlanabilmesi gibi bir dizi faktöre bağlıdır.

³⁷ Dür, **a.g.e.**, s. 562-563.

³⁸ **A.e.**, s. 566-567.

³⁹ Klüver, **a.g.e.**, s. 61.

⁴⁰ Dür, **a.g.e.**, s. 565-566.

Tablo 1.1: Lobicilikte Etki Ölçümünde Metodolojik Yaklaşımlar

	Süreç Takibi	Uyum Derecesinin Ölçümü	Atfedilen Etki
Odak noktası	Etki yaratmaya yönelik lobi süreçlerinin tüm aşamaları.	Karar çıktılarıyla, çıkar grubunun ideal tercihi arasındaki karşılaştırma.	Çıkar gruplarının ve konunun uzmanlarının, lobi çalışmalarına ilişkin görüşleri.
Avantajlar	Lobi süreçlerindeki neden sonuç ilişkilerini açığa çıkararak, incelenen örnek ile ilgili derin bir bilgi sağlar.	Çok sayıda örneğe uygulanabilir. Etki vardır ya da yoktur gibi genel ifadelerin ötesinde, sayısal sonuçlarla etkinin derecesi ölçülebilir.	Süreç takibine göre, daha fazla örneğe uygulanabilir. Sadece sonuca değil, sürece de odaklanır. Derinlemesine görüşmelere dayandığından, nispeten kolay uygulanabilir.
Dezavantajlar	Çok sayıda örnekleme uygulanması güçtür.	Sonuca odaklanarak, lobi süreçlerini gündemine almaz. Bazı durumlarda yazılı metinlere ulaşmak güçtür.	Etkiden çok, etki algısını ölçer.

Bu çalışmada yapılacak etki ölçümünde, atfedilen etki yaklaşımından faydalanılmıştır. Öncelikle, çalışmada toplamda 6 çıkar grubunun incelenecek olması, genellikle daha az sayıda örneğin incelendiği süreç takibi yaklaşımının uygulanmasını güçleştirmektedir. Diğer yandan, çıkar gruplarının lobi çalışmalarında yazılı dokümanlardan ziyade yüz yüze iletişimi tercih etmeleri nedeniyle, metin analizine dayanan uyum derecesi yaklaşımı da tercih edilmemiştir. Dolayısıyla, atfedilen etki yaklaşımı doğrultusunda çalışmada incelenen çıkar gruplarının AB temsilcileriyle, çeşitli düşünce kuruluşlarının temsilcileriyle ve konuyla ilgili diğer aktörlerle yapılan derinlemesine görüşmelerle, incelenen zaman diliminde kurumların AB düzeyinde lobi faaliyetlerine ilişkin etki algıları ölçülmüştür. Kurum temsilcileriyle yapılan derinlemesine mülakatların öncesindeyse, incelenen kurumların AB sürecine ilişkin genel tutumlarını ve öncelikli konu başlıklarının belirlenmesi adına faaliyet raporları, basın açıklamaları gibi basılı materyaller, kurum temsilcilerinin konuşmaları ve gazete haberleri gibi kaynaklardan da faydalanılmış ve bu kaynaklardan edinilen bilgiler doğrultusunda yarı yapılandırılmış soru formları hazırlanmıştır.

Yukarıda da ifade edildiği gibi atfedilen etki yaklaşımının en önemli dezavantajı, görüşme yapılan kişilerin lobi çalışmalarını kendi algıları doğrultusunda değerlendirip, bilinçli ya da bilinçsiz şekilde çalışmalarının etkisini,

gerçekte olduğundan farklı yansıtabilmesidir. Bu sorunu en aza indirmek için, çalışma kapsamında AB tarafında, lobi faaliyetlerinin muhataplarıyla da derinlemesine görüşmeler yapılmış ve bu görüşmelerden alınan yanıtlarla çıkar grubu temsilcilerinin yanıtları karşılaştırılmıştır.

1.3. Kuramsal Yaklaşım

Teoriler, basit bir ifadeyle, ilgilenilen bir konu hakkında yüzeysel bir kavrayışın ötesine geçip konunun kökenleri hakkında bilgi sahibi olmaya imkân veren ve karmaşık bir dünyayı basitleştirmeye yarayan araçlardır.⁴¹ Uluslararası ilişkiler disiplini de, 1. Dünya Savaşı sonrasında otonom bir çalışma alanı olarak ortaya çıkışından itibaren teorik bir disiplin olagelmıştır. Disiplinin temel kaynaklarının yazarları Carr ve Morgenthau, münferit olaylardan geniş bir analiz çerçevesine ulaşmış, kendilerinden sonraki araştırmacılara farklı tarihi dönemlerde ortak olan genel özellikleri kavrayabilmeleri için teorik araçlar sağlamış ve güç mücadelesinin damgasını vurduğu bir ortamda hedeflenen siyasi sonuçların nasıl sağlanacağı üzerine çalışmışlardır.⁴²

Sosyal inşacı teori de, özellikle 90'lı yıllarla birlikte uluslararası ilişkiler disiplininde kendine yer edinerek, temel teorik yaklaşımlardan biri haline gelmiştir. Sosyal inşacılığın ortaya çıkış koşullarını anlayabilmek için, 80'li yıllarda uluslararası ilişkiler disiplininde gerçekleşen tartışmaları özetlemekte fayda görüyoruz.

1980'lerde uluslararası ilişkiler disiplininde iki temel tartışma söz konusudur. Bunların birincisi, liberalizm-realizm tartışmasının yerini alan neo-liberalizmle neo-realizm arasındaki tartışmadır. Her iki görüşün de uluslararası ilişkilere rasyonalist iktisat teorisini uyarlamak istediği "neo-neo" tartışmasında tarafları birbirinden farklı kılan, uluslararası işbirliği olanağı konusunda ulaştıkları sonuçlardır. Buna göre, başta Waltz olmak üzere neo-realistler, devletleri uluslararası anarşi ortamında -başta askeri güç olmak üzere- güçlerini maksimize etmeyi hedefleyen aktörler olarak kabul edip, uluslararası ilişkileri bir devlet gücünü arttırdığında diğerlerinin gücünün azaldığı sıfır toplamı bir oyun olarak

⁴¹ Leslie Paul Thiele, **Thinking Politics: Perspectives in Ancient, Modern, and Postmodern Political Theory**, Chatnam NJ, Chatnam House, 1997, s. 1-2.

⁴² Scott Burchill, Andrew Linklater, **Uluslararası İlişkiler Teorileri**, Ed. Scott Burchill, Andrew Linklater vd., 2. Baskı, Küre Yayınları, İstanbul, 2013, s. 11.

kavramsallaştırmıştır.⁴³ Keohane'in başını çektiği neo-liberaller ise devletlerin uluslararası ilişkilerin temel aktörü olduğu ve anarşi ortamında çıkarları doğrultusunda hareket ettiklerini yadsımadan, devletler arasında karşılıklı faydaya dayalı ilişkiler kurulabileceğini varsayarak uluslararası kurumlara, anarşiyi sınırlayıp barışçı beklentiler geliştirme konusunda önem atfetmiştir.⁴⁴

İkinci tartışma ise rasyonalizm ve eleştirel teori arasında cereyan etmiştir. Bu tartışmanın temellerini eleştirel teorisyenlerin, rasyonalistlerin ontolojik, epistemolojik, metodolojik ve normatif varsayımlarına yönelik eleştirileri oluşturmuştur.⁴⁵ Soğuk savaşın sona erişinin ve yeni küresel düzenin tasarımının neo-liberal ve neo-realist beklenti ve açıklamalarla örtüşmemesiyle, bir yandan bu teoriler akamete uğrarken diğer yandan eleştirel teorisyenlerin, teorinin pratiği yönlendirdiği varsayımı da yanlışlanmış ve sosyal inşacılığın uluslararası ilişkiler disipliniinde merkezi bir konuma yerleşmesinin önü açılmıştır.⁴⁶

Sosyal inşacı teorinin, rasyonalist-eleştirel tartışmasında üçüncü bir yol öneren bir yaklaşım olarak ortaya çıktığı söylenebilir. Bu noktada, sosyal inşacı akımın önde gelen temsilcilerinin yaklaşımlarına yer vermekte fayda görüyoruz.

Sosyal inşacılığın ilk temsilcilerinden Onuf, 1989'da yayınlanan *World of Our Making* adlı çalışmasında insanların sosyal gerçekliği durmaksızın inşa etmekte olduklarını belirtip, çalışması ile uluslararası ilişkiler disiplinini yeniden inşa etme iddiasını dile getirmiştir.⁴⁷

Sosyal inşacılığın uluslararası ilişkiler teorileri arasında artan popülaritesini büyük oranda borçlu olduğu Wendt ise pozitivist ve post-pozitivist kamplar arasında bir orta yol oluşturma çabasına girişmektedir. Buna göre Wendt, uluslararası dünyanın nasıl bilinebileceği hakkında sosyal bilimlerden faydalanılabileceği görüşünü savunarak epistemolojik olarak pozitivistlerin yanında yer almıştır. Öte yandan, sosyal hayatın (neredeyse) tamamen düşüncelerden oluşmasına ve derin, gözlemlenemez yapıların etkileşimin aktörlerini ve kurallarını oluşturmaya olan inancıyla ontolojik olarak post-pozitivistlerden yana tavır

⁴³ Christian Reus-Smit, "Konstrüktivizm", **Uluslararası İlişkiler Teorileri**, Ed. Scott Burchill, Andrew Linklater vd., 2. Baskı, Küre Yayınları, İstanbul, 2013, s. 279.

⁴⁴ Nye, Welch, **a.g.e.**, s. 89-90.

⁴⁵ Reus-Smit, **a.g.e.**, s. 279.

⁴⁶ **A.e.**, s. 289.

⁴⁷ Nicholas Greenwood Onuf, **World of Our Making: Rules and Rule in Social Theory and International Relations**, Routledge, New York, 2013, s. 1.

almıştır.⁴⁸ Wendt'e göre, neo-realistlerle neo-liberaller devletlerin göreceli ya da mutlak fayda sağlamaya odaklandıkları konusunda ayrışsalar da, öz çıkarlarını gözetken devlet anlayışı her iki teorinin çıkış noktasını oluşturmaktadır.⁴⁹ Rasyonalist teorilerin kimliklerin ve çıkarların oluşum sürecini göz ardı etme konusunda da benzeştiğini iddia eden Wendt, sosyal inşacı teorinin ise kimlik ve çıkarların etkileşimini öne çıkaran bir kavramsallaştırmaya sahip olduğunu vurgulamaktadır.⁵⁰ Wendt, bir yandan toplumun idealist bir inşaa olduğunu söyleyerek eleştirel teoriye yaklaşırken diğer yandan, rasyonalistler gibi, uluslararası ilişkilerin bilimsel açıdan incelenebileceğini iddia etmektedir.⁵¹

Checkel'e göre sosyal inşacılık, neo-realizmin paranteze aldığı kimlik ve çıkar konularını açığa çıkararak, uluslararası ilişkilerin sınırlarını genişletmiştir. Sosyal inşacılık aynı zamanda, eleştirel teoriden farklı olarak, araştırmacıların büyük kısmı tarafından kabul gören yöntemleri kullanarak anaakım analistlere, kendi sahalalarında meydan okumayı başarmıştır. Sosyal inşacılığın bir teoriden ziyade yöntem olduğunu öne süren Checkel'e göre, sosyal inşacıların kavrayış ve varsayımları, mutlaka bir orta boy teoriye entegre edilmelidir.⁵²

Rasyonalist teorilerin, siyasi aktörleri, çıkarları ve kimlikleri kendi kendine oluşan pre-sosyal unsurlar olarak kabul eden ve sosyal etkileşime çıkarların şekillenmesinde önemli bir rol atfetmeyen varsayımları, sosyal inşacıların rasyonalizme temel itiraz noktasını oluşturmaktadır.⁵³ Lobciliğin de temelde farklı aktörlerin etkileşimine dayanıyor olması, bu çalışmada kuramsal yaklaşım olarak sosyal inşacılığın tercih edilmesinin temel nedenidir.

Sosyal inşacılara göre, bir sosyal ilişki biçimi olarak uluslararası ilişkiler, ancak kolektif bilinç, ortak anlayışlar ve beklentiler, özneler arası anlamlar, sosyal etkileşim ve pratiklerle bir varlık ve süreklilik kazanır. Bu bağlamda sosyal inşacılık, rasyonalistlerin verili ve sabit olarak ele aldıkları egemenlik, güvenlik, anarşi ve çıkar gibi kategorileri ve kavramları, açıklanması gereken sosyal olgular olarak ele

⁴⁸ Alexander Wendt, **Uluslararası Siyasetin Sosyal Teorisi**, Küre Yayınları, İstanbul, 2012, s. 119-120.

⁴⁹ Alexander Wendt, "Anarchy is What States Make of it: The Social Construction of Power Politics", **International Organization**, 46:2, Spring 1992, s. 392.

⁵⁰ **A.e.**, s. 394.

⁵¹ Faruk Yalvaç, "Uluslararası İlişkilerde Teori Kavramı ve Temel Teorik Tartışmalar", **Uluslararası İlişkiler Teorileri**, Der. Ramazan Gözen, İletişim Yayınları, İstanbul, 2014, s. 52.

⁵² Jeffrey T. Checkel, "The Constructivist Turn in International Relations Theory", **World Politics**, 50:2, Jan.1998, s. 325.

⁵³ Reus-Smit, **a.g.e.**, s. 284-285.

alır. Gerek teorik gerekse ampirik çalışmalarında uluslararası ilişkilerin sosyal boyutuna vurgu yapan sosyal inşacılar, uluslararası düzeyde hakim norm, kimlik, kural ve söylemlerin sosyal inşa sürecindeki önemine işaret eder.⁵⁴

Sosyal inşacıların, sosyal dünyanın oluşumunda düşünsel unsurların rolünü ön plana çıkartmaları ve ampirik çalışmalarla destekledikleri önermeleri, uluslararası ilişkiler teorileri arasında güçlü bir yer edinmelerini sağlamıştır.⁵⁵ Maddi kaynakların insan eylemleri için bir anlam kazanmasının ancak aktörlerin paylaştığı ortak bilgi yapıları sayesinde mümkün olduğunu iddia eden sosyal inşacıların bu varsayımına örnek olarak, ABD'nin Küba ve Kanada ile ilişkisi gösterilebilir. Hem Küba hem de Kanada ABD'nin komşularıyken, basit bir askeri güç dengesini temel alan bir bakış açısı ile neden birinin ABD'nin yakın müttefiki iken diğerinin düşmanı olduğu açıklanamaz. Kimlik, kurulu dostluk ve düşmanlık yapıları gibi faktörler nedeniyle, ABD ile söz konusu iki ülke arasındaki maddi yapılar çok farklı anlamlar kazanmaktadır.⁵⁶ Benzer şekilde ABD'nin sahip olduğu büyük güç üstünlüğüne rağmen, Irak işgalinde olduğu gibi, birçok alanda siyasi etkinliğe sahip olmak için kendini ekstra çaba sarf etmek zorunda hissetmesi ve eylemlerinin meşruiyetinin diğer aktörlerce sorgulanması, realizmin gücün somut faktörlerle belirlendiği varsayımına gölge düşürmektedir. Görünen odur ki güç, maddi olmayan faktörlerce de belirlenmektedir.⁵⁷

90'lı yıllardan itibaren disiplindeki yeri belirgin bir şekilde güçlenen sosyal inşacılık, kendi içinde de birtakım ayrışmalara sahne olmuştur. Analiz düzeyi tercihine göre üç farklı sosyal inşacı yaklaşımdan söz edilebilir. Bunlar sistemik, aktör merkezli ve bütüncül yaklaşımlardır.⁵⁸ Sistemik yaklaşımda analiz düzeyi olarak uluslararası sistem seçilmiştir. Buna karşın aktör merkezli sosyal inşacılar, uluslararası alana odaklanmak yerine iç siyasi alandaki sosyal ve hukuki normlar ile devletlerin kimlik çıkarları arasındaki ilişkiyi mercek altına almaktadır. Bütüncül yaklaşımı benimseyenler ise sistemik ve aktör merkezli yaklaşımı bir araya getirmeye çalışmakta ve devletin kimlik ve çıkarlarını şekillendiren tüm faktörleri kapsayabilmek için kurumsal ve sosyal kimlikleri, ulusal ve uluslararası tek bir

⁵⁴ Mustafa Küçük, "Uluslararası İlişkilerde Sosyal İnşacılık", **Uluslararası İlişkiler Teorileri**, Der. Ramazan Gözen, İletişim Yayınları, İstanbul, 2014, s. 325-326.

⁵⁵ Küçük, **a.g.e.**, s. 335.

⁵⁶ Reus-Smit, **a.g.e.**, s. 290.

⁵⁷ **A.e.**, s. 306.

⁵⁸ Küçük, **a.g.e.**, s. 350.

sosyal siyasi düzenin iki yüzü olarak görerek tek bir analitik çerçevede ele almaktadır.⁵⁹

Uluslararası ilişkiler disiplininin yanı sıra, sosyal inşacılık AB çalışmalarında da kendine yer edinmiştir. Risse, sosyal inşacılığın AB çalışmalarına üç noktada katkı sağladığını belirtmektedir. Birincisi, yapı ve yapanın birbirini inşa ettiği varsayımı, Avrupalılaştırmanın ve onun Avrupa'daki devlet anlayışı ve pratiği üzerindeki etkilerinin daha derinden anlaşılmasını sağlayacaktır. İkinci olarak, Avrupa hukuku, kuralları ve politikalarının yapıcı etkilerine verilen önem, Avrupa bütünleşmesinin aktörlerin kimlik ve çıkarlarını nasıl belirlediği hakkındaki çalışmalara zemin oluşturacaktır. Son olarak, iletişimsel pratiklere odaklanma, Avrupa ve AB'nin söylemsel olarak nasıl inşa edildiğini, aktörlerin Avrupa bütünleşmesini nasıl anlamlandırdıkları ve nasıl olup da farklı bütünleşme vizyonları geliştirdiğini daha yakından incelemeye olanak tanımaktadır.⁶⁰

Sosyal inşacı teori, Türkiye'nin dış politika tercihlerinin anlaşılması için de kullanışlı bir çerçeve sunmaktadır. 2. Dünya Savaşı sonrasında Türkiye'nin Batı ittifakında yer alması en temelde, yönetici elitin batılılaşma ve kimlik meselesiyle ilişkilendirilebilir. Bu dönemde Sovyetler Birliği'ne karşı denge siyaseti ve güvenlik arayışı olarak açıklanabilecek Türkiye'nin Batı ile ittifakı, sosyal inşacı analizle çelişmez.⁶¹ Benzer şekilde, Avrupa Birliği'nin Doğu Avrupa genişlemesi nispeten kolay gerçekleşirken, Türkiye'nin üyelik sürecinin daha sancılı bir şekilde seyretmesine yönelik, belirli değer ve normlara atıf yapan Avrupalı kimliğini temel alan sosyal inşacı bir açıklama getirilebilir.

March ve Olsen'e göre, bir aktörün bir toplulukla uzun süreli ilişkiler geliştirdiği ve yoğun bir etkileşimin gerçekleştiği durumlarda, sonuç mantığından (logic of consequences) uygunluk mantığına (logic of appropriateness) geçiş mümkündür.⁶² Burada sözü edilen aktör kapsamına devletlerin yanı sıra devlet dışı kuruluşlar da dâhil edilebilir. Sonuç mantığından uygunluk mantığına geçişi devletler düzeyinde inceleyen Checkel'e göreyse, devletler iki şekilde davranış sergiler. Birincisi, beklentilere uygun davranış biçimini içselleştirmeden öğrenerek,

⁵⁹ Reus-Smit, **a.g.e.**, s. 296.

⁶⁰ Risse'den aktaran Sevilay Kahraman, "Avrupa Bütünleşme Kuramları: 1980 Sonrası", **Avrupa Birliği: Tarihçe, Teoriler, Kurumlar ve Politikalar**, Ed. Belgin Akçay, İlke Göçmen, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2012, s. 104.

⁶¹ Küçük, **a.g.e.**, s. 372.

⁶² James G. March, Johan P. Olsen, "Logic of Appropriateness", **Arena Working Papers**, WP 4/9, 2004, s. 22.

o doğrultuda hareket etmek, yani bilinçli olarak rol yapmak şeklindedir. İkincisi ise aktörlerin, topluluğun ya da organizasyonun normlarını benimsemesi ile oluşur. Önceleri davranışsal uyumla başlayan bir süreç zamanla bu davranışların içselleştirilmesiyle sonuçlanabilir.⁶³

Türkiye'nin AB ile yürütmekte olduğu süreç de yeni bir kimlik ve çıkar edinme sürecinin önemli bir parçasıdır. Sosyal inşacı yaklaşım bu süreçte, Türkiye'nin AB normlarını içselleştirdiği ölçüde dar ve kısa vadeli çıkarlarının sonuç mantığına göre değil, temel normlara uygunluk mantığına göre hareket edeceğini varsayar.⁶⁴

Öte yandan Keck ve Sikkink'e göre, devletlerin tabi oldukları sosyal öğrenme sürecine devlet dışı aktörler de etki edebilmektedir. Buna göre politika oluşumunu etkilemeyi amaçlayan bilimsel ve profesyonel grupları ve aktivistleri de kapsayacak şekilde tanımlanan "savunucu ağlar", ulus aşırı faaliyetlerde bulunma ve uluslararası örgütlere etki etme amacıyla, uluslararası sisteme farklı kanallardan dâhil olmaktadır.⁶⁵ Bu ağlar hem ulusal hem de uluslararası sistemin katılımcılarıdır fakat hedefleri devletlerdir. Devlet politikalarına etki edebilmek için ulusal ve uluslararası yöntemleri kullanırlar.⁶⁶ Ulusal düzeyde faaliyetlerini sürdüren sivil toplum kuruluşları, kendi hükümetlerine seslerini duyuramadıklarında ilişki içinde oldukları diğer ülkelerin sivil toplum kuruluşlarına ya da uluslararası sivil toplum kuruluşlarına ulaşır ve kendi hükümetleri üzerinde diğer hükümetlerin ve uluslararası örgütlerin baskı oluşturmalarını sağlamaya çalışırlar.⁶⁷ Nihai amaçları ise devletlerde davranış değişikliği oluşturmaktır.⁶⁸

Bu çalışmada bizim varsayımımız ise Türkiye'nin AB katılım sürecinde çıkar gruplarının ulus ötesi ilişkiler geliştirerek, lobi çalışmaları aracılığıyla AB kurumlarıyla etkileşime girdikleri ve AB düzeyinde etki yarattıklarıdır.

⁶³ Jeffrey T. Checkel, "International Institutions and Socialisation in Europe: Introduction and Framework", **International Organization**, 59:4, 2005, s. 804.

⁶⁴ Küçük, **a.g.e.**, s. 375.

⁶⁵ Margaret E. Keck, Kathryn Sikkink, **Activists Beyond Borders: Advocacy Networks in International Politics**, Ithaca and London, Cornell University Press, 1998, s. 1.

⁶⁶ Keck, Sikkink, **a.g.e.**, s. 16.

⁶⁷ **A.e.**, s. 13.

⁶⁸ **A.e.**, s. 25.

1.4. Çıkar Gruplarının Karar Alma Süreçlerine Katılım Aracı Olarak Lobicilik

Çıkar gruplarının karar alım sürecinin bir aracı olarak lobiciliğe ilişkin tanımlamalara değinmeden önce, çıkar grubu kavramını tanımlamayı faydalı görüyoruz. Çıkar gruplarına odaklanan çalışmalarda karşılaşılan temel sorunlardan biri, kavramı açıklamak için kullanılan ifadelerin çokluğudur. Çıkar grubu ifadesinin yanı sıra, hükümet dışı organizasyon, baskı grubu, yurttaş grubu ve sivil toplum kuruluşu, bu ifadelerden sadece birkaçıdır.⁶⁹ Aynı kavramı tanımlamak için birçok ifade kullanılmasına karşın, özellikle lobicilik literatüründe çıkar grubu (interest group) ve çıkar temsili (interest representation) kavramları öne çıkmaktadır. Bu nedenle bu çalışmada da, çıkar grubu kavramı kullanılmıştır.

Öte yandan, bir grubun çıkar grubu olarak kabul edilebilmesi için hangi özellikleri taşıması gerektiği, bir diğer tartışmalı konudur. Avrupa Konseyi'nin yaptığı tanımlamada, çıkar gruplarının üç temel özelliğine vurgu yapılmıştır. Buna göre bir grubun çıkar grubu olarak kabul edilebilmesi için en zayıf düzeyde de olsa bir organizasyonel yapıya sahip olması, genel değer ve ilkelerin yerine spesifik çıkarların savunucusu olması ve karar alma mekanizmasının bir parçası olmaksızın karar alım süreçlerini etkilemeyi amaçlaması gerekmektedir.⁷⁰

Beyers, Eising ve Maloney'in belirlediği ölçütler de Avrupa Konseyi'nin ölçütleriyle büyük oranda örtüşmektedir. Buna göre bir grubun çıkar grubu olarak tanımlanabilmesi için belirli bir organizasyonel yapıya sahip olması, siyasi çıktıları etkilemeyi amaçlaması ve etkilemeyi hedeflediği siyasi yapıyı yönetmeye aday olmaması gibi özelliklerine sahip olması gerekmektedir.⁷¹

⁶⁹ Jan Beyers, Rainer Eising, William Maloney, "Researching Interest Group Politics in Europe and Elsewhere: Much We Study, Little We Know?", **West European Politics**, 31:6, 2008, s. 1106.

⁷⁰ European Council, **Interest groups in EU decision making**, Library note, 16.5.2013, (Çevrimiçi) <https://goo.gl/mjatjP>, ET: 26.1.2018.

⁷¹ Beyers, Eising, Maloney, **a.g.e.**, s. 1106-1107.

Tablo 1.2: Komisyon'un çıkar grubu sınıflandırması⁷²

Kuruluş Türü	Örnekler
Yurttaşlar	
Sanayi, iş ve işçi örgütleri	Çok uluslu/küresel örgütler Ulusal örgütler KOBİ'ler İş ve İşçi Örgütleri Ticaret Odaları
AB düzeyindeki platformlar, ağlar ya da birlikler	Kar amaçlı grupları temsil edenler Kar amacı gütmeyen grupları temsil edenler Mesleki grupları temsil edenler
Organizasyon ve Dernekler	Kar amaçlı ulusal örgütler Kar amacı gütmeyen ulusal örgütler Ulusal meslek örgütleri Uluslararası/Hükümetlerarası örgütler
Kamusal Otoriteler	AB kurumları Ulusal hükümetler ve parlamentolar Bölgesel, yerel ve kentsel otoriteler Ulusal uzman otoriteler ve ajanslar
Danışmanlık Kuruluşları	Düşünce kuruluşları Profesyonel danışmanlık firmaları Hukuk firmaları
Araştırma ve akademi	Üniversiteler, okullar ve diğer eğitim kurumları Araştırma kuruluşları
Diğer Organizasyonlar	

Tablo 1.2'de görülen Avrupa Komisyonu'nun çıkar grubu sınıflandırması, Komisyon'un çıkar grubu kavramına hangi tür grupları dâhil ettiğini yansıtmaları açısından önemlidir. Bu ölçütler dikkate alındığında, örneğin belirli bir amaç doğrultusunda bir araya gelen kişi ya da organizasyonların oluşturduğu kısa süreli sosyal hareketler ve seçimler yoluyla iktidarı hedeflemeleri nedeniyle siyasi partiler çıkar grubu kapsamına girmemektedir. Buna karşın, bu çalışmada incelenecek kurumlar arasında dört sivil toplum kuruluşunun yanı sıra iki siyasi parti de yer almaktadır. Bunun gerekçesi, siyasi partilerin ulusal düzeyde iktidarı elde etmeyi hedeflemelerine karşın AB düzeyinde böyle bir iddialarının söz konusu olmamasıdır. Dolayısıyla siyasi partiler de AB düzeyinde yürüttükleri lobi çalışmaları açısından çıkar grubu kapsamında ele alınmıştır.

Demokratik bir sisteme sahip ülke, kurum ve örgütlerde, çıkar gruplarının karar alım süreçlerine geniş ölçüde katılımının sağlanması önemli bir meşruiyet göstergesidir. Yurttaşların yöneticileri belirli aralıklarla oy kullanarak belirlediği ve

⁷² European Commission, **Commission Staff Working Document: Better Regulation Guidelines**, SWD(2015) 111 final, 19.5.2015, (Çevrimiçi) <https://goo.gl/knZDWB>, ET: 23.02.2018.

bunun dışında karar süreçlerine müdahale imkânlarının olmadığı yapıların demokratik meşruiyeti gitgide daha tartışmalı hale gelmektedir. Farklı toplumsal kesimlerin karar alma mekanizmalarına aktif olarak katılabildiği bir yönetim yapısı, demokratik sistemlerin temel niteliklerinden biri olarak ortaya çıkmaktadır.

Bu perspektiften bakıldığında lobcilik; çıkar gruplarının, karar alıcılara seslerini duyurabilmeleri ve onları kendi çıkarları ve talepleri doğrultusunda etkileyebilmeleri için önemli araçlardan biridir.⁷³ Aşağıda lobciliğe ilişkin farklı tanımlamalara yer vererek, kavramsal çerçeve oluşturulmaya çalışılacaktır.

Lobicilikte şeffaflık ve mesleki ahlak ilkeleri üzerine hazırlanan OECD raporunda, lobciliğin tanımı üzerinde uzlaşma sağlanamamış olduğu vurgulanmakla birlikte yine de bir tanımlama çabasına girilmiştir. Buna göre lobcilik; yerel, bölgesel, ulusal ya da ulus ötesi bir yönetimi veya bir yönetimin yasama, yürütme ve yargı gibi farklı organlarını etkilemeye yönelik bir çaba olarak tanımlanmış ve birçok farklı aktör tarafından farklı amaçlara yönelik kullanılabildiği vurgulanmıştır.⁷⁴ Raporda yapılan tanım, lobcilik çalışmalarını yerelden ulus ötesine oldukça geniş bir çerçevede ele almıştır. Ayrıca, lobi faaliyetlerinin sadece yasama organına yönelik değil yürütme ve yargı organlarına yönelik de yapılabileceğinin belirtilmesi, rapordaki tanımlamayı genel yaklaşımdan farklılaştırmıştır.

Zetter de benzer bir yaklaşımla lobciliğin üzerinde hemfikir olunan bir tanımının olmadığını belirttikten sonra kendi tanımını geliştirmiş ve lobciliği, hükümeti (ve onun kurumlarını) ve yasama faaliyetlerini etkilemek amacıyla kamu politikası gündemini şekillendirme süreci olarak tanımlamıştır.⁷⁵ Lobciliği birbirine bağımlı aktörler arasındaki karşılıklı değişim süreci olarak kavramsallaştıran Klüver, karar alıcıların zaman ve personel eksikliğinden doğan bilgi ihtiyaçları ile

⁷³ Bu yaklaşımın yanı sıra, lobciliği kapalı kapılar ardında, şeffaf olmayan bir şekilde yürütülen bir süreç şeklinde kavramsallaştıran ve rüşvet, tehdit gibi gayri ahlaki yöntemlerin sıkça kullanılarak karar alıcıların etki altına alınmaya çalışıldığını vurgulayan yaklaşımlar da söz konusudur. Bu yaklaşımlara, çalışmanın “lobcilik ve etik” başlığı altında değinileceğinden, bu başlıkta yer verilmemiştir.

⁷⁴ OECD, **Lobbyists, Governments and Public Trust**, Volume: 2, Promoting Integrity Through Self-regulation, OECD Publishing, 2012, s. 23.

⁷⁵ Lionel Zetter, **Lobbying: The Art of Political Persuasion**, 2. Baskı, Harriman House, Hampshire, 2011, s. 3.

çıkar gruplarının karar alımını etkileme talepleri arasındaki simbiyotik ilişkiye vurgu yapmıştır.⁷⁶

Kaleağası'nın "siyasal karar alma mekanizmalarını etkilemek"⁷⁷ ve Gullberg'in "çıkar gruplarının kamu politikalarını etkilemek amacıyla karar alıcılarla iletişime geçmesi ve karar alıcılara yönelik aktiviteleri"⁷⁸ şeklindeki tanımları oldukça sade ve kapsayıcıdır. Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisi, lobicilerin mesleki ahlak kuralları üzerine 2009 yılında hazırladığı raporda lobiciliği, "genellikle, hükümet yetkilileri ve seçilmiş temsilcilerden belirli sonuçlar elde etmek için politika oluşumu ve karar alımını etkilemeye dönük, düzenli çabalar" olarak tanımlamıştır.⁷⁹

Avrupa Komisyonu ise 2006'da yayınladığı Avrupa Şeffaflık İnisiyatifi (European Transparency Initiative) başlıklı Yeşil Kitap'ta lobiciliğe AB düzeyinde yürütülen lobi faaliyetleri açısından yaklaşmış ve Avrupa kurumlarının politika yapımı ve karar alım süreçlerini etkilemek amacıyla gerçekleştirilen tüm aktiviteler olarak tanımlamıştır.⁸⁰

Yapılan tanımların çeşitliliğine bakıldığında, net bir tanım üzerinde anlaşılmadığı ve farklı araştırmacıların lobiciliğin farklı özelliklerini ön plana çıkardığı görülmektedir. Buna karşın birçok tanımın ortak noktası, lobiciliğin söz konusu olabilmesi için üç temel unsurun varlığıdır. Bu unsurlar, öncelikle bir çıkar grubu, karar alıcı konumda bulunan kişiler ya da kurumlar ve çıkar grubunun karar alıcıları etkilemek amacıyla kullandığı araçlardır. Bir başka deyişle, bir iletişim süreci olan lobiciliğin, her iletişim sürecinin sahip olması gereken kaynak, mesaj ve alıcı gibi temel unsurlara sahip olması gerekmektedir. Bunun yanı sıra, çıkar gruplarının karar alıcıları etkilemeye yönelik girişimleri ve karar alıcıların bu tip bir girişime minimum düzeyde de olsa açık olması, lobiciliğin gerçekleşmesi için gerekli koşullardır.

⁷⁶ Heike Klüver, **Lobbying in the European Union: Interest Groups: Lobbying Coalitions and Policy Change**, s. 3.

⁷⁷ Bahadır Kaleağası, **Dünya Nasıl Değişiyor? Türkiye Nereye Gidiyor? G20 Gezegeni-II**, Doğan Kitap, İstanbul, 2011, s. 311.

⁷⁸ Gullberg, **a.g.e.**, s. 612.

⁷⁹ Council of Europe Parliamentary Assembly, **Lobbying in a democratic society (European Code of conduct on lobbying)**, Council of Europe Parliamentary Assembly Report, Doc. 11937, 05.06.2009. (Çevrimiçi) <https://goo.gl/LbhGgY>, ET: 22.02.2018.

⁸⁰ European Commission, **Green Paper on European Transparency Initiative**, COM (2006) 194 final, Brussels, 2006, s. 5. (Çevrimiçi) <https://goo.gl/C5TPLb>, ET: 21.02.2018.

1.5. Lobiciliğin Yöntemleri

Lobicilikte kullanılan yöntemler; lobi faaliyetinin hedefinde yer alan karar alma mekanizmasının yapısı, lobi yapan çıkar grubunun niteliği ve zaman, finansal güç gibi kısıtlılıkları, faaliyetin yürütüldüğü ülkenin ya da organizasyonun kültürel değerleri gibi birçok unsura göre farklılaşabilir. Doğru yöntemlerin ve araçların seçimi, lobi faaliyetinin istenilen etkiyi yaratmasında anahtar faktörlerden biridir. Lobciliğin uygulama biçimlerine göre temel tipolojik sınıflandırma, lobcilerin karar alıcılara doğrudan ulaştığı “doğrudan lobcilik” ve karar alıcılara vermek istediği mesajı farklı kişi, grup ya da mecralar üzerinden ilettiği “dolaylı lobcilik” olarak yapılmaktadır.

Hem doğrudan hem de dolaylı lobcilikte kullanılacak araçlar büyük bir çeşitlilik arz etmektedir. Bu araçlar kendi içinde, resmi-gayri resmi, sessiz-gürültülü ya da dostane-meydan okuyucu gibi farklı alt kümelere ayrılabilir.⁸¹

Tablo 1.3: Doğrudan ve dolaylı lobcilik araçları

Doğrudan Lobcilik Araçları

Yüz yüze görüşme, telefon görüşmesi
Mektup, e-posta
Sosyal etkinlik daveti
Komite üyeliği
Resmi ziyaretler
Dilekçe sunumu
Yazılı materyal gönderimi
Kitle iletişim araçlarının kullanımı
Basın toplantısı
Gösteri, yürüyüş, boykot, grev
Hukuki mücadele

Dolaylı Lobcilik Araçları

Ulusal ya da yerel örgütler
Ulusal ya da yerel hükümetler
Sektörel ve sektörler arası ortaklıklar
AB dışı ağlar
Ad hoc koalisyonlar
Bilim insanları, bilimsel çalışmalar
Seminerler
Ünlü kişiler
Orta düzey bürokratlar
Siber lobcilik
Siyasi partiler
Kamuoyu araştırmaları
Kitlelerin mobilizasyonu

Doğrudan lobcilik, lobi yapan örgütün temsilcisi ile karar alma sürecindeki yetkili kişi arasındaki iletişimin, yoruma yer bırakmayacak şekilde doğrudan gerçekleşmesidir.⁸²

⁸¹ M. P. C. M. van Schendelen, **More Machiavelli in Brussels: The Art of Lobbying the EU**, 3rd ed., Amsterdam University Press, 2009, s. 257.

⁸² Tayyar Arı, **Amerika’da Siyasal Yapı Lobiler ve Dış Politika: Türk, Yunan, Ermeni, İsrail ve Arap Lobilerinin ABD’nin Dış Politikasına Etkileri**, 4. Baskı, MKM Yayınları, Bursa, 2009, s. 153.

Birçok araca sahip doğrudan lobcilik uygulamaları arasında yüz yüze iletişim, en etkili araçlardan biri olarak ön plana çıkmaktadır. Yüz yüze iletişim, özellikle karar alıcı ile ilk temasın gerçekleşmesi aşamasında önem taşır.⁸³ Bu tür lobi faaliyetlerinde, ilişki kurulan kanun yapıcılarının harekete geçirilmesi ve karşılıklı güvenin yaratılması hedeflenir.⁸⁴ Yüz yüze ya da telefonla iletişim, karar alıcılarla kurulacak ikili ilişkilere dayalı olması ve alınacak sonucun büyük oranda lobisinin güven telkin etme, ikna edicilik gibi kişisel özelliklerine bağlı olması nedeniyle, lobicilikte profesyonelleşmeyi gerektiren bir yöntemdir. Çalışmamızın vaka analizinde de görüleceği gibi yüz yüze iletişim, AB düzeyinde lobi yapan Türk çıkar grupları tarafından da en yoğun kullanılan yöntemdir.

Lobicilerin üzerinde ısrarla durduğu konulardan biri; mesajın, zamanlamanın, tekniğin ve hedefin doğru seçilmesidir. Bu doğrultuda kullanılan çeşitli iletişim kanalları arasında yazılı materyal gönderimi, kullanılan bir diğer etkili yöntemdir.⁸⁵ Basılı ya da dijital içeriklerin, mektup, e-posta, broşür vb. araçlarla iletilmesine dayanan bu yöntem, yüz yüze görüşmeye nazaran daha az maliyetli ve daha kolay uygulanabilir olması nedeniyle tercih edilmektedir.

Doğrudan lobcilik kapsamına giren bazı yöntemler, yüz yüze iletişim ve dijital-basılı materyal gönderiminin aksine sessiz ve informal değil, gürültülü ve formaldır. Örneğin basın toplantısı, yürüyüş, miting gibi yöntemler aracılığıyla kamusal platformlar da doğrudan lobcilik faaliyetlerinde kullanılabilir. Ayrıca, doğrudan lobcilik yöntemlerinin davetler, geziler gibi dostane formları olduğu gibi boykot, hukuki mücadele gibi meydan okuyucu formları da mevcuttur.⁸⁶

Mahoney'e göre doğrudan lobcilik faaliyetlerinin hedefi olan kurumların bu faaliyetlere nasıl tepki verdikleri, kurumsal yapılarıyla ilgilidir. Özellikle kurumların demokratik hesap verebilirlik düzeyi, doğrudan lobciliğe bakışlarında önemli bir rol oynar. Şeffaf ve hesap sorulabilen kurumlarda karar alıcılar, yeniden seçilme motivasyonu ile lobilerin temsil ettiği grupların bakış açılarını öğrenebilmek için doğrudan lobcilik faaliyetlerine daha açık bir tutum sergiler. Dolayısıyla lobiciler, doğrudan lobcilik araçlarını bu tip kurumlara karşı daha kolay kullanabilir.⁸⁷ Buna karşın yine Mahoney'in 2008'de yaptığı AB düzeyinde çalışan lobicilere yönelik

⁸³ A.e., s. 184.

⁸⁴ Müjde Ker Dinçer, **Lobicilik**, Alfa Yayınları, İstanbul, 1999, s. 127.

⁸⁵ Dinçer, **a.g.e.**, s. 130.

⁸⁶ Schendelen, **a.g.e.**, s. 258-259.

⁸⁷ Christine Mahoney, **Brussels Versus the Beltway: Advocacy in the United States and the European Union**, Georgetown University Press, Washington DC, 2008, s. 128.

araştırmada, lobicilerin % 94'ünün Komisyon, %62'sinin Parlamento, %39'unun ise Konsey üyelerine dönük yüz yüze lobi faaliyeti yürüttüğü ortaya konmuştur.⁸⁸ Lobicilerin, seçimle göreve gelen Parlamento üyeleri yerine daha çok Komisyon üyelerini hedef alması, araştırmanın ortak karar alma prosedürünü olağan yasama usulü haline getirerek Parlamento'nun rolünü güçlendiren Lizbon Antlaşması'nın yürürlüğe girmesinden önce yapılmış olması ve Komisyon'un karar alma sürecindeki etkili rolüyle açıklanabilir.

Doğrudan lobicilik taktiklerinin tercih edilmesinde bir diğer faktör, lobi yapılan konunun önemidir. Çok sayıda insanı etkileyecek, riskli ve ağır sonuçlar doğurabilecek konularda karar alıcıların kamuoyunun nabzının tutmak istediğini bilen lobiciler, doğrudan lobiciliğe daha rahat başvurabilir. Finansal kaynakların zenginliği de, kurum yöneticilerini ve uzmanları karar alıcılarla buluşturmak üzere ilgili başkente götürmek ya da karar alıcılara yönelik bilgilendirici geziler düzenlemek gibi lobicilik taktiklerinin kullanılabilmesinin önemli bir ön koşuludur.⁸⁹

Yukarıda açıklanan yöntemlerin yanı sıra bazı durumlarda dolaylı lobicilik yöntemlerinin kullanımı da çıkar grubuna fayda sağlayabilir. Dolaylı lobicilik, lobicilerin mesaj iletmek istediği kitleye doğrudan hitap etmek yerine, belirli araçlarla ulaşması olarak tanımlanabilir.⁹⁰ AB düzeyinde organize olmuş çatı örgütler, DTÖ ya da OECD gibi AB dışı organizasyonlar ve çıkar grupları tarafından oluşturulan ad hoc koalisyonlar, bir çıkar grubunun dolaylı lobicilik sürecinde kullanabileceği araçlardan bazılarıdır. Ayrıca akademisyenler ya da "âkil adamlar" da özellikle hedef kitlenin yetersiz enformasyona sahip ve bilgi edinmeye açık olduğu durumlarda oldukça etkili araçlar olabilmektedir.⁹¹ Çalışmada incelediğimiz kurumlardan TÜSİAD'ın zaman zaman belirli konularda, uzmanlara ya da akademisyenlere hazırlattığı tematik raporlar, dolaylı lobicilik çalışmalarının tipik örnekleri arasında yer alır. Bu raporlar, bir yandan raporu hazırlayan kişilerin uzmanlığı sayesinde kamuoyunda daha rahat kabul görürken bir yandan da doğrudan ilgili kurum tarafından kaleme alınmadığından, kuruma belirli düzeyde manevra alanı sağlar. Yine, incelediğimiz kurumlardan TÜSİAD, TOBB, KAGİDER ve CHP'nin üye oldukları AB düzeyindeki çatı örgütler kanalıyla yürüttüğü lobi çalışmaları dolaylı lobicilik kapsamında değerlendirilebilir.

⁸⁸ A.e. ,s. 131.

⁸⁹ A.e., s. 128-129.

⁹⁰ Schendelen, a.g.e., s. 257.

⁹¹ A.e., s. 259.

Halka dayalı (grassroots) lobicilik, dolaylı lobicilik kapsamında kullanılan bir diğer yöntemdir. Çıkar grubunun kamuoyunu harekete geçirerek taleplerinin toplum tarafından destek görmesini sağlamayı amaçladığı grassroots lobicilikte, kitlelerin karar alıcıları etkilemeye yönelik mobilizasyonu hedeflenir.⁹² Dijital araçların gelişimiyle birlikte, lobiciliği destekleyen medya aktivitelerinin önemi daha önce hiç olmadığı kadar artmıştır.⁹³ Bu doğrultuda, internet kullanımının yaygınlaşmasıyla grassroots lobicilikte, e-lobicilik ya da siber lobicilik olarak adlandırılan çevrimiçi yöntemler de kullanılmaya başlanmıştır. Toplu mektup gönderimi ya da gösteri, yürüyüş düzenleme gibi emek yoğun ve yüksek maliyetli klasik yöntemlere göre daha kolay uygulanabilir olan bu yöntemler sayesinde çeşitli web siteleri aracılığıyla kurumlara e-dilekçe gönderimi ya da sosyal medya kanalları üzerinden bir konunun gündeme getirilmesi mümkün hale gelmiştir.

Komisyon da 2000'lerin başından itibaren görüş alma ve diyalog kültürünü güçlendirmek, karar alma sürecine sivil toplum katılımını sağlamak için minimum standartları oluşturmak ve yasama çalışmalarının çıktılarının kalitesini arttırmak amacıyla çevrimiçi istişare (online consultation) prosedürünü hayata geçirmiştir.⁹⁴

Dolaylı lobicilik yöntemlerini kullanmak, çıkar grubuna önemli avantajlar sağlayabilir. Bu avantajlar, kullanılan aracın bazı durumlarda çıkar grubunun kendisine göre daha tanınır ve güven verici olması, farklı kanalların kullanımıyla verilmek istenen mesajın toplumun genel çıkarıyla örtüştüğü algısının yaratılması (iş dünyası ve hükümet güdümlü STK'ların temel işlevlerinden birinin bu olduğu söylenebilir) ve olası tepkilerin çıkar grubu yerine aracılar tarafından göğüslenmesidir.⁹⁵

Bir lobi çalışmasında, yukarıda bahsedilen araçların mümkün olduğunca bir arada kullanımı, hedef kitleyi etkilemeyi kolaylaştırdığı gibi, verilmek istenen mesajın farklı gruplar tarafından farklı tonlarda, eş zamanlı olarak iletilmesi mesajın etkinliğini arttırmaktadır.⁹⁶ Türkiye örneğinde de, incelediğimiz çıkar gruplarının kullandıkları lobi araç ve yöntemleri bakımından çeşitliliğe önem verdikleri görülmektedir. Çalışmanın üçüncü bölümünde görüleceği gibi, burada bahsedilen araç ve yöntemlerin neredeyse tamamı, çıkar grupları tarafından uygulanmaktadır.

⁹² Arı, **a.g.e.**, s. 188.

⁹³ Zetter, **a.g.e.**, s. 86.

⁹⁴ Christine Quittkat, "The European Commission's Online Consultations: A Success Story?", **Journal of Common Market Studies**, 49:3, 2011, s. 654-655.

⁹⁵ Schendelen, **a.g.e.**, s. 261.

⁹⁶ **A.e.**, s. 259

Diğer yandan, hangi yöntem kullanılırsa kullanılsın lobcilik sürecinde gözlem ve enformasyonun en önemli unsurlar olduğu unutulmamalıdır. Zetter, gözlem ve enformasyon olmadan yapılan lobciliği, radarsız bir savaş jetini kullanmaya benzetmektedir. Başarılı bir gözlem ve bilgi edinme süreci sayesinde lobici; spesifik bir konudaki tartışmalardan, hangi politikacıların konuyla yakından ilgilendiğinden ve çıkar grubunu etkileyebilecek bir kanun tasarısından haberdar olacağı gibi konunun detaylarıyla ilgili çıkar grubuna ve medyaya enformasyon sağlayarak “neler olduğunun farkında olan kişi” imajını da güçlendirir.⁹⁷ Dolayısıyla, kullanılan yöntemden bağımsız olarak bilgi arzının, lobcilikte en önemli unsur olduğu düşünülmektedir. Çalışma kapsamında çıkar grubu temsilcileriyle yapılan görüşmelerde de bilgi arzının öneminin, uygulayıcılar tarafından da kabul gördüğü ortaya çıkmıştır.

1.6. Lobciliğin Benzer Kavramlarla İlişkisi

Lobicilik uygulamalarında kullanılan yöntemler, araçlar ve ulaşılmak istenen hedefler zaman zaman farklı iletişim yöntemleri ile örtüşmektedir. Bunun da etkisiyle; kamu diplomasisi, halkla ilişkiler, ulus markalama ve propaganda gibi kavramlar kimi zaman lobciliğin yerine kullanılabilmekte, kimi zamansa lobcilik bu kavramlardan birinin uygulama aracı olarak değerlendirilebilmektedir.

Kavramlar arasındaki iç içe geçme durumu, sadece kuramsal alanda değil, uygulama alanında da kendini göstermektedir. Ulusal hükümetlere ya da devlet kurumlarına iletişim hizmeti veren danışmanlık firmaları ve ajanslar, verdikleri hizmetleri lobcilik, kamu diplomasisi, uluslararası halkla ilişkiler ya da ulus markalama gibi farklı isimler altında tanımlasalar da, yürüttükleri çalışmalar birbirlerinin alanına sıkça girebilmektedir.⁹⁸

Bu nedenle, çalışmanın bu aşamasında lobciliğe ilişkin kavramsal çerçeveyi oluşturabilmek için yukarıda bahsedilen, siyasal iletişimde kullanılan farklı kavramlar tanımlanacak ve bu kavramların lobcilikle benzeşen ve farklılaşan yönleri ortaya konacaktır.

⁹⁷ Zetter, **a.g.e.**, s. 81.

⁹⁸ Gyorgy Szondi, “Public Diplomacy and Nation Branding: Conceptual Similarities and Differences”, **Discussion Papers in Diplomacy**, Netherlands Institute of International Relations ‘Clingendael’, No. 112, 2008, s. 35.

Bu kavramlardan birincisi kamu diplomasisidir. Kamu diplomasisi, ilk kez 1960'lı yıllarda kullanılmıştır.⁹⁹ Fakat kamu diplomasisi olarak tanımlanabilecek uygulamalar çok daha eski dönemlerden bu yana görülmektedir. Antik Yunan'dan Roma'ya, Bizans'tan Rönesans İtalyası'na kadar birçok dönemde yöneticilerin, yabancı halkların düşüncelerini etkilemeyi hedefleyen uygulamalarından söz edilebilir. Daha yakın tarihte ise 20. yüzyıldaki kimlik oluşturma ve ulus inşa süreçlerinde, siyasi liderler yabancı halkların "kalplerini ve zihinlerini" kazanmayı hedeflemiştir.¹⁰⁰

Kamu diplomasisinin temelinde "yumuşak güç" kavramının yer aldığı söylenebilir. 1990'da Joseph Nye tarafından geliştirilen yumuşak güç kavramıyla, gücün askeri ve ekonomik boyutlarının yanında, bir başka boyutu ortaya konmuştur. Yine Nye tarafından "istediğini zor kullanmak veya para vermek yerine kendine çekme yoluyla elde etme becerisi" olarak tanımlanan yumuşak güç, bir ülkenin kültürünün, siyasi ideallerinin ve politikalarının cazibesinden kaynaklanır.¹⁰¹ Nye'in yumuşak güç kavramsallaştırmasından yaklaşık 50 yıl önce, Carr da benzer bir yaklaşımda bulunmuş ve kanaat üzerindeki gücün, siyasi hedefler için askeri ve ekonomik güçten daha az önemli olmadığını ve daima onlarla yakın ilişkili olduğunu ifade etmiştir.¹⁰²

Tuch'a göre kamu diplomasisi, hükümetlerin yabancı halklarla yürüttükleri bir iletişim sürecidir.¹⁰³ Yabancı halkların kamu diplomasisi çalışmalarının hedef kitlesi olduğunu vurgulayan Tuch'ın bu ifadesi, kamu diplomasisini tanımlayan birçok araştırmacı tarafından paylaşılmaktadır. Öte yandan, kamu diplomasisinin tek uygulayıcısı olarak hükümetleri gören anlayış, tartışmaya açıktır. Şüphesiz hiçbir ülkede kamu diplomasisi uygulamaları sadece sivil toplum tarafından

⁹⁹ Gaye Aslı Sancar, **Kamu Diplomasisi ve Uluslararası Halkla İlişkiler**, Beta Yayınları, İstanbul, 2014, s. 79.

¹⁰⁰ Jan Melissen, "The New Public Diplomacy: Between Theory and Practice", **The New Public Diplomacy: Soft Power in International Relations**, Ed. Jan Melissen, Palgrave Macmillan, New York, 2005, s. 3-4.

¹⁰¹ Joseph S. Nye, **Yumuşak Güç: Dünya Siyasetinde Başarının Yolu**, Elips Kitap, Ankara, 2005, s. 7.

¹⁰² Edward Hallet Carr, **Yirmi Yıl Krizi (1919-1939)**, Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2010, s. 173.

¹⁰³ Tuch'dan aktaran Serpil Aydos, "1948-1955 Yılları Arasında Türkiye ve Amerika Birleşik Devletleri İlişkilerinde Kamu Diplomasisi", **Amme İdaresi Dergisi**, c.45, s. 4, Aralık 2002, s. 121.

yürütülmemektedir.¹⁰⁴ Fakat hükümet dışı aktörlerin kamu diplomasisine aktif katılımlarını da göz ardı etmemek gerekir.

Nye'a göre post-modern toplumlar, otoriteye genellikle şüpheyle yaklaşır ve çoğu zaman hükümetlere güvenmez. Bu da hükümetlerin geri planda kalmasına ve özel aktörlerle çalışılmasına yol açar. Bazı STK'lara hükümetlerden daha fazla güven duyulur ve kontrol edilmeleri zor olsa bile, faydalı bir iletişim aracı olabilirler.¹⁰⁵ İngiltere'deki yapılanma, kamu diplomasisi aktörlerinin hükümetlerle kısıtlanamayacağına ve özerk kurumların da süreçte aktif olarak yer alabileceklerine ilişkin iyi bir örnektir. İngiltere'nin kamu diplomasisi faaliyetleri, İngiliz Dış İşleri Bakanlığı, British Council ve BBCWS (BBC Dünya Servisi) olmak üzere üç kurumun dâhil olduğu bir kurul tarafından yürütülmektedir. British Council ve BBCWS kamu kaynaklarından faydalanmalarına rağmen, birincisi operasyonel karar alımlarında, ikincisi ise editöryal açıdan tamamen bağımsızdır.¹⁰⁶

Tuncer'e göre de, dış politikanın geleneksel olarak dış işleri bakanlıkları tarafından oluşturulması ve daha sonra bunun bir oldubitti şeklinde kamuoyuna dayatılması süreci, dünya kamuoyu ya da uluslararası ilişkiler alanına yeni giren aktörler nezdinde, inandırıcılığını büyük ölçüde yitirmiştir.¹⁰⁷ Öte yanda Cull'a göre kamu diplomasisi, bir uluslararası aktörün yabancı bir halkla ilişki kurarak uluslararası ortamı yönetme girişimidir.¹⁰⁸

Tanımlardan da anlaşıldığı gibi kamu diplomasisi, belirli hedefler doğrultusunda yabancı halkları etkilemek ve uluslararası kamuoyu yaratmak amacıyla kullanılan araçları kapsamaktadır. Bu yönüyle, doğrudan karar alma süreci ve karar alıcılar üzerinden tanımlanan lobicilikten farklılaşır. Bu anlamda kamu diplomasisi, sonuçların hemen alınamadığı ve etki ölçümü yapmanın hayli zor olduğu bir alandır. Bunun yanı sıra kamu diplomasisi ile birçok farklı toplumsal kesime ulaşmak hedeflendiği için verilen mesajların tonu, içeriği ve yöntemleri çeşitlilik gösterir. Sinemadan bilgisayar oyunlarına, bir siyasi liderin açıklamalarından turizme kadar birçok yöntem kamu diplomasisi kapsamında

¹⁰⁴ Sancar, **a.g.e.**, s. 132.

¹⁰⁵ Nye, **a.g.e.**, s. 113.

¹⁰⁶ Ali Fisher, "Four Seasons in One Day: The Crowded House of Public Diplomacy in The UK", **Routledge Handbook of Public Diplomacy**, Ed. Nancy Snow, Philip M. Taylor, Routledge, New York, 2009, s. 254.

¹⁰⁷ Hüner Tuncer, **Diplomasinin Evrimi: Gizli Diplomasiden Küresel Diplomasiye**, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2009, s. 147.

¹⁰⁸ Nicholas J. Cull, **Public Diplomacy: Lessons From The Past**, CPD Perspectives on Public Diplomacy, Los Angeles, Figueroa Press, 2009, s. 12.

araçsallaştırılabilir. Lobicilik de zaman zaman toplumu etkilemek ve kamuoyu yaratmak hedefiyle kullanılsa da, nihai amaç belirli bir konuda karar alıcıları etkilemektedir.

Halkla ilişkiler, lobicilikle karşılaştırılabilecek bir diğer kavramdır. Halka ilişkilere dair, gerek teorisyenler gerekse mesleki örgütler, farklı bakış açılarıyla birçok yaklaşım geliştirmiştir. Söz konusu yaklaşımlardan iki temel akım oluşmuştur. Halkla ilişkilerin “ilişki kurma”, “güven inşa etme” ve “itibar yönetimi” boyutlarına vurgu yapan anaakımın yanı sıra, en az onun kadar güçlü, halkla ilişkileri algıları yönlendirmeyi ve gerçekleri saklamayı hedefleyen, propagandanın yerini alan bir araç olarak gören eleştirel akım da söz konusudur.

Halkla ilişkileri propaganda ile aynı kefeye koyarak, hedefinin halkın aklını denetlemek olduğunu ifade eden Chomsky’nin kavrayışı, eleştirel akıma güzel bir örnektir.¹⁰⁹ Benzer şekilde, Kunczik de halkla ilişkilerin genellikle, kamufle etme ve aldatma sanatı olarak algılandığını vurgulamaktadır.¹¹⁰

Diğer yandan Asna’nın halkla ilişkiler tanımı, anaakım yaklaşıma örnek olarak gösterilebilir. Asna halkla ilişkileri, özel ya da tüzel kişilerin, belirlenmiş kitlelerle dürüst ve sağlam bağlar kurup geliştirerek onları olumlu inanç ve eylemlere yönlendirmesi, tepkileri değerlendirerek tutumuna yön vermesi, böylece karşılıklı yarar sağlayan ilişkiler sürdürme yolundaki çabaları kapsayan bir yöneticilik sanatı olarak tanımlamaktadır.¹¹¹

Devlet ya da hükümetlerin merkezinde yer aldığı halkla ilişkiler süreçleri için bazı araştırmacılar “uluslararası halkla ilişkiler” kavramını kullanmaktadır. Bu kavramı kullanmayı tercih eden White ve Radic’e göre, ulus devletlerin uluslararası halkla ilişkiler faaliyetleri ile kamu diplomasisi temelde aynı şeyi ifade etmektedir.¹¹²

Szondi’ye göre uluslararası halkla ilişkilerin temel hedefi itibar oluşturmaktır.¹¹³ Halkla ilişkilerde devleti temel aktör olarak gören bir bakış açısıyla

¹⁰⁹ Noam Chomsky, **Medya Denetimi**, Everest Yayınları, İstanbul, 2005, s. 8-9.

¹¹⁰ Michael Kunczik, “Transnational Public Relations By Foreign Governments”, **The Global Public Relations Handbook: Theory, Research and Practice**, Ed. Krishnamurthy Sriramesh, Dejan Vercic, Lawrance Erlbaum Associates, New Jersey, 2003, s. 399.

¹¹¹ Alaaddin Asna, **Public Relations: Temel Bilgiler**, Der Yayınları, İstanbul, 1998, s. 13.

¹¹² Candace White, Danijela Radic, “Comparative Public Diplomacy: Message Strategies of Countries in Transition”, **Public Relations Review**, 40:3, 2014, s. 459.

¹¹³ Gyorgy Szondi, “Introducing Market Economy: Institutions and Instruments: The Role of Public Relations in Transition Economies”, **The Pantheon of International Public**

konuya yaklaşan Kunczik'e göre ise ulus devletler için halkla ilişkiler, bir ülkenin (çoğunlukla) yurt dışındaki imajını geliştirmek için çıkar amaçlı bilginin planlı ve sürekli biçimde yayılımını ifade etmektedir.¹¹⁴

Görüldüğü gibi, halkla ilişkiler, devletler tarafından genellikle ilişki kurma ve itibar yönetimi amacıyla kullanılmaktadır. Bu açıdan bakıldığında amaçları kamu diplomasisi ile benzerlik göstermektedir. Tıpkı kamu diplomasisi gibi, uzun soluklu ve yabancı halklarda olumlu algı oluşturmaya yönelik çalışmaları kapsayan halkla ilişkiler, uygulama araçları bakımından özellikle dolaylı lobicilikle benzeşse de, lobiciliğin odağına karar alıcıları yerleştirmesi ve daha somut çıktılara ulaşmayı hedeflemesi, onu halkla ilişkilerden ayırır.

Bir diğer siyasal iletişim kavramı olan ulus markalama (nation branding) 90'lı yıllardan itibaren literatürde kendine yer bulmuştur. Ulus markalamayı ilk kez 1996'da kullanan Simon Anholt, ulus markalamayı piyasanın genellikle adaletsiz bir şekilde gerçekleşen basitleştirme ve değersizleştirme eğilimine karşı bir meşru müdafaa yöntemi olarak tarif etmiştir. Anholt'a göre, modern toplumların karmaşık yapılarını anlamlandırabilmek için ülkeleri ve hükümetleri basit ve anlaşılır formüllerle özetlemek, bir piyasa alışkanlığı olmasının yanı sıra, medyada da kabul gören bir yöntemdir. Ülkeler hakkında ihtiyaç duyulan kısa ve öz içerikler ülkelerin kendileri tarafından oluşturulmazsa, bu içerikler başkaları tarafından ve büyük olasılıkla olumsuz bir şekilde oluşturulacaktır.¹¹⁵

Van Ham'a göre ülkeler, reklamcılık tekniklerini kullanarak marka devletler oluşturmakta ve geleneksel diplomasinin yok olmaya başladığı bir süreçte politikacılar, devletleri için uygun markalama yapmak, rekabetçi pazarlamaya uyum sağlamak ve marka sadakati oluşturmak gibi marka yönetimi konularında gelişim göstermelidir. Markanın, "müşterilerin bir ürün hakkındaki kanısı" şeklindeki tanımından hareketle bir "marka devlet" kavramı oluşturan Van Ham, marka devleti dış dünyanın bir ülke hakkındaki kanısı olarak tarif etmiştir. Kendi özel imajını oluşturmak için ülkenin tarihi, coğrafi ve etnik motiflerini kullanan marka devletler, dışlayıcı ve genellikle düşmanca olan milli kimlik anlayışından uzaklaşmaktadır.¹¹⁶

Relations For Nation States: Country Promotion In Central And Eastern Europe, Poznan, Piar.PI, 2005, s. 209.

¹¹⁴ Kunczik, **a.g.e.**, s. 400.

¹¹⁵ Simon Anholt, "Nation brand as context and reputation (editorial)", **Place Branding and Public Diplomacy**,1:3, 2005, s. 224.

¹¹⁶ Peter van Ham, "The Rise of the Brand State: The Postmodern Politics of Image and Reputation", **Foreign Affairs**, 80.5 (Sep/Oct 2001), s. 2-6.

Bu açıdan bakıldığında Van Ham, devlet markalamayı sosyal inşacı çerçeveden yorumlayarak marka inşası ile kimlik inşasını ilişkilendirmektedir.

Ulus markalama ve devlet markalama kavramlarının yanı sıra, şehir ve bölge gibi farklı analiz düzeylerinde markalama faaliyetleri de yapılmakta ve her bir analiz düzeyi için farklı kavramlar kullanılmaktadır.¹¹⁷ Coğrafi bölgeleri baz alan markalama faaliyetleri için bölge markalama, şehir markalama gibi ifadeler kullanılırken, yer markalama (place branding) ifadesinin daha yoğun olarak ve diğer tüm coğrafi markalama faaliyetlerini kapsayacak şekilde kullanıldığı görülmektedir. Özetle, gelişmekte olan ulus markalama literatürü içerisinde henüz kavramsal bir uzlaşma oluşmamıştır.

Marka oluşturarak turist sayısını arttırmayı, yabancı yatırımcıları ülkeye çekmeyi ve genel anlamda bir ülkenin ekonomik ve ticari çıkarlarını geliştirmeyi hedefleyen ulus markalama, hem ulaşmayı hedeflediği kitle hem de amaçları açısından lobicilikten farklılaşmaktadır. Ulus markalama çalışmalarında temel çıktının ekonomik olması beklenirken, lobicilikle elde edilmesi hedeflenenleri ekonomik çıkarla sınırlandırmak mümkün değildir. Diğer yandan, ulus markalamayla, tıpkı kamu diplomasisi gibi farklı toplumlara doğrudan ulaşmak amaçlanırken lobicilik, yukarıda da bahsedildiği gibi, karar alıcıları hedefler.

Lobicilikle ilişkisi açısından inceleyeceğimiz son kavram propaganda. Propaganda, “belirli bir grubun aklını, duygularını ve eylemlerini genel nitelikli amaçlar doğrultusunda etkilemeye yönelik sistematik ve tasarlanmış çabalar” şeklinde tanımlanabilir.¹¹⁸

Belirli fikirleri yaymanın ve kanaatleri etkilemenin en eski yöntemlerden biri olan propagandanın kökeni Ortaçağ’da Katolik kilisesine kadar dayandırılmaktadır. Daha yakın dönemlere bakıldığında ilk sistematik örneği 1. Dünya Savaşı sırasında İngiltere tarafından uygulanan propaganda, iki dünya savaşı arası dönemde önce Sovyetler Birliği sonra da Nazi Almanyası tarafından dış politikanın önemli bir siyasal etki aracı haline dönüştürülmüştür.¹¹⁹

¹¹⁷ Sonya Hanna, Jeniffer Rowley, “An Analyse of Terminology Use In Place Branding”, **Place Branding and Public Diplomacy**, 4:1, 2008, Palgrave Macmillan, s. 61.

¹¹⁸ Faruk Sönmezoğlu, **Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi**, Der Yayınları, İstanbul, 2012, s. 461.

¹¹⁹ Carr, **a.g.e.**, s. 173.

Tanımından da anlaşıldığı gibi propaganda, hedef kitlesi açısından kamu diplomasisi ile benzeşir. Fakat özellikle Nazi Almanyası ve SSCB uygulamalarını, soğuk savaş taktikleri ve daha yakın tarihte “psikolojik operasyonlar” olarak adlandırılan soğuk savaş sonrası mücadeleleri akıllara getiren propaganda, genellikle olumsuz çağrışımlar uyandırır.¹²⁰ Aldatma, enformasyon kontrolü ve manipülasyon etkili propagandanın stratejik özellikleridir.¹²¹

Görüldüğü gibi, siyasal iletişim çalışmalarını tanımlarken birçok farklı kavram kullanılmakta ve bu kavramlar zaman zaman birbirinin alanına da girebilmektedir. Fakat bu kavram fazlalığı içinde, çıkar grupları tarafından karar alıcılara kaynağı belirli ve doğru enformasyonun aktarılması ve karar alıcılarda davranış değişikliğinin hedeflenmesi, lobiciliğin ayrıştırıcı özellikleri olarak öne çıkmaktadır.

1.7. Lobiciliğin Tarihi

Lobicilik için kesin bir başlangıç tarihinden söz etmek oldukça güçtür. Zetter’e göre toplum üzerinde güç kuran bir kişi ya da grubun olduğu her yerde, o gücü belirli bir yöne doğru yöneltmek için söz konusu kişi ya da grubu etkilemeye çalışacak başka kişi ya da gruplar var olacaktır. Dolayısıyla, lobi uygulamalarının neredeyse insanlık tarihi kadar eski olduğu söylenebilir. Eski Yunan ve Roma’da dahi örneklerine rastlanan lobicilik, modern anlamda bir terim ve bir meslek olarak, kimilerine göre Westminster’da, kimilerine göre ise Washington’da ortaya çıkmıştır.¹²² Ortaya çıkış yeri hakkındaki muhtelif görüşlerin aksine, lobiciliğin geliştiği ve dünyaya yayıldığı yerin ABD olduğu konusunda şüpheye yer yoktur.

ABD’nin kuruluşundan itibaren rastlanan lobicilik faaliyetleri, gitgide önem kazanmıştır. 1869-1875 yılları arasında ABD Başkanlığı yapmış olan Ulyses Grant’in, Willard Oteli’nin lobisinde, kendisinden çeşitli talepleri olan kişilerle yürüttüğü çalışmalar lobicilik olarak adlandırılmış ve kavram geniş bir kullanım alanına bu dönemde kavuşmuştur.¹²³ 20. yüzyılla birlikte radyo ve telgraf gibi dönemin yeni medya ve teknoloji araçlarının yaygınlaşmasıyla, Washington’daki

¹²⁰ Melissen, **a.g.e.**, s. 17.

¹²¹ Rhonda S. Zaharna, “Mapping out a Spectrum of Public Diplomacy Initiatives”, **Routledge Handbook of Public Diplomacy**, Ed. Nancy Snow, Philip M. Taylor, Routledge, New York, 2009, s. 89.

¹²² Zetter, **a.g.e.**, s. 8.

¹²³ Dinçer, **a.g.e.**, s. 52.

lobicilik daha da gelişmiştir. Bu gelişmeler, Amerikan lobicilik endüstrisini grassroots lobicilik kampanyalarına yöneltmiştir.¹²⁴

ABD’de lobi faaliyetlerini düzenlemeye ilişkin, lobcilerin kayıt altına alınması ve harcamalarının açıklanması şartlarını getiren ilk yasama çalışması 1928’de Senato’da kabul edilmesine rağmen Temsilciler Meclisi’nde reddedilmiş ve yürürlüğe girememiştir.¹²⁵ 1938’de Yabancı Temsilciler Kayıt Yasası (Foreign Agents Registration Act-FARA) kabul edilmiş ve yabancıları temsil eden kişi ve kurumlara Adalet Bakanlığı’na kaydolma zorunluluğu getirilmiştir.¹²⁶ 1940’lı yıllarda da, lobi faaliyetlerini düzenlemeye yönelik girişimler devam etmiş, 1946’da Ulusal Lobiciliği Düzenleme Kanunu çıkartılarak, lobcilerin resmi kayıtlara geçmesi sağlanmıştır. Bu yasayla lobcilere, kazançlarını ve bu kazançların kaynaklarını açıklama zorunluluğu getirilmiştir.¹²⁷

ABD’de özellikle 2. Dünya Savaşı’nın ardından lobcilerin sayısında önemli bir artış gerçekleşmiştir. 1948’de ABD’de kayıtlı lobci sayısı 1016 iken, 1950’de bu sayı ikiye katlanmıştır. 1950 yılında, lobcilerin ve lobi faaliyetlerinin kanuna uygunluğunu incelemek üzere kurulan komisyon, 200’ü aşkın kuruluşun lobi faaliyetlerini incelemiştir. Bu çalışmanın sonucunda, lobcilerin kanun yapıcılarla doğrudan görüşmelerin yerini daha çok mektup, telgraf gibi dolaylı lobcilik yöntemlerine bıraktığını ve lobcilerin bireysel hareket etmek yerine daha çok kolektif çalışmaları tercih ettikleri ortaya koyulmuştur.¹²⁸

1979 yılında ABD’de lobciler bir araya gelerek Amerika Lobciler Birliği’ni (The American League of Lobbyists) kurmuştur.¹²⁹ Birlik, 2013’te adını Hükümet İlişkileri Profesyonelleri Derneği (Association of Government Relations Professionals – AGRP) olarak değiştirmiştir. Lobciliğin parlak dönemlerine sahne olan 1980’lerde, iletişim araçları ve teknolojiye yaşanan gelişmeler sayesinde lobciler, geniş kitleleri lobi faaliyetleri için teşvik edebilmiştir. Örneğin 1980’de Kongre, süt üzerindeki sübvansiyonun kaldırılması için harekete geçtiğinde, sadece lobcilerin değil, on binlerce yurttaşın da tepkisini çekmiştir.¹³⁰ 1990’lı ve

¹²⁴ Zetter, **a.g.e.**, s. 8-9.

¹²⁵ Bayramoğlu, **a.g.e.**, s. 10.

¹²⁶ Donald E. deKieffer, “The Citizens Guide to Lobbying Congress”, **Chicago Review Press**, 2007, s. 5.

¹²⁷ Jeffrey H. Birnbaum, “Tabancalı Lobciden Medyatör’e”, **Medya Ninnileri**, Çev. Nurdoğan Rigel, 1. Baskı, Sistem Yayıncılık, İstanbul, 1993, s. 56.

¹²⁸ Birnbaum, **a.g.e.**, s. 56-57.

¹²⁹ Dinçer, **a.g.e.**, s. 59.

¹³⁰ Birnbaum, **a.g.e.**, s. 59.

2000'li yıllar, iletişim teknolojilerinin de gelişimiyle çıkar gruplarının lobi faaliyetlerinin daha da yaygınlaşmasına sahne olmuştur. Bugüne gelindiğinde ise ABD'de lobcilik faaliyetleri için yılda 3,37 Milyar \$ harcanırken, 11 bini aşkın kayıtlı lobisinin görev yaptığı görülmektedir.¹³¹ Sadece ABD merkezli kuruluşlar ya da yabancı şirketler değil, birçok devlet ve etnik grup da Washington'da alınan kararları etkilemeye yönelik yoğun lobi faaliyetleri yürütmektedir. Bu lobiler arasında en fazla öne çıkanı, ABD'nin dış politika kararlarına önemli ölçüde etki etmeyi başaran İsrail Lobisi'dir.¹³²

Lobicilik Avrupa'da ABD'ye nazaran daha geç yaygınlaşmıştır. Topluluk düzeyinde lobi faaliyetleri yürüten çıkar gruplarının AET'nin kuruluşundan itibaren ortaya çıkmaya başladığı söylenebilir. 1958'de kurulan Avrupa Sanayici ve İşveren Konfederasyonları Birliği (UNICE) ve Profesyonel Tarım Organizasyonları Komitesi (COPA) bu grupların ilk örnekleri arasında yer almaktadır. AET üyesi altı ülkenin sendikal örgütlenmeleri de bu dönemde Topluluk düzeyinde çıkar temsili için bir araya gelmiştir.¹³³ Fakat çıkar grupları, ancak 80'li yılların ortalarında AB'nin politik eksenine yoğun olarak dâhil olmaya başlamıştır. Özellikle 1980'li ve 90'lı yıllar boyunca, Birliğe yetki aktarımında bulunan antlaşmalar sayesinde AB düzeyinde faaliyet gösteren çıkar grupları ve lobilerin sayısında artış görülmüştür.¹³⁴ 80'li yılların ortalarında gelindiğinde özellikle Avrupa düzeyinde faaliyet yürüten STK'ların sayısında artış gözlemlenmektedir. Butt Philip, 1985'te yayınlanan çalışmasında Brüksel'de temsilciliği olan Avrupa düzeyindeki oluşumların (European associations) sayısının 500'e ulaştığını tahmin etmektedir.¹³⁵ Komisyon'un 1992'de yayınladığı tebliğde ise 3 bin çıkar grubunun yaklaşık 10 bin çalışanıyla Brüksel'de lobi yaptığı tahmin edilmiştir.¹³⁶

Bu hızlı artışta, tek pazarın kurulmasının payı büyüktür. Ticarete ulusal sınırların kaldırılmasından yana olan iş örgütleri tek pazara geçiş sürecini

¹³¹ <http://www.opensecrets.org/lobby/>, (Çevrimiçi) ET: 19.9.2018.

¹³² John J. Mearsheimer, Stephen M. Walt, **İsrail Lobisi ve ABD Dış Politikası**, Küre Yayınları, İstanbul, 2009, s. 7.

¹³³ Dusan Sidjanski, "Pressure Groups and the European Economic Community", **Government and Opposition**, London, 2:3, April-July 1967, s. 398.

¹³⁴ David Coen, Jeremy Richardson, "Learning to Lobby the European Union: 20 Years of change", **Lobbying the European Union, Institutions, Actors and Issues**, Oxford University Press, New York, 2009, s. 5.

¹³⁵ Alan Butt Philip, **Pressure Groups in the European Community**, London, University Association for Contemporary European Studies, (UACES), 1985, s. 1.

¹³⁶ European Commission, **An Open and Structured Dialogue Between the Commission and Interest Groups**, (SEC (92) 2272 final) Brussels: European Commission, 1992.

desteklemiş, mal, hizmet ve sermayenin serbest dolaşımından yana olan Avrupa ekonomisinin birçok sektörü, tek pazara geçişin ardından AB düzeyinde çıkarlarını temsil etmeye başlamıştır.¹³⁷ Böylece 1950'lerde neofonksiyonalist teoride öngörüldüğü gibi, AB'de yoğun ve gelişmiş bir Avrupa çıkar grubu sistemi ortaya çıkmıştır.¹³⁸

90'lı yıllara kadar iş dünyası AB lobicilik faaliyetlerini en yoğun gerçekleştiren grup olmuştur. Her ne kadar Roma Antlaşması'yla kurulan Ekonomik ve Sosyal Komite'de çeşitli sosyal çıkarlar görünürde temsil edilmekteyse de, bu temsil sadece istişari düzeyde kalmıştır. Fakat 90'ların başlarından itibaren özellikle ATS ve Maastricht Antlaşması ile sağlık, iş güvenliği, çevre politikaları, tüketicinin korunması ve sosyal politika alanlarında AB'ye yetki aktarımının gerçekleşmesiyle işçi sendikaları, çevreciler, tüketici grupları gibi oluşumlar Brüksel'de lobi yapmaya ilgi duymaya başlamıştır.¹³⁹ Benzer şekilde, Delors Komisyonu'nun bölgesel politika ve yapısal fonlarla ilgili 1988 reformunun ardından bölgesel yönetimler de AB düzeyindeki lobi faaliyetlerine önem vermeye başlamış ve bölgesel politikaların belirlenme sürecinde etkin olmaya çalışmıştır.¹⁴⁰ 2000'li yıllara gelindiğinde yaygınlaşan internetin de bir lobi aracı olarak kullanılmaya başlandığı görülmektedir. Komisyon, Aralık 2002'de ise lobicilikte açıklığı, şeffaflığı ve katılımcılığı sağlamanın yanı sıra bilgi arzını kolaylaştırmaya ve daha ucuz hale getirmeye yönelik çevrimiçi istişare sistemini oluşturmuştur.¹⁴¹ Bu sistem sayesinde Komisyon'un yasa tasarısı hazırladığı bir konuda, konunun tüm paydaşları taslak metne ulaşma ve henüz hazırlık aşamasında görüş bildirme olanağına kavuşmuştur.

AB düzeyinde lobiciliğin ve çıkar temsilinin yoğunlaşması 2000'li yıllarda da devam etmiştir. Parlamento rakamlarına göre 2009'da, akredite lobicilerin sayısı 4300'e ulaşırken, aynı yıl Komisyon 1700 lobi oluşumundan bahsetmektedir. Schendelen'e göre bu rakamlar lobiciliğin sadece görünen yüzünü yansıtırken, Brüksel'de tam zamanlı olarak çalışmayan fakat toplantı zamanlarında Brüksel'e gönderilen temsilciler lobi faaliyetlerinin büyük kısmını gerçekleştirmektedir.

¹³⁷ Simon Hix, **The Political System of the European Union**, 2nd ed., Palgrave Macmillan, New York, 2005, s. 213.

¹³⁸ Sonia Mazey, Jeremy Richardson, "Interests", **Developments in the European Union**, Ed. Laura Cram vd., Macmillan Press, 1999, s. 107.

¹³⁹ Hix, **a.g.e.**, s. 216.

¹⁴⁰ **A.e.**, s. 220.

¹⁴¹ Quittkat, **a.g.e.**, s. 654-655.

Özellikle Komisyon'un alt komitelerinin toplantılarını takip eden bu kişilerin sayısı yaklaşık 100 bini bulmaktadır.¹⁴² Aynı dönemde AB kurumlarına yönelik lobi faaliyetlerine ayrılan yıllık bütçenin ise 30 ila 60 milyar Avro arasında değiştiği tahmin edilmektedir.¹⁴³ Bugüne gelindiğindeyse, Parlamento ve Komisyon'un ortaklaşa oluşturdukları Şeffaflık Kaydı'nın (Transparency Register) verilerine göre lobi faaliyetleri için akredite olan kurumların sayısı yaklaşık 12 bindir. Bu kurumların büyük kısmı iş dünyası temsil kuruluşlarından oluşturmaktadır.¹⁴⁴

2009'da, AB'de lobiciliğin bugünkü yasal dayanaklarını da barındıran Lizbon Antlaşması yürürlüğe girmiştir. Avrupa Birliği Antlaşması'nın (ABA) 11. Maddesi, farklı toplumsal kesimlerin karar alım süreçlerine katılım hakları ve bu doğrultuda AB kurumlarının görevleri ile ilgilidir. Bu madde kapsamında AB kurumlarının Birliğin tüm eylem alanlarında vatandaşlara ve temsilci kuruluşlara kendi görüşlerini ortaya koyma imkânı tanınması hüküm altına alınmıştır (ABA: Md. 11/1). Benzer şekilde kurumların temsilci kuruluşlar ve sivil toplumla açık, şeffaf ve düzenli bir diyalog içinde olmaları (ABA: Md. 11/2), Komisyon'un, Birlik eylemlerinin uyumlu ve şeffaf olmasını sağlamak için ilgili taraflarla kapsamlı istişarelerde bulunması (ABA: Md. 11/3) ve kayda değer sayıdaki üye devletten en az 1 milyon yurttaş, Antlaşmalar'ın uygulanması amacıyla Birliğin bir hukuki tasarrufunun gerekli olduğunu düşündükleri konularda Komisyon'un yetkileri çerçevesinde öneri sunmaya davet etme hakkı tanınması (ABA: Md. 11/4) AB'de lobiciliğin yasal dayanakları arasında sayılabilir. Avrupa Birliği'nin İşleyişi Hakkında Antlaşma'da (ABİHA) ise belirli çıkar gruplarının karar süreçlerine katılımıyla ilgili maddeler yer almaktadır. Sosyal tarafların karar alımına katılımlarına ilişkin 154. madde ile kiliseler ve dini birliklerle diyalog sürecine yer verilen 17. madde bunlara örnek gösterilebilir.

Görüldüğü gibi, çıkar gruplarının AB düzeyinde lobi faaliyetlerine duyduğu ilgi, Birliğin bütünleşme hamleleri ile birlikte artmaya başlamıştır. 1987'de ATS ile başlayan ve Maastricht, Amsterdam, Nice ve Lizbon antlaşmaları ile devam eden bu süreçte birçok alanda Birliğe yetki aktarımında bulunulmuştur. Bunun yanında, yukarıda söz edilen revizyon antlaşmaları ile Parlamento'nun yetkilerinin genişletilmesi ve Lizbon Antlaşması ile birlikte ortak karar prosedürünün olağan

¹⁴² Schendelen, **a.g.e.**, s. 57-58.

¹⁴³ David Coen, **European Business-Government Relations**, The Oxford Handbook of Business and Government, Oxford University Press, 2010, s. 286.

¹⁴⁴ **Transparency Register, Statistics for the Transparency Register**, (Çevirmici), <https://goo.gl/cp263i>, ET: 02.03.2016.

yasama usulü haline gelmesiyle lobicilerin ilgisi Komisyon'un yanı sıra Parlamento'ya da yönelmeye başlamıştır. Benzer şekilde, nitelikli oy çokluğu ile karar alınabilen alanların sayısındaki artışın ve 1 Kasım 2014 itibarıyla geçilen çifte çoğunluk sisteminin de AB'de yasama sürecini nispeten kolaylaştırması nedeniyle, lobi faaliyetlerinin artmasında etkili olduğu söylenebilir.

Coen ve Richardson'a göre, AB kurumlarının yetkilerinin artması ve tek pazarın kuruluşu, faaliyetlerini yerel ve ulusal düzeyde sürdüren lobilerin yapılarında değişime yol açmış, ulus ötesi etkinlikler ve siyasi ortaklıkların sayısını arttırmıştır. Bu yönüyle AB çıkar grubu politikaları; çıkar grubunun boyutuna, lobicilik bütçesine, çıkış noktasına ve politika alanına göre değişen birçok geri besleme döngüsünün ve giriş noktasının olduğu çok düzeyli bir süreç olarak görülmelidir.¹⁴⁵

Mahoney, ABD ve AB'deki lobi faaliyetlerini kıyasladığı çalışmasında, siyasal yapıların ve karar alma sürecinin işleyişindeki farklılıkların lobi faaliyetlerini etkilediğini belirtmiştir. Buna göre, ABD'de lobi faaliyetlerinin büyük bölümünün yöneltildiği Kongre üyelerinin yeniden seçilme kaygısı taşımaları nedeniyle, lobiler daha etkin olurken, demokrasi açığı eleştirilerinin yoğun olarak yöneltildiği AB sistemi içinde, özellikle karar alım sürecinin merkezinde bulunan Komisyon'a yönelik lobi faaliyetlerinin aynı etkiyi göstermesi güçtür. Bununla birlikte karar alım sürecinde ABD'de Kongre'nin hazırladığı yasa taslağının veto edilebileceği birçok aşama mevcutken, AB'de Komisyon'un hazırladığı taslak neredeyse her zaman yasalaşmaktadır. Bu da, Washington'daki lobi faaliyetlerinin hareket alanının genişleten bir diğer faktördür.¹⁴⁶ Her ne kadar Lizbon Antlaşması'nın yürürlüğe girmesiyle karar alım sürecinde Parlamento'nun yetkileri genişletilse de Mahoney'in tespitlerinin büyük oranda geçerliliğini koruduğu düşünülmektedir.

1.8. Lobicilik ve Etik

Lobicilik ve etik ilişkisi, lobiciliğin ortaya çıkışından bugüne tartışmalı bir konu olagelmıştır. Lobiciliği, karar alıcıları kapalı kapılar ardında, şeffaf olmayan süreçlerle ve etik dışı yöntemlerle etkilemeye çalışan bir araç olarak tanımlayanlar, ona propagandanın bir türü olarak yaklaşmaktadır. Lobiciliğe ilişkin bu olumsuz algı, bugün dahi birçok lobicinin bu kavramı kullanmaktan uzak durmasına ve

¹⁴⁵ Coen, Richardson, **a.g.e.**, s. 7.

¹⁴⁶ Mahoney, "Lobbying Success in the United States and the European Union", s. 38-39.

savunu çalışmaları, iletişim çalışmaları gibi alternatif kavramlar geliştirmelerine neden olmaktadır.

Henüz 1850'lerde, dönemin ABD Başkanı James Buchanan, aşağıdaki ifadelerle, lobiciler hakkındaki rahatsızlığını belirtmiştir:¹⁴⁷

“...işlerini yürütmek isteyen patronların yanı sıra, aracı, spekülâtör, danışman, komisyoncu, uzman adı altında pek çok lobici, Kongre önünde adeta bir duvar oluşturuyor. Bunlar, ülkenin her yerinden bazı insanları harekete geçirecek güce sahip. Bu önlenmeli.”

Benzer şekilde Woodrow Wilson da, 1912 seçim kampanyası sırasında lobicileri “tehlikeli bir unsur” olarak nitelemiştir.¹⁴⁸

Brüksel’de temsil edilen çıkar gruplarının sayısının artmasıyla AB düzeyinde de lobiciliğe yönelik eleştiriler ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu eleştiriler, genellikle iki konuya vurgu yapmaktadır. Birincisi, lobiciliğin şeffaf olmayan süreçlerle yürütülmesidir. İkincisi ise AB düzeyinde etkin lobi faaliyetleri yürüten grupların ağırlıklı olarak elit gruplar olduğu, dolayısıyla çıkar grupları eşit düzeyde temsil edilemediği için geniş toplum kesimlerinin aleyhine işleyen bir sürecin söz konusu olduğudur. AB kurumlarında görevli karar alıcılara yönelik 2013’te yapılan bir ankette de lobiciliğe yönelik bu eleştiriler ön plana çıkmaktadır. Buna göre ankete katılanların %26’sı lobiciliğin en olumsuz yönünün şeffaflık eksikliği olduğunu belirtirken, ikinci sırada %24 ile elit grupların aşırı etkisi gelmektedir.¹⁴⁹

Yukarıda değinilen eleştirilerin de etkisiyle AB, lobicilerin çalışma ilkelerini belirlemeye yönelik birtakım yasal düzenlemeler ve kurallar geliştirmiştir. Lobicilerin kayıt altına alınmasına ilişkin ilk düzenleme 1997’de Parlamento tarafından “Akredite Lobici” adlı bir kayıt sistemiyle oluşturulmuştur. Aynı yıl, ağırlıklı olarak firmaların ve ticari birliklerin lobi faaliyetlerini yürüten uygulayıcılardan oluşan ve lobicilik çalışmalarıyla ilgili öz denetim mekanizmaları geliştiren Avrupa İşleri Profesyonelleri Topluluğu (Society of European Affairs Practitioners – SEAP) kurulmuştur.¹⁵⁰ 2001’e gelindiğindeyse, lobicilikte şeffaflığı

¹⁴⁷ Birnbaum, **a.g.e.**, s. 49.

¹⁴⁸ Dinçer, **a.g.e.**, s. 54.

¹⁴⁹ Burson-Marsteller, **A Guide to Effective Lobbying in Europe: The View of Policy Makers**, 2013, s. 6. (Çevrimiçi) <https://goo.gl/4UAh9V>, ET: 22.02.2018.

¹⁵⁰ Justin Greenwood, Joanna Dreger, “The Transparency Register: A European vanguard of strong lobby regulation”, **Interest Groups, Advocacy**, 2:2, s. 142.

sağlamaya yönelik önemli bir adım atılmış ve yürürlüğe giren tüzükle Komisyon'un, Parlamento'nun ve Konsey'in dokümanları kamusal erişime açık hale getirilmiştir.¹⁵¹

Komisyon üyelerinden Siim Kallas'ın girişimleriyle 2005'te, AB içindeki lobicilik faaliyetlerinin kayıt altına alınmasına ilişkin kurallar öngören "Avrupa Şeffaflık İnisiyatifi" gündeme gelmiştir. Fakat özellikle SEAP, lobiciliğe zorunlu düzenleme getirilmesine şiddetle karşı çıkarak, gönüllülük esasına dayalı bir yapıdan yana olmuştur.¹⁵² Konunun gündeme taşınmasıyla birlikte Komisyon, 2006 yılında yayınladığı Avrupa Şeffaflık İnisiyatifi adlı yeşil kitapla, şeffaflığın sağlanması için bir istişare süreci başlatmıştır.

Bunu takiben Komisyon, 2008'de Çıkar Temsilcileri Kaydı (Register of Interest Representative – ROIR) adıyla kendi lobi kayıt sistemini oluşturmuştur. Aynı yıl Komisyon tarafından, Parlamento'nun ve Komisyon'un AB bünyesinde çıkar gruplarının kaydının tutulması için kurumlar arası bir oluşum ve çıkar gruplarına yönelik davranış kuralları öneren bir tebliğ yayınlanmıştır.¹⁵³

Lobi gruplarının ve iş dünyası kuruluşlarının Komisyon'a yönelik baskısının da etkisiyle, lobilerin kayıt altına alınmasını ve çalışmalarını raporlanmasını zorunlu kılan bir yasal düzenleme yapılamamış, bunun yerine 2011'de, Komisyon ve Parlamento'nun ayrı ayrı oluşturdukları lobi kayıtlarının birleştirilmesiyle Şeffaflık Kaydı'nın (Transparency Register) oluşturulmasına ilişkin Kurumlar Arası Antlaşma imzalanmıştır. Antlaşmada, AB düzeyinde lobi faaliyetleri yürüten kuruluşların gönüllü olarak kayıt olabileceği kurumlar arası bir oluşum olan Şeffaflık Kaydı'nın, her iki kurumun genel sekreterlerine bağlı çalışan Ortak Şeffaflık Kaydı Sekreterliği tarafından yönetileceği öngörülmüştür.¹⁵⁴ Şeffaflık Kaydı, üye kuruluşlara çalışmalarında (kimin adına lobi yaptıkları, kimlerle görüştükleri, bütçeleri vs.) şeffaflığı sağlama ve açıklık, şeffaflık ilkelerine dayalı davranış kurallarına uyma zorunluluğu getirmektedir. 2014'te Kurumlar Arası Antlaşma, üye

¹⁵¹ European Parliament, **Regulation (EC) No 1049/2001 of the European Parliament and of the Council, Regarding public access to European Parliament, Council and Commission documents**, 2001.

¹⁵² Olivier Hödeman, Erik Wesselius, "Brüksel'de Lobi Faaliyetleri: Yemeğe Ne dersiniz Komiser Bey?", **Kimin Avrupası? Halkın Avrupası ile Şirketlerin Avrupası Arasında**, Metis Yayınları, İstanbul, 2012, s. 62-63.

¹⁵³ European Commission, **European transparency initiative: A framework for relations with interest representatives (Register and Code of Conduct)**, COM/2008/0323 final, 2008. (Çevrimiçi) <https://goo.gl/pnpwqM>, ET:22.02.2018.

¹⁵⁴ Greenwood, Dreger, **a.g.e.**, s. 142.

kuruluşların yanlış ve eksik bilgi vermelerini engellemeye ve katılımı teşvik etmeye yönelik ek hükümlerle yenilenmiştir.¹⁵⁵ Yine 2014'te Juncker Komisyonu'nun göreve başlamasından kısa bir süre sonra komiserlere, kabine üyelerine ve genel müdürlüklere, çıkar grubu temsilcileriyle yaptıkları görüşmelere ait bilgileri iki hafta içinde web siteleri üzerinden yayınlama zorunluluğu getirilmiştir. Yayınlaması zorunlu olan bilgiler, görüşme yapılan kişinin adını, görüşme tarihini, görüşmeni nerede yapıldığını ve konusunu içermektedir.¹⁵⁶

Juncker Komisyonu'nun, Konsey'in de dâhil edileceği ve lobi faaliyetleri yürütmek için katılımın zorunlu olacağı yeni bir kayıt sisteminin oluşturulmasına yönelik çalışmaları devam etmektedir. Nitekim Şeffaflık Kaydı mevcut haliyle, başta AB'de lobiciliğin şeffaf hale getirilmesi için çalışan STK'lar tarafından oluşturulan ALTER-EU olmak üzere çeşitli kesimler tarafından gönüllülük esaslı olması ve davranış kurallarının yetersizliği nedeniyle eleştirilmektedir.¹⁵⁷

AB'de lobiciliği düzenlemeye yönelik çabalar, lobicilerin davranış kurallarının belirlemenin yanı sıra, lobi faaliyetlerinin hedefinde yer alan Komisyon ve Parlamento üyelerine yönelik etik kurallar getirilmesini de kapsamaktadır. Bu kapsamda 2011'de Komisyon ve Parlamento üyelerinin davranış kurallarını belirlemeye yönelik düzenlemeler yapılmıştır. Söz konusu düzenlemelerle, kurumlar içerisinde ad hoc etik komiteleri kurulmasına imkân tanınmış, *döner kapı*¹⁵⁸ etkisini ortadan kaldırmak için Komisyon üyelerinin görevlerinin bitiminin ardından 18 ay boyunca lobicilik yapmaları engellenmiş ve istişare sürecinde konunun tüm taraflarının görüşlerinin dikkate alınması hüküm altına alınmıştır.

Görüldüğü gibi, etik dışı lobi uygulamaların önlenmesi, lobicilikle ilgili temel tartışmalardan biri olarak öne çıkmaktadır. AB de bu konuda çeşitli yasal düzenlemeler getirmiştir. Fakat mevcut düzenlemelerin yeterli olup olmadığı tartışma konusu olmaya devam etmektedir. Bir sonraki bölümde, çıkar gruplarının

¹⁵⁵ European Commission, **Commission and Parliament Implement New Rules on Transparency Register**, European Commission Press Release, 27 Jan 2015, (Çevrimiçi) <https://goo.gl/FW2SZo>, ET: 06.05.2015.

¹⁵⁶ European Commission, **Opening the windows: Commission commits to enhanced Transparency**, European Commission Press Release, 25 November 2014, (Çevrimiçi) http://europa.eu/rapid/press-release_IP-14-2131_en.htm, ET: 02.03.2016.

¹⁵⁷ Nic Copeland, **Review of the European Transparency Register**, Library Briefing, Library of the European Parliament, 2013, s. 4-5.

¹⁵⁸ Döner kapı (revolving door) etkisi, AB kurumlarında görevli bürokratların, görevlerinin bitiminden hemen sonra lobi faaliyetlerine başlaması ve görevleri süresinde kurdukları ilişkileri çıkar grupları adına kullanmasını açıklamak için kullanılan bir terimdir.

AB kurumlarına yönelik lobi çalışmaları tartişılacak ve grupların AB karar alma sürecine giriş noktaları incelenecektir.

İKİNCİ BÖLÜM

AVRUPA BİRLİĞİ KURUMLARINA YÖNELİK LOBİ FAALİYETLERİ

Avrupa Birliği'nin entegrasyon düzeyini derinleştirmeye ve üye devletlerden AB'ye yetki aktarımına yönelik atılan her adım, çıkar gruplarının AB'nin karar süreçlerini etkilemeye daha fazla odaklanmasını adeta zorunlu kılmakta ve lobi faaliyetlerine ayırdığı kaynakların her geçen gün daha fazlasını Birlik düzeyindeki çalışmalara ayırmasına neden olmaktadır. AB'nin çok katmanlı yönetim yapısı içinde iş çevrelerinden işçi örgütlerine, tüketici hakları gruplarından çevre örgütlerine kadar birçok farklı toplumsal kesim, AB karar alma mekanizmasına farklı noktalardan giriş yapmaktadır.

Temelde, çıkar gruplarının AB karar alma sürecine müdahale edebildikleri dört kanaldan bahsedilebilir. Bunlar; lobi faaliyetlerinin en yoğun yapıldığı kurum olan Komisyon, doğrudan Brüksel'e yönelik olmasa da "ulusal rota" üzerinden hükümetlere lobi yapmak yoluyla çıkar temsilinin sağlanabileceği Konsey, lobi faaliyetlerinin gitgide arttığı ve bu faaliyetlere belki de en açık kurum olan Parlamento ve alınan kararların yargı yoluyla değiştirilebileceği Adalet Divanı'dır.¹

Adalet Divanı'na yönelik yasal başvurular çalışmanın kapsamına girmediğinden, bu bölümde karar alma sürecinin üç önemli aktörü olarak nitelendirilen Komisyon, Parlamento ve Konsey'in karar alma süreçlerindeki rolleri, çıkar gruplarının müdahil olabileceği giriş kanalları çerçevesinde incelenecektir.

2.1. Komisyon

Avrupa Birliği'nde yasama sürecinin başlatıcısı ve sürecin ilerleyen aşamalarının aktif bir aktörü olan Komisyon, AB lobicilik literatüründe çıkar gruplarının en yoğun şekilde odaklandıkları kurumdur.

AB karar süreçlerinin gündem belirleme, politika yapımı ve uygulama olmak üzere üç aşamadan meydana geldiği söylenebilir. Birinci aşama olan gündem belirleme sürecinde Komisyon, güçlü üye ülkelerle birlikte, baskın kurumsal aktör olarak ön plana çıkmaktadır. Politika yapım aşamasında ise Komisyon, Parlamento ve Konsey'in etkileşimi söz konusudur. Uygulama aşamasına bakıldığında,

¹ Mark A. Pollack, "Representing diffuse interests in EC policy-making", **Journal of European Public Policy**, 4:4, 1997, s. 577.

Komisyon bu kez de Adalet Divanı'yla birlikte AB düzenlemelerine ilişkin uygulamaların yorumlanmasında anahtar rol oynamaktadır.² Görüldüğü gibi Komisyon, Birliğin karar süreçlerinin tüm aşamalarında önemli görev ve yetkilere sahip tek kurumdur. Bu durum, neden çıkar gruplarının Komisyon'un politik eksenine yöneldiğini açıklamaktadır.

Kökenleri, 1951 yılında imzalanan Paris Antlaşması'yla kurulan Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu (AKÇT) bünyesinde oluşturulan Yüksek Otorite'ye dayanan ve 1957 AET Antlaşması'yla bugünkü adını alan Komisyon, kuruluşundan itibaren Topluluk bütünleşmesi içinde en kendine özgü ve en tartışmalı organ olmuştur. Başta De Gaulle olmak üzere, bir grup siyasetçi Komisyon'u oldukça basite indirgeyip Bakanlar Konseyi'ne bağlı teknik bir organ olarak görme eğilimindeyken, federalistler Komisyon'u federal yolda ilerleyen AB'nin şansölyeliği potansiyeline sahip bir birim olarak görmektedir.³ Görev ve yetkileri açısından ne tam anlamıyla bir yürütme organı ne de yasama organı olarak sınıflandırılmayacak olan Komisyon, tıpkı AB'nin kendisi gibi *sui generis* bir özelliğe sahiptir.⁴

Komisyon'un görev ve yetkileri, Avrupa Birliği Antlaşması'nın (ABA) 17/1. ve 17/2. maddelerinde açıkça belirtilmiştir. Buna göre Komisyon, yasama ve inisiyatif yetkisinin yanı sıra yürütme, Birlik hukukunun uygulanması, bütçe, Birliğin dış temsili gibi alanlarda çeşitli yetkilerle donatılmıştır. Yine de yasama yetkisi, Komisyon'un temel fonksiyonu olarak değerlendirilebilir.⁵

2.1.1. Komisyon'un İç Örgütlenmesi

Komisyon ile çıkar grupları arasındaki etkileşimi tam olarak anlayabilmek için, Komisyon'un üniter değil, oldukça parçalı bir yapı olduğu göz ardı edilmemelidir.⁶ Çıkar gruplarının spesifik bir konuda lobi yaparken kurum içi kanalları doğru kullanabilmeleri için bu parçalı yapıya hâkim olmak önemli bir ön koşuldur.⁷ Bu noktadan hareketle Komisyon'un bileşenleri, çıkar gruplarıyla ilişkileri çerçevesinde incelenecektir.

² A.e., s. 583.

³ Ercüment Tezcan, **Avrupa Birliği Komisyonu**, USAK Yayınları, Ankara, 2007, s. 3.

⁴ A.e., s. 6.

⁵ Schendelen, **a.g.e.**, s. 79.

⁶ Thomas Christiansen, "The European Commission: The European Executive between Continuity and Change", **European Union: Power and Policy-Making**, Ed. Jeremy Richardson, 3th ed., Routledge, London and New York, 2006, s. 108.

⁷ Klemens Joos, **Lobbying in the new Europe: Successful representation of interest after the Treaty of Lisbon**, Wiley, Weinheim, 2011, s. 102.

Komisyon'un iç örgütlenmesine bakıldığında, başkanlığın ilk dönemlerden bu yana önemli bir makam olduğu söylenebilir. Konsey'in önerisi ile Parlamento tarafından seçilen Komisyon başkanı, öncelikle sembolik öneme sahiptir. Komisyonlar, genellikle başkanlarının adıyla anılmaktadır. Bunun yanı sıra başkan, üye ülkelerin önerilerini dikkate alarak komiserleri belirleme, görev dağılımlarını yapma, bu dağılımda değişikliğe gitme ve komiserler heyetinin kritik toplantılarına başkanlık etme yetkilerine sahiptir. Diğer AB kurumları ve ulusal hükümetlerle ilişkilerde Komisyon'un temsil edilmesi de başkanın yetkileri arasındadır.⁸

Her üye ülkeden bir üyenin yer aldığı, başkan ve başkan yardımcılarını dâhil toplam 28 üyeli Komiserler Heyeti ise başkanın ardından hiyerarşik yapının en üstünde yer alır. Konsey'in önerisi ile Parlamento tarafından seçilen Komisyon başkanının, üye ülkelerin önerilerine dayanarak diğer komiserleri seçmesinin ardından Komisyon, Parlamento'nun onayını alıp beş yıl sürecek görevine başlar. Komiserler heyeti, haftalık toplantılarında başkanın kendi oluşturduğu yıllık programa uygun şekilde, yine başkan tarafından belirlenen gündem konularını tartışmak üzere toplanır.⁹ Komiserlerle iletişime geçmenin zorluğundan dolayı, bu kanal daha ziyade büyük ekonomik güce sahip firmalar tarafından kullanılmaktadır.¹⁰ Ayrıca komiserin siyasi eğilimi ve ulusal kimliği de bu süreçte etkili olmaktadır.

Edeberg'e göre komiserlerin seçiminde üye ülkelerin etkisi, onları ulusal hükümetlerin ve çeşitli ulusal lobi gruplarının hedefi haline getirmektedir. Bu gruplar, bilgi edinmek ya da Komisyon'un en üst düzeyine herhangi bir konu aktarmak istediklerinde, öncelikle "kendini" komiserlerine ulaşmayı tercih etmektedir.¹¹ Bu görüşü paylaşan Zetter'e göre de çıkar gruplarının iletişime geçmesi gereken komiser ilk bakışta, lobi yapılacak sektörden sorumlu komiser gibi görünse de uygulamada ulusal kimlik her zaman dikkate alınması gereken bir faktördür. Özellikle komiserlerin kendi ülkelerine yaptıkları ziyaretler, çıkar grupları için önemli bir fırsata dönüşebilmektedir. Aynı zamanda komiserin siyasi eğilimi de, hassasiyet gösterdiği konuları etkilediğinden, lobi faaliyetinin başarısında etkili

⁸ Zetter, **a.g.e.**, s. 363-364.

⁹ A. Aslı Bilgin, "Avrupa Komisyonu", **Avrupa Birliği: Tarihçe, Teoriler, Kurumlar ve Politikalar**, Ed. Belgin Akçay, İlke Göçmen, Seçkin Yayınları, Ankara, 2012, s. 184.

¹⁰ Joos, **a.g.e.**, s. 103.

¹¹ Morten Egeberg, "The European Commission", **European Union Politics**, Ed. Michelle Cini, Nieves Perez, Oxford University Press, 2013, s. 134.

olabilir.¹² Schendelen, Zetter'in vurguladığı ulusal ve siyasi aidiyetlere, bölgesel aidiyeti ve komiserin eğitime, kişisel özelliklerine hatta hobilerine göre değişebilen aidiyetler de eklemiştir.¹³ Tüm bu faktörlerin, çıkar grupları tarafından özellikle informal lobi faaliyetlerinde dikkate alındığı görülmektedir.

Çalışmada incelediğimiz grupların da başta genişleme politikalarından sorumlu komiser olmak üzere, kendi çalışma alanları ve farklı dönemlerde öne çıkan konularla bağlantılı olarak; göç, ticaret, ekonomi ve finans, sanayi ve girişimcilik gibi alanlardan sorumlu komiserlerle iletişim halinde oldukları görülmüştür.

Komiserler Heyeti'nin altında yer alan genel müdürlükler (GM) de çıkar gruplarının hedefinde yer alan bir diğer birimdir. Sorumluluk alanları net bir şekilde tanımlanmış olan genel müdürlüklerin her biri, bir komisere bağlıdır. GM'lerin alt birimi olarak müdürlükler, onların altında bölümler, bölümlerin bir alt düzeyinde ise masa şeflikleri yer alır.¹⁴ Komisyon bünyesinde 33 GM bulunmaktadır. Bu nedenle bazı komiserler bir GM'den sorumluyken, bazıları birden fazla GM'den sorumludur.

GM'lerin çıkar gruplarıyla ilişkisi, sorumlu oldukları alana göre değişiklik göstermektedir. Özellikle kalkınma, ticaret, sağlık, çevre gibi alanlardan sorumlu GM'ler, sivil toplumla daha güçlü bir diyalog içindedir.¹⁵ Yasama sürecinin önemli bir aşamasının ilgili GM bünyesinde gerçekleşmesi nedeniyle GM'ler sürecin en önemli organlarından biridir. Özellikle, GM'lere bağlı bölümlerdeki görevliler arasından seçilen raportör, yasama faaliyetinin Komisyon aşamasının önemli bir kurumsal figürüdür. Taslak metnin hazırlanmasından sorumlu olan raportör, bu süreçte çıkar gruplarından olabildiğince geniş ölçüde faydalanır.¹⁶ Sadece raportörler değil, sürecin ilerleyen aşamalarında genel müdürün kendisi de, karar alım sürecinde zamanın kısıtlı olması nedeniyle, lobiler dâhil olmak üzere dış kaynaklara oldukça açıktır. GM'ler tarafından sıklıkla hazırlanan yeşil kitap ve beyaz kitap gibi araçlar da, istişare sürecini olabildiğince açık ve geniş tabanlı yürütmeye yönelik uygulamalardır.¹⁷

¹² Zetter, **a.g.e.**, s. 365-366.

¹³ Schendelen, **a.g.e.**, s. 79.

¹⁴ Zetter, **a.g.e.**, s. 367.

¹⁵ Justin Greenwood, **Interest Representation in the European Union**, Palgrave Macmillan, 3th ed., 2011, s. 39.

¹⁶ **A.e.**, s. 36.

¹⁷ Zetter, **a.g.e.**, s. 367.

Komiserler gibi GM üyeleri ve özellikle raportörler de Türk çıkar gruplarının iletişimde oldukları kurumsal figürler arasındadır. Alınacak karara etki edilmek istendiğinde raportörlere ulaşmanın, ilgili komisere ulaşmaktan daha kolay olması nedeniyle, çıkar grubu temsilcileri raportörlerle daha yakın iletişim halindedir. İncelediğimiz gruplar arasından KAGİDER'in Brüksel Temsilcisi; İç Pazar, Sanayi, Girişimcilik ve KOBİ'ler Genel Müdürlüğü (DG Growth) ve Komşuluk Politikaları ve Genişleme Müzakereleri Genel Müdürlüğü (DG Near) ile düzenli iletişim halinde olduklarını vurgulamıştır.

Çıkar gruplarının Komisyon'daki bir diğer temas noktası, komiserlere özel sekreteryaya hizmeti veren kabinelerdir. İşe başlamaları ilgili komiserin yetkisinde olan kabine üyelerinin görevi, komiserin görevinin sona ermesiyle doğal olarak son bulur. Altı ya da yedi kişilik danışman ekibi ve ofis işlerden sorumlu birkaç görevliden meydana gelen kabineler, bir yandan komiserlerin görüşlerini GM'lere iletmekle, diğer yandan GM'lerden gelen taslak metinleri ilgili komisere ve Komiserler Kurulu'na göndermeden önce inceleyip düzenlemekle yükümlüdür. Bu editöryal görevin ayrılmaz bir parçası olarak kabineler, Komiserler Kurulu'nda ortaya çıkması olası anlaşmazlıkları kayıt altına almak ve itirazların önüne geçebilmek için sıklıkla diğer kabinelerle, Komisyon Genel Sekreteri yönetiminde bir araya gelmektedir. Karşılıklı sorumluluk esasına dayanan kurulluk ilkesi itibarıyla her bir kabine, tüm Komisyon çıktılarına ulaşabilmektedir. Bu yetki, kabineleri kendi görev alanlarının ötesinde son derece önemli birer bilgi kaynağı haline getirmektedir.¹⁸ Ayrıca, komiserle yakın çalışma halindeki kabine şefi, komisere ulaşmak isteyen çıkar grupları tarafından bir aracı olarak görülebilir.¹⁹ Dolayısıyla kabineler de, lobi grupları için Komisyon'daki önemli temas noktalarından biridir.

Juncker Komisyonu'nun 2014 yılı sonunda komiserlere, kabine üyelerine ve genel müdürlüklere lobicilerle yaptıkları görüşmeleri yayınlama zorunluluğu getirmesinin ardından, birinci yılın sonunda yapılan görüşme rakamlarına bakıldığında, toplamda 6 bini aşkın görüşmenin yapıldığı, bunların yaklaşık 5500'ünün komiserler ve kabine üyeleri, 600'ünün ise genel müdürlüklerle

¹⁸ Egeberg, **a.g.e.**, s. 134.

¹⁹ Joos, **a.g.e.**, s. 103.

gerçekleştirilmiş olduğu görülmektedir.²⁰ Bu rakamlar da, kabinelerin çıkar grupları açısından önemini göstermektedir.

2.1.2. Karar Alma Sürecinde Komisyon’a Etki Eden Organlar

Karar alma süreçleri temelde AB kurumları üzerinden yürütülse de, bu kurumların dışında birçok organ sürece dâhil olabilmektedir. Bu organların bir kısmı kurucu antlaşmalar ve türev hukuku aracılığıyla oluşturulmuşken, bir kısmı geçici statüde, ad hoc oluşumlar olarak ortaya çıkmaktadır. Özellikle karar alma sürecinin erken aşamalarında geniş bir toplumsal katılım sağlamak amacıyla AB çeşitli araçlar geliştirmekte, çıkar gruplarının sürece dâhil olmalarını desteklemektedir. Kuşkusuz, bu çabaların tek sebebi karar alma sürecinde çoğulculuğu sağlamaya çalışmak değildir. Birliğe yetki aktarımı arttıkça, Komisyon’un yükünün artmasının da bu yönde payı büyüktür. Karar alma sürecinde anahtar kurum olan Komisyon, kısıtlı personel sayısı ile bu artışa cevap vermekte zorlanmakta, dışarıdan gelen teknik bilgiye ve uzmanlığa ihtiyaç duymaktadır.

Bu nedenle AB kurumlarına yönelik lobiciliği, belirli çıkarların bu kurumlar nezdinde savunulmasına yönelik tek yönlü bir eylemden çok, özel ve kamusal aktörlerin karşılıklı bağımlılığına dayalı bir mübadele ilişkisi olarak kabul etmek daha doğru bir yaklaşımdır.²¹

AB karar alım mekanizmasında belirli usuller çerçevesinde, zaman içerisinde oluşturulan farklı yapı ve özelliklere sahip istişari organların bazıları mesleki ve sosyal unsurları temsil ederken bazıları yerel unsurları, bazıları ise üye devletleri temsil eder.²² Bunların yanında, daha geniş kesimlerin karar süreçlerine katılımına yönelik kamu istişaresi (public consultation) yöntemleri de kullanılmaktadır. Ayrıca komitoloji komiteleri gibi istişari olmayan, bir başka deyişle aldıkları kararların Komisyon üzerinde bağlayıcılığı olan yapılar da söz konusudur. Tüm bu yapılar, çıkar gruplarının Komisyon’daki karar alıcılarla temas kurabilmeleri için onlara çeşitli olanaklar yaratır. Aşağıda Komisyon içi karar süreçlerine dâhil

²⁰ European Commission, **Opening the windows: Commission commits to enhanced Transparency**, European Commission Press Release, 25 November 2014, (Çevrimiçi) http://europa.eu/rapid/press-release_IP-14-2131_en.htm, ET: 02.03.2016.

²¹ Bouwen, **a.g.e.**, s. 19.

²² Ercüment Tezcan, “Avrupa Birliği’nde İstişari Organlar ve Oluşumlar”, **Avrupa Birliği’nde Karar Alma Mekanizması, Yardımcı Organlar ve Ajanslar**, Ed. Ercüment Tezcan, İlhan Aras, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul, 2013, s. 209.

olan bu yapılar ve çıkar gruplarının Komisyon'la temas etmek için kullandıkları yöntemler incelenecektir.

Yasama sürecinde komitelerin yoğun olarak kullanılması, Komisyon'un önemli kurumsal özelliklerinden biridir. Bu nedenle komiteler, AB karar alım sürecini etkilemeyi amaçlayan çıkar grupları için önemli birer erişim noktasıdır.²³ Birçok farklı yapıda ve türde istişari komite arasında, Ekonomik ve Sosyal Komite (ESK) ile Bölgeler Komitesi (BK) özel öneme sahiptir. Lizbon Antlaşması'nda da bu komitelere özel bir bölüm ayrılmış, ABİHA'nın 300. maddesinde ESK ve BK, Birliğin danışma organları olarak nitelendirilmiştir.

ESK, Birliğin politika oluşturma süreçlerine sosyal ve ekonomik grupların temsilcilerinin de dâhil edilmesi isteğinin yansıması olarak 1957 Roma Antlaşması'yla kurulmuştur.²⁴ Kuruluşundan bu yana bir istişare organı olarak görev yapan Komite, 90'lı yıllarda bu rolünü genişletme çabasına girmiştir. Özellikle ATS ve Maastricht Antlaşması'yla birçok politika alanında Birliğe yetki aktarımının gerçekleşmesi sonucunda, 90'lı yıllarda farklı sosyal çıkar grupları, AB'nin karar süreçleriyle daha fazla ilgilenmeye başlamıştır.²⁵ ESK, zaman içinde, revizyon antlaşmalarıyla çeşitli değişikliklere uğramıştır. Amsterdam Antlaşması ile Parlamento'nun da ESK'dan görüş alabilmesi mümkün hale gelmiştir.²⁶ ESK'nın üyelerinin atanmasına ilişkin düzenlemelere iç tüzükte yer verilmiştir. Buna göre üyeler; işçi ve işverenlerin yanı sıra çeşitli alanlarda organize sivil toplum temsilcileri arasından, üye ülkelerin görüşleri dikkate alınarak Konsey tarafından atanır.²⁷ Lizbon Antlaşması'yla güncel yapısına kavuşan komitenin üye sayısı 350 ile sınırlandırılmış olup Komisyon, Konsey ve Parlamento'nun antlaşmalarda belirlenen durumlarda ESK'ya danışmak zorunda oldukları ve komitenin kendisine danışılmayan durumlarda da görüş bildirebileceği hüküm altına alınmıştır.

Sosyal aktörlerin görüşlerini almak üzere oluşturulan ESK'nın yanı sıra, bölgesel aktörler için de Bölgeler Komitesi hayata geçirilmiştir. Aslında AB bünyesinde bölgesel bir istişare organı, 1988'de Bölgesel ve Yerel Yönetimler

²³ Bouwen, **a.g.e.**, s. 23.

²⁴ Desmond Dinan, **Avrupa Birliği Ansiklopedisi**, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2005, s. 411.

²⁵ Hix, **a.g.e.**, s. 216.

²⁶ İlhan Aras, "Avrupa Birliği Ekonomik ve Sosyal Komitesi: Örgütlü Sivil Toplum ve Birlik Arasındaki Organ", **Avrupa Birliği'nde Karar Alma Mekanizması, Yardımcı Organlar ve Ajanslar**, Ed. Ercüment Tezcan, İlhan Aras, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul, 2013 s. 305.

²⁷ Economic and Social Committee, **Rules of Procedure**, L 324/52, 09.12.2010. (Çevrimiçi) <https://goo.gl/dFGH9Y>, ET: 21.02.2018.

İstişare Konseyi adıyla oluşturulmuştur. Komisyon tarafından oluşturulan bu organ, Maastricht Antlaşması'yla yerini Bölgeler Komitesi'ne bırakmıştır. Kuruluşundan itibaren Komisyon'un ve Konsey'in, Amsterdam Antlaşması'ndan itibaren bunların yanı sıra Parlamento'nun görüş almak zorunda olduğu komite, uygun gördüğü durumlarda kendiliğinden görüş bildirebilmektedir.²⁸ Lizbon Antlaşması ile enerji, çevre, sosyal, ekonomik ve bölgesel konularla ilgili karar alım süreçlerinde Bölgeler Komitesi'ne danışılma zorunluluğu getirilmiştir.²⁹ 28 üye ülkeden gelen toplam 350 temsilciden oluşan Komite'nin üyeleri, bölgesel ve yerel idarelerde seçimle işbaşında gelmiş kişiler arasından Konsey tarafından, üye ülkelerin nüfusları oranında atanır.³⁰

Görüldüğü gibi, Birliğin karar alım sürecinde halka daha yakın olmak amacıyla oluşturduğu temel istişare organları olan Ekonomik ve Sosyal Komite ile Bölgeler Komitesi, yapısal açıdan birbiriyle benzeşmektedir. Her ikisinin de üye sayısı, AB'nin genişlemelerine paralel olarak arttırılmıştır. Aynı şekilde her iki organın da, istişari yapıları nedeniyle yeterli düzeyde etkin olamadıkları sıklıkla dile getirilmektedir.

Söz konusu iki komitenin dışında Komisyon, karar alım sürecinde yapıları, üye sayıları ve üyelerinin niteliği açısından çeşitlilik gösteren birçok komiteye başvurmaktadır. Bu komiteler küçük gruplardan oluşabileceği gibi oldukça geniş katılımlı da olabilmektedir. Küçük gruplardan oluşan komitelerde genellikle spesifik bir konu hakkında detaylı teknik konular tartışılırken, daha geniş katılımlı olanlarda ise konu hakkında genel görüşler alınarak uzlaşa sağlanmaya çalışılır. Çıkar grubu temsilcilerinin yanı sıra konuyla ilgili bağımsız uzmanlar ve bilim insanlarının dâhil olduğu komiteler de oluşturulabilir. Komitelerin bir kısmı geçici bir yapıya sahip olup ad hoc komiteler olarak, bir kısmıysa sürekli bir yapıya sahip olup daimi komiteler olarak adlandırılır.³¹

Genel olarak uzmanlık komiteleri olarak tanımlanan bu tip komitelerin üye seçiminde aranan uzmanlık kriteri, bilimsel ya da deneyime dayalı uzmanlıktan kaynaklanır. Kamu ve özel sektör temsilcilerinin yer aldığı en az 6 kişiden oluşan

²⁸ Michael Keating, Liesbet Hooghe, "Bypassing the nation-state? Regions and the EU policy process", **European Union: Power and Policy-Making**, Ed. Jeremy Richardson, 3th ed., Routledge, London and New York, 2006, s. 277.

²⁹ Aras, **a.g.e.**, s. 270.

³⁰ Committee of the Regions, **Rules of Procedure**, L 65/41, 05.03.2014. (Çevrimiçi) <https://goo.gl/q477A9>, ET: 21.02.2018.

³¹ Bouwen, **a.g.e.**, s. 30.

komitelerin üyeleri, yapılan yasama çalışmasından etkilenecek sosyal paydaşlar, kar amacı güden ya da gütmeyen organizasyonlar, üye ülkelerin ulusal, bölgesel ya da yerel otoriteleri arasından atanabileceği gibi herhangi bir birimi temsil etmeyen uzmanlar arasından da atanabilir.³² Komite üyelerinin seçimi, çalışmaları yürüten GM üyeleri arasından atanan dosya şefi tarafından, sosyal paydaşların dâhil olduğu çeşitli platformlardan yapılır. Bu süreçte ayrıca, internet üzerinden açık çağrılar da yapılabilir. Komisyon, yasama çalışmasının yapıldığı alandaki sorunun tanımına ilişkin hazırlanan yeşil kitabın, çözüm önerilerinin ortaya konduğu beyaz kitabın ve taslak teklifin hazırlanmasında istişari komitelerin görüşlerinden faydalanır.³³ Bu komitelere dâhil olmak ya da en azından dolaylı olarak komite toplantılarındaki tartışmalardan haberdar olmak, Brüksel'deki çıkar gruplarının temel hedeflerinden biridir.³⁴

Komisyon'a uygulama alanında yetki aktarılan alanlarda, karar alım sürecine dâhil olan komiteler değişmekte, bu süreçte komitoloji komiteleri devreye girmektedir. Tezcan, komitolojiyi kısaca, "Konsey tarafından Komisyon'a verilen yürütme yetkilerinin gene Konsey tarafından belirlenen komitelerle işbirliği/istişare halinde kullanılması" olarak tanımlamıştır.³⁵ Komitoloji komitelerinde tüm çıkar gruplarının eşit ölçüde etkiye sahip olduğunu söylemek güçtür. Öncelikle bu komiteler yapıları gereği ulusal çıkar gruplarının baskın olduğu komitelerdir. Ayrıca Joos'un da belirttiği gibi, toplumun geniş kesimlerinin bilgi sahibi olmadığı komitoloji sürecinde, özel girişimlerin çıkar temsil çalışmaları önemli etkiler doğurabilmektedir.³⁶ Birçok farklı çıkar grup türü arasından sadece ulusal çıkar gruplarına komitoloji prosedürüyle, uygulamaya yönelik Komisyon kararlarını veto edebilme hakkı tanınmıştır. Bunun nedeni, yasama sürecinin ilerleyen aşamalarında ulusal çıkarlarla çelişen kararların Konsey'de veto edilmesinin önüne geçmek olarak açıklanabilir.

Karar alım sürecine dâhil olabilmek için kullanılan bir diğer yöntem, kamu istişareleridir. Komisyon, son yıllarda özellikle çevrimiçi istişare yöntemini yoğun olarak kullanmaya başlamıştır.³⁷

³² European Commission, **Communication from the President to the Commission**, C(2010) 7649 final, 10.11.2010. (Çevrimiçi) <https://goo.gl/9uKhZC>, ET: 21.02.2018.

³³ Schendelen, **a.g.e.**, s. 81.

³⁴ Bouwen, **a.g.e.**, s. 30.

³⁵ Tezcan, **Avrupa Birliği'nde Karar Alma Mekanizması, Yardımcı Organlar ve Ajanslar**, s. 177.

³⁶ Joos, **a.g.e.**, s. 96.

³⁷ Schendelen, **a.g.e.**, s. 84.

Supranasyonel kurumlara yetki aktarımının artmasıyla, çıkar gruplarının lobicilik sürecinde izledikleri yolun ulusal rotadan Brüksel rotasına doğru yönelmesi, güçlü kaynaklara sahip gruplar lehine asimetrik bir temsil yapısını ortaya çıkarmıştır. Bu gelişmeler, 1999'da Santer Komisyonu'nun istifasıyla sonuçlanan süreç çerçevesinde gelişen demokratik meşruiyet ve şeffaflık tartışmalarıyla birlikte düşünüldüğünde, AB'de bir idari reform ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Komisyon, 2001'de bu tartışmaların gölgesinde yayınladığı Avrupa Yönetişimi Hakkında Beyaz Kitap'la daha dengeli bir çıkar temsil sistemi ve daha hesap verebilir bir Komisyon için gerekli araçları oluşturacağını sinyallerini vermiştir. Bu kapsamda Komisyon; şeffaflığı sağlamaya, katılımcılığı arttırmaya ve detaylı bir istişare sistemi oluşturmaya yönelik tedbirler alacağını bildirmiştir.³⁸ Çevrimiçi istişare sistemi, bu tedbirlerin bir parçası olarak 2002'de hayata geçirilmiştir. Yasama sürecinin çeşitli aşamalarında Komisyon'un bir web sayfası aracılığıyla söz konusu yasama çalışmasıyla ilgili görüş almasına dayalı sistem, yasama çalışması yapılan alana bağlı olarak herkese açık olabileceği gibi, nadiren de olsa, belirli sosyal paydaşlara yönelik olabilmektedir.³⁹

Son olarak, Komisyon yasama sürecinde ajanslardan da faydalanabilir. Kendilerine özgü tüzel kişilik ve bütçeye sahip olan ajanslar, 7 bini aşan personel sayısı ile toplam AB personelinin yüzde 15'ini istihdam eder.⁴⁰ Genel itibarıyla AB'nin yürüttüğü faaliyetlerin etkinliğini arttırmak amacıyla tasarlanan ajanslar, karar alma sürecinin farklı aşamalarında görev alabilir. Örneğin, gerek teklif aşamasında gerekse yürütmeye ilişkin seçenekler arasında tercih aşamasında Komisyon'un ihtiyaç duyduğu teknik bilgi ajanslar tarafından sağlanabilir.⁴¹ AB bünyesinde, farklı yapılaraya sahip 40'ı aşkın ajans farklı ülke ve şehirlerde faaliyet göstermektedir.

2.1.3. Karar Alım Sürecinin Komisyon'daki İç İşleyişi

Komisyon'un yasama, yürütme ve Birlik hukukunun doğru uygulanmasını kontrol fonksiyonlarına karşılık, çıkar grupları da Komisyon'a yönelik temelde üç alanda lobi faaliyeti yürütmektedir. Bu alanlar; bütçeden pay alma, Birlik

³⁸ Greenwood, **a.g.e.**, s. 31-21.

³⁹ Quitkat, **a.g.e.**, s. 659-660.

⁴⁰ Ercüment Tezcan, "Avrupa Birliği Ajanslarıyla İlgili Birtakım Değerlendirmeler", **Avrupa Birliği'nde Karar Alma Mekanizması, Yardımcı Organlar ve Ajanslar**, Ed. Ercüment Tezcan, İlhan Aras, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul, 2013, s. 526.

⁴¹ **A.e.**, s. 535.

hukukunun ihlalini engellemeye yönelik hukuki süreçlerin işletilmesi ve yasama sürecini etkileme şekilde özetlenebilir.⁴²

Bütçeden pay almaya yönelik lobi faaliyetleri, büyük bölümü Ortak Tarım Politikası ve Uyum Politikası kapsamında gerçekleşen Birlik fonlarının dağıtılması sürecinde gerçekleşir. Komisyon, bu kapsamda ulusal ve ulus altı temsilcilerin yanı sıra istişari komitelerden de görüş alır.⁴³ Bu süreçte özellikle bölgesel ve ulusal çıkar grupları fonlardan yüksek oranda pay alma konusunda rekabet halindedir.

Birlik hukukunun işletilmesine yönelik lobi çalışmaları ise Birlik kurumlarında yapılmış bir düzenlemenin düzgün işletilmemesinden zarar gören çıkar grupları tarafından yapılmaktadır. Söz konusu gruplar konuyu Komisyon'a aktararak yasal süreçlerin başlatılmasını talep edebilir. Bu çalışmalar, aynı zamanda Komisyon'a da yardımcı olmaktadır. Çünkü ihlaller genellikle ulusal hükümetler tarafından açığa vurulmadığı, hatta bazen doğrudan onlar tarafından gerçekleştirildiği için Komisyon'un kendi kapasitesi ile bunlardan haberdar olması oldukça güçtür.⁴⁴

Yasama sürecini etkilemeye yönelik lobi faaliyetleri ise daha karmaşık süreçlerden meydana gelir. Öncelikle belirtmek gerekir ki Lizbon Antlaşması, Birliğin hukuki tasarruflarına yeni bir sınıflandırma getirmiştir. ABİHA'da "Birliğin Hukuki Tasarrufları" başlığı altında yapılan sınıflandırmaya göre, yasama usulüne tabi tasarruflar (legislative acts), yetki devrine dayalı tasarruflar (delegated acts) ve uygulamaya ilişkin tasarruflar (implementing acts) olmak üzere temelde üçlü bir ayırım söz konusudur.

Birliğin yasama usulüne tabi hukuki tasarruflarına ilişkin düzenlemeler kapsamında, aşağıda daha detaylı şekilde anlatılacak olan olağan yasama usulü çerçevesinde ya da belirli durumlarda özel yasama usulü çerçevesinde karar alınabilir. Ayrıca, Lizbon Antlaşması ile hayata geçirilen yeni bir hukuki tasarruf türü olan yetki devrine ilişkin tasarruflarla, yasama tasarrufunun asli olmayan bazı unsurlarının tamamlanması ya da değiştirilmesi için amaçları, içeriği, kapsamı ve süresi açıkça belirtilmek kaydıyla Komisyon'a yetki devrinde bulunulabilir.

⁴² Pieter Bouwen, "The European Commission", **Lobbying the European Union: Institutions, Actors and Issues**, Ed. David Coen, Jeremy Richardson, Oxford University Press, 2009, s. 20-21.

⁴³ Neill Nugent, **The Government and Politics of the European Union**, Palgrave Macmillan, 4th ed., 1999, s. 125-126.

⁴⁴ **A.e.**, s. 133-134.

Uygulamaya ilişkin tasarruflar kapsamındaysa Birlik tasarruflarının uygulanması için tek tip koşulların gerekli olması durumunda Komisyon'a ya da Ortak Dış ve Güvenlik Politikası (ODGP) ile ilgili istisnai durumlarda Konsey'e yetki devrinde bulunulabilir.⁴⁵

Bunların dışında, kurucu antlaşmaların revizyonu, Birliğe yeni üye kabulü gibi birincil hukuka ilişkin alanlarda da farklı usuller söz konusudur. Tüm bu hukuki tasarruf türlerine göre, karar alım süreçlerinin işleyişi de değişikliğe uğramaktadır. Lobi faaliyetleri, bu karar alım süreçlerinin birçok farklı aşamasında, farklı şekillerde gerçekleşmektedir. Fakat AB karar alma süreçlerine ilişkin literatürde genel anlamda yasama sürecine tabi konulara odaklanıldığı görülmektedir. Aşağıda, uygulama alanı gitgide genişleyen olağan yasama usulü çerçevesinde karar alma sürecinin Komisyon içinde geçirdiği aşamalar, çıkar gruplarının bu aşamalarındaki lobi çalışmalarıyla birlikte incelenecek ve hangi aşamalarda çıkar gruplarının sürece müdahil oldukları ortaya konacaktır.

AB'de olağan yasama süreci Komisyon'un teklifiyle başladığından, Komisyon, karar alma sürecinin en başında yer alan organ olarak tanımlanabilir. Bu durum, literatürde inisiyatif yetkisi olarak da adlandırılır. Fakat Komisyon'un bu yetkisi mutlak ve sınırsız değildir. Konsey ve Parlamento'nun yanı sıra sivil inisiyatif çerçevesinde, üye ülke sayısının en az dörtte birinden gelen toplam 1 milyon imza ile Komisyon'dan yasa teklifi hazırlaması istenebilir.⁴⁶

Karar alma sürecinde Komisyon'daki ilk aşama, hazırlık aşamasıdır. Bir teklifin hazırlık aşamasında, yetki alanı ilgili teklifin konusunu kapsayan GM sorumluluğu üstlenmektedir.⁴⁷ Bu aşamada konunun mali, hukuki, siyasi, teknik vb. boyutlarının Komisyon'un farklı birimleri tarafından tartışıldığı birimler arası istişare (inter-service consultation) süreci gerçekleşir.⁴⁸ Hazırlık aşamasında, ilgili GM'nin yükümlülüğü sadece birimler arası istişare sürecini yürütmekle sınırlı kalmaz. Bunun yanı sıra sorumlu olduğu teklif çerçevesinde, olabildiğince geniş bir ilgili

⁴⁵ Joos, **a.g.e.**, s. 88-89.

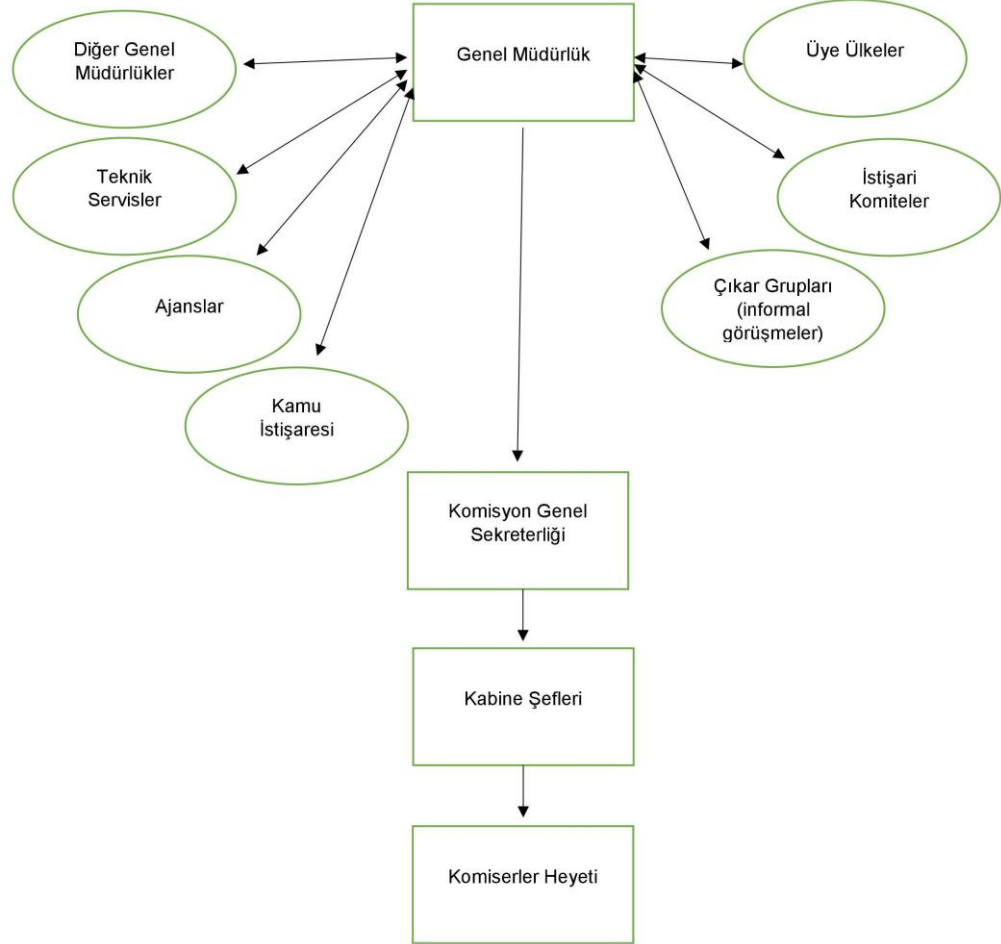
⁴⁶ Ercüment Tezcan, "Avrupa Birliği'nde Politika Yapımı / Karar Alma", **Avrupa Birliği: Tarihçe, Teoriler, Kurumlar ve Politikalar**, Ed. Belgin Akçay, İlke Göçmen, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2012, s. 300-301.

⁴⁷ Tezcan, **Avrupa Birliği Komisyonu**, s. 339-340.

⁴⁸ Ercüment Tezcan, "Avrupa Birliği Karar Alma Konsepti ve Karar Alma Süreçlerinin Sınıflandırılması", **Avrupa Birliği'nde Karar Alma Mekanizması, Yardımcı Organlar ve Ajanslar**, Ed. Ercüment Tezcan, İlhan Aras, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul, 2013, s. 118-119.

kitlesini dinlemek ve istişarelerde bulunmakla da yükümlüdür.⁴⁹ Bu kapsamda ilgili GM genellikle, bir ya da daha fazla sayıda istişari komite oluşturur.⁵⁰ Bu süreçte, yukarıda da belirtildiği gibi, GM içinde söz konusu yasama çalışmasıyla ilgili bölüm personelleri arasından atanan raportörün rolü büyüktür.

Şekil 2.1: Komisyon’da karar alım sürecinin işleyişi

Sürecin devamında, ilgili GM tarafından hazırlanan taslak, diğer GM'lere iletilir. Diğer GM'lerden gelen yorumlar doğrultusunda taslak çeşitli değişikliklere uğrayabilir.⁵¹ Son olarak Hukuk Servisi, Bütçe, Mali Kontrol, Personel ve İdari İşler gibi birimlerin de incelediği taslak metin, Komisyon Genel Sekreterliği'ne iletilir. Genel Sekreterlik, teklifin kabine şefleri tarafından yapılan haftalık toplantıda ele alınmasını sağlar. Bu toplantıdan geçtikten sonra teklif Komisyon üyelerinin önüne

⁴⁹ Tezcan, **Avrupa Birliği Komisyonu**, s. 340.

⁵⁰ Bouwen, **a.g.e.**, s. 26.

⁵¹ Tezcan, **Avrupa Birliği'nde Karar Alma Mekanizması, Yardımcı Organlar ve Ajanslar**, s. 119.

gelir.⁵² Teklifin Komiserler Heyeti tarafından kabul edilmesi durumunda Konsey'e Parlamento'ya ve Lizbon Antlaşması ile getirilen yenilikle subsidiyarite ilkesinin geçerli olduğu alanlarda ulusal parlamentolara iletilir.⁵³

2.1.4. Komisyon'a Yönelik Lobiciliğe İlişkin Genel Değerlendirmeler

Çıkar grupları, yukarıda bahsedilen temas noktalarından yararlanarak, özellikle yasama sürecinin erken aşamalarında sürece dâhil olmak için yoğun çaba sarf etmektedir. Komisyon'da karar alım sürecinin ilk aşaması olan taslak metnin hazırlık aşaması, gerek Komisyon tarafından çıkar gruplarının taleplerinin dikkate alındığı gerekse çıkar gruplarının sürece yoğun olarak müdahil olmak istedikleri bir aşamadır. Bir başka deyişle bu aşamada, lobiciliğin hem arz hem de talep boyutu oldukça güçlüdür.

Bu süreçte yürütülen lobi faaliyetlerinin etkinliğine ilişkin farklı görüşler mevcuttur. Bouwen'a göre, üst düzey idari aşamalara ulaştığında sadece daha ayrıntılı değil, aynı zamanda diğer servisler ve GM'lerin de yorumlarıyla daha geliştirilmiş hale gelen taslak metin, kabine üyelerine ve komiserlere ulaştığında çıkar gruplarının etkisi dikkate değer şekilde zorlaşmaktadır. Her ne kadar üst düzey lobcilik, gerekli olmasının yanı sıra bazı durumlarda oldukça başarılı olabilse de uzun vadede Komisyon'un karar alım sürecine dâhil olmanın en uygun yolunun bu olduğu söylenemez. Bu nedenle, Komisyon'a yönelik lobi çalışmalarının büyük çoğunluğu, Komisyon personelinin büyük kısmını oluşturan ve üst düzey personele nazaran daha ulaşılabilir olan, daha az kıdemli personele yöneliktir. Henüz herhangi bir resmi metnin oluşturulmadığı aşamada, yasa taslağı üzerinde değişiklik yapmanın daha hızlı ve kolay olduğu, lobciler tarafından bilinen bir gerçektir.⁵⁴

Buna karşın Schendelen'e göre erken aşamalarda yapılan lobcilik her ne kadar oyun alanını önceden düzenleme imkânı sağlayabilse de, çok fazla enerji gerektirmesi ve sürecin ilerleyen aşamalarda rakip aktörler tarafından devre dışı bırakılma riski taşıması gibi dezavantajlara sahiptir. Konuyu bisiklet yarışı örneğiyle açıklamak gerekirse, yarışın başında tüm enerjisini sarf edenler ya amatörler ya da

⁵² Tezcan, **Avrupa Birliği Komisyonu**, s. 341-342.

⁵³ Tezcan, **Avrupa Birliği'nde Karar Alma Mekanizması, Yardımcı Organlar ve Ajanslar**, s. 309.

⁵⁴ Bouwen, **a.g.e.**, s. 25-26.

yardımcı aktörlerdir. Lobi faaliyetleri için doğru zamanlama ise duruma göre değişmekle birlikte, doğru zamanlamayı tutturabilmek önemli bir meziyettir.⁵⁵

Görüldüğü gibi Komisyon; şeffaflık, demokratik meşruiyet ve temsilde adalet konularındaki eleştirilerin de etkisiyle karar alım süreçlerine çıkar gruplarının katılımını sağlamaya yönelik çeşitli araçlar geliştirmiştir. Fakat bu araçların söz konusu eleştirileri tamamen dindirdiğini söylemek güçtür. Bunun en önemli nedeni, ilgili organlara başvurunun büyük oranda istişari usullerle sınırlı kalmasıdır. Ayrıca, Komisyon içi istişare sürecinde, isteyen herkesin görüş bildirebileceği çevrimiçi yöntemler hariç, karar alma sürecine katılan grupların Komisyon tarafından belirlenmesi de bir başka eleştiri konusudur.

Yasama sürecinin merkezinde atanmışlardan oluşan bir kurumun bulunması, AB'nin kendine özgü özelliklerinden biri olup, demokratik meşruiyet tartışmalarının temelini oluşturmaktadır. Fakat özellikle şeffaflık ve ulaşılabilirlik açısından yapılan karşılaştırmalı değerlendirmelerde, Komisyon'un ulusal bürokrasilere oranla büyük ölçüde daha şeffaf ve daha ulaşılabilir olduğu genel olarak kabul görmektedir.

Yine bu noktada belirtmek gerekir ki, çıkar grupları için yukarıda detaylandırılan formal organlardan ve yöntemlerden faydalanmak lobi faaliyetleri açısından buzdağının görünen kısmıdır. Bunların dışında birçok informal yöntem karar alım sürecinin her aşamasında yürütülmektedir.

Diğer yandan, çıkar gruplarının Komisyon'a olan yoğun ilgilerine karşın sadece bu kuruma odaklandıkları söylenemez. Özellikle Parlamento, yasama sürecinde artan rolüne paralel olarak, çıkar grupları için AB karar alım sürecine bir diğer önemli giriş noktası haline gelmiştir.

2.2. Parlamento

Avrupa Parlamentosu'nun (AP) Birlik kurumları arasında en ulaşılabilir kurum olduğu söylenebilir. Bunun sebebi öncelikle parlamenterlerin, kendilerine bağlı çalışan personel sayısının az olması nedeniyle dış kaynaklardan gelecek enformasyona ihtiyaç duymasıdır.⁵⁶ Dolayısıyla, tıpkı Komisyon gibi Parlamento'nun da çıkar gruplarıyla ilişkisi tek taraflı değil, iki tarafın da fayda sağladığı, karşılıklılığa dayalı bir ilişkidir.

⁵⁵ Schendelen, **a.g.e.**, s. 269-270.

⁵⁶ Silvana Koch-Mehrin'den aktaran Joos, **a.g.e.**, s. 110.

Yine de, Parlamento'nun yasama sürecindeki rolü göz önüne alındığında, uzman bilgisi talebinin Komisyon'a oranla sınırlı olduğu söylenebilir. Bunun sebebi, yasama sürecinin bu aşamasında, detaylı ve teknik bir teklifin Komisyon tarafından zaten hazırlanmış olmasıdır. Fakat Komisyon'dan gelen teklifi değerlendirebilmek için temel düzeyde uzmanlık bilgisine kaçınılmaz olarak ihtiyaç duyulmaktadır.⁵⁷

Kurucu antlaşmalarla "Avrupa halklarının temsilcisi" olması amacıyla oluşturulan AP, zaman içinde özellikle yasamaya ilişkin önemli yetkilerle donatılmıştır. Bu sayede karar alma mekanizmasının Komisyon ve Konsey'le birlikte üç temel aktöründen biri haline gelen AP, çıkar gruplarının önemli hedeflerinden biridir. Parlamento'ya yönelik lobicilikte temel amaç, yasama sürecine ilişkin bir raporun kabul edilmesiyle tanımlanan, Parlamento'nun kurumlar arası müzakere pozisyonunu etkilemektir.⁵⁸ Bunu göz önünde bulundurarak, aşağıda Parlamento'nun zaman içinde özellikle yasama yetkileri açısından geçirdiği evrim ve ardından AP'nin iç yapılanması, gerek diğer Birlik kurumları gerekse çıkar gruplarıyla ilişkileri bağlamında incelenecektir.

2.2.1. Parlamento'nun Yasama Sürecindeki Yetkilerinin Gelişimi

Tıpkı Komisyon gibi, Parlamento'nun da kökenleri AKÇT'ye dayanmaktadır. 1952'de yürürlüğe giren Paris Antlaşması'yla kurulan AKÇT'nin, Yüksek Otorite, Bakanlar Konseyi ve Adalet Divanı ile birlikte dört organından biri olarak oluşturulan "Ortak Meclis" bugünkü Parlamento'nun temelini oluşturmaktadır.⁵⁹ 1958'de AET'nin ve Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu'nun (AAET) kurulmasıyla yapılan yeni düzenlemeyle Parlamento her üç topluluğun ortak kurumu haline gelmiştir. Yine 1958'de Strazburg'da yapılan kuruluş oturumunda "Avrupa Parlamenterler Meclisi" adının kullanılması kabul edilmiş, 1962'de ise daha kısa bir ifadeyle Avrupa Parlamentosu isminin kullanımına karar verilmiştir. Bu ismin kurucu metinlerde yer alması ise ancak 1986'da ATS'nin imzalanmasıyla sağlanmıştır.⁶⁰ Parlamento'nun kuruluş amacının, Topluluk üyesi ülke vatandaşlarının Topluluk'la yakınlaşmalarını ve onun işleyişine doğrudan etki

⁵⁷ Bouwen, **a.g.e.**, s. 4.

⁵⁸ Marshall, **a.g.e.**, s. 555.

⁵⁹ Didem Saygın, "Avrupa Parlamentosu: Kısıtlı Yetkilerden Demokrasiye", **Başlangıçtan Günümüze Avrupa Birliği Kurumları**, Ed. Ercüment Tezcan, Hayat Yayıncılık, İstanbul, 2013, s. 203.

⁶⁰ Ercüment Tezcan, "Avrupa Parlamentosu", **Avrupa Birliği: Tarihçe, Teoriler, Kurumlar ve Politikalar**, Ed. Belgin Akçay, İlke Göçmen, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2012, s. 111.

edebilmelerini sağlayarak demokrasi açığını aşmak olduğu söylenebilir.⁶¹ Buna karşın, uzun bir süre oldukça kısıtlı yetkilere sahip bir istişare organı olarak görev yapan Parlamento'nun, üye ülkelerin temsilci gönderdiği bir meclisten seçimle iş başına gelen üyelerden oluşan bir meclise dönüşmesi için 1979 yılını beklemek gerekmiştir.⁶² 1987'de ise ATS'nin yürürlüğe girmesiyle birlikte ortak pazara ilişkin alanların büyük kısmında uygulanmaya başlayan işbirliği prosedürü, Parlamento'ya oldukça sınırlı yetkiler tanıyan danışma prosedürünün yerini almıştır.⁶³

İşbirliği prosedürü özetle, Komisyon'dan gelen yasama teklifinin AP tarafından kabul edilmemesi ya da teklifte değişiklik talep edilmesi durumunda, Konsey'in ancak oybirliği ile teklifi kabul edebilmesine dayanır.⁶⁴ Konsey'in oybirliği ile karar almasının güçlüğü düşünüldüğünde, işbirliği prosedürü ile AP'ye adeta süreci bloke etme hakkı tanınmıştır.⁶⁵ Fakat görüldüğü gibi, Konsey'in Parlamento'dan üstün olma hali devam etmektedir.

Ayrıca ATS ile Parlamento'ya üye ülkelerin kabulünde ve üçüncü ülkelerle imzalanan antlaşmalarda onay yetkisi de sağlanmış ve böylece AP, Topluluğun dış politikasına ilişkin sınırlı da olsa güce kavuşmuştur.⁶⁶ ATS'nin bir sonucu olarak, Parlamento'nun özellikle ortak pazarla ilgili alanlardaki yasama rolü güçlenmiştir. Bu durum, dikkatleri büyük oranda Komisyon'daki karar alıcılara yönelmiş olan lobicilerde davranış değişikliği yaratmaya başlamıştır.⁶⁷

Özetle, Parlamento'yu karar alma mekanizmasında güçlü bir konuma getiren adımların ilki, ATS ile atılmış ve Parlamento'nun istişari rolü belirli alanlarda yerini işbirliği rolüne bırakmıştır. Bunun sonucunda Parlamento, henüz Komisyon kadar olmasa da, çıkar gruplarının dikkatini yönelttiği bir kuruma dönüşmeye başlamıştır.

⁶¹ Emre Gönen, "Avrupa Birliği'nin Kurumları", **Avrupa Birliği'ne Giriş: Tarih, Kurumlar ve Politikalar**, Der. Ayhan Kaya vd., Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2011, s. 33.

⁶² Saygın, **a.g.e.**, s. 204-205.

⁶³ Katrin Auel, Berthold Rittberger, "Fluctuant nec merguntur: the European Parliament, national parliaments, and European integration", **European Union: Power and policy making**, 3. ed, Routledge, New York, 2006, s. 123.

⁶⁴ George Tsebelis, "The Power of the European Parliament as a Conditional Agenda Setter", **The American Political Science Review**, 88:1, 1994, s. 129-130.

⁶⁵ Van Raepenbush'tan aktaran Ercüment Tezcan, **Avrupa Birliği Kurumlar Hukuku**, USAK Yayınları, Ankara, 2007, s. 25.

⁶⁶ Nesrin Demir, **Avrupa Birliği Parlamentosu**, Nobel Yayınları, Ankara, 2005, s. 15.

⁶⁷ Wilhelm Lehmann, "The European Parliament", **Lobbying the European Union: Institutions, Actors and Issues**, Oxford University Press, 2009, s. 39.

ATS ile başlayan süreçte Parlamento'ya neden daha geniş yetkiler sağlandığı sorusu, Birliğin kurumsal yapılanması üzerine 80'li yılların ortalarından itibaren yaşanan tartışmalar incelendiğinde cevap bulmaktadır. Henüz 1984'te Fontainebleu Zirvesi'nde daha güçlü bir işbirliği ve kurumsal reform konularında çalışmak üzere, üyeleri hükümetler tarafından atanan Dooge Komitesi oluşturulmuştur. Komite, Mart 1985'te Brüksel Zirvesi'nde sunduğu sonuç bildirgesinde, tamamen bütünleşik iç pazarın kurulmasını savunmuş, aynı zamanda, siyasi hedeflere ulaşabilmek için kurumsal bir reformun gerekliliğini de vurgulamış, daha etkili ama aynı zamanda daha demokratik kurumların öneminin altını çizmiştir. Üye ülke temsilcilerinin büyük kısmı, nitelikli oy çoğunluğunun kullanılması kararının alınmasıyla AP'nin yasama sürecinde daha önemli bir rol üstlenmesi gerektiğini savunmuştur. Bu dönemde ulusal parlamentolarda gerçekleşen tartışmalarda da, nitelikli oy çoğunluğunun bir meşruiyet açığı yarattığı ortaya konmuştur. Fransız politikacı Adrien Zeller'in, "Nitelikli oy çoğunluğunun geçerli olduğu alanlarda demokratik kontrolü yeniden sağlamanın tek yolu, AP'nin Topluluk kararlarını sadece etkilemesini değil, oylama yoluyla bu kararları meşrulaştırmasını da sağlamaktır." şeklindeki ifadeleri ulusal parlamentolardan yükselen itirazlara örnektir. Benzer tepkiler, diğer ulusal parlamentolardan da gelmiştir. Sonuçta, nitelikli çoğunluğun uygulanmaya başlamasıyla AB düzeyinde alınan kararlarda meydana gelmesi beklenen meşruiyet açığının giderilmesi için Birlik, üye ülke hükümetlerinin bir kısmı, ulusal siyasi partiler ve AP tarafından, Parlamento'nun yasama alanındaki yetkilerinin artırılması yönünde baskı altına alınmıştır.⁶⁸

Bir başka deyişle, her üye ülkenin onayına ihtiyaç duymaksızın, nüfusa dayalı katsayı, ülke sayısı ve yasaya onay veren ülkelerin toplam AB nüfusuna oranı doğrultusunda karar almaya imkân tanıyan nitelikli oy çoğunluğu sistemi, karar alımını kolaylaştırmakla birlikte uygulandığı alanlarda bazı ülkelerin onayı olmaksızın hareket edilebilmesine yol açmıştır. Bu nedenle üye ülkeler, Konsey'de kendilerine rağmen alınan bir kararı AP aracılığıyla etkileyebilmeyi amaçlamıştır.

ATS'yi takiben, 1993'te yürürlüğe giren Maastricht Antlaşması ile Parlamento ortak karar organı haline getirilerek, yasama sürecindeki yetkileri farklı bir boyuta taşınmıştır. Bouwen'ın da ifade ettiği gibi, bu antlaşma sonrası yürürlüğe

⁶⁸ Auel, Rittberger, **a.g.e.**, s. 127-128.

giren ortak karar prosedürüyle Parlamento yasama sürecinde gerçek bir veto yetkisine sahip olmuş ve süreçteki rolü güçlenmiştir.⁶⁹

1999'da yürürlüğe giren Amsterdam Antlaşması ile ortak karar prosedürünün uygulama alanı genişlemeye devam etmiş ve uzlaşma komitesinde sonuç alınamamasının ardından Konsey'in yeni bir girişimde bulunabilmesi engellenerek, bu aşamada Parlamento ve Konsey arasında eşitlik sağlanmıştır.⁷⁰ Parlamento-çıkartma grupları ilişkine etkisi açısından Amsterdam Antlaşması'nın getirdiği en önemli değişiklik, birinci okuma sırasında karar almanın mümkün hale gelmesidir. Bu değişiklik, karar alım sürecinin Parlamento içindeki işleyişini büyük ölçüde etkilenmiştir. Parlamento komitelerinin öneminin artması, bu kararın sonuçlarından biridir. Parlamento, Konsey ve Komisyon temsilcilerinin katılımıyla gerçekleşen ve *trilogue* adıyla anılan üçlü toplantılar da bu kararın bir sonucudur.⁷¹

Erken aşama anlaşmaları, ikinci ve üçüncü okuma sonucu yapılan anlaşmalardan farklı bir prosedüre sahiptir. İki ya da üç okuma sonrası anlaşmaya dayalı geleneksel yöntem, tartışmaya açık konuların azaltılmasına dayalı, sürece doğrudan dâhil olmayanların da nispeten daha kolay takip edebileceği bir yapıya sahiptir. Kurumların pozisyonlarındaki değişimi ana hatlarıyla gösteren dokümanlar, kamusal erişime açıktır. Eğer süreç uzlaşma komitesine kadar uzarsa, Konsey ve Parlamento'nun pozisyonları (ikinci okumadaki görüşleri) açıkça bilinir hale gelir. Üçüncü okumadaki aktörler (Parlamento'nun uzlaşma komitesi delegasyonu) aynı şekilde, açıkça bellidir. Ayrıca birtakım temel prosedürel bilgiler, internet üzerinden erişime açıktır. Dolayısıyla sürecin sonunda, kapalı kapılar ardında yapılan toplantılar ve varılan anlaşma, fazla sorunlu görülmemektedir. Erken uzlaşma, bu mantığı tamamen değiştirmiştir.⁷²

Antlaşma'nın yürürlüğe girmesiyle birlikte, birinci okumada alınan kararların, ortak karar prosedürü kapsamında alınan toplam kararlar içindeki payı hızla artmıştır. 1999-2004 arasında bu oran yüzde 29'ken, 2004-2009 yasama döneminde hızlı bir sıçrayışla yüzde 72'ye, 2009-2014 arasında ise daha da artarak yüzde 85'e yükselmiştir.⁷³ Görüldüğü gibi, erken uzlaşma yönteminin

⁶⁹ Pieter Bouwen, "A Theoretical and Empirical Study of Corporate Lobbying in the European Parliament", **European Integration Online Papers**, 7:11, 2003, s. 2.

⁷⁰ Saygın, **a.g.e.**, s. 213-214.

⁷¹ David Marshall, **a.g.e.**, s. 555.

⁷² Katrin Huber, Michael Shackleton, "Codecision: a practitioner's view from inside the Parliament", **Journal of European Public Policy**, 20:7, 2013, s. 1047.

⁷³ European Parliament, **Codecision and Conciliation Guide**, 2014, s. 34, (Çevrimiçi) <https://goo.gl/DV8CLy>, ET: 21.03.2016.

kullanışlılığının parlamenterler tarafından keşfedilmesi uzun sürmemiş ve yasama faaliyetlerinin büyük kısmında bu yöntem kullanılmaya başlamıştır.

Birinci okuma uzlaşlarındaki artış, Parlamento'ya sadece etkililik-şeffaflık dengesini sağlama konusunda zorluk yaşatmamış, aynı zamanda sayıları hızla artan lobicilerle de mücadele etmek durumunda bırakmıştır. Lobiciler bir yandan parlamento üyelerine, yasama çalışması yapılan konuya daha hâkim olmaları konusunda yardımcı olurken, diğer yandan başta raportörler olmak üzere, üyeler üzerinde oldukça güçlü bir baskı oluşturmaya başlamıştır.⁷⁴

Nice Antlaşması'yla da ortak karar usulüne tabi alanlara yenileri eklenmiş fakat Parlamento'nun yetkileri açısından asıl gelişme, Lizbon Antlaşması'yla sağlanmıştır. Anayasal Antlaşma denemesinin başarısızlıkla sonuçlanmasının ardından 2007'de imzalanıp 2009'da yürürlüğe giren Lizbon Antlaşması, Maastricht Antlaşması'yla oluşturulan ortak karar usulünü, olağan yasama usulü olarak kabul etmiş ve kullanım alanını oldukça genişletmiştir. Yeni eklemelerle birlikte göçten çevreye, serbest dolaşımdan rekabete kadar birçok politika alanında bu usule göre karar alınmaya başlanmıştır.⁷⁵

Ortak karar usulünün detaylarını incelemeden önce, Komisyon'un yasa teklifinin hazırlık aşamasında da çeşitli aktörlerin bilgisine başvurduğunu hatırlatmakta fayda görüyoruz. Parlamento bu süreçte kime, ne zaman danışıldığı ve bu süreçte edinilen geri dönüşlerin nasıl değerlendirildiği konusunda Komisyon'dan detaylı bilgi isteyebilmektedir.⁷⁶ Yani Parlamento Komisyon'un teklif oluşturma aşamasında da sürece belirli ölçüde müdahil olabilmektedir.

Karar alım sürecinde önemli bir değişimi yansıtan ve kullanım alanı genişledikçe Parlamento'nun rolünü güçlendiren ortak karar usulüne göre süreç, ABİHA'nın 294. Maddesinde de belirtildiği gibi, Komisyon'un AP'ye ve Konsey'e sunduğu teklifle başlar. Bu noktada başlayan birinci okumada, Parlamento tutumunu belirler ve Konsey'e iletir. Konsey AP'nin tutumunu onaylarsa, teklif nitelikli oy çoğunluğuyla Konsey tarafından kabul edilir. Konsey, yine nitelikli çoğunlukla, AP'nin tutumunun bir kısmını ya da tamamını onaylamazsa, kendi tutumunu belirler ve gerekçeleriyle birlikte AP'ye bildirir. Komisyon da bu aşamada kendi tutumunu AP'ye iletir. Parlamento bu bildirimden itibaren üç ay içinde Konsey'in birinci okumadaki tutumunu onaylarsa ya da herhangi bir karar almazsa

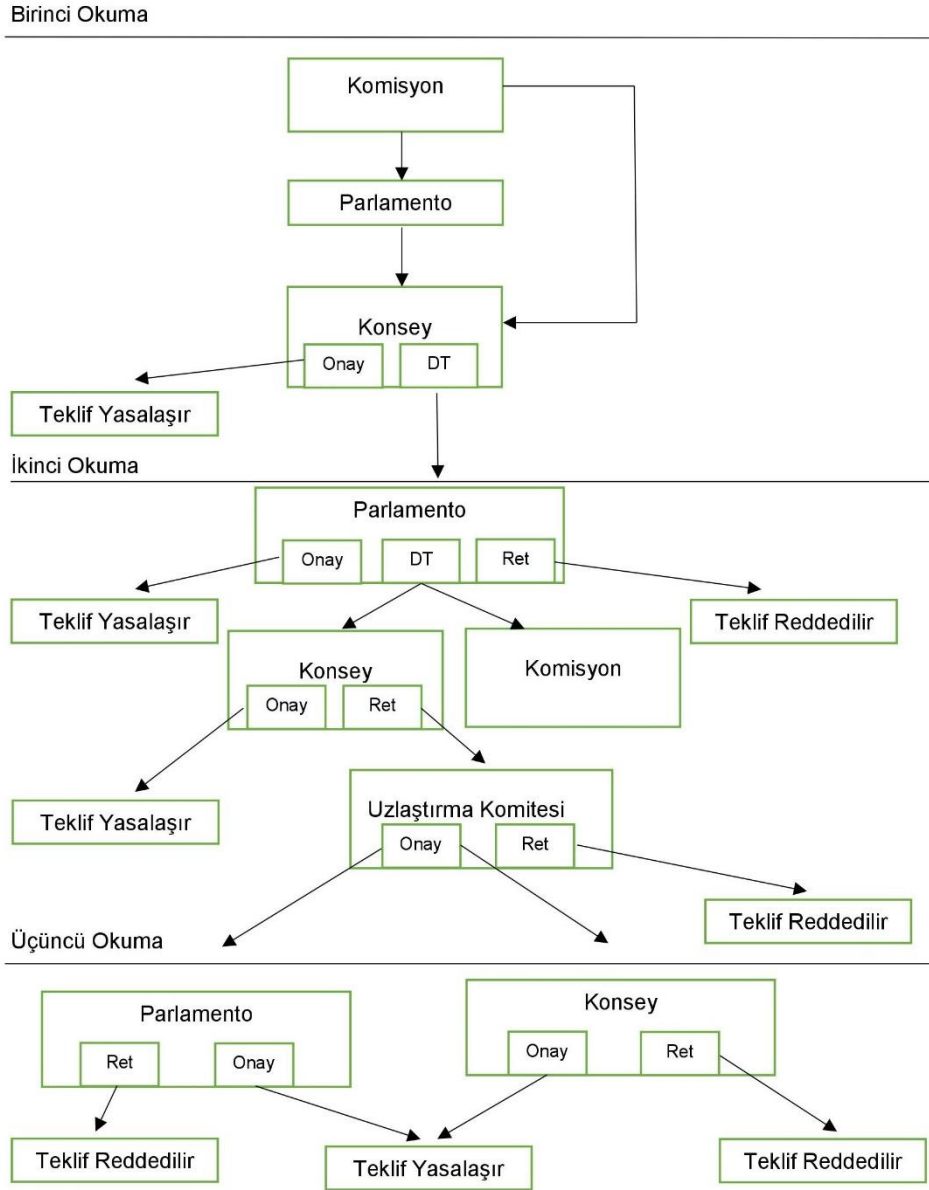
⁷⁴ Huber, Shackleton, **a.g.e.**, s. 1050.

⁷⁵ Tezcan, **Avrupa Birliği'nde Politika Yapımı / Karar Alma**, s. 293-294.

⁷⁶ Lehmann, **a.g.e.**, s. 48.

teklif Konsey'in tutumuna uygun olarak kabul edilir. AP, Konsey'in tutumunu salt çoğunlukla reddederse, teklif kabul edilemez. AP'nin, teklifte değişiklik yapılmasını önermesi durumundaysa, bu yönde değiştirilen metin Konsey'e ve Komisyon'a iletilir. Konsey, AP'nin önerdiği değişikliklerle ilgili olarak üç ay içinde nitelikli çoğunlukla yeni metni onaylarsa metin yasalaşır. Konsey'in metni onaylamaması durumundaysa, Konsey Başkanı, Parlamento Başkanı'yla anlaşarak altı hafta içinde uzlaşma komitesini toplar. Konsey, Komisyon'un olumsuz görüş bildirdiği değişiklikler için ancak oybirliğiyle karar alabilir.

Şekil 2.2: Ortak Karar Prosedürü (DT: Değişiklik Talebi)

Uzlaşma komitesi, Konsey ve Parlamento'dan eşit sayıda temsilciden oluşur. Komite, Konsey temsilcilerinin nitelikli çoğunluğu ve AP üyelerinin salt

çoğunluğuyla, her iki kurumun ikinci okumadaki tutumları temelinde, ortak bir metin üzerinde anlaşmaya çalışır. Komite toplantılarına Komisyon'dan da temsilciler katılır ve uzlaşma sağlanması için gerekli girişimlerde bulunur. Uzlaşma komitesi toplanmasından itibaren altı hafta içinde ortak bir metni onaylamazsa, teklif kabul edilmemiş sayılır. Ortak bir metin üzerinde uzlaşılması durumunda ise teklif Konsey ve AP'de üçüncü okuma aşamasında son kez oylanır. Bu oylamalarda da Konsey nitelikli çoğunlukla, Parlamento ise salt çoğunlukla karar alır ve her iki kurumun ortak metni onaylaması durumunda teklif yasalaşır.

Üçüncü okuma sırasında metin yeniden tartışılmamakta, sadece oylanmaktadır. Uzlaşma komitesi tarafından kabul edilen metnin Konsey ve Parlamento'da yeniden oylanmasının sebebi, özellikle Parlamento cephesinde, komite üyelerinin Parlamento'nun geneliyle aynı yönde düşünmeme olasılığıdır.⁷⁷ Bir diğer ifadeyle, AB vatandaşlarına çeşitli haklar ve sorumluluklar getiren yasama sürecinin böylesine kritik bir aşamasında sadece birkaç diplomata ve diğer yetkiliye güvenmenin yeterli olmadığı düşüncesiyle metin yeniden oylanmaktadır.⁷⁸

Kısaca, taslak teklifin Komisyon'dan AP ve Konsey'e gönderilmesiyle başlayan ortak karar prosedürü, Parlamento'yu Konsey'le eşit düzeyde konumlandırmıştır. Bu durum, yasama sürecine ilişkin lobi faaliyetlerinde çıkar gruplarının Komisyon aşamasının ardından doğal olarak Parlamento organlarını hedef almasına yol açmıştır.

Parlamento'nun yasama sürecindeki rolünün yanı sıra zaman içerisinde diğer yetkilerinde de önemli genişlemeler görülmüştür. Bugün Parlamento'nun sahip olduğu yetkiler; yasama yetkisi, mali yetki, denetim yetkisi, inisiyatif yetkisi ve atama yetkisi olmak üzere beş başlık altında toplanabilir. Lizbon Antlaşması'yla yasama usulleri arasında olağan yasama usulü ve özel yasama usulü olmak üzere ikili bir ayrıma gidilmiştir. Olağan yasama usulü, yukarıda açıklanan ortak karar prosedürüdür. Özel yasama usulü ise ABİHA'nın 289/2. maddesinde de belirtildiği gibi, bir yasama tasarrufunun Konsey'in katılımıyla Parlamento tarafından ya da Parlamento'nun katılımıyla Konsey tarafından kabulü şeklinde ifade edilmektedir. Özellikle olağan yasama usulündeki yetkilerinin genişliği, Parlamento'nun çıkar grupları tarafından ilgi görmesinin temel sebeplerinden biridir.

⁷⁷ Tezcan, **a.g.e.**, s. 295.

⁷⁸ David Bostock, "Coreper Revisited", **Journal of Common Market Studies**, 40:2, 2002, s. 221.

2.2.2. Parlamento'nun İç Örgütlenmesi

Yasama sürecinde yürütülen lobi faaliyetlerinde öne çıkan organları inceleyebilmek için bu aşamada Parlamento'nun iç örgütlenmesine daha yakından bakmayı faydalı görüyoruz.

Parlamento, farklı organlardan oluşan karmaşık bir iç yapıya sahiptir.⁷⁹ Parlamento komiteleri, komite sekretaryaları, genel kurul oturumları, idari amirler ve karma grupların, yasama sürecinin AP'deki iç işleyişinin temel aktörleri olduğu söylenebilir.⁸⁰ Bu karmaşık yapıyı oluşturan aktörleri çıkar gruplarıyla ilişkileri bağlamında incelemek, Parlamento-çıkart grupları ilişkisini ortaya koymak açısından önemlidir. Bu nedenle aşağıda önce Parlamento'nun temel organlarına, ardından da çıkart grupları açısından önem taşıyan Parlamento bünyesindeki diğer oluşumlara değinilecektir.

Öncelikle, Parlamento'yu oluşturan parlamenterler, çıkart grupları açısından önemli hedeflerden biridir. Kuruluşundan bugüne, yeni üyelerin Birliğe katılmasının da etkisiyle üye sayısı revizyon antlaşmalarıyla arttırılan Parlamento'nun, Lizbon Antlaşması'yla birlikte 751 üyeden oluşması kararlaştırılmıştır. Seçimle işbaşına gelen üyelerin görev süresi beş yıldır.

Üye ülke vatandaşlarının parlamentodaki oranı, azalan nispi temsil yöntemine göre belirlenmektedir. Buna göre bir üye devlet AP'ye en az 6 en fazla 96 parlamenter gönderebilir. Parlamento grupları ulusal değil siyasi görüş temelli olduğundan, bir parlamentere ulaşmak, aynı siyasi gruptaki farklı ülkelerin parlamenterlerine ulaşım imkânı sağlayabilir. Bu durum, supranasyonel boyutlu lobiciliğin önemli bir avantajıdır. Bir lobici, bunun yanı sıra "ulusal kartını" da oynayabilir. Bir ülkeyi doğrudan etkileyen bir konuyla ilgili, o ülkenin parlamenterleri arasında partiler arası bir konsensüs sağlanabilir.⁸¹ Bir başka deyişle Parlamento'nun supranasyonel ve hükümetler arası özellikleri bir arada barındırması, çıkart gruplarının hem ulusal hem de siyasi görüş temelli yaklaşımlar geliştirmelerine neden olmaktadır.

Kimyasal ürünlerin kaydı, değerlendirilmesi, ruhsatlandırılması ve kısıtlanması konusunda hazırlanan ve kısaca REACH olarak bilinen yönetmelik,

⁷⁹ Tezcan, **a.g.e.**, s. 123.

⁸⁰ Pieter Bouwen, "A Comparative Study of Business Lobbying in the European Parliament, the European Commission and the Council of Ministers", **MPiG Discussion Paper**, 2:7, 2002, s. 22.

⁸¹ Joos, **a.g.e.**, s. 112-113.

farklı siyasi gruplara mensup parlamento üyelerinin ulusal çıkarlar doğrultusunda ortak hareket edebildiklerini gösteren örneklerden biridir. REACH yönetmeliğinin müzakere aşamasında İngiliz, Fransız ve İtalyan firmalar daha uzlaşmacı bir yaklaşıma sahipken, Alman firmalarının çok daha katı bir tutuma sahip oldukları görülmüştür. Kimya sanayinin Almanya'da otomotivden sonra en büyük ikinci sanayi dalı olması nedeniyle, bu tutum Alman parlamenterlere de yansımıştır. Sonuç olarak, çevre dostu olarak bilinen siyasi grupların üyeleri de dâhil olmak üzere, Alman parlamenterlerin büyük çoğunluğu, ulusal ekonomilerine yük bindirmemek adına, tehlikeli kimyasallar için oldukça esnek bir eşiğe sahip bir yönetmelikten yana tavır almışlardır.⁸²

Vatandaşlık bağının ve siyasi yakınlığın yanı sıra kişisel tanışıklık da parlamenterlerin ulaşılabilirliğini etkileyebilmektedir. Lobiciler, parlamento üyeleriyle iletişimde klasik yöntem olan yüz yüze iletişimi hala sıklıkla kullanmaktadır. Bununla birlikte, mektup ve e-posta yoluyla da yardım ve destek talepleri iletilmektedir.⁸³ Ayrıca, parlamenterlerin yoğun iş yükü nedeniyle onlara kişisel personelleri üzerinden ulaşmak da mümkün olabilir. Bir parlamento üyesiyle kişisel iletişim kurulduktan sonra ise bu kez parlamenterin kendisi, Komisyon personeline ve ilgili parlamento komitesi üyelerine ulaşmak için bir araç olabilir. Parlamenter, kendi parlamento grubunun lideri ya da ilgili konunun parlamentodaki kanaat önderleriyle de bağlantı sağlamaya yardımcı olabilir.⁸⁴ İç tüzükle parlamenterlere, AP bünyesindeki ulaşılacak tüm dosyaları inceleme hakkı tanınmıştır.⁸⁵ Dolayısıyla lobiciler, herhangi bir konu bir parlamenterlerin ilgi alanına girmese bile onun aracılığıyla istedikleri bilgiye ulaşabilme olanağına sahiptir.

Tüm bu faktörler göz önüne alındığında, çıkar grupları için AP üyeleriyle yakın ve sürdürülebilir bir iletişim kurmanın, karar alma sürecini etkilemede oldukça önemli olduğu görülmektedir. Türkiye örneğinde de, özellikle AP-Türkiye Karma Parlamento Komisyonu (KPK) üyesi parlamentolar, çıkar gruplarının ilgi alanına girmektedir. Özellikle siyasi partiler, düzenli KPK toplantıları sayesinde parlamenterlerle güçlü ilişkiler geliştirebilmektedir. Çalışmada incelediğimiz partilerden özellikle CHP'nin, üyesi olduğu Avrupa Sosyalist Partisi (PES)

⁸² Lehmann, **a.g.e.**, s. 48.

⁸³ **A.e.**, s. 52.

⁸⁴ Joos, **a.g.e.**, s. 112.

⁸⁵ European Parliament, **Rules of Procedure**, 2017, md. 5/5. (Çevrimiçi)
<https://goo.gl/4Y7vdq>, ET: 23.02.2018.

aracılığıyla, PES üyesi partilerin AP'de oluşturduğu S&D grubu ile yakın ilişkiler geliştirdiği görülmektedir. Parlamento'nun belirli bir konuda karar almadan önce konuyla ilgili sosyal paydaşların görüşlerini almak için düzenlediği *hearing* adı verilen oturumlara katılarak, görüşlerinin Parlamento üyelerine aktarılması da, Türk çıkar gruplarının Parlamento'ya yönelik lobicilikte kullanıldığı bir diğer yöntemdir.

Parlamento başkanı da, zaman zaman lobi çalışmalarında başvurulan bir figür haline gelebilir. Parlamento'da yapılan oylamayla seçilen başkan, uluslararası ilişkilerde, idari, adli ve mali konularda ve törenlerde AP'yi temsil eder.⁸⁶ Parlamento iç tüzüğünde belirtildiği üzere başkan, başkan yardımcısı ve idari amirler 2,5 yıl için seçilir.⁸⁷ Yine iç tüzükte belirtildiği gibi bu mevkilere üye seçiminde, üye ülkelerin ve siyasi grupların dengeli temsili dikkate alınmalıdır.⁸⁸ Fakat uygulamada, oldukça prestijli bir makam olan başkanlık için AP'nin iki büyük grubu Hristiyan Demokratlar ve Sosyal Demokratlar'ın aralarında anlaşarak kendi gruplarından birer üyeyi sırasıyla başkan seçtikleri görülmektedir.⁸⁹ Parlamento'da 14 başkan yardımcısı bulunmaktadır. Başkan yerinde bulunmadığında genel kurulda ve Parlamento'nun dış temsilinde başkanın görevlerini yerine getiren başkan yardımcıları, başkanla birlikte büroyu oluşturur.⁹⁰ Büro, Parlamento organlarını ilgilendiren konularda idari ve mali kararlar almaktan ve Parlamento'nun bütçe ön taslağını hazırlamaktan sorumludur.⁹¹

Üyelere ilişkin idari ve mali konulardan sorumlu olan idari amirler de Parlamento içinde önemli bir işleve sahiptir. Toplamda 5 Parlamento üyesinde oluşan idari amirler, "Parlamento'da Lobicilik" ve "Şeffaflık ve Üyelerin Mali Çıkarları" ile ilgili kuralların uygulamasından da sorumludur. Bu kurallar, parlamenterlerin çıkar grupları ile etkileşimini düzenlemeye yönelik politikaların köşe taşlarını oluşturur. İdari amirlerden biri, parlamenterlerin kendilerine sağlanan destekler hakkında yapmakla yükümlü oldukları detaylı deklarasyonun kaydını tutmakla da yükümlü kılınmıştır.⁹² AP üyelerine, kendilerinin ya da temsil ettikleri üçüncü tarafların çıkarları doğrultusunda bilgi arzında bulunmak üzere Parlamento'yu sıklıkla ziyaret etmek isteyen lobiciler açısından bakıldığında, idari

⁸⁶ Saygın, **a.g.e.**, s. 235.

⁸⁷ European Parliament, **Rules of Procedure**, md. 19.

⁸⁸ European Parliament, **Rules of Procedure**, md. 15/2.

⁸⁹ Tezcan, **a.g.e.**, s. 124.

⁹⁰ Richard Corbett vd., **The European Parliament**, London, John Harper Publishing, 8th ed., 2011, s. 131-132.

⁹¹ Saygın, **a.g.e.**, s. 236.

⁹² Bouwen, **a.g.e.**, s. 7-8.

amirlerin kâğıt üzerinde önemli figürler olduğu söylenebilir. Fakat bu ziyaretler izne bağlıdır. İdari amirler lobicilere bir yıla kadar geçerli olan Parlamento'ya giriş kartı çıkartabilir. Ancak bunun için lobicinin, iç tüzüğün ekinde yer alan davranış koduna uygun hareket etmesi gerekmektedir.⁹³

Parlamento'nun lobiciler açısından önemli organlarından biri olan Başkanlar Konferansı, Parlamento Başkanı ve siyasi grupların başkanlarından meydana gelir.⁹⁴ Bu oluşum, Parlamento'nun iç ve dış ilişkilerine yönelik siyasi yöneliminden sorumludur. İç ilişkilerdeki rolüne bakıldığında, lobi faaliyetleri açısından AP'nin belki de en önemli organı olarak tanımlanabilecek komitelerin oluşumu Başkanlar Konferansı tarafından yapılan teklif sonucunda gerçekleşir.⁹⁵ Başkanlar Konferansı, komite üyelerinin ve yetki alanlarının belirlenmesi ile komiteler arasında yaşanan yetki tartışmalarında da söz sahibidir. Bir dosyanın hangi komiteye iletileceğinin yasama çalışmasının çıktılarını büyük ölçüde etkilediği düşünüldüğünde, Dolayısıyla Başkanlar Konferansı'nın tercihlerinin, karar alım sürecine doğrudan etki ettiği söylenebilir. Dış ilişkiler açısından bakıldığında, Başkanlar Konferansı, Parlamento'nun diğer AB kurumlarıyla ilişkilerinin yanı sıra, üye ülkelerle ve onların ulusal parlamentolarıyla, üye olmayan ülkelerle ve AB dışı kurum ve organizasyonlarla olan ilişkilerini yürütmektedir. Üçüncü ülkelere delegasyon gönderme kararı da yine Başkanlar Konferansı tarafından alınır.⁹⁶

AP'nin kuruluşundan bu yana temel unsuru olan siyasi gruplar, lobi çalışmalarının odağında bulunan bir diğer oluşumdur. Aynı siyasi gruba mensup farklı ülke vatandaşı parlamenterler, aynı Parlamento sıralarında oturur. Bu oturma düzeni dahi başlı başına Parlamento'nun yapılanmasının siyasi grup temeline dayandığını göstermektedir. Siyasi gruplar birer siyasi parti değil, birbirine yakın siyasi görüşe sahip partiler arasında oluşturulmuş gruplardır.⁹⁷ Parlamento'da bir siyasi grup oluşturabilmek için, üye ülkelerin en az dörtte birinden aynı siyasi görüşe sahip 25 üyenin bir araya gelmesi gerekmektedir.⁹⁸ Parlamento başkanının, başkan yardımcısının, idari amirlerinin ve komite raportörlerinin seçilmesi ile AP'nin

⁹³ Joos, **a.g.e.**, s. 114.

⁹⁴ European Parliament, **Rules of Procedure**, md. 26/1.

⁹⁵ European Parliament, **Rules of Procedure**, md. 196 ve 197.

⁹⁶ Corbett vd., **a.g.e.**, s. 141.

⁹⁷ Tezcan, **a.g.e.**, s. 125-126.

⁹⁸ European Parliament, **Rules of Procedure**, md. md. 32/2.

gündeminin belirlenmesi, AP'nin iç düzenlemeleri açısından önemli aktörlerinden olan siyasi grupların yetki ve sorumlulukları arasında yer alır.⁹⁹

Diğer yandan Parlamento'daki siyasi grup yapısının çok güçlü olduğunu söylemek zordur. Ulusal düzeydeki siyasi konular ve partiler, Parlamento seçimlerini etkilemektedir. Ayrıca, AP seçimlerinin yerel ya da bölgesel seçimler gibi, hükümeti belirlememesi de "ikinci düzey" olarak algılanmasına neden olmaktadır. Sonuç olarak AP seçimleri, ülkelerin yönetimlerinin belirlendiği "birinci düzey" seçimlere nazaran daha az seçmenin ilgisini çekmektedir. Parlamento adaylarının belirlenme sürecini ulusal partiler kontrol ettiği için parlamenterler, yukarıda REACH örneğinde de bahsettiğimiz gibi, AP'deki parti grupları ile ulusal partilerinin oy verme davranışı farklılaştığında, ulusal partilerinden yana tavır almaya eğilimlidir.¹⁰⁰ Grup yapısının zayıflığının bir başka sebebi, parlamenterlerin yeniden seçilme olasılıklarının ulusal partilerin inisiyatifinde olmasıdır.¹⁰¹ Ayrıca ulusal parlamentolarla karşılaştırıldığında, AP grup liderleri, üyeleri kontrol altında tutacak araçlardan yoksundur.¹⁰² Fakat AP'nin kendine özgü özellikleri nedeniyle grup yapısının çok güçlü olmaması bir dezavantaj gibi görünse de, ulusal parlamentolardan farklı olarak bir hükümet tarafından kontrol edilmiyor olması AP'ye geniş bir manevra alanı sağlaması açısından avantaja dönüşebilir.¹⁰³

Tablo 2.1: Avrupa Parlamentosu üyelerinin siyasi grup dağılımı

Grup Adı	Sandalye Sayısı
EPP (Hristiyan Demokratlar)	217
S&D (Sosyalist ve Demokratlar)	189
ECR (Muhafazakârlar ve Reformcular)	74
ALDE (Liberal Demokratlar)	68
GUE/NGL (Avrupa Birleşik Solu / İskandinav Yeşil Solu)	52
The Greens/EFA (Yeşiller/Avrupa Özgür İttifakı)	51
EFD (Özgürlük ve Doğrudan Demokrasi Grubu)	45
ENF (Uluslar Avrupası ve Özgürlük Grubu)	37
Bağımsızlar	18

⁹⁹ Dinan, **a.g.e.**, s. 165.

¹⁰⁰ Auel, Rittberger, **a.g.e.**, s. 138.

¹⁰¹ Anne Rasmussen, "Party soldiers in a non-partisan community? Party linkage in the European Parliament", **Journal of European Public Policy**, 15:8, 2008, s. 1167-1168.

¹⁰² Stefanie Bailer vd., "What role for the party group leader? A latent variable approach to leadership effects on party group cohesion in the European Parliament", **The Journal of Legislative Studies**, 15:4, 2009, s. 355-356.

¹⁰³ Schendelen, **a.g.e.**, s. 88.

2014 yılında yapılan Parlamento seçimlerinde, her ne kadar İngiltere, Fransa ve Danimarka gibi ülkelerde AB şüphecisi partilerin yükselişi göze çarpsa da, Tablo 2.3'te de görüldüğü gibi, geçmiş seçimlere benzer şekilde Parlamento'da, Hristiyan Demokrat EPP ve Sosyalist Demokrat S&D'nin ağırlığı göze çarpmaktadır.

Siyasi grupların yanı sıra, benzer siyasi görüşleri paylaşan üye ülke partileri, Avrupa parti federasyonları adı altında bir araya gelip ortak politikalar geliştirebilmektedir.¹⁰⁴ Fakat bu federasyonların, Parlamento'nun günlük işleyişine dair herhangi bir bağımsız rolleri yoktur.

Parlamento içi yasama sürecinin merkezinde yer alan komiteler, Komisyon'dan gelen yasa teklifini inceleyen ve değişiklik önerilerini oluşturan birimlerdir. Dolayısıyla, yasama faaliyetlerinde Parlamento'nun görüşünün oluşmasında büyük etkileri vardır. Bu nedenle, çıkar gruplarının AP'deki hedeflerinin başında komiteler yer alır.

Başkanlar Konferansı'nın teklifiyle Parlamento tarafından oluşturulan daimi komitelerin üyeleri 2,5 yıllığına atanırken, aynı yöntemle oluşturulan özel komitelerin görev süresi, Parlamento tarafından uzatılmadıkça 12 ayı geçemez.¹⁰⁵ Komitelerin üye seçimi de siyasi gruplar ve bağımsız üyeler tarafından adaylıkların açıklanmasının ardından Başkanlar Konferansı'nın önerisiyle yapılır. Komite üyelerinin dağılımının, AP'nin siyasi kompozisyonunu mümkün olduğunca yansıtmaya gayret edilir.¹⁰⁶ Komitelerin ilk toplantılarında üyeler arasından başkan ve başkan yardımcıları seçilir. Siyasi gruplar, komite üyeleri arasından bir kişiyi komite koordinatörü olarak atayabilir. Komite koordinatörleri, başkanla bir araya gelerek, komiteye iletilen bir teklif için hangi üyenin raportör olarak atanacağına ilişkin öneri hazırlar.¹⁰⁷ Ayrıca, daimi ve geçici komite başkanlarından oluşan Komite Başkanları Konferansı, her ay Strazburg'da toplanarak komitelerin çalışmaları ve aylık toplantı gündemleri konusunda tavsiyelerde bulunur.¹⁰⁸ Komisyon'daki genel müdürlüklere ve çalışma gruplarına benzer şekilde, Parlamento'da da komiteler Türk çıkar gruplarının lobi çalışmalarının hedefinde yer

¹⁰⁴ Corbett vd., **a.g.e.**, s. 124.

¹⁰⁵ Parlamento İç Tüzüğü, md. 196 ve 197.

¹⁰⁶ Parlamento İç Tüzüğü, md. 199.

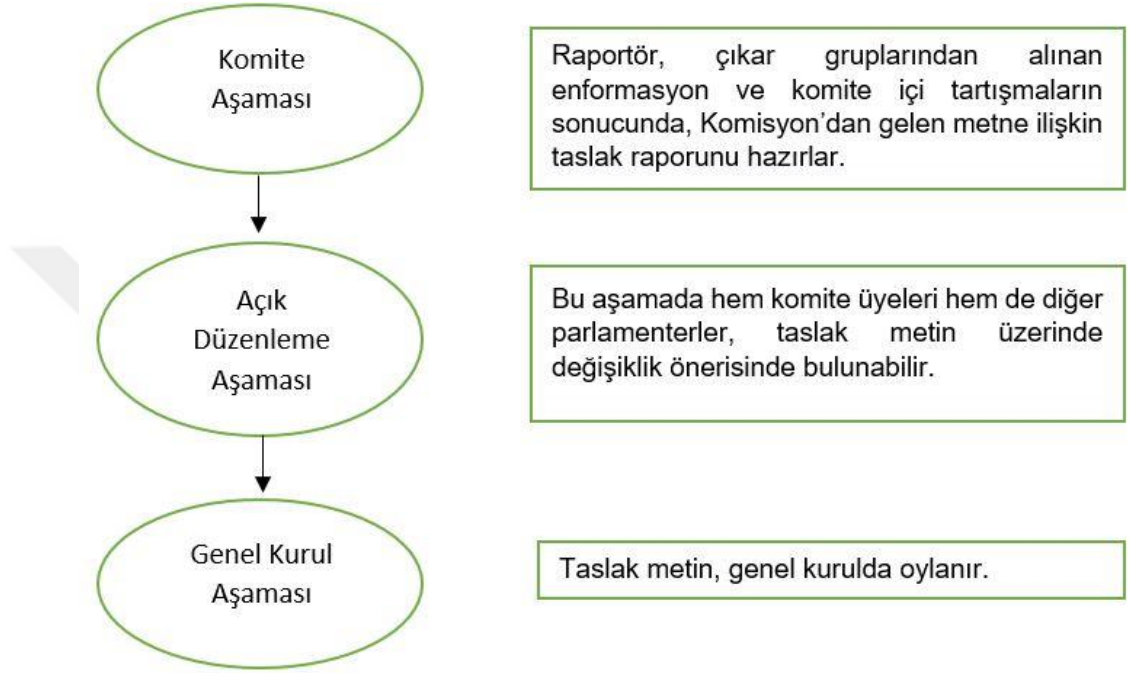
¹⁰⁷ Parlamento İç Tüzüğü, md. 204.

¹⁰⁸ Tezcan, **a.g.e.**, s. 124.

almaktadır. Çalışmada incelediğimiz çıkar gruplarının da kendi çalışma alanlarında ilgili komitelerle düzenli olarak bilgi alışverişi halinde oldukları görülmüştür.

Aşağıdaki şekilde de görüldüğü gibi, yasama sürecinin komite aşaması, teklifin Komisyon'dan gelmesiyle başlar ve komitenin sonuç raporunu kabul etmesiyle sona erer.

Şekil 2.3: Parlamento'da karar alım sürecinin işleyişi

Birinci aşamada raportör, teklif hakkında bir taslak rapor hazırlar. Genel kabul gereği, raportörler bu çalışmayı diğer parlamento üyelerinden ayrı olarak, idari asistanları ve komite sekreteryasıyla birlikte yürütür. Bu aşamada çıkar grupları tarafından yoğun olarak sunulan enformasyon, raportörün temel bilgi kaynağını oluşturur. Taslak rapor, teklifin değişikliğe uğramamış bölümleriyle birlikte, ikinci aşama olan açık düzenleme aşamasında incelenecek metni oluşturur. Bu aşamada hem komite üyeleri hem de diğer parlamenterler, değişiklik önerisinde bulunma hakkına sahiptir. Bunu, oylama evresi olarak da bilinen uzlaşma aşaması takip eder. Bu süreçte, oylamadan önce kulislerde birçok görüşme gerçekleşir ve uzlaşma genellikle bu aşamada sağlanır. Bu nedenle oylama aşamasının çoğunlukla bir formaliteye dönüştüğü söylenebilir.¹⁰⁹

¹⁰⁹ Marshall, **a.g.e.**, s. 557-558.

Uzmanlık komitesinin raportörü atandığında ve raporunu hazırlamaya başladığı dönemde, Parlamento tam anlamıyla çıkar gruplarının odağı haline gelir.¹¹⁰ Diğer yandan, raportörün dâhil olduğu siyasi grubun dışındaki diğer gruplar, söz konusu yasa teklifiyle ilgili gölge raportör atayabilir. Gölge raportörlerin temel görevi, raportörün, üzerinde çalıştığı teklifi diğer parlamento gruplarının görüşlerini dikkate almaksızın, kendi grubunun görüşüne uygun bir noktaya çekmesini engellemektir.¹¹¹ Bir dosyanın birden fazla komitenin alanına girmesi ya da konunun kapsamının geniş olması durumunda bir ya da birkaç yardımcı raportör de atanabilir. Raportör ve yardımcılara diğer siyasi grupların gölge raportörleri de eklendiğinde toplamda bir dosya ile ilgili birincil öneme sahip parlamenterlerin sayısı yaklaşık 10'u bulmaktadır. Bu sayıya, söz konusu parlamenterlerin asistanları da eklenebilir. Görevleri önce komitenin, ardından da genel kurulun çoğunluğu tarafından kabul edilebilir bir çözüm üretmek olan bu kişiler, çıkar gruplarının yanı sıra Komisyon personeli ve Daimi Temsilciler tarafından yürütülen yoğun lobi faaliyetlerinin de hedefindedir.¹¹²

Çıkar gruplarının bu aşamadaki lobi faaliyetleri, Komisyon aşamasında kazanan ya da kaybeden olmalarından bağımsız olarak gerçekleşir. Eğer çıkar grubu Komisyon aşamasında istediği sonucu almışsa, Komisyon teklifini rakip lobi gruplarına karşı savunmak için lobi yapmaktadır. Komisyon aşamasında başarısız olduğunda ise çıkar grubu bu kez kendi lehine bir çıktı sağlayabilmek için komiteye lobi yapar. Marshall'ın bir lobiciyle yaptığı mülakattan aktardığı ifadeler, bu durumu açıkça ortaya koymaktadır:

“...elbette Komisyon'un bizim pozisyonumuza uygun davranmasını tercih ederiz. Fakat Parlamento'da her zaman yeniden başlanabilir ve ne olacağı bilinemez. Öncelikle raportörü ikna ederiz.”¹¹³

Komite toplantıları normal şartlarda kamuya, dolayısıyla çıkar gruplarının katılımına açıktır. Ayrıca, parlamento üyeleri komite toplantılarında taslak metin üzerinde değişiklik teklif edebilirken, genel kurul aşamasında teklif yetkisine iç tüzükle belirli kısıtlamalar getirilmiştir.¹¹⁴ Tüm bu etkenler, komiteleri Parlamento içi

¹¹⁰ Lehmann, **a.g.e.**, s. 51-52.

¹¹¹ Joos, **a.g.e.**, s. 111.

¹¹² Schendelen, **a.g.e.**, s. 86.

¹¹³ Marshall, **a.g.e.**, s. 559.

¹¹⁴ Bouwen, **a.g.e.**, s. 6.

karar alım sürecinin merkezine yerleştirirken, çıkar gruplarının komite faaliyetlerine olan ilgilerini açıklamaktadır.

Komitelerin güçlü etkisinin yanı sıra bu süreçte farklı aktörler de etkili olabilir. Örneğin, komite müzakerelerine dışarıdan ilginin yoğun olması ya da komite üyelerinin genel kurul aşamasında anlaşmazlık yaşanacağını tahmin etmeleri durumunda üyeler, kendi parti gruplarının görüşleri doğrultusunda hareket edebilir.¹¹⁵

AP, farklı düzeydeki parlamenter kuruluşlarla da ilişkiler sürdürmektedir. Ulusal parlamentolarla yürütülen ilişkiler Avrupa İşleri Komiteleri Konferansı (COSAC) tarafından yürütülür.¹¹⁶ 1989'da kurulan ve Amsterdam Antlaşması'yla birlikte kurucu antlaşmalarda yer alan COSAC'ın yılda iki kez gerçekleşen toplantılarına dönem başkanlığını yürüten ülke ev sahipliği yapar. AB gündemindeki konuların tartışıldığı toplantılara hem ulusal delegasyonlar hem de AP altışar üyeyle katılır.¹¹⁷ Aday ülkelerin parlamentolarından temsilciler de bu toplantılara üçer üyeyle gözlemci statüsünde katılabilir.¹¹⁸ Bu yönüyle COSAC, üye ve aday ülkelerin ulusal parlamentolarının AP ile ilişkilerinde, çıkar temsilini AP düzeyine taşıyabildikleri bir temas noktasıdır.

Parlamento'daki bir diğer oluşum türü delegasyonlardır. Delegasyonlar, bir üye ülkenin aynı siyasi gruba üye parlamenterlerinden oluşabileceği gibi, AP'yi karma parlamento komisyonlarında temsil eden farklı ülke ve siyasi gruplardan gelen üyelerden de oluşabilir. Aynı ülkeden seçilen ve aynı siyasi gruba üye olan parlamenterler, gruplar içinde ulusal delegasyonlar oluşturur. Bu gruplar, ulusal siyasi partilerle parlamentonun önemli bir bağlantı noktasıdır. Delegasyonlar, grupların toplantı haftasında ve genel kurul dönemlerinde bir araya gelerek ortak tutum belirleyebilir.¹¹⁹ Delegasyonların, ortak komisyonlar aracılığıyla AB ile iletişim halinde olan ülke ya da örgütlerin çıkarlarını Parlamento düzeyinde savunabilecek birer potansiyel araç olduğunu söylemek mümkündür.

Son olarak, farklı siyasi gruplara üye, ortak bir ilgi alanına sahip parlamenterlerden oluşan karma gruplar (intergroups), çıkar grupları için bir diğer

¹¹⁵ Lea Roger, Thomas Winzen, "Party groups and committee negotiations in the European Parliament: outside attention and the anticipation of plenary conflict", **Journal of European Public Policy**, 22:3, 2015, s. 392.

¹¹⁶ Tezcan, **a.g.e.**, s. 126.

¹¹⁷ Corbett vd., **a.g.e.**, s. 373.

¹¹⁸ COSAC, <http://www.cosac.eu/about/>, ET: 31.03.2016.

¹¹⁹ Corbett vd., **a.g.e.**, s. 120.

temas noktasıdır. Bu grupların bir kısmı oldukça iyi organize olmuş ve kendi sekreteryasına sahip oluşumlardır. Söz konusu grupların önemi, yapıları ve mali kaynakları çeşitlilik gösterir. Bazıları siyasi gruplar tarafından desteklenirken, bazıları Komisyon bütçesinden ya da doğrudan endüstri tarafından desteklenmektedir.¹²⁰ Parlamento’da her karma grup; engelli hakları, ırkçılık karşıtlığı, çocuk hakları gibi belirli ortak çıkarları savunan parlamenterlerden oluşan bir çıkar grubu gibi hareket eder. Parlamento dışından çıkar grubu temsilcileri de karma grup toplantılarına katılabilir. Temel amaç, ortak çıkarları AB gündemine alabilmektir. Bu çalışmalar Komisyon ve Konsey nezdinde resmi bir bağlayıcılığa sahip olmasa da bu kurumları sıklıkla etkiler. Özellikle Komisyon, bu tür çalışmalara sempatiyle yaklaşır ve onları destekler. Genellikle birkaç yıllık gecikmeyle de olsa, karma grupların çalışmaları Komisyon’un resmi gündeminde yer bulabilir.¹²¹ Bu durum, Parlamento’nun karar alım sürecindeki rolünün, resmi yetkilerinin ötesine geçebildiğinin göstergesidir. Parlamenterlerin konuya hâkimiyetini arttırması ve komite toplantılarına nazaran çıkar grubu-parlamenter ilişkisinin daha informal yapıda yürütülmesine imkân sağlaması, karma grupların önemli avantajlarıdır.¹²² Öte yandan, bazı karma grupların lobilerle fazla yakın ilişkiler kurduğuna yönelik kaygılar söz konusudur. Bu nedenle karma grupların başkanları, iç tüzükle üyelere sağlanan maddi destek, sekreteryaya desteği vb. her türlü yardımı deklare etmekle yükümlü kılınmıştır.¹²³ Karma gruplar, belirli alandaki yasama çalışması sırasında çıkar gruplarının hangi parlamenterlere ulaşacaklarına karar vermelerinde etkili olabilir. Çıkar grubuyla ortak önceliklere sahip bir karma grubun üyeleri, komite çalışmalarını ve genel kuruldaki diğer parlamenterleri etkileyebilir.

2.2.3. Parlamento’ya Yönelik Lobiciliğe İlişkin Genel Değerlendirmeler

Parlamento’ya birçok politika alanında karar alım sürecinde Konsey’le eşit statü tanınması kurumlar arası müzakerelerde konumunu güçlendirmiş ve onu lobi gruplarının çekim merkezi haline getirmiştir.

Fakat Parlamento yasal olarak Konsey’le eşit statüye kavuşsa da, parlamenterlerle Konsey üyeleri arasında aynı eşitlikten bahsetmek güçtür. Müzakerelerde Konsey sekreteryasının yanı sıra kendi diplomatik uzmanlığından,

¹²⁰ Bouwen, **a.g.e.**, s. 7.

¹²¹ Schendelen, **a.g.e.**, s. 86-87.

¹²² Bouwen, **a.g.e.**, s. 7.

¹²³ Parlamento İç Tüzüğü, md. 34/2.

personelinden ve üye ülkelerin idari personelinden destek alan Konsey üyeleri ile büyük kısmı kendileri için önemli olan birkaç konuya odaklanan seçilmiş politikacılar olan parlamenterler arasında enformasyon farkına dayalı bir eşitsizlik söz konusudur. Bu yapının sürdürülebilir olmaması nedeniyle parlamenterler, uzman bilgisine erişime daha fazla ihtiyaç duyar.¹²⁴ Bir başka deyişle, seçilmişlerden oluşan parlamento üyeleri, profesyonel diplomatların ağırlıkta olduğu Konsey karşısında dezavantajlı konumunu, kendilerine ilgili yasama çalışması hakkında güncel ve doğru bilgi sağlayan çıkar grupları aracılığıyla dengelemeye çalışmaktadır.

Parlamento, birçok farklı düzeyde organın karar alım sürecine farklı derecelerde etki edebildiği, çok katmanlı bir yapıdır. Bu yapı çıkar gruplarına da birçok giriş noktasında süreci etkileyebilme olanağı sağlar. Bu çok katmanlılık, aynı zamanda lobicilikte profesyonelleşme gerekliliğini de ortaya çıkaran bir unsurdur.

Yasama çalışmasındaki kurumsal pozisyonlar, parlamentonun veto yetkisinin olup olmaması, çıkarılacak kararın kimleri etkileyeceği (ülkeler, bölgeler, firmalar, yurttaşlar vs.), konuya olan toplumsal ilgi, Parlamento içi konsensüs olup olmaması ve ülkeler ya da siyasi gruplar arasında görüş ayrılıkları gibi birçok faktör lobi stratejilerini etkilemektedir.¹²⁵ Örneğin iş çevrelerini ilgilendiren bir konuda genellikle ekonomik rekabet edebilirlik argümanı ön plana çıkartılır. Ayrıca komite öncesi ve genel kurul aşamalarında gerçekleşen lobi çalışmalarında medyanın ve kamuoyunun kullanımı da artmaktadır.¹²⁶ Geniş koalisyonlar, daha güçlü bir iletişim ağı ile birlikte, bölgesel ve yerel siyasi öncelikler konusunda güçlü bir sezgiye sahip olmak da Parlamento'da etkili bir çıkar temsili için önemlidir.¹²⁷ Dolayısıyla lobicilerin konunun tüm faktörlerini dikkate alarak, uygun strateji ve araçlarla hareket etmesi Parlamento'ya yönelik lobi faaliyetinin başarıya ulaşması için büyük öneme sahiptir.

2.3. Konsey

1951'de Paris Antlaşması'yla oluşturulan dört AB kurumundan biri olan Avrupa Birliği Konseyi, üye devletler tarafından belirlenen ve ülkelerini Birlik

¹²⁴ Huber, Shackleton, **a.g.e.**, s. 1045.

¹²⁵ Lehmann, **a.g.e.**, s. 54.

¹²⁶ Coen, **a.g.e.**, s. 311-312.

¹²⁷ Lehmann, **a.g.e.**, s. 40.

düzeyinde temsil eden ulusal temsilcilerden oluşması nedeniyle, Birlik kurumları arasında ulusal çıkarların en açık ve yoğun şekilde savunulduğu kurumdur.

AB'de, bütçe ve yasama fonksiyonlarını Parlamento ile birlikte yerine getiren Konsey, AB hukuk düzeni içinde üye devletlerin çıkarlarıyla AB arasındaki temel bağlantıyı sağlamaktadır.¹²⁸ Konsey, ODGP başta olmak üzere AB'nin iç işleriyle ilgili polis ve adli işbirliği gibi siyasal konularda Birliğin politikalarını tanımlamakta ve uygulamaktadır. Birlik adına uluslararası anlaşmaları imzalama yetkisi de Konsey'e aittir. Yetkilerinin genişliğinden de anlaşıldığı gibi Konsey, AB kurumsal yapısı içinde merkezi bir konuma sahiptir.¹²⁹ Aşağıda, Konsey'in iç örgütlenmesi ve kurum içi karar alım süreci, çıkar gruplarının bu sürece giriş kanalları ve stratejileri çerçevesinde incelenecektir.

2.3.1. Konsey'in İç Örgütlenmesi

Birçok çalışmada Konsey ifadesi ile üye ülkelerin ulusal bakanları tarafından sektörel temelde gerçekleştirilen toplantılara vurgu yapılmaktadır. Oysa bir kurum olarak Konsey'den bahsedildiğinde bakanlar düzeyindeki toplantılar, buzdağının sadece görünen kısmını yansıtır. Konsey'deki asıl müzakereler, bakanlar dosyaları incelemekten önce hazırlık organları düzeyinde yürütülmektedir.

Bu hazırlık çalışmalarını bir filtreleme sistemine benzetmek mümkündür. Filtreleme, dosyayı daha kıdemli organlara iletmeden önce mümkün olduğunca fazla noktada uzlaşısı sağlamayı hedefleyen çalışma gruplarıyla başlar. Birçok dosyada söz konusu kıdemli organ Daimi Temsilciler Komitesi'dir (COREPER). Bazı alanlarda ise farklı komiteler COREPER'le birlikte ya da onun yerine hareket eder.¹³⁰

Konsey'in iç yapısının bu şekilde tasarlanmasının ulusal düzeyde ve AB düzeyinde gerekçeleri söz konusudur. Ulusal düzeydeki temel gerekçe, daha az kıdemli personelin teknik konulara daha hâkim olduğu düşüncesidir. AB özelinde ise üç temel gerekçeden bahsedilebilir. Öncelikle 28 ülkenin temsilcisinden oluşan Konsey toplantılarında tartışma yürütmek oldukça zordur. Her temsilcinin birkaç

¹²⁸ Tolga Candan, "Konsey / Bakanlar Konseyi", **Avrupa Birliği: Tarihçe, Teoriler, Kurumlar ve Politikalar**, Ed. Belgin Akçay, İlike Göçmen, Seçkin Yayınları, Ankara, 2012, s. 163.

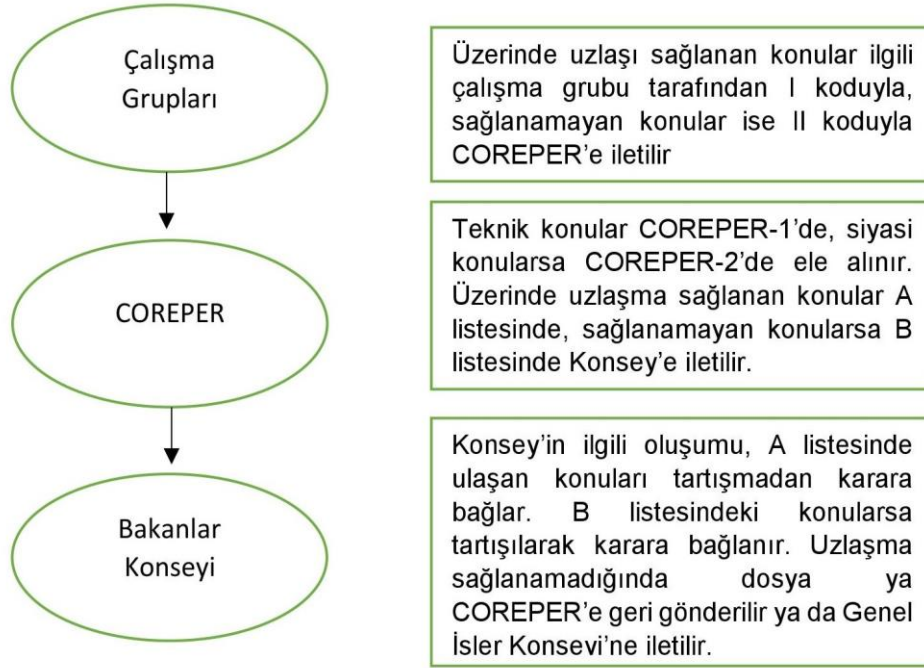
¹²⁹ Haluk Özdemir, **Avrupa Mantiğı: Avrupa Bütünleşmesinin Teori ve Dinamikleri**, 2. Baskı, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2015, s. 214.

¹³⁰ Fiona Hayes-Renshaw, "Least Accesible but not Inaccessible: Lobbying the Council and the European Council", **Lobbying The European Union: Institutions, Actors, and Issues**, Ed. David Coen, Jeremy Richardson, Oxford University Press, 2009, s. 84.

dakika söz alması durumunda bile toplam süre, saatleri bulabilir. İkinci olarak, ulusal politikaların dinamizmi nedeniyle Konsey'in oluşumu istikrarlı değildir. Bir yıl içinde genellikle bakanların üçte biri değişir. Bu durum, devam eden müzakereler için uygun bir ortam oluşmasını zorlaştırır. Üçüncü gerekçe ise Konsey'deki baskın kültürün bir yasa teklifiyle ilgili yeterli çoğunluğa ulaşmak değil, mümkün olan en geniş uzlaşmayı sağlamak olmasıdır.¹³¹ Dosyanın teknik detaylarına hâkim uzmanların incelemeleriyle şekillenen tekliflerde geniş bir uzlaşma sağlama olasılığı daha yüksek görünmektedir.

Tüm bu sebeplerden dolayı yasa teklifleri, çalışma grupları ve komite aşamalarını geçtikten sonra bakanların önüne gelir. Dolayısıyla, Konsey'de karar alma sürecinin kurum içi işleyişini ve lobilerin giriş kanallarını açığa kavuşturmak için, Konsey'in farklı hiyerarşik düzeydeki organları incelenmelidir.

Şekil 2.4: Konsey'de karar alım sürecinin işleyişi

Yukarıdaki şekilde de görüldüğü gibi, Konsey içi karar alma sürecinde, hiyerarşik yapının en üstünde Bakanlar Konseyi yer alır. Bir diğer deyişle, yasama sürecinin son durağı bakanlar tarafından yapılan Konsey toplantılarıdır. Komisyon'dan iletilen yasa teklifleri bu toplantılarda karara bağlanır. Her üye devletin bakan düzeyinde birer temsilcisinden oluşan Konsey'in toplamda 10 farklı

¹³¹ Schendelen, a.g.e., s. 92.

oluşumu söz konusudur.¹³² Temsilciler, kendi devletleri adına oy kullanıp, hükümetlerini sorumluluk altına sokabilme yetkisine sahiptir.

Tablo 2.2: Konsey Oluşumları¹³³

Adalet ve İçişleri Konseyi
Çevre Konseyi
Dış İlişkiler Konseyi
Eğitim, Gençlik, Kültür ve Spor Konseyi
Ekonomik ve Finansal İlişkiler Konseyi (ECOFIN)
Genel İşler Konseyi
İstihdam, Sosyal Politikalar, Sağlık ve Tüketici Hakları Konseyi
Rekabetçilik Konseyi
Tarım ve Balıkçılık Konseyi
Ulaşım, Telekomünikasyon ve Enerji Konseyi

Uygulamada bazı konuların birden fazla Konsey'in gündeminde yer alması, birtakım uyum sorunları ortaya çıkardığından, ABA Md. 16/6 ile farklı Konsey oluşumlarının çalışmaları arasında tutarlılığı sağlama görevi, üye devletlerin dış işleri bakanlarından oluşan Genel İşler Konseyi'ne verilmiştir. Özel Konsey oluşumları, çalışmalarında uzlaşma sağlayamaması durumunda dosyayı COREPER'e geri göndermek ya da Genel İşler Konseyi'ne iletmek seçenekleriyle karşı karşıyadır. Dosya Genel İşler Konseyi'ne iletildiğinde ilgili Konsey oluşumunun kontrolünden çıkacağından, genellikle COREPER'e geri gönderme yöntemi tercih edilmektedir.¹³⁴

Lizbon Antlaşması'yla Genel İşler Konseyi ve Dış İlişkiler Konseyi birbirinden ayrılmış ve ikincisine istisnai bir statü tanınarak, Komisyon Başkanı'nın onayı ile AB Zirvesi tarafından beş yıllığına atanan ODGP Yüksek Temsilcisi'nin başkanlık etmesi öngörülmüştür. Yüksek Temsilci, Dış İlişkiler Konseyi'ne başkanlık etmesinin yanı sıra Komisyon'un başkan yardımcılarında biridir.¹³⁵ Dış

¹³² Candan, **a.g.e.**, s. 164.

¹³³ European Council, **Council configurations**, (Çevrimiçi) <https://goo.gl/vGVdVP>, ET: 22.02.2018. (Konsey oluşumları, alfabetik olarak sıralanmıştır.)

¹³⁴ Schendelen, **a.g.e.**, s. 91.

¹³⁵ Sinan Bataklar, "Topluluklardan Günümüze Bakanlar Konseyi", **Başlangıçtan Günümüze Avrupa Birliği Kurumları**, Ed. Ercüment Tezcan, Hayat Yayıncılık, İstanbul, 2013, s. 287-288.

İlişkiler Konseyi'ne tanınan bu özel statü, Birliğin dış ilişkilerinde daha uyumlu hareket etme hedefiyle açıklanabilir.

Sektörel konseyler, hem o sektördeki farklı ulusal çıkarları temsil edildiği bir forum hem de ulusal yetkiye sahip oldukları sektörün yönetimine ilişkin ortak çıkarları paylaşan bakanların sosyalizasyonunu sağlayan bir platform işlevi görür.¹³⁶ İkincil hukuk çıktılarının son durağı olan özel konsey oluşumları genellikle yılda birkaç kez toplanır. Bunun tek istisnası, her ay toplanan Tarım Konseyi'dir.¹³⁷ Ayrıca, bakanların karar alım sürecine katılım düzeyini, karar alınan sektörle ilgili AB'nin yetki düzeyi belirlemektedir. Dolayısıyla farklı Konsey oluşumları, farklı düzeylerde yetkiye sahiptir.¹³⁸

Konsey'de; oybirliği, nitelikli çoğunluk ve basit çoğunluk olmak üzere üç ayrı yöntemle karar alınabilir. Oybirliği, siyasi açıdan hassas alanlarda ve Konsey'in diğer AB kurumlarıyla anlaşmazlığa düştüğü durumlarda geçerlidir. Kullanım alanı oldukça kısıtlı olan basit çoğunluk ise Konsey üye sayısının bir fazlasıyla karar alınan alanlarda geçerlidir. Konsey'de kullanım oranı gitgide artan ve Lizbon Antlaşması ile olağan yasama usulü haline getirilen sistem ise nitelikli çoğunluk sistemidir.¹³⁹

Nitelikli çoğunluk sistemini, Lizbon öncesi ve Lizbon sonrası olmak üzere iki dönemde değerlendirmek mümkündür. Lizbon Antlaşması öncesinde ülkelerin nüfuslarını temel alan bir katsayı sistemi söz konusuysa, Lizbon Antlaşması'yla birlikte teklife evet oyu veren üye ülke sayısını ve bu ülkelerin nüfusunun toplam AB nüfusu içindeki oranını temel alan çifte çoğunluk sistemine kademeli olarak geçilmesi öngörülmüştür. 31 Ekim 2014 tarihine kadar Nice Antlaşması'yla oluşturulan katsayı sistemi uygulanırken, 31 Ekim 2014 – 31 Mart 2017 tarihleri arasında çifte çoğunluk sisteminin uygulanması, fakat bir üye ülkenin talep etmesi halinde katsayı sisteminin de uygulanabilmesi öngörülmüştür. Nihayet 1 Nisan 2017'den itibaren tamamen çifte çoğunluk sistemine geçilmesi kararlaştırılmıştır.¹⁴⁰

¹³⁶ Thomas Christiansen, "The Council of Ministers: Facilitating interaction and developing actorness in the EU", **European Union: Power and Policy-Making**, Ed. Jeremy Richardson, 3th ed., Routledge, London and New York, 2006, s. 153.

¹³⁷ Schendelen, **a.g.e.**, s. 91.

¹³⁸ Frank M. Hage, "Who Decides in the Council of the European Union?", **Journal of Common Market Studies**, 46:3, 2008, s. 535.

¹³⁹ Özdemir, **a.g.e.**, s. 217-218.

¹⁴⁰ Tezcan, **a.g.e.**, s. 306.

Konsey'deki oylamalarda belirli ülke gruplarının zaman zaman birlikte hareket ettikleri görülmektedir. Örneğin kuzey ülkeleri genellikle aynı doğrultuda oy kullanmaktadır. Benzer şekilde, Akdeniz ülkeleri, küçük ülkeler ya da eski üye ülkeler arasında da ittifaklar kurulabilir.¹⁴¹ Söz konusu geleneksel ittifaklar hakkında bilgi sahibi olmak, Konsey'in kararlarına etki etmek isteyen lobcilere avantaj sağlayabilir.

Aşağıda daha detaylı incelenecek olan Konsey'e yönelik lobi stratejileri ve temas noktaları, incelediğimiz diğer Birlik kurumlarında olduğu gibi çeşitlilik göstermektedir. Fakat farklı temas noktaları arasında bir kıyaslama yapıldığında, ulusal merciler en yoğun kullanılan kanallar olarak öne çıkmaktadır.

Yukarıda da belirtildiği gibi, Konsey'de dosyalar bakanların önüne gelmeden önce, çalışma grupları ve komiteler tarafından incelenir. Bu birimler, "hazırlık organları" olarak nitelendirilir. Üye devletlerin temsilcilerinden oluşan çalışma grupları, tematik niteliklidir. Neredeyse her konuda bir çalışma grubu oluşturulmuş durumdadır. Yer yer ad hoc çalışma grupları da oluşturulabilir.¹⁴² Sayıları 150'yi aşan çalışma grupları, ilgili politika alanında uzmanlığa sahip ulusal bürokratlardan oluşur.¹⁴³ Konsey İç Tüzüğü'nün 19/3. maddesi ile çalışma gruplarını kurma yetkisi COREPER'e verilmiştir.¹⁴⁴ Çalışma gruplarına, AB dönem başkanlığını yürüten ülkenin gruptaki üyesi başkanlık eder. Dolayısıyla grupların başkanlığı altı ayda bir el değiştirir.

Komisyon'un teklifi ilgili çalışma gruplarına ulaştığında, söz konusu yasama çalışmasının teknik detaylarına hâkim ulusal bürokratlar, ilgili teklifi ya da teklif hakkında AP'nin değişiklik taleplerini, temsilcilerin kendi ulusal tercihlerine göre şekillenen çeşitli görüşleri dikkate alarak inceler.¹⁴⁵ Bu toplantılar, Konsey'de lobi faaliyetlerinin en yoğun görüldüğü aşamadır.¹⁴⁶

Çalışma grubunda değerlendirilen ve üzerinde uzlaşa sağlanan dosyalar, ilgili komiteye I işaretiyle, uzlaşa sağlanamayan dosyalarsa II işareti ile ilgili

¹⁴¹ Zetter, **a.g.e.**, s. 352.

¹⁴² Tezcan, Avrupa Birliği'nde Politika Yapımı / Karar Alma, s. 303.

¹⁴³ Mark Garnett, Philip Lynch, "The UK and The European Union", **The EU, Euroscepticism and Brexit**, Routledge, 2015, s. 50.

¹⁴⁴ European Council, **Rules of Procedure of the European Council - Rules Of Procedure of the Council**, 2009, s. 27. (Çevrimiçi) <https://goo.gl/zfnmE3>, ET: 22.02.2018.

¹⁴⁵ Christiansen, **a.g.e.**, s. 161.

¹⁴⁶ Hayes-Renshaw, **a.g.e.**, s. 84.

komiteye aktarılır.¹⁴⁷ Çalışma gruplarının işlevlerine ilişkin literatürdeki genel eğilim, daha çok teknik konularla ilgilenip, siyasi konuları daha üst düzey organlara bıraktıkları yönündedir.¹⁴⁸ Çalışma grupları ve komite toplantıları kapsamında her ay binlerce uzman Brüksel'de bir araya gelir. Bu toplantılarda ulusal temsilciler sadece birbiriyle değil, toplantılara katılma hakkı olan Komisyon ve Konsey sekreterliği personeliyle de etkileşime girmektedir.¹⁴⁹ Ortak karar usulünün yürürlüğe girmesiyle kurumlar arası temaslardaki artış, çalışma gruplarını da etkilemiştir. Özellikle uzlaştırma komitesi öncesinde anlaşmaya varmak için yürütülen müzakerelerde, Parlamento komiteleri ve Konsey çalışma grubu üyeleri arasında görüşmeler yapılmaya başlanmıştır. Bu eğilim, AB düzeyindeki aktörlerin kurumsal tutumlarını yeni prosedürlere adapte edebildiklerinin göstergesidir.¹⁵⁰

Konsey'de yasa teklifini ilk inceleyen organ olan çalışma grupları, teklife büyük oranda nihai şeklini kazandırır. Bu açıdan, Konsey'de karar alımını etkilemek isteyen çıkar grupları açısından çalışma grupları önemli birer temas noktasıdır. Bir başka deyişle, Komisyon ve Parlamento için geçerli olan, lobi çalışmalarına mümkün olduğunca erken aşamada başlanması gerektiği kuralı, Konsey için de geçerlidir.

Çalışma gruplarının ardından yasa tekliflerinin incelendiği ikinci aşama komite aşamasıdır. COREPER, komitelerden oluşan yapının karar alımına en çok etki eden, dolayısıyla en önemli parçasıdır.¹⁵¹ AB'nin ilk yıllarından beri Konsey'in karar alım mekanizmasının önemli bir parçası olan COREPER, geleneksel görevi olan Konsey toplantılarını hazırlamanın yanı sıra siyasi farkındalığıyla teknik konularla baş edebilme becerisini birleştirmiştir.¹⁵² COREPER'in iki farklı oluşumu bulunmaktadır. Üye devletlerin büyükelçilerinden oluşan COREPER-2'de daha çok siyasi konular ele alınırken, büyükelçilerin yardımcılarında oluşan COREPER-1, teknik konular üzerinde yoğunlaşmaktadır.¹⁵³

Ayrıca, Bakanlar Konseyi ile bağlantılı özel komiteler de söz konusudur. Çalışma gruplarıyla COREPER arasında yer alan bu komitelerin bazıları Bakanlar

¹⁴⁷ Hage, **a.g.e.**, s. 535-536.

¹⁴⁸ Eves Fouilleux vd., "Technical or political? The working groups of the EU Council of Ministers", **Journal of European Public Policy**, 12:4, 2005, s. 611.

¹⁴⁹ Christiansen, **a.g.e.**, s. 162-163.

¹⁵⁰ Fouilleux vd., **a.g.e.**, s. 618.

¹⁵¹ Batakları, **a.g.e.**, s. 258.

¹⁵² Bostock, **a.g.e.**, s. 233.

¹⁵³ Candan, **a.g.e.**, s. 167.

Konseyi'nin özel formasyonlarının çalışmalarını hazırlar. Söz konusu komiteler kimi durumlarda COREPER'in konuyla ilgili oluşumuyla bağlantılı olarak çalışabileceği gibi, kimi durumlarda doğrudan ilgili Konsey oluşumuyla ilişki içinde olabilir.¹⁵⁴ COREPER'e AB dönem başkanlığını yürüten ülkenin daimi temsilcisi başkanlık eder. Resmi toplantılar haftada bir kez yapılırken, temsilciler belirli bir konu üzerinde uzlaşa sağlamak için gayri resmi olarak da bir araya gelir.¹⁵⁵ Konsey'in gündemine alınan neredeyse her konu, bakanların önüne gelmeden önce COREPER tarafından incelenir. Ortak Tarım Politikası'na ilişkin konuların incelendiği Özel Tarım Komitesi, bu durumun önemli bir istisnasıdır.¹⁵⁶

Komisyon'dan gelen bir öneri üzerinde COREPER'de anlaşmaya varılması halinde, bu konular Konsey gündemine "A" listesi olarak konulur ve Konsey'de tartışılmaksızın öncelikle karara bağlanır. COREPER'de üzerinde anlaşma sağlanamayan konular ise Konsey'in gündemine "B" listesinde gelir ve bu konular Konsey'de tartışılarak karara bağlanır.¹⁵⁷ Konsey'in aldığı kararların yaklaşık yüzde 85'inin hazırlık organları aşamasında son hali verilen A tipi kararlar olduğu dikkate alındığında, COREPER'in karar alım sürecindeki etkin rolü daha net anlaşılmaktadır.¹⁵⁸ Resmi prosedürlerin ve gayri resmi müzakerelerin dengeli şekilde sürdürüldüğü komite aşamasında, daimi temsilcilerin ortaklık arayışına girmeleri, sürece ilişkin önemli bir detaydır.¹⁵⁹ Bir başka deyişle, bir yandan lobi faaliyetlerinin hedefi olan temsilciler, öte yandan ulusal tercihleri doğrultusunda diğer ülke temsilcilerini ikna edebilmek için birer lobiciye dönüşebilmektedir.

Ortak karar prosedürünün yürürlüğe girmesiyle COREPER'in önemi ve sorumluluğu daha da artmıştır. Konsey, Parlamento ve Komisyon üyelerinin katılımıyla gerçekleşen *trilogue* toplantılarına Konsey adına Konsey Genel Sekreterliği'nden bürokratlar eşliğinde COREPER-I'nin ve yetkili çalışma grubunun başkanları katılır.¹⁶⁰ Konsey'in ilk okumasının ardından, prosedürü tamamlamak için gereken eylemlerin neredeyse tamamı COREPER'e devredilmiştir. Bu süreçte çalışma grupları COREPER'e destek olur. Uzlaştırma komitesinde görev alan Konsey heyeti de COREPER üyelerinden oluşur. Bu heyete AB dönem

¹⁵⁴ Tezcan, **a.g.e.**, s. 304.

¹⁵⁵ Zetter, **a.g.e.**, s. 357.

¹⁵⁶ Bostock, **a.g.e.**, s. 216.

¹⁵⁷ Candan, **a.g.e.**, s. 167.

¹⁵⁸ Garnett ve Lynch, **a.g.e.**, s. 50.

¹⁵⁹ Schendelen, **a.g.e.**, s. 93.

¹⁶⁰ Tezcan, **a.g.e.**, s. 305.

başkanlığını yürüten ülkenin bir bakanı başkanlık eder. Söz konusu bakan, AP tarafından komiteye atanan bir üye ile birlikte uzlaştırma komitesine de başkanlık eder.¹⁶¹ Karar alım sürecine olan katkıları nedeniyle COREPER Konsey içi karar alım sürecinde lobi gruplarının odaklandığı organlardan biridir.

Bu noktada hangi üyeye temas kurulacağı, lobi faaliyetinin başarısı açısından önemlidir. Temas kurulacak daimi temsilcinin seçimi konusunda aynı dili konuşuyor olmak, kişisel ilişkinin yakınlığı ve incelenen dosyanın bir üye ülke için önemi belirleyici olabilir.¹⁶² Ayrıca COREPER üyelerine lobi yaparak, onların aracılığıyla bakanlar üzerinde etki yaratmak gibi dolaylı faydalar da sağlanabilir.¹⁶³

Çıkar grupları açısından önem arz eden bir diğer Konsey organı, Konsey Genel Sekreterliği'dir. Konsey'in işleyişi çerçevesinde her düzeyde düzenli çalışmasını temin etmek için oluşturulan Genel Sekreterlik, ABİHA'nın 240/2. maddesi ve Konsey iç tüzüğü'nün 23. maddesi uyarınca görev yapmaktadır. Genel Sekreterlik, Konsey tarafından 5 yıllığına oybirliğiyle atanan Genel Sekreter, Genel Sekreter Yardımcısı ve bürokratlardan oluşur.¹⁶⁴ AB'nin zaman içinde genişlemesi ve yetki alanına giren konuların artması nedeniyle Konsey'in ele aldığı konulardaki nicelik ve nitelik bakımından yaşanan artış, Konsey Genel Sekreterliği'nin rolünü daha önemli hale getirmiştir. Farklı ülkelerden bürokratlardan oluşan organ, Konsey'in tamamına yönetsel ve hukuki destek sağlamanın yanı sıra, dönem başkanlığı nedeniyle Konsey'in farklı organlarına başkanlık eden ülkeleri yasalara uygunluk ve prosedürlerin işleyişi konularında bilgilendirir.¹⁶⁵ Çalışma gruplarının, komitelerin ve Konsey oluşumlarının toplantılarını desteklemek, Konsey Genel Sekreterliği'nin temel görevi olmaya devam etmektedir. Bu görevin, toplantı yerlerinin belirlenip tutanakların tutulması ve yayınlanmasından hukuk ve araştırma servisleri aracılığıyla sağlanan desteklere kadar geniş bir kapsamı vardır. Genel Sekreterlik, Konsey'in kurumsal hafızası olarak kabul edilebilir. Özellikle küçük üye ülkelerin dönem başkanlıkları sırasında Genel Sekreterlik, bu ülkelere idari kaynak açısından destek sağlar.¹⁶⁶

Türk çıkar grupları açısından bakıldığında, lobi çalışmaları açısından Konsey oluşumları arasından Dış İlişkiler Konseyi öne çıkmaktadır. Ayrıca Dış

¹⁶¹ Bostock, **a.g.e.**, s. 219.

¹⁶² Hayes-Renshaw, **a.g.e.**, s. 85.

¹⁶³ Joos, **a.g.e.**, s. 100.

¹⁶⁴ Candan, **a.g.e.**, s. 166.

¹⁶⁵ Hayes-Renshaw, **a.g.e.**, s. 72.

¹⁶⁶ Christiansen, **a.g.e.**, s. 164.

İlişkiler Konseyi'ne başkanlık eden ve aynı zamanda AB Dış Eylem Servisi'nin başkanlığını yürüten AB Yüksek Temsilcisi de önemli figürdür. Dış Eylem Servisi bünyesinde bulunan Türkiye Masası da Türk çıkar gruplarının iletişim halinde oldukları bir diğer organdır.

2.3.2. Konsey'e Yönelik Lobiciliğe İlişkin Genel Değerlendirmeler

Yukarıda özetlendiği gibi Konsey, karar alma sürecinde oldukça merkezi bir role sahiptir. Her ne kadar ortak karar usulü çerçevesinde Parlamento'nun yetkileri genişletilse de, Konsey'in süreçteki önemli rolü değişmemiştir.

Komisyon'un yasa tekliflerini genellikle Konsey ya da üye ülkelerin talepleri üzerine hazırladığı göz önüne alındığında Konsey'in rolünün yasama süreciyle sınırlı olmadığı, bu sürecin başlamasından önce de belirleyici bir role sahip olduğu görülmektedir.¹⁶⁷ Bu nedenle, AB düzeyindeki yasama çıktılarına etkilemek isteyen çıkar gruplarının Konsey'e ve üyelerine yönelik, yoğun lobi faaliyetleri yürütülmesi gerektiği akla yatkın görünmektedir. Fakat AB lobcilik literatüründe genel olarak Komisyon'a ve gittikçe artan oranda da Parlamento'ya yönelik lobi çalışmalarına değinilirken, Konsey'i hedef alan lobiciliğe ilişkin oldukça az sayıda bulguya ulaşılmaktadır.¹⁶⁸ Konsey'in, Komisyon ve Parlamento'ya nazaran daha az şeffaf olmasının bunda payı büyüktür.¹⁶⁹ Öte yandan son yıllarda, Konsey toplantılarının bir kısmının video kaydı aracılığıyla kamuya açık hale getirilmesi ve yasa tekliflerine ilişkin Konsey'in ilk tutumunun Konsey ve COREPER tarafından aksi öngörülmedikçe kamusal erişime açılabilmesi gibi Konsey'in şeffaflığını sağlamaya yönelik adımlar atılmıştır.¹⁷⁰ Yine de Konsey'i şeffaf ve açık bir kurum olarak tanımlamak hala güçtür. Toplantıların bir bölümünde kameraların kayıt almasına izin verilse de, gerçek müzakerelerin, resmi toplantılar başlamadan önce koridorlarda, yemeklerde ve buna benzer ortamlarda yapılmakta, bu nedenle çıkar gruplarının müzakereler hakkında fikir sahibi olması güçleşmektedir.¹⁷¹

Öte yandan Konsey'de karar alımında nitelikli çoğunluğun uygulama alanının genişlemesiyle, tek bir ülkenin hayır oyuyla bir yasa teklifinin kabulünün engellenememesi, çıkar gruplarını lobi stratejilerini çeşitlendirmeye ve belirli ölçüde ulusal ekseninden Birlik eksenine doğru kaydırmaya yöneltmiştir. Konsey üyelerinin

¹⁶⁷ Joos, **a.g.e.**, s. 98.

¹⁶⁸ Hayes-Renshaw, **a.g.e.**, s. 70.

¹⁶⁹ Christiansen, **a.g.e.**, s. 148.

¹⁷⁰ European Council, **Rules of procedure**, s. 9.

¹⁷¹ Hayes-Renshaw, **a.g.e.**, s. 73.

sürekli bir değişim içinde olması ise karar alıcılarla kalıcı ve güvene dayalı bir ilişki kurmak isteyen lobicilerin işini zorlaştıran bir diğer etkidir. Tüm bunlara rağmen, Konsey'in çıkar gruplarına kapalı ve tamamen ulaşılmaz bir kurum olduğu söylenemez. Çıkar grupları, Konsey'in kendine özgü yapısını dikkate alarak, çeşitli lobi araç ve yöntemleri geliştirmektedir.

Ulusal çıkarların en güçlü şekilde savunulduğu AB kurumu olan Konsey, Brüksel'e kıyasla ulusal kanallar üzerinden erişime daha açıktır. Bakanlar ve onların yakın çalışma arkadaşları, lobiciler için Konsey'de temas kurulabilecek figürler arasındadır. Bakanın üyesi olduğu ulusal parti de bir başka temas noktasıdır.¹⁷² Dolayısıyla çıkar grupları, Konsey'e yönelik lobi faaliyetlerini genellikle ulusal kanallar üzerinden yürütmektedir. Bu bağlamda, Konsey gündemini belirleme ve Konsey toplantılarına başkanlık etme yetkilerine sahip olan dönem başkanı ülke, çıkar grupları için önemli bir temas noktası olabilir.¹⁷³ Çıkar gruplarının tercihleri, söz konusu ülkenin öncelikleriyle örtüştüğü ölçüde kabul görebilir.

Çıkar grupları için bir diğer yöntem, Konsey'e erişim konusunda ayrıcalık kazanmaktır. Örneğin Çevre Konseyi'nin toplantıları öncesinde çevre alanındaki STK'ların ve bakanların katılımıyla bir akşam yemeği düzenlenmektedir. Bu tip organizasyonlar ilgili grupların kendi gündemlerini Konsey üyelerine en üst düzeyde aktarabilecekleri önemli arenalardır.¹⁷⁴

Ortak karar usulünün olağan yasama prosedürü haline getirilmesinin önemli sonuçlarından biri, kurumlar arası temasları daha önce olmadığı kadar arttırmasıdır. Bugün kurumlar arasında her düzeyde kalıcı iletişim kanalları tesis edilmiş durumdadır. Örneğin, AB dönem başkanlığı öncesinde ilk temaslar bir ya da iki yıl öncesinden gerçekleşir. Hazırlıklar, her düzeyde yapılan birçok toplantıyı kapsamaktadır. Dönem başkanlığını devralacak ülkenin devlet ya da hükümet başkanı, Parlamento Başkanı ve grup liderleriyle görüşmesinin yanı sıra, genel kurulda konuşur. Bakanların her biri, kendi alanlarındaki Parlamento komite üyelerinin yanı sıra raportörlerle birkaç kez görüşür ve komite toplantılarına katılıp programlarını anlatır. COREPER üyeleri de komite üyeleriyle teker teker birkaç kez görüşür ve dönem başkanlığının başlamasından kısa bir süre önce yasama

¹⁷² Joos, **a.g.e.**, s. 99.

¹⁷³ Zetter, **a.g.e.**, s. 354.

¹⁷⁴ Hayes-Renshaw, **a.g.e.**, s. 79.

takviminin detaylarını oluşturmak için yasama prosedüründen sorumlu Konsey çalışma grubunun başkanı, raportörle bir araya gelir. Buna benzer birçok temas gerçekleşir.¹⁷⁵ Kurumlar arası temasların yoğunluğuna bakıldığında, özellikle Parlamento organlarına yönelik lobi faaliyetlerinin Konsey'e dolaylı açıdan etki edebileceği söylenebilir.

Diğer kurumlarla ilişkilerin yanı sıra, Konsey'in iç iletişimi de sayıları giderek artan gayri resmi Konsey toplantılarıyla teşvik edilmektedir. Bu toplantılar dönem başkanlığını yürüten ülkede gerçekleşir. Toplantıların organizasyonunu da aynı ülke yapmaktadır. Gayri resmi toplantılar, *Gymnich*¹⁷⁶ toplantıları adıyla bilinen dış işleri bakanları düzeyindeki toplantılarla başlamış ve zamanla diğer Konsey oluşumlarına da yayılmıştır. Bu tip toplantılar, bakanların gayri resmi bir atmosferde bir araya gelerek, baskı altında olmadan daha kapsamlı stratejik konular ve genel siyasi yönelimlerle ilgili tartışmalar yürütebilmelerini sağlamak ve üyeler arasındaki sosyalizasyonu geliştirmektedir.¹⁷⁷ Kurum içi ilişkilerin bu denli yoğunlaşması, çıkar gruplarına bir Konsey üyesi ile temasa geçip, onun aracılığıyla diğer üyelere dolaylı olarak lobi yapma imkânı sağlamaktadır.

Kitlesel mobilizasyon, Konsey'e yönelik lobicilikte kullanılan bir başka yöntemdir. Tartışılan konuya kamuoyunun ilgisini çekmek için zaman zaman Konsey toplantılarının yapıldığı binanın önünde gerçekleşen gösteriler düzenlenmektedir. Fakat bu yöntem; nispeten kolay mobilize olabilen gruplar tarafından uygulanabilir. Hayes-Renshaw'a göre bu yöntem müzakerelerin son aşamasını hedeflendiğinden ve aslında o aşamaya kadar dosya hakkında büyük ölçüde karar alınmış olduğundan, bir lobi faaliyetinden çok halkla ilişkiler çalışması olarak değerlendirilmelidir.¹⁷⁸

Sonuç olarak, diğer kurumlara nazaran daha az şeffaf bir yapıya sahip olmakla birlikte, Konsey'in çıkar gruplarının erişimine tamamen kapalı olduğu söylenemez. Öte yandan, üye ülkeler arası ve farklı düzeydeki organlar arası kurum içi ilişkilerin yanı sıra diğer AB kurumlarıyla gittikçe yoğunlaşan kurumsal ilişkiler dikkate alındığında, Konsey'e yönelik lobiciliğin başarıya ulaşmasında, tüm bu karmaşık ilişki yapısına hâkim olmak önemli bir faktördür.

¹⁷⁵ Huber, Shackleton, **a.g.e.**, s. 1044.

¹⁷⁶ Bu toplantıların ilkinin 1974'te Batı Almanya'da Gymnich adlı tarihî bir kalede gerçekleşmesi nedeniyle, toplantılar bu isimle anılmaktadır.

¹⁷⁷ Christiansen, **a.g.e.**, s. 154.

¹⁷⁸ Hayes-Renshaw, **a.g.e.**, s. 80.

Görüldüğü gibi, çıkar grupları AB düzeyindeki lobi faaliyetlerini temelde üç Birlik kurumuna yoğunlaştırmış durumdadır. Bu üç kurumun karar alım süreçlerine farklı kanallardan etki etmeye çalışan gruplar için, yukarıda değinilen anahtar rollerdeki kişi ve organlarla güçlü ilişkiler geliştirmek, istenilen etkinin yaratılmasında belki de en önemli faktördür.

Çalışmada odaklandığımız, Türkiye'nin siyasi ve ekonomik aktörleri de Birlik düzeyindeki lobi çalışmalarında birçok farklı strateji ile farklı temas noktaları üzerinden karar alıcıları etkilemeyi hedeflemektedir. Bir sonraki bölümde, öncelikle bu aktörlerin Türkiye-AB ilişkilerine yaklaşımının tarihsel arka planına değinilecek, ardından Türkiye'nin katılım sürecindeki güncel gelişmeler lobicilik perspektifiyle tartışılacak ve son olarak, grupların lobi çalışmaları incelenecektir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SIYASİ VE EKONOMİK AKTÖRLERİN AVRUPA BİRLİĞİ DÜZEYİNDE YÜRÜTTÜĞÜ LOBİ ÇALIŞMALARININ ANALİZİ

Türkiye'nin AET'ye ortaklık başvurusu yaptığı 1959 yılından itibaren, farklı toplumsal kesimlerin AB¹ ile ilişkiler konusunda görüşlerinin şekillenmeye başladığı görülmektedir. Fakat toplumsal aktörlerin AB katılım sürecine olan asıl ilgileri, Türkiye'nin adaylık statüsünün Konsey'de ilk kez değerlendirildiği 1997 Lüksemburg Zirvesi'nden itibaren artmaya başlamış, zaman içinde Türkiye-AB ilişkilerinin gelişimine paralel olarak konu daha geniş kesimlerin gündeminde yer bulmuştur. Özellikle reform süreçlerinde AB'nin Türkiye üzerindeki etkisinin keşfedilmesiyle ve müzakere başlıklarının toplumsal hayatın her alanına etki ettiğinin anlaşılmasıyla, çıkar grupları Brüksel'deki temaslarını arttırmıştır.

Çalışmanın bu bölümünde öncelikle sivil toplum kuruluşları ve siyasi partilerin Türkiye-AB ilişkilerine dair tutumlarının tarihsel arka planı, ardından çalışmanın kapsadığı tarih aralığında bu grupların Türkiye'nin AB üyelik sürecine dair tutumları ve AB düzeyinde yürüttükleri lobi çalışmaları incelenecektir.

3.1. Siyasi ve Ekonomik Aktörlerin Tarihsel Süreçte Türkiye-Avrupa Birliği İlişkilerine Yaklaşımı

Türkiye'nin AET ile yakınlaşmasında, temelde Batı ittifakının bir parçası olma isteği ve Yunanistan faktörü rol oynamıştır. Yunanistan'ın 8 Haziran 1959'da AET'ye yaptığı başvurunun hemen ardından 31 Temmuz 1959'da Türkiye de ortaklık başvurusunda bulunmuştur. Bu dönemde, Türkiye ile Yunanistan arasındaki siyasi ve ekonomik rekabet nedeniyle, Yunanistan'ın yer aldığı bütün uluslararası platformlarda Türkiye'nin de yer alması gerektiği düşünülmüştür.²

Ortaklık başvurusu, dönemin iktidar partisi Demokrat Parti (DP), tarafından yapılmıştır. Bu başvurunun ardından, ana muhalefet partisi kimliğiyle CHP, AET ile ortaklığın olası etkileri üzerine çalışmalar yapmıştır. Bu çalışmaların, konunun

¹ Bu bölümde, farklı yerlerde AET, AT ve AB ifadeleri birbirinin yerine kullanılmıştır. Yapılan kullanımlarda, Birliğin hangi dönemde hangi isimle anıldığı dikkate alınmış, alıntılarda ise orijinal metindeki kullanıma sadık kalınmıştır.

² Atilla Eralp, "Türkiye-Avrupa Bütünleşmesi: Kimlik ve Kültür Unsurları", **Yarım Asrın Ardından Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri: Tarihçe, Teoriler, Kurumlar ve Politikalar**, Ed. Belgin Akçay, Sinem Akgül Açıkmeşe, 2. Baskı, Seçkin Yayınları, Ankara, 2017, s. 75.

siyasi yönüne değinmeden, ekonomik boyutlarına odaklandığı görülmektedir. CHP'nin yaklaşımının temelini, Türkiye'nin sanayileşme sorunu oluşturmuştur.³ Bu bağlamda CHP, ortak pazara geçiş sürecinde Türkiye'nin sanayisini güçlendirmesi amacıyla, belli bir süre kısıtlaması olmaksızın bir himaye sisteminin kurulmasını ya da yeterli derecede uzun bir hazırlık döneminin sağlanmasını önermiştir.⁴

Ortaklık başvurusunu gerçekleştirmesinden de anlaşılacağı üzere DP'nin tavrı AET ile ilişkilerinde geliştirilmesinden yanadır. CHP ise ortaklık ilişkisine dair birtakım ekonomik tedbirlerin alınmasını önermekle birlikte, ortaklığa temelde karşı çıkmamıştır. Özetle, başvuru sürecinde dönemin iki büyük siyasi partisi de Türkiye-AET ilişkilerinin gelişimi yönünde yaklaşım sergilemiştir.

Bu dönemde görüş beyan eden az sayıda aktörden biri de o dönemki adıyla Türkiye Odalar Birliği (TOB) olmuştur. Birlik, siyasi partilere benzer şekilde AET ile ortaklığı desteklemiştir. Bununla beraber, konunun ekonomik boyutunun yanı sıra, siyasi boyutuna da dikkat çekmesi, TOB'un yaklaşımını siyasi partilerden ayıştırmıştır. TOB Genel Sekreteri Cihan İren konuya ilişkin görüşlerini açıklarken, Batılılaşmayı amaçlayan Türkiye'nin, bu birliğin dışında kalamayacağını ve Türkiye'nin AET değerlendirmesinin, birkaç ihraç malı açısından değil, çok daha geniş bir perspektiften yapılması gerektiğini vurgulamıştır.⁵ Kısacası, iş dünyasının önemli aktörlerinden TOB da ortaklık süreci konusunda bu dönemde siyasi partilere yakın bir çizgide yer almıştır.

27 Mayıs 1960'ta gerçekleşen askeri müdahaleyi takiben yönetimi devralan Milli Birlik Komitesi (MBK) döneminde de AET ile ilişkiler sürdürülmüş, fakat yürütülen müzakere sürecinin ardından AET ile Türkiye arasında ortaklık öngören Ankara Anlaşması 1963 yılında, İsmet İnönü başbakanlığındaki koalisyon hükümeti döneminde imzalanmıştır. Bu dönemde mevcut siyasi partilerin, henüz TBMM'de temsil edilmeyen Türkiye İşçi Partisi (TİP) dışında tamamı Ankara Anlaşması'nı olumlu olarak değerlendirmiştir. TİP ise eleştirilerini, ortak pazarın mevcut sınıfsal dengesizliği ve sömürüyü daha da derinleştireceği ve Türkiye'nin iş gücü ve hammadde kaybedeceği gerekçelerine dayandırmıştır.⁶

³ İlhan Tekeli, Selim İlkin, **Türkiye ve Avrupa Topluluğu: Ulus Devletini Aşma Çabasındaki Avrupa'ya Türkiye'nin Yaklaşımı**, 1. Kitap, Ümit Yayıncılık, Ankara, 1993, s. 128-129.

⁴ A.e., s. 129-130.

⁵ Cihat İren, "Müşterek Pazar Karşısında Sanayimiz...", **Zafer**, 26 Eylül 1959, s. 2.

⁶ Şaban H. Çalış, **Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri: Kimlik Arayışı, Politik Aktörler ve Değişim**, Nobel Yayınları, Ankara, 2001, s. 103.

Bu dönemde iş dünyasının görüşleri de, siyasi partilerle paralellik göstermiştir. Türkiye Ticaret Odaları Birliği, Ankara Antlaşması'na ilişkin yaptığı açıklamalarda birçok kez, Türkiye'nin AET'ye katılımını "tüm kalpleriyle" desteklediğini ifade etmiştir.⁷ Sanayi kesiminin önemli figürlerinden Vehbi Koç da Türkiye'nin ortak pazara girmesinin ekonomik kalkınmaya katkı sağlayacağını vurgulamıştır:

"Bu anlaşma imza edildikten sonra, Ortak Pazar memleketlerinin açacakları krediler ve o memleketlerdeki müteşebbislerin iştirakleri sayesinde yurdumuza, bilhassa ihracatı arttıracak ve turizmi teşvik edecek birtakım sanayinin kurulacağına inanıyorum. Türkiye'nin tarihinde çok mühim olan bu anlaşmada muvaffak olabilmemiz için, milletçe devletçe elele verip, kırtasiyeciliği bir kenara bırakarak sür'atli kararlar almamız ve bir dakika bile kaybetmeden çalışmamız şarttır. Esasen memleketin tek kurtuluş yolu da, iktisadî kalkınmamızın gerçekleşmesine bağlıdır. Ortak Pazar'a girmemizin bu mevzuda kamçılayıcı bir rol oynayacağı şüphesizdir."⁸

Ankara Antlaşması'nda, ortak pazara geçiş sürecinde hazırlık aşaması, geçiş aşaması ve ortak pazarın tesisi olmak üzere üç aşama öngörülmüştür. Bu dönemden sonra gerçekleşen tartışmaların büyük oranda, geçiş ve hazırlık aşamalarının süresiyle bu dönemlerde elde edilecek imtiyazlar üzerinden yapıldığı görülmektedir.

1965'te iktidara gelen Adalet Partisi (AP) de, AET ile ilişkileri geliştirme eğiliminde olmuştur. Demokrat Parti'nin siyasi mirasına sahip çıkan AP dönemindeki tartışmalara bakıldığında, üç farklı yaklaşımın ortaya çıktığı görülmektedir. Bunlardan birincisi, geçiş dönemini hemen başlatmaya ikincisi, geçiş döneminin başlatılmasını geciktirmeye yöneliktir. Üçüncü yaklaşımsa, AET'ye girilmesine tamamen karşıdır.⁹

Birinci yaklaşımın özellikle AP ve İKV tarafından savunulduğu görülmektedir. Bu yaklaşım, hem siyasi hem de ekonomik açıdan AET ile bir an önce bütünleşmenin Türkiye'ye sağlayacağı faydalara odaklanmaktadır. Dönemin Adalet Partisi milletvekili ve AET-Türkiye KPK üyesi Aydın Yalçın'ın "*Ekonomiye,*

⁷ A.e., s. 106-107.

⁸ Vehbi Koç, **Ortak Pazara Girmemizin Faydaları**, Barış Dünyası, Sayı 17, Ekim, 1963, s. 448.

⁹ İlhan Tekeli, Selim İlkin, **Türkiye ve Avrupa Topluluğu: Ulus Devletini Aşma Çabasındaki Avrupa'ya Türkiye'nin Yaklaşımı**, 2. Kitap, Ümit Yayıncılık, Ankara, 1993, s. 55.

piyasa ekonomisi kuralları içinde çalışan bir kuvvet şurubu vermek bünyemizi takviye edecektir. ...Biz, Türkiyenin ertelemeye başvurmada geçiş dönemine intikalini yerinde görüyoruz.” Şekildeki ifadeleri AP’nin konuya yaklaşımını yansıtmaktadır.¹⁰ İKV yöneticisi Vural F. Savaş’ın *“Ortak Pazar içinde özlemini çektiğimiz gerçek özel sektör ortaya çıkacak, acısını ve yükünü yıllar yılı milletin omuzlarına yıktığımız yanlış ekonomik tercihlerimiz tashih edilecektir...”* şeklindeki görüşleri de Yalçın’ın, görüşleriyle benzerlik göstermektedir.¹¹

İkinci tür yaklaşımın en önemli temsilcisi CHP olmuştur. Bu yaklaşım batılılaşmayı kabul etmekle birlikte, ekonomik kayıpları en aza indirmek için ortak pazara giriş öncesinde gerekli hazırlıkların yapılması ve hızlı davranılmamasını savunmaktadır.¹² CHP’nin danışmanlarından Besim Üstünel, partinin konuya bakışını şu şekilde özetlemektedir:

“Türkiye gibi az gelişmiş bir ülkenin Batı Avrupa’nın sanayileşmiş ülkeleri ile serbest rekabet esasına dayanan bir gümrük birliğine ve ekonomik entegrasyona girişi, Türkiye’ye hiçbir ekonomik menfaat sağlamayacaktır. Bu arada Ortak Pazar’a üye olmanın Türkiye için çok önemli bazı zararları da söz konusudur. Bunların başında sanayileşme hamlemizin yarıda kalması gelmektedir. Türkiye istenirse dış ekonomik ilişkilerini bir gelişme stratejisi ile kalkındırılabilir. Bunu gerçekleştirirken Türk ekonomisini şu veya bu blokun ‘ikinci derecede’ bir üyesi haline sokmak zorunluluğu yoktur.”¹³

Üçüncü tür yaklaşım ise AET’ye girilmesine tümünden karşıdır. Bu yaklaşım, ortak pazara dâhil olmanın, bölgesel gelir farklılıklarını arttıracığı ve Türkiye’nin kalkınmasına destek olması bir yana, bu yöndeki çabaları bile engelleyeceği yönündedir. Bu görüş, siyasi partiler arasında TİP tarafından savunulmuştur.¹⁴

Görüldüğü gibi, geçiş döneminin öncesinde farklı görüşler ortaya çıkmış ve konu farklı toplumsal kesimler tarafından tartışılmıştır. Tüm bu tartışmaların ardından Katma Protokol 1970’te imzalanmış ve 1973’te yürürlüğe girmiştir, diğer yandan Topluluk bu dönemde; Birleşik Krallık, Danimarka ve İrlanda’nın katılımıyla ilk genişlemesini gerçekleştirerek 9 üyeye ulaşmıştır.

¹⁰ Aydın Yalçın, **Ortak Pazar ve Biz**, Milliyet, 3 Ekim 1968, s. 2.

¹¹ Vural F. Savaş, **Neden Ortak Pazar?**, Milliyet, 17 Ekim 1968, s. 2.

¹² Tekeli, İlkin, **a.g.e.**, s. 57.

¹³ Besim Üstünel, **Ortak Pazar Karşısında Türkiye’nin Hevesleri**, Milliyet, 13 Ekim 1967, s. 2.

¹⁴ Tekeli, İlkin, **a.g.e.**, s. 59.

Katma Protokol'le birlikte, geçiş döneminin takvimi de ortaya çıkmıştır. Buna göre geçiş döneminin süresi 12 yıl olarak belirlenirken, bu sürenin hassas ürünler ve mevzuat uyumu bakımından 22 yıl sürmesi öngörölmüştür.¹⁵

1974'te Kıbrıs'a yapılan askeri müdahale, Türkiye'nin Topluluk'la ilişkilerini derinden etkileyen sonuçlar doğurmuştur. Bu sonuçların başında, müdahale sonrasında ABD ambargosunun tetiklediğı ekonomik sorunlar ve bu sorunların aşılmasında Topluluk ölkelerinden de beklenen desteğın alınamaması nedeniyle Batı ile ilişkilerin yeniden değeriendirilmesi ve dış politikada yeni arayışlara girilmesi gelmektedir. Bu süreç, 1978'de Topluluk'la ilişkilerin dondurulmasına kadar uzanmıştır. Ayrıca müdahalenin etkisiyle, Yunanistan'da albaylar cuntasının iktidardan düşmesi ve ölkenin 1974'ten itibaren demokratikleşme yönünde önemli adımlar atarak AET ile yakınlaşması da bir diğeri önemli sonuç olarak ortaya çıkmıştır. Nitekim Yunanistan, 1979'da imzaladığı katılım anlaşmasıyla AET'ye üyelik başvurusunda bulunmuş AET ile ilişkilerde bir kez daha Türkiye'nin önüne geçmiştir.¹⁶ Dolayısıyla bir yandan Türkiye'nin Batı bloğı ile ilişkisi sorgulanırken, diğeri yandan AET ile ilişkiler açısından Türkiye ile Yunanistan arasındaki denge, Yunanistan lehine bozulmaya başlamıştır.

Bu dönemde AET ile yakın ilişkiler geliştirilmesi, siyasi yelpazenin hem sağ hem de solunda yer alanlar tarafından eleştirilmiştir.¹⁷ Her siyasi akımın eleştirisi ise farklı gerekçelere dayanmaktadır. Sol kesimden özellikle TİP'in eleştirileri, yukarıda açıklanan gerekçelerle devam ederken, İslamcı ve sağ akımların ise konuyu bir kimlik sorunu olarak ele aldığı ve eleştirilerini daha çok kimlik vurgusu üzerinden gerçekleştiğı görölmektedir. İslamcı akımın temsilcisi olarak 1970'de kurulan Milli Nizam Partisi (MNP) ve 1972'de kurulan Milli Selamet Partisi (MSP), "Avrupa Topluluğının bir "Hristiyan kulübü" olduğı görüşündedir. Bu siyasi akımın önemli figürlerinden Necmettin Erbakan, Türkiye'nin böyle bir organizasyona katılması durumunda her şeyden önce kimliğinin zarar göreceğı yönündeki görüşlerini birçok kez ifade etmiştir.¹⁸ Milliyetçi Hareket Partisi (MHP)

¹⁵ Çağrı Erhan, Tuğrul Arat, "AET'yle İlişkiler", **Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar**, Ed. Baskın Oran, c. 1, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001, s. 844-845.

¹⁶ Çağrı Erhan, Tuğrul Arat, "AT'yle İlişkiler", **Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar**, Ed. Baskın Oran, c. 2, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001, s. 83.

¹⁷ Çiğdem Nas, "Turkey-EU relations and the question of identity", **The European Union enlargement process and Turkey**, Ed. Muzaffer Darta, Çiğdem Nas, Marmara University Publishing, İstanbul, 2002, s. 226.

¹⁸ Çalış, a.g.e., s. 140-141.

de AET ile ilişkilere kimlik vurgusu üzerinden cephe almış ve AET'yi yabancı kültürel gelenekler üzerine kurulu bir organizasyon olarak değerlendirmiştir.¹⁹

Öte yandan bu partilerin görüşleri, hükümet programlarına doğrudan yansımamıştır. 1970'lerin çalkantılı siyasi ortamına, yaşanan istikrarsızlıklara ve birçok kez değişen koalisyon hükümetlerine karşın, bu dönemde görev yapan hükümetlerin AET ile ilişkiler konusunda büyük oranda benzer yaklaşımlarda olduğu görülmektedir. Hükümet programlarında Türkiye'nin Topluluk ile ilişkilerinde sahip olduğu avantajları yitirdiği gerekçesiyle, ilişkilerin gelişimi hakkında bazı olumsuz değerlendirmelere yer verilmekle birlikte, yine de ilişkilerin sürdürülmesi isteğinin ağır bastığı görülmektedir.²⁰

Bu süreçte, farklı devlet kurumları arasında da AET ile ilişkilere dair farklı yaklaşımlar oluşmuştur. Türkiye'nin AET ile ilişkilerini büyük ölçüde yürütmekte olan Dışişleri Bakanlığı ile 1961 Anayasası'yla kurulan ve ulusal bir sanayileşmeden yana olan bürokratların ağırlıkta olduğu Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) arasında sorumluluk paylaşımı ve ilişkilere yaklaşım konularında fikir ayrılıkları ortaya çıkmıştır.²¹ Özetle, her ne kadar hükümet programlarına yansımaya da, siyasi partiler ve devlet kurumları arasında AET ile ilişkiler konusunda keskin ayrımlar ortaya çıkmaya başlamıştır.

İş dünyasının bu dönemdeki görüşlerine bakıldığında, ticaretle uğraşan kesim içinden ekonomik gerekçelerle Katma Protokol'e karşı çıkanlar olmakla birlikte, özellikle İKV çevresinde toplanmış olan büyük iş adamlarının, geçiş döneminin başlamasını ve AET ile ilişkilerin geliştirilmesini desteklediği görülmektedir.²²

Katma Protokol'ün yürürlüğe girmesinin ardından 80'lere kadar Türkiye bir yandan ithal ikamesiyle sanayileşme politikasını bir yandan da AET üyesi olma isteğini sürdürmüştür. Bu dönemin genel eğilimi, geçiş dönemi içinde AET'ye olabildiğince az ödün vererek sanayileşmeyi gerçekleştirmek ve sonrasında AET'ye üye olmaya çalışmak yönündedir.²³

¹⁹ A.e., s. 152.

²⁰ Rıdvan Karluk, **Avrupa Birliği Türkiye İlişkileri: Bir Çıkmaz Sokak**, Beta Yayınları, İstanbul, 2013, s. 369.

²¹ Erhan, Arat, a.g.e., s. 840-841.

²² Çalış, a.g.e., s. 153.

²³ Tekeli, İkin, a.g.e. 164.

1980'lere gelindiğinde, öncelikle 24 Ocak 1980 tarihinde alınan kararların Türkiye'nin Topluluk'la ilişkilerine önemli etkileri olduğu göze çarpmaktadır. Korumacılık anlayışını terk ederek, Türkiye'yi dünya ekonomisiyle bütünleşme yoluna sokan ve ekonomi politikasında ciddi bir değişim ortaya çıkaran 24 Ocak kararlarının etkisiyle, ekonomik korumanın kalkması nedeniyle sanayinin gelişemeyeceği görüşüyle AT'ye katılmaya karşı olanların direnci azalmaya başlamıştır.²⁴

Fakat 12 Eylül 1980'de yapılan askeri darbe, Türkiye-AT ilişkilerinin yeniden kesintiye uğramasına neden olmuştur. Bu dönemde yaşanan gergin ortamın etkisiyle, Türkiye entegrasyon sürecinden uzaklaşmıştır. Aslında darbe hemen sonrasında Türkiye-AT ilişkilerinde bir kopuş yaşanmamıştır. Askeri yönetim hem meşruiyetini güçlendirmek, hem ekonomik destek alabilmek, hem de AT ile ilişkileri yeniden yoluna giren Yunanistan'ın gerisinde kalmamak için Topluluk'la iyi ilişkiler geliştirmeyi tercih etmiştir. Topluluk da Fransa, Hollanda, Danimarka gibi ülkelerin muhalefetine rağmen, darbeden kısa bir süre sonra 16 Eylül'de yapılan Konsey toplantısında, demokratik kurumların hızla yeniden kurulması ve insan haklarına saygı gösterilmesi gibi konuları gündeme getirmekle birlikte, askeri yönetimle ilişkileri devam ettirme kararı almıştır.²⁵

Fakat 1981'in ikinci yarısından itibaren Türkiye-AT ilişkilerinin hızla bozulmaya başladığı görülmektedir. Bu dönemde ordunun darbeyi kökleştirip demokratik hak ve özgürlükleri daha fazla kısıtlamaya başlamasına Topluluk'tan tepkiler gelmeye başlamıştır. Öncelikle Komisyon, finansal destek araçlarından 4. Mali Protokol'ü askıya almış, ardından bazı dernek ve sendikalara yönelik baskıların artması ve çok sayıda tutuklamadan dolayı AP Türkiye'yi kınamış ve ilişkilerin askıya alınmasını talep etmiştir. Nihayet Konsey'in de bu kurumların görüşlerini benimsemesi sonrasında 1982'de ilişkiler süresiz olarak askıya alınmıştır.²⁶

İlişkilerin bozulmasının AT ile ilgili gerekçeleri de bulunmaktadır. Bu dönemde Yunanistan'ın AT üyeliğinin yanı sıra, yine Yunanistan'da PASOK'un, Fransa'da ise Mitterand'ın iktidara gelmesinin, İspanya ve Portekiz'de hala devam

²⁴ İlhan Tekeli, Selim İkin, **Türkiye ve Avrupa Birliği: Ulus Devletini Aşma Çabasındaki Avrupa'ya Türkiye'nin Yaklaşımı**, 3. Kitap, Ümit Yayıncılık, Ankara, 2000, s. 14.

²⁵ Erhan, Arat, "AT'yle İlişkiler", **Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar**, Ed. Baskın Oran, c. 2, s. 83-84.

²⁶ Çalış, a.g.e., s. 212-213.

eden darbe tehlikesinin ve Polonya'daki askeri müdahalenin de etkisi olmuştur. Dolayısıyla AT'nin Türkiye'deki askeri yönetime "tekil bir örnek" olarak bakması zorlaşmış ve böylece askeri yönetimin uygulamaları AT'nin tepkisini çekmeye başlamıştır.²⁷ Tüm bu olumsuz koşullara karşın Türkiye'de 80'li yıllarda gerek kamuoyunda gerekse iş çevrelerinde AT ile ilişkilere dair olumlu yaklaşımların artış gösterdiği görülmektedir.

Bunun en önemli sebeplerinden biri, darbe sonrasında demokrasinin öneminin daha iyi anlaşılır hale gelmesidir. Demokrasiye dönüşte Avrupa'yla ilişkilere önem atfedilerek, kamuoyunda AB üyeliği konusunda genel anlamda bir uzlaşma oluşmuştur. Bu dönemde büyük sermayenin de yabancı sermayeyle ortaklıklar oluşturması, bu kesimin açık bir ekonomi içinde varlığını sürdürmesine olan güvenini arttırmıştır. Bu siyasi ve ekonomik gelişmelerin etkisiyle kamuoyunda AT'ye katılma isteğinde ciddi bir artış ortaya çıkmıştır.²⁸ Bunun yanında, müdahaleci devlet zihniyetinin devam etmesi, iş dünyasının demokrasi ve insan hakları açısından AB sürecinin dönüştürücü etkisine olan ilgisini artırmış ve TÜSİAD gibi iş örgütlerinin entegrasyon sürecinin hem ekonomik hem de siyasi liberalleşme açısından değerini önemsemesine yol açmıştır.²⁹

Yaklaşık 3 yıl süren askeri yönetimin ardından 6 Kasım 1983'te yeniden seçimler yapılmış ve Turgut Özal'ın Anavatan Partisi (ANAP) iktidar olmuştur. AT ile ilişkileri yeniden canlandırmak isteyen Özal, iktidara gelişinden bir yıl sonra, AT'ye tam üyelik için başvuru zamanının geldiğini açıklamıştır.³⁰ ANAP, 1987'de tam üyelik başvurusunu Konsey'e iletmıştır.

Üyelik başvurusu hem siyasi partiler hem de iş dünyası tarafından olumlu karşılanmıştır. Adalet Partisi'nin devamı niteliğindeki Doğru Yol Partisi'nin (DYP) yanı sıra siyasi yelpazenin solunda yer alan Sosyal Demokrat Halkçı Parti (SHP) ve Demokratik Sol Parti (DSP) de başvuruyu desteklemiştir. Bu dönemde başvuruya en açık tepkiyi veren partiye, henüz TBMM'de temsil edilmeyen, MNP ve MSP'nin devamı niteliğindeki Refah Partisi (RP) olmuştur. İş dünyası da

²⁷ Tekeli, İlkin, **a.g.e.**, s. 50-51.

²⁸ **A.e.**, s. 15.

²⁹ Çiğdem Nas, "Türkiye'de Avrupa Birliği Algıları", **Yarım Asrın Ardından Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri: Tarihçe, Teoriler, Kurumlar ve Politikalar**, Ed. Belgin Akçay, Sinem Akgül Açıkmeşe, 2. Baskı, Seçkin Yayınları, Ankara, 2017, s. 582.

³⁰ Erhan, Arat, **a.g.e.**, s. 89-90.

başvuruya siyasi partilere benzer şekilde olumlu yaklaşmıştır. TÜSİAD, İSO, İTO gibi kuruluşlar, başvuruyu olumlu karşıladıklarını açıklamıştır.³¹

Başvurunun Konsey'den Komisyon'a ileildiği 1987'den, Komisyon'un kararını açıkladığı 1989'a kadar başta Özal olmak üzere bakanların ve üst düzey bürokratların Almanya, Fransa, İngiltere ve Yunanistan gibi ülkelere düzenledikleri ziyaretler ve yapılan temaslar, dönemin önemli lobi çalışmaları olarak değerlendirilebilir.

Tüm bu çalışmalara karşın Komisyon, hazırladığı görüşünde Konsey'e Türkiye'nin başvurusunun şimdilik askıya alınmasını önermiştir. Komisyon öncelikle, Tek Avrupa Senedi'nin yürürlüğe girmesiyle AT'nin ekonomik ve parasal birliğini oluşturmaya odaklandığını ve bu süreçte derinleşme ile genişleme arasındaki dengenin sağlanması açısından, 1993 yılından önce yeni bir genişlemenin gündemde olmadığını ifade etmiştir. Komisyon, Türkiye'ye özgü gerekçelerinde ise kalabalık nüfus, düşük gelişmişlik düzeyi, ekonomik ve siyasal sorunlar gibi başlıkları gündeme getirmiştir. Ekonomi konusunda Komisyon'un eleştirileri, tarım ve sanayi alanlarındaki yapısal sorunlar, makroekonomik dengesizlik, yüksek düzeyde korumacı sanayi ve düşük düzeyli sosyal koruma olarak özetlemiştir. Siyasi sorunlar konusundaysa darbe sonrası demokrasiye dönülmesine karşın insan hakları ve azınlıkların durumu gibi konularda hala beklenen düzeye gelinmediği belirtilmiştir. Ayrıca Kıbrıs sorunu da raporda kendine yer bulmuştur. Komisyon, Kıbrıs'ın birliği, bağımsızlığı, egemenliği ve toprak bütünlüğü konusunun Birleşmiş Milletler (BM) yaklaşımına uygun şekilde çözülmesi gerektiğini ifade etmiştir. Bunun yanı sıra Komisyon, AT'nin Türkiye ile ilişkilerini geliştirmesi yönünde de tavsiyede bulunmuştur. Bu bağlamda Türkiye'nin siyasi ve ekonomik modernizasyonuna destek olunması yönünde görüş bildirmiştir. Bu desteğin, uygulamada gümrük birliğinin tamamlanması, mali işbirliğinin canlandırılması, sanayi ve teknoloji alanlarında işbirliğinin güçlendirilmesi, siyasi ve kültürel bağların geliştirilmesi şeklinde gerçekleşmesi önerilmiştir.³²

Komisyon'un görüşü değerlendirildiğinde, Türkiye'nin yakın gelecekte üye olamayacağını açıkça ifade edildiği fakat ilişkilerin güçlendirilmesi yönünde bir iradenin de ortaya konduğu görülmektedir. Öte yandan, Kıbrıs sorununun rapora

³¹ A.e., s. 104-105.

³² European Commission, **Commission Opinion on Turkey's Request for Accession to the Community**, Sec(89), 2290 final/2, 20 December 1989. (Çevrimiçi) <http://aei.pitt.edu/4475/1/4475.pdf>, ET: 04.09.2018.

girmesinde Yunanistan'ın AT üyesi olmasının payı büyüktür. Böylece Türkiye'nin üyelik sürecinde karşılaştığı temel sorunlardan biri olan Kıbrıs konusu, bu dönemde Avrupalılaşmaya başlamıştır.

Komisyon'un görüşünün Konsey tarafından kabul edilmesiyle, Türkiye'nin tam üyeliğe ehil (eligible) olduğu kabul edilmekle birlikte, adaylık için henüz gerekli koşulları sağlamadığı gerekçesiyle başvuru reddedilmiştir. Bu kararda, yukarıda Komisyon raporunda sıralanan nedenlerin yanı sıra, 1986'da İspanya ve Portekiz'in üyeliğinin ve Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla AT'nin ilgi alanının bağımsızlıklarını ilan eden eski demir perde ülkelerine dönmesinin de etkili olduğu düşünülmektedir.

AT'nin kararı Türkiye'de farklı kesimler tarafından farklı şekillerde algılanmıştır. Cumhurbaşkanı Turgut Özal, raporu Komisyon'un Türkiye'nin bir Avrupa ülkesi olduğunun ve Türkiye'nin AT'ye üye olabileceğinin tescili olarak değerlendirmiştir.³³ Buna karşın ANAP hükümeti konuya daha temkinli yaklaşmayı tercih etmiştir. Devlet Bakanı ve Hükümet Sözcüsü Mehmet Yazar, raporu *"Müzakere tarihi belirlenmediğine göre, bu noktadan dolayı bizim beklenti ve arzularımıza tam cevap vermemektedir."* şeklinde değerlendirmiştir.³⁴

Diğer yandan muhalefet partileri, başvuruyu gerçekleştiren ANAP'ı eleştirerek, başvurunun gerekli koşullar olgunlaşmadan yapıldığını belirtmiştir. DYP Genel Başkanı Süleyman Demirel, başvurunun reddedilmesinden hükümeti sorumlu tutmuş ve Türkiye'nin bu başvuru nedeniyle küçük düşürüldüğünü öne sürmüştür.³⁵

SHP Genel Başkanı Erdal İnönü de benzer bir yaklaşımla, konuyu hükümet eleştirisi bağlamında ele almıştır. İnönü, Komisyon raporunda enflasyon, sosyal güvenlik yetersizliği, nüfus artışı, insan hakları ve demokrasi eksikliği gibi sorunlara vurgu yapıldığını belirtmiş ve bu sorunların mevcut hükümetle çözülemeyeceğini vurgulamıştır.³⁶

İş çevrelerinin görüşlerine bakıldığında; rapora genellikle olumlu yaklaşıldığı ve Türkiye'nin üyeliğe ehil bir ülke olarak kabul edilmesinin öne çıkarıldığı görülmektedir. İKV Başkanı Jak Kamhi, *"AT raporu ile ilgili basın bildirisinin bazı muğlak noktaları var ama en mühim kısmı Türkiye'nin tam üyeliğe"*

³³ Cumhuriyet, **Özal: Rapor Umut Verici**, 20 Aralık 1989, s. 14.

³⁴ Cumhuriyet, **Rapor sıkıntısı**, 22 Aralık 1989, s. 19.

³⁵ Cumhuriyet, **AT Komisyonu'nun raporuna tepkiler**, 19 Aralık 1989, s. 14.

³⁶ Milliyet, **Tepkiler**, 19 Aralık 1989, s. 10.

ehil olduğunun teyit edilmesidir.” ifadelerini kullanırken, TİSK Başkanı Refik Baydur görüşlerini “Raporun Türkiye’nin tam üye olabileceğine değinmesi olumlu bir yön. ...Raporun bütünü değerlendirildiğinde Türkiye’nin aleyhine olduğunu düşünmüyorum.” şekline özetlemiştir. TÜSİAD Başkanı Cem Boyner de benzer şekilde, “AT Komisyonu’nun Türkiye için kullandığı eligibl (uygun) kelimesini anahtar kelime olduğu düşüncesiyle komisyon görüşünü temelde olumlu olarak değerlendiriyoruz.” demiştir.³⁷

Buna karşın TOBB, diğer iş çevrelerinden farklı olarak, rapora olumsuz bir çerçeveden yaklaşmıştır. TOBB Yönetim Kurulu Başkanı Ali Coşkun rapora ilişkin aşağıdaki ifadeler kullanmıştır:

“...topluluk bizi bir bekleme ve belirsizlik dönemine çekmektedir. ‘1993’te görüşülebilir’ fikri, geçecek bu süre zarfından Türkiye’nin gerçekleri görerek şahsiyetli bir politika izlemesini engellemenin yeni bir sürecidir. Bu gerçekler ve bir kez daha ortaya çıkan Avrupa tutumu, ümit ederiz ki teslimiyetçi bir tutumla ‘Ne pahasına olursa olsun AT’ye girelim’ düşüncesinde olanları gerçekleri görerek hareket etmeye yönlendirir.”³⁸

Bu koşullar altında girilen 90’lı yıllar, hem AB’nin kendi içinde hem de Türkiye-AB ilişkileri açısından önemli gelişmelere sahne olmuştur. Öncelikle, soğuk savaşın sona ermesiyle Avrupa bütünleşmesinde hızlı ilerlemeler meydana gelmiş ve Türkiye’nin Batı nezdindeki stratejik önemi tartışılmaya başlanmıştır. Bir yandan bağımsızlıklarını kazanan Doğu Avrupa ülkelerinin AB ile bütünleşmesi gündeme gelirken, diğer yandan 1993’te yürürlüğe giren Maastricht Antlaşması’yla entegrasyon derinleşmiş ve siyasal birlik yolunda adımlar atılmıştır. Bu gelişmelerin de etkisiyle kimlik ve kültür sorunları Avrupa kamuoyunda daha fazla tartışılmaya başlanmış ve Türkiye’nin üyeliğine yönelik kaygılar artmıştır. Ayrıca, 80’li yıllarda gündeme gelmeye başlayan insan hakları ihlalleri konusu, 90’larda gündeme daha sık gelmeye başlamıştır. Yine bu dönemde PKK ile mücadele, Yunanistan’la yaşanan sorunlar ve Kıbrıs konusu, Türkiye-AB ilişkilerini daha önce olmadığı kadar etkilemeye başlamıştır. Tüm bunların etkisiyle, 90’ların sonuna dek

³⁷ Cumhuriyet, **a.g.e.**, s. 14.

³⁸ Cumhuriyet, **Tepkiler...**, 20 Aralık 1989, s. 14.

Türkiye-AB ilişkilerinin üyelik perspektifinden çok, Gümrük Birliği çerçevesinde ilerlediği görülmektedir.³⁹

Üyelik başvurusunun kabul edilmemesinin ardından, Konsey'in talebi üzerine Komisyon, Türkiye'yle ilişkilerin geliştirilmesine yönelik bir rapor hazırlamıştır. Dönemin Komisyon üyelerinden Abel Matutes'in hazırlanmasındaki rolü nedeniyle, "Matutes Paketi" olarak da anılan rapor; Gümrük Birliği'nin tamamlanması, ekonomik destekler çerçevesinde 4. Mali Protokol'ün uygulanması, sanayi ve teknoloji alanlarında işbirliğinin desteklenmesi, siyasi ve kültürel diyalogun geliştirilmesi gibi öneriler içermektedir.⁴⁰ Pakette yer verilen öneriler, AT-Türkiye ilişkilerinin üyelik perspektifinden çok Gümrük Birliği odaklı ilerleyeceğini göstermektedir.

Bu gelişmelerin ardından 20 Ekim 1991'de yapılan genel seçimler sonucunda 8 yıllık ANAP iktidarı son bulmuş ve Süleyman Demirel başkanlığında DYP-SHP koalisyon hükümeti kurulmuştur. AT ile ilişkileri geliştirmeyi hedefleyen hükümet, programında tam üyelik hedefini açıkça belirtmiştir:

"Türkiye'nin, Avrupa bütünleşme hareketi içerisindeki konumunun güçlendirilmesi ve Avrupa Topluluğu ile ilişkilerimizin tam üyeliğe yönelik bir işbirliği kapsamında geliştirilmesi Hükümetimizin ana hedefleri arasındadır. Yeni Avrupa'nın örgütlenmesinin ve Avrupa'nın her alandaki kurumlaşmasının, Türkiye'nin payı ve katkısı olmaksızın doğal boyutlarına ulaşamayacağı kuşkusuzdur. Hükümetimiz, Avrupa toplumları ile Türk toplumunu birleştiren tarihsel, siyasi, ekonomik, moral ve kültürel ortak parçaları arttırmak ve güçlendirmek suretiyle bu yolda tarihi bir mesafe almaya kararlıdır. Siyasi birlik ve ekonomik ve parasal birlik yönünde yeni aşamalara ulaşmakta bulunan bir Avrupa'da Türkiye'nin de hak ettiği yeri alması ısrarla izleyeceğimiz ulusal bir hedef olacaktır."⁴¹

Programda yer alan tam üyelik hedefine rağmen, Demirel Hükümeti'nin uygulamada, Özal'ın yürüttüğü "üyelik müzakerelerine ne pahasına olursa olsun

³⁹ Sanem Baykal, Tuğrul Arat, "AB'yle İlişkiler", **Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar**, Ed. Baskın Oran, İletişim Yayınları, İstanbul, c. 2, 2001, s. 326-327.

⁴⁰ European Commission, of the EC, **Communication to the Council on Relations with Turkey**, European Commission SEC (90) 1017/final, Brussels, 12.06.1990.

⁴¹ TBMM, **VII. Demirel Hükümeti Programı**, (Çevrimiçi), <https://www.tbmm.gov.tr/hukumetler/HP49.htm>, ET: 07.09.2019.

başlama" politikasını terk ettiği görülmektedir. Yeni hükümet, dönemin koşulları içerisinde ilişkileri Gümrük Birliği çerçevesinde yürütmeyi uygun görmüştür.⁴²

Gümrük Birliği'yle ilgili müzakerelerin başlayacağını belli olmasını takiben, özel sektör temsilcilerinin de bu müzakerelerde yer alma ve sürece katılma talepleri ortaya çıkmıştır. 3 Mayıs 1993'te ise TÜSİAD, TOBB, İTO, İSO, TİSK ve DEİK gibi kuruluşların temsilcileri bir araya gelerek, Gümrük Birliği konusunu değerlendirmiştir. Toplantıda, İKV'nin özel sektörün tek temsilcisi olarak desteklenmesi ve çok seslilikten kaçınılması, İKV'nin kadrosunu güçlendirilerek teknik bir ekiple bir yandan yeni politikalar üretecek diğer yandan bir bilgi bankası oluşturarak görüşmelere kaynak oluşturacak verilerin derlenmesi ve hem Türkiye hem de Avrupa'da lobi faaliyetlerine hız verilmesi gibi bir dizi karar alınmıştır. İKV'nin hükümetin AT ile yürüteceği görüşmelerde özel sektörü temsilen yer alması ve AT ile ilişkilerle ilgili özel bir bakanlığın kurulması gibi öneriler de toplantının çıktıkları arasındadır.⁴³ Görüldüğü gibi iş dünyası, kendisini doğrudan etkileyecek olan Gümrük Birliği sürecine büyük ilgi göstermiş ve bu süreçte alınacak kararlara müdahil olmayı istemiştir. Dolayısıyla hem yurt içine yönelik hem de AB düzeyinde bu alandaki temaslarını artırma ihtiyacı hissetmiştir. Özellikle İKV'nin gerek Türkiye'de gerekse Avrupa'da lobi çalışmalarının bu dönemden sonra yoğunlaştığı görülmektedir.

İKV, bu toplantıdan bir yıl sonra Gümrük Birliği'nin olası etkilerine dair bir rapor hazırlamış ve ekonomik rekabete hazırlanmak için, Ekonomik ve Sosyal Konsey'in kurulması da içeren 12 maddelik bir öneri listesini kamuoyuyla paylaşmıştır.⁴⁴ 1995 yılı başında ise, 6 Mart'ta gerçekleşecek Ortaklık Konseyi toplantısı öncesinde üye ülkelere yapılan ziyaretler⁴⁵ ve AP üyelerine mektup gönderimi⁴⁶ gibi çalışmalarla Gümrük Birliği Anlaşması'nın kabulüne yönelik lobi çalışmaları gerçekleştirmiştir.

Diğer yandan, 1993'te yapılan Kopenhag Zirvesi'nde, AT'nin genişleme politikasına dair önemli kararlar alınmıştır. Topluluk, aday ülkelerin karşılaması gereken kriterleri; siyasi kriterler, ekonomik kriterler ve Topluluk mevzuatının benimsenmesi olmak üzere üç başlık altında toplamıştır. Kopenhag Kriterleri

⁴² Tekeli, İlkin, **a.g.e.**, s. 253.

⁴³ Cumhuriyet, **İş dünyası AT'ye tek cephe**, 5 Mayıs 1993, s. 7.

⁴⁴ İKV, **Gümrük Birliği'nin Türk Ekonomisine Etkileri: Önlemler ve Öneriler**, No. 125, İstanbul, 1994.

⁴⁵ Milliyet, **İKV Avrupa'yı işgal edecek**, 13 Ocak 1995, s. 9.

⁴⁶ Milliyet, **İKV'nin mektubuna ters yanıt**, 13 Ocak 1995, s. 9.

olarak da anılan bu kriterler, ilerleyen yıllarda Türkiye'nin adaylık sürecinde sıklıkla karşısına çıkacaktır.

Ayrıca Zirvesi'nin sonuç bildirgesinde Türkiye'yle ilgili olarak "(...) AT Zirvesi, Türkiye ile işbirliğinin, bir gümrük birliği kurulması ile ilgili olduğu ölçüde, 1963 Ortaklık Anlaşması ve 1970 tarihli Katma Protokol'de öngörülen perspektif içinde geliştirilmesi ve yoğunlaştırılması konusunda, Lizbon'da toplanan AT Zirvesi'nde kabul edilen esasların etkili bir biçimde uygulanmasını Konsey'den istemiştir" ifadeleri kullanılmıştır. Bu ifadelerle AT, Türkiye'yle ilişkilerini bir gümrük birliği çerçevesinde yürütmek istendiğini bir kez daha açıkça göstermiştir.⁴⁷

1993'te Demirel'in Cumhurbaşkanı olmasının ardından DYP-SHP koalisyonu bu kez Tansu Çiller liderliğinde sürdürülmüştür. Çiller hükümetinin programında da bir önceki hükümete benzer şekilde AT ile ilişkilerin tam üyelik perspektifinde ilerleyeceğini vurgulanmış, Gümrük Birliği ise tam üyelik yolunda önemli bir adım olarak değerlendirilmiştir.⁴⁸

Fakat 1994'te Anayasa Mahkemesi kararıyla Demokrasi Partisi'nin (DEP) kapatılması ve milletvekillerinin gözaltına alınması, gerek Birlik kurumlarında gerekse Avrupa kamuoyunda yoğun tepkilerle karşılanmış ve ilişkileri yeniden sekteye uğratmıştır.⁴⁹ AB'nin insan hakları konusundaki eleştirilerinin yanı sıra, Yunanistan'ın vetosu da Gümrük Birliği'nin önündeki bir diğer engel olarak bu dönemde öne çıkmıştır. Fakat özellikle AB dönem başkanlığını yürüten Fransa'nın baskıları ve Kıbrıs ile üyelik müzakerelerine başlanmasının garanti altına alınmasıyla Yunanistan, anlaşmayı veto etme kararından vazgeçmiştir.⁵⁰ Bu sayede Gümrük Birliği'nin kurulması, 6 Mart 1995'te karara bağlanmış ve böylece Ankara Anlaşması'nda öngörülen Türkiye-AB ortaklık ilişkisinin üçüncü ve son evresine geçilmiştir.⁵¹

Anlaşma, DYP-CHP koalisyon hükümeti tarafından doğal olarak olumlu karşılanırken, muhalefet partilerinden çeşitli eleştiriler gelmiştir. ANAP Genel

⁴⁷ Baykal, Arat, **a.g.e.**, s. 331.

⁴⁸ TBMM, **I. Çiller Hükümeti Programı**, (Çevrimiçi) <https://www.tbmm.gov.tr/hukumetler/HP50.htm>, ET: 07.09.2018.

⁴⁹ Tekeli, İlkin, **a.g.e.**, s. 352.

⁵⁰ **A.e.**, s. 400-401.

⁵¹ M. Sait Akman, "Türkiye-Avrupa Birliği Gümrük Birliği İlişkisi ve Ortak Dış Ticaret Politikası", **Yarım Asrın Ardından Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri: Tarihçe, Teoriler, Kurumlar ve Politikalar**, Ed. Belgin Akçay, Sinem Akgül Açıkmeşe, 2. Baskı, Seçkin Yayınları, Ankara, 2017, s. 285.

Başkanı Mesut Yılmaz, Gümrük Birliği'ne temelde karşı olmadığını belirtmekle birlikte, anlaşmanın zamanlamasını ve yapılış şeklini, şeffaf ve demokratik bir topluma yakışmayacak şekilde yürütüldüğü, TMBB'nin devre dışı bırakıldığını ve Kıbrıs konusunda ödün verildiği gerekçeleriyle eleştirmiştir.⁵²

Bu dönemde DSP de Gümrük Birliği'ne sıcak bakmayan partiler arasında yer almıştır. DSP Genel Başkanı Bülent Ecevit tarafından kaleme alınan bir makalede, Kıbrıs konusunda taviz verdiği gerekçesiyle hükümet eleştirilmiş ve bölge merkezli bir politika ile kendi bölgesinde güçlenen demokratik bir Türkiye'ye Batı kapılarının *"hiçbir ödün vermeden ve yalvarıp yakarmamıza gerek kalmaksızın, kendiliğinden"* açılacağı ifade edilmiştir.⁵³

MHP de konuya eleştirel yaklaşan partiler arasında yer almıştır. MHP Genel Başkanı Alparslan Türkeş, aşağıdaki ifadelerle Gümrük Birliği'ni üstü kapalı şekilde eleştirmiştir:

"Türkiye, Avrupa Birliği, Türk Cumhuriyetleri, A.B.D., İslam alemi ve Rusya ile münasebetlerini son derece dengeli ve uyumlu şekilde tanzim etmek durumundadır. Tek yönlü bir tercihte bulunarak diğer faktörlere kayıtsız kalmaz."⁵⁴

RP, AB ile ilişkiler konusundaki geleneksel eleştirilerini tekrarlayarak, konuya yine kimlik perspektifinden yaklaşmıştır. RP Grup Başkanvekili Oğuzhan Asiltürk, anlaşma ile Türkiye'nin adeta sömürge olmak için gerekli şartları kabul ettiğini ve iktidara geldiklerinde anlaşmayı kaldıracaklarını belirtmiştir. Müstakil Sanayici ve İş Adamları Derneği (MÜSİAD) da RP'ye benzer şekilde anlaşmaya açıkça karşı çıkmıştır. Derneğin başkanı Erol Yazar, gümrük birliği ile Türkiye'nin ekonomik bağımsızlığını yitireceğini ve doğu ile ilişkilerin de Brüksel'e endeksleneyeceğini ifade etmiştir.⁵⁵

Fakat iş dünyasının geri kalan kısmı anlaşma sonrasına yapılması gerekenleri vurgulamakla birlikte, genel anlamda Gümrük Birliği'ni olumlu karşılamıştır. TÜSİAD Yüksek İstişare Konseyi Başkanı Feyyaz Berker, gümrük

⁵² Hürriyet, **Yılmaz: İkinci Tanzimat Fermanı**, 7 Mart 1995, s. 7.

⁵³ Bülent Ecevit, "Bölge Merkezli Dış Politika", **Yeni Türkiye**, Yıl: 1, Sayı:3, Mart-Nisan 1995, s. 70.

⁵⁴ Alparslan Türkeş, "Türkiye ve Çok Yönlü İlişkilerin Önemi", **Yeni Türkiye**, Yıl: 1, Sayı:3, Mart-Nisan 1995, s. 63.

⁵⁵ Dünya, **Gümrük birliğiyle ekonomik sömürge haline getiriliriz**, 7 Mart 1995, s. 3.

birliğinin Türkiye için tam üyeliğe giden yolda önemli bir basamak olduğunu vurgulamıştır. İKV Genel Sekreteri Emre Gönen ise gümrük birliğinin en önemli özelliklerinden birinin Türkiye ile AB arasındaki mali işbirliğinin yeniden başlaması olduğunu belirtmiştir.⁵⁶

Sendikalara bakıldığındaysa Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu'na (TÜRK-İŞ) ve Hak-İş'in anlaşmaya karşı çıktığı, Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu'nun (DİSK) ise konuya daha olumlu bir çerçeveden yaklaştığı görölmektedir. TÜRK-İŞ Genel Eğitim Sekreteri Salih Kılıç, "AB'ye girilmeden Gümrük Birliği'ne girilmesi başarı olarak görölmemelidir" derken, anlaşmada işçilerin serbest dolaşımından bahsedilmemesini de eleştirmiştir.⁵⁷ Hak-İş Genel Eğitim Sekreteri Salim Uslu da anlaşmayı, Türkiye'ye yeni bir Tanzimat ya da Islahat Fermanı'nın dayatılması şeklinde yorumlamıştır.⁵⁸ Buna karşın DİSK Genel Başkanı Rıdvan Budak ise insan hak ve özgürlükleri, sendikal hak ve özgürlükler gibi değerlere vurgu yaparak anlaşmanın, bu değerleri ön plana çıkaracağını ifade etmiştir.⁵⁹

Görüldüğü gibi, anlaşmaya farklı toplumsal kesimlerden farklı tepkiler gelmiştir. Anlaşmanın yürürlüğe girmesi için Avrupa Parlamentosu'nun onayı gerektiğinden, 1995'in ikinci yarısı Türkiye'de anlaşmayı destekleyen kesimlerin AP'ye yönelik yoğun lobi faaliyetleri gerçekleştirdiği bir dönem olmuştur.

Başbakan Çiller, Kasım ayında yürüttüğü temaslarda AB Dönem Başkanlığı'nı yürüten İspanya'da Başbakan Felipe Gonzales, dış ilişkilerden sorumlu Komisyon Üyesi Abel Matutes ve AP Dış İlişkiler Komisyonu Gümrük Birliği Raportörü Carlos Carnero gibi isimlerle görüşerek destek istemiştir.⁶⁰ Çiller bu görüşmelerin ardından İngiltere'ye geçip Başbakan John Major ve İşçi Partisi Lideri Tony Blair'le görüşerek destek talep etmiştir.⁶¹

DYP-CHP koalisyonunun dağılmasına rağmen CHP Genel Başkanı Deniz Baykal da 17-20 Ekim 1995 tarihlerinde Parlamento'daki oylamanın dengesini değiştirmek amacıyla Brüksel'de Parlamento'ya yönelik lobi çalışmaları gerçekleştirmiştir. Baykal temaları sırasında Sosyalist Grup Başkanı Pauline

⁵⁶ Dünya, **Yankılar**, 7 Mart 1995, s. 3.

⁵⁷ Cumhuriyet, **Sendikalar birlikten endişeli**, 8 Mart 1995, s. 1.

⁵⁸ **A.e.**, s. 17.

⁵⁹ **A.e.**, s. 1.

⁶⁰ Milliyet, **İspanya'dan GB'ye tam destek**, 17 Kasım 1995, s. 19.

⁶¹ Milliyet, **GB'nin önü açık**, 23 Kasım 1995, s. 18.

Green, Avrupa Radikal İttifakı Başkanı Catherine Lalumiere ve Yeşiller Grubu Başkanı Claudia Roth gibi isimlerle görüşmüştür. Görüşmeler sonrasında özellikle Yeşiller grubunun oylamada Türkiye lehine oy vermesi için ikna edildiği basına yansımıştır.⁶² Brüksel'in ardından bu kez Bonn'a geçen Baykal, Alman Sosyal Demokrat Partisi'ne yönelik temaslarda bulunarak, AP'deki gümrük birliği oylamasında destek istemiştir.⁶³ Ardından yeni kurulan hükümette Başbakan Yardımcılığı ve Dış İşleri Bakanlığı görevlerini devralan Baykal, bu kez Dış İşleri Bakanı sıfatıyla üye ülkelerdeki meslektaşlarına ve sosyalist parti liderlerine yönelik lobi çalışmalarında bulunmuştur.

Bu dönemde TÜSİAD ve İKV de etkin lobi faaliyetleri yürüten kurumlar olarak öne çıkmıştır. İKV, lobi çalışmalarında Türkiye'de yatırımı olan Avrupalı şirketlerden faydalanmış, ayrıca TOBB, TÜSİAD gibi kuruluşları bir araya getirerek Avrupa'nın önde gelen gazetelerinde anlaşmanın onaylanmasını talep eden bir bildirge yayınlamıştır. TÜSİAD ise İKV'nin çalışmalarına destek olmanın yanında, AP üyelerine mektup göndererek anlaşmanın onaylanması için destek talep etmiştir.⁶⁴

DİSK de bu dönemde lobi çalışmaları yürüten bir diğer kuruluştur. DİSK Başkanı Rıdvan Budak bu dönemde çalışmalarını AB'de sendikal örgütlenmelerin çatı kuruluşu Avrupa İşçi Sendikaları Konfederasyonu (ETUC) ve başta sendikal kökenli parlamenterler olmak üzere AP'deki Sosyalist grup ve Yeşiller grubu üyeleri üzerinde yoğunlaştırmıştır.⁶⁵

AP tarafından sıklıkla gündeme getirilen tutuklu eski DEP milletvekillerinden ikisinin Yargıtay kararıyla serbest bırakılması ve yine Parlamento'nun tepkisini çeken Terörle Mücadele Kanunu'nun 8. maddesinde değişikliğe gidilmesi bu süreçte öne çıkan diğer gelişmelerdir.⁶⁶ Türkiye'nin yoğun lobi çalışmalarına bu dönemde AB üyesi ülkelerin bir kısmının yanı sıra ABD ve İsrail de destek vererek, anlaşmanın kabulü için Parlamento üyelerine yönelik lobi çalışmaları gerçekleştirmiştir.⁶⁷ Tüm bu çalışmaların ardından 13 Aralık 1995'te yapılan Parlamento oylamasında anlaşma kabul edilmiştir.

⁶² Yeni Yüzyıl, **Brüksel'de Baykal rüzgârı**, 19 Ekim 1995, s. 14.

⁶³ Yeni Yüzyıl, **Baykal'ın Alman çıkarması**, 21 Ekim 1995, s. 5.

⁶⁴ Tekeli, İlkin, **a.g.e.**, s. 485-486.

⁶⁵ Osman S. Arolat, **Avrupa Sendikalar Konfederasyonundan DİSK'li destek**, 18 Kasım 1995, Dünya, s. 5.

⁶⁶ Tekeli, İlkin, **a.g.e.**, s. 466-467.

⁶⁷ **A.e.**, s. 482-483.

Çıkar gruplarının tarihsel süreç içinde Türkiye-AB ilişkilerine yaklaşımı genel olarak değerlendirildiğinde, siyasi partilerin büyük kısmının ve başta iş dünyası temsil kuruluşları olmak üzere sivil toplum kuruluşlarının AB ile yakınlaşmaya destek verdiği görülmektedir. Tartışmalar büyük oranda Türkiye-AB ilişkilerinin özüne dair değil, ekonomik ilişkiler çerçevesinde Türkiye'nin kazanımlarını arttıracak politikalar konusundaki fikir ayrılıkları üzerinden yürütülmüştür. Zaman zaman siyasi yelpazenin farklı kesimlerinden AET ile ilişkilerin özüne dair eleştirilen dile getirilse de bu görüşler anaakım haline gelememiş ve hükümet programlarında kendine yer bulamamıştır.

Diğer yandan özellikle iş dünyasının konuya olan ilgisinin gümrük birliğinin gündeme gelmesiyle birlikte önemli düzeyde arttığı görülmektedir. Bir yandan gümrük birliğinden doğrudan etkileneceğini gören, diğer yandan AB'nin Türkiye'deki ekonomik ve siyasal dönüşümün tetikleyicisi olduğunu fark eden iş çevreleri, bu dönemden itibaren hem ulusal düzeyde hem de AB düzeyinde lobi çalışmalarına ağırlık vermeye başlamıştır. Gümrük birliği sürecinde sadece iş dünyası değil siyasi partilerden sendikalara kadar birçok kesim AB düzeyinde lobi çalışmalarını hızlandırmıştır. Bu dönemi takip eden 1997 Lüksemburg Zirvesi'yle başlayan süreçte ise bu kez aday ülke statüsünün kazanılması konusunda lobi yapılmaya başlanmış ve Türkiye-AB ilişkilerinin farklı evrelerinde yoğun lobi çalışmaları yürütülmüştür. Bir sonraki başlıkta, katılım sürecinde Türkiye-AB ilişkileri lobi faaliyetleri ekseninde incelenecektir.

3.2. Katılım Sürecindeki Güncel Tartışmalara Lobcilik Perspektifinden Bakış

Bir önceki başlıkta da değinildiği gibi Türkiye-AB ilişkileri 60'lı yıllardan itibaren iniş çıkışlı bir seyir izlemiş, ilişkilerin yakınlaştığı bir dönemi gerginliklerin öne çıktığı bir diğer dönem takip etmiştir. Gümrük Birliği Antlaşması'ndan sonra ise Türkiye'nin adaylığı konusunun yeniden gündeme geldiği ve bu dönemden itibaren Türkiye-AB ilişkilerine dair tartışmaların katılım süreci ekseninde yapılmaya başlandığı görülmektedir. Bu başlıkta, katılım sürecindeki önemli gelişmeler ve bu gelişmelerin çıkar gruplarının lobi çalışmalarına yansımaları tartışılacaktır.

AB'nin yeni genişleme evresine dâhil edilecek ülkelerle ilgili yol haritasının ortaya konulacak olması nedeniyle, 1997 Lüksemburg Zirvesi'ne Türkiye tarafından büyük önem atfedilmiştir. Fakat Zirve öncesinde 16 Temmuz 1997'de Komisyon tarafından yayınlanan Gündem 2000 raporunda, Türkiye'nin aday ülke statüsüne sahip olmak için gerekli kriterleri yerine getirme konusunda yetersiz

kaldığı belirtilmiştir. Zirve'nin sonuç bildirgesinde de bu rapora sadık kalınarak, Türkiye'nin üye olmak ehliyetine sahip olmakla birlikte, AB'nin siyasi ve ekonomik koşullarını henüz yerine getiremediği ifadeleri yer almıştır. Bu karar, özellikle Merkez ve Doğu Avrupa Ülkeleri'ne (MDAÜ) aday ülke statüsü verilirken Türkiye'nin dışarıda bırakılmış olması nedeniyle Türkiye'de tepkiyle karşılanmış ve dönemin hükümetinin AB ile siyasi diyalogu kesmesine yol açmıştır.⁶⁸ Böylece Gümrük Birliği sürecinde olumlu bir seyir izleyen Türkiye-AB ilişkileri yeniden gerginleşmiş, önceki dönemlere benzer şekilde ilişkilerin geliştiği bir dönemi yeni bir kriz dönemi takip etmiştir.

Buna karşın, 2 yıl sonra 1999'da düzenlenen Helsinki Zirvesi'nde, Türkiye de aday ülke statüsü tanınan ülkeler arasında yer almıştır. 1997'den 1999'a uzanan bu süreçte, uluslararası konjonktürün AB'nin Türkiye'ye yönelik algısının değişmesine etki eden faktörler arasında yer aldığı söylenebilir. Özellikle Almanya'da yaşanan hükümet değişikliğiyle, Ekim 1998'de Türkiye'nin üyeliğine sıcak bakmayan Hristiyan Demokratların yerine Gerhard Schröder liderliğinde Sosyal Demokrat-Yeşiller koalisyonunun göreve gelmesi ve yeni hükümetin, Türkiye-AB ilişkileri konusunda daha ılımlı bir yaklaşım sergilemeye başlaması dönemin önemli gelişmelerinden biridir.⁶⁹ Bu dönemde Başbakan Ecevit'in Schröder'e mektup yazarak, demokratikleşme konusunda adımlar atacağını ve Türkiye'nin üyeliği için destek beklentisini iletmesinin de, Almanya'nın yaklaşımının değişmesinde etkili olduğu düşünülmektedir. 17 Ağustos 1999 Depremi sonrasında Türkiye ve Yunanistan'ın, her iki ülkenin dış işleri bakanlarının yoğun çabalarıyla gerek hükümetler gerekse toplumlar düzeyinde yakınlaşması da, Helsinki Zirvesi'ne giden süreçte Türkiye-AB ilişkilerinin yumuşamasına etki eden bir diğer faktördür.⁷⁰ Bu gelişmelerin yanı sıra, bir sonraki başlıkta detaylı olarak inceleneceği gibi, başta TÜSİAD, İKV ve TOBB olmak üzere uluslararası konjonktörü iyi değerlendiren çıkar gruplarının yoğun lobi çalışmalarının da AB ile yaşanan krizin aşılmasına katkı sağladığı görülmektedir.

Helsinki Zirvesi, Türkiye-AB ilişkilerinde dönüm noktalarından biri olarak kabul edilmektedir. Ne var ki, Zirve sonuç bildirgesine bakıldığında AB'nin özellikle Kıbrıs konusuna yaklaşımında bir değişikliğe gitmeyerek, adadaki sorunların

⁶⁸ Belgin Akçay, "Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri: Bitmeyen Senfoni", **Prof. Dr. Erdal Onar'a Armağan**, Ed. Merih Öden vd., c. 2, Ankara Üniversitesi Yayınları, Ankara, 2013, s. 989.

⁶⁹ Baykal, Arat, **a.g.e.**, s. 350.

⁷⁰ Kemal Kirişçi, "Türkiye ve Avrupa Birliği: Katılım Öncesi Dönemin İç ve Dış Politika Dinamikleri", **Uluslararası İlişkiler**, 2:8, Kış 2005-2006, s. 85.

çözümünün katılım süreci için önemine vurgu yapıldığı görülmektedir. Ayrıca Komisyon da yıllık ilerleme raporlarında Kıbrıs sorununa siyasi kriterler arasında yer vermeye devam etmiştir. 4 Aralık 2000'e gelindiğinde Konsey'de kabul edilen Katılım Ortaklığı Belgesi (KOB) ile Türkiye'nin üyelik süreci bir takvime bağlanmıştır. Fakat Kıbrıs konusu bu belgede de önemli bir yer tutmaktadır. KOB'da belirtilen konular arasında Türkiye'nin üye olmadan önce sınır sorunlarını barışçı yollarla çözmesi, bu sorunların gerekirse Uluslararası Adalet Divanı'na götürülmesi ve BM Genel Sekreteri'nin çabalarına destek olmaya devam edilmesi talepleri yer almıştır. Özetle Yunanistan ile Ege sorunları ve Kıbrıs konusu KOB'da da katılım sürecinde önkoşul olarak sürülmüştür.⁷¹

Diğer yandan, Aralık 2000'de düzenlenen ve AB'nin kurumsal işleyişinde yapılan değişiklikleri içeren Nice Zirvesi, Türkiye açısından beklentileri karşılamaktan uzak kalmıştır. Kabul edilen kurumsal düzenlemelerde, genişleme sonrasında Parlamento, Konsey ve Komisyon gibi organlarda yer alacak üye ülkelerin temsilci sayıları belirlenirken, bu projeksiyonda Türkiye'ye yer verilmemesi, hem hükümet hem de kamuoyu tarafından Türkiye'nin katılım sürecinin AB'nin gündeminde olmadığına işareti olarak algılanmıştır. Fakat 2001'de düzenlenen Laeken Zirvesi'nde 2002'de AB için bir anayasal antlaşma taslağının hazırlanacağı Avrupa'nın Geleceği Konvansiyonu'na Türkiye'nin de davet edilmesi, Nice Zirvesi sonrası ortaya çıkan tepkilerin dinmesine katkıda bulunmuştur.⁷²

AB katılım sürecine ilişkin kamuoyunda, iş dünyasında ve siyasi partilerin büyük kısmında olumlu görüşlerin öne çıktığı bu dönemde Türkiye, üyelik sürecinde engel oluşturabilecek temel konularda önemli adımların atıldığı görülmektedir. Siyasi reformlar, bu adımların en önemlilerinden biridir. Koalisyon hükümeti döneminde 2002 yılının Şubat ve Ağustos ayları arasında toplamda 3 siyasi uyum paketi hayata geçirilmiştir.⁷³ Kabul edilen reformlara ve bu dönemde AB düzeyinde sivil toplumun farklı unsurları tarafından yürütülen lobi çalışmalarına karşın, 2002 Kopenhag Zirvesi'nden Türkiye ile müzakerelere başlanması yönünde karar çıkmamıştır. Diğer yandan Zirve'de, Türkiye'nin Kopenhag Kriterleri açısından kaydettiği aşamaya vurgu yapılmış ve reformlara destek verilmiştir.

⁷¹ Özlem Terzi, "Soğuk Savaş Sonrasında Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri: Ekonomik Gündemden Siyasi Gündeme", **Türk Dış Politikasının Analizi**, Der. Faruk Sönmezoğlu, 3. Baskı, Der Yayınları, İstanbul, 2004, s. 461.

⁷² Kirişçi, **a.g.e.**, s. 105-106.

⁷³ T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı, **Siyasi Reformlar-I**, Yayın no:4, s. 3.

Ayrıca, Aralık 2004'te gerçekleşecek Zirve toplantısında Türkiye'nin Kopenhag siyasi kriterlerini yerine getirdiği yönünde karar alınması durumunda katılım müzakerelerinin başlatılacağı belirtilmiştir.⁷⁴ Bir başka deyişle Kopenhag Zirvesi'nden üyelik müzakerelerinin başlayacağı tarihe ilişkin bir karar çıkmasa da, öne sürülen koşullar yerine getirildiğinde bu tarihin ne zaman belirleneceğine dair karar alınmıştır.

Kasım 2002'de göreve gelen AK Parti hükümeti döneminde de reform süreci sürdürülmüş ve 2006'ya kadar 6 siyasi uyum paketi daha TBMM'de kabul edilmiştir. Reform çalışmalarına bakıldığında, 2002'den bu yana yapılan düzenlemelerle; idam cezasının kaldırılmasından, sivil-asker ilişkilerine, azınlık haklarından, temel hak ve özgürlüklere kadar birçok alanda kapsamlı değişikliklere gidildiği görülmektedir.⁷⁵ Bu dönemde ayrıca, AB üyeliği önündeki en büyük engellerden biri olarak görülen Kıbrıs sorunun çözümü için temel parametrelerde de değişikliğe gidilmiştir. 2004'te yapılan Annan Planı'nın oylandığı referandum öncesi hükümet, planın kabulü yönünde yoğun çaba sarf etmiştir. Fakat referandum sonucunda Türk tarafının %65'le evet oyu vermesine karşın Rum tarafının %76 ile hayır oyu vermesi sonucu plan hayata geçirilememiştir. Siyasi reformların ve Kıbrıs konusundaki yaklaşım değişikliğinin yanı sıra bu dönemde ekonomi alanında da yapısal düzenlemelere gidilmiş, mali disiplini sağlamaya yönelik önlemler alınmıştır.⁷⁶

Tüm bu gelişmelerin etkisiyle Komisyon Ekim 2004'te yayınladığı raporunda Türkiye ile katılım müzakerelerinin başlatılması yönünde tavsiye kararı almıştır. Ne var ki, müzakerelerin ucu açık olacağı ve sonucunun önceden garanti edilemeyeceği ifadeleri de yine Komisyon raporunda yer almıştır.⁷⁷ Bunu takiben 17 Aralık 2004'te gerçekleşen Brüksel Zirvesi'nde Komisyon'un görüşleri doğrultusunda Türkiye ile üyelik müzakerelerine başlanmasına karar verilmiştir.

2002-2004 yılları arasındaki bu dönem, çıkar gruplarının Brüksel'de en yoğun şekilde lobi yaptıkları dönemlerden biridir. Bir sonraki bölümde daha detaylı şekilde görüleceği gibi çalışmada incelediğimiz gruplar hem kendi bünyelerinde

⁷⁴ Sanem Baykal, Tuğrul Arat, "AB'yle İlişkiler", **Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar**, Ed. Baskın Oran, İletişim Yayınları, İstanbul, c. 3, 2. Baskı, 2013, s. 349.

⁷⁵ T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı, **Siyasi Reformlar-I**, Yayın no:4,

⁷⁶ Akçay, **a.g.e.**, s. 995-996.

⁷⁷ Baykal, Arat, **a.g.e.**, s. 351.

hem de sivil toplumun farklı unsurlarını bir araya getirerek, Türkiye ile müzakerelere başlanması yönünde karar alınması için çaba göstermiştir.

Öte yandan Brüksel Zirvesi'nde alınan kararlar arasında, Komisyon raporuna benzer şekilde Türkiye'ye yönelik uzun geçiş dönemleri, özel düzenlemeler ve daimi koruma önlemlerinin söz konusu olabileceği, müzakerelerin açık uçlu olduğu ve üyelik yükümlülüklerinin gerçekleştirilememesi durumunda Türkiye'nin AB yapılarına mümkün olan en güçlü bağlarla kenetlenmesinin sağlanacağı gibi ifadelerle de yer verilmiştir.⁷⁸ Buna ek olarak, Türkiye ile AB henüz üyelik müzakerelerine başlamadan, AB'nin Ankara Antlaşması'nı Güney Kıbrıs'ı da kapsayacak şekilde genişleten protokolü onaylaması ve Türkiye'nin de bir bildirge ile bu protokolde Kıbrıs Cumhuriyeti olarak anılan Rum yönetimini tanımadığını ilan etmesiyle, Türkiye-AB ilişkileri 2005'ten itibaren yeni bir gerilimli döneme girmiştir.⁷⁹

Yaşanan sorunlara karşın, 3 Ekim 2005'te ilişkilerin hangi esaslar çerçevesinde yürütüleceğini düzenleyen Müzakere Çerçeve Belgesi'nin (MÇB) kabul edilmesiyle katılım müzakerelerine başlanması mümkün hale gelmiştir. Müzakere sürecinin en temel belgesi olan ve katılım müzakerelerine ilişkin ilkeleri, esasları, usulleri ve müzakere fasıllarını belirleyen MÇB, üç ana unsura dayanmaktadır. Bunlar, "Kopenhag siyasi kriterlerinin uygulanması, siyasi reformların derinleştirilmesi ve içselleştirilmesi", "AB müktesebatının üstlenilmesi ve uygulanması" ve "sivil toplumla diyalogun güçlendirilmesi ve bu çerçevede hem AB ülkelerinin kamuoylarına, hem de Türkiye kamuoyuna yönelik olarak bir iletişim stratejisinin yürütülmesi" olarak sıralanabilir.⁸⁰ MÇB'nin esasları arasında sivil toplumla diyaloga yer verilmiş olması, AB'nin toplumlar arası iletişimi ve sivil toplumu katılım sürecinin ayrılmaz bir parçası olarak kabul ettiğinin göstergesidir. Birinci bölümde değinilen sosyal inşacı kuramcılarının toplumsal kimlik ve normların dönüşümüne yaptığı vurguya benzer şekilde, AB otoritelerinin de toplumsal dönüşümü üyelik sürecinin temel koşullarından biri olarak ele aldığı görülmektedir.

⁷⁸ Catherine MacMillan, "Privileged Partnership, Open Ended Accession Negotiations and the Securitisation of Turkey's EU Accession Process", **Journal of Contemporary European Studies**, 18:4, 2010, 447-462.

⁷⁹ Özlem Kaygusuz, "Türkiye-AB İlişkilerinin "Möbius" Şeridi: AKP Reformculuğu ve AB Çokkültürlülüğü", **AKP: Neoliberal Dönüşümün Yeni Aktörü**, Der. İlhan Uzgöl, Bülent Duru, 3. Baskı, Phoneix Yayınları, Ankara, 2013, s. 418-419.

⁸⁰ Avrupa Birliği Bakanlığı, **Müzakere Çerçeve Belgesi**, (Çevrimiçi) https://ab.gov.tr/muzakere-cerceve-belgesi_46229.html, ET: 24.11.2018.

Bunun yanında üyelik sürecinin ucu açık olduğu ve Türkiye'ye yönelik bazı kalıcı kısıtlamaların söz konusu olabileceği ifadeleri MÇB'de de tekrar edilmiştir. Aynı dönemde Fransa'nın anayasal bir değişiklikle Türkiye'nin üyeliğine son aşamada bir referandumla karar verilmesi yönünde karar alması, özellikle hükümetin müzakere sürecine ilişkin motivasyonunun azalmasındaki etkenlerden biri olarak görülmektedir.⁸¹

Müzakere sürecinde ilk somut ilerleme ise 12 Haziran 2006'da gerçekleşen Lüksemburg Zirvesi'nde yaşanmıştır. Zirve'de Bilim ve Araştırma faslı açılmış ve geçici olarak kapatılmıştır. Fakat aynı yıl, Komisyon'un tavsiyesi üzerine Konsey'in kararıyla 8 fasılda müzakerelerin açılması ve diğer tüm fasıllarda kapanması Türkiye'nin havaalanlarını ve limanlarını GKRY'ye açması koşuluna bağlanmıştır.⁸² Bir önceki bölümde de değindiğimiz Kıbrıs sorununun Avrupalılaşmasının bir sonucu olarak değerlendirilebilecek bu karar, ilişkilerdeki gerilim daha ileri bir boyuta taşınmıştır. Bu dönemden itibaren Türkiye'de reform sürecinin de sekteye uğradığı, özellikle hükümetin reformları sürdürme yönündeki iç motivasyonunun azaldığı, gerek Komisyon'un gerekse Parlamento'nun Türkiye'nin üyelik sürecine ilişkin yayınladığı rapor ve deklarasyonlarda kullanılan dilin giderek sertleştiği ve siyasi kriterlere yönelik eleştirilerin gitgide ağırlık kazandığı görülmektedir.

Türkiye ile hemen hemen aynı dönemlerde aday ülke statüsü kazanan GKRY, Malta ve MDAÜ'lerin büyük kısmının 2004'te AB üyesi olmasının ve Romanya ile Bulgaristan'ın da 2007'de AB'ye katılacaklarının kesinleşmesinin ardından, Türkiye'nin üyeliğinin bu genişleme aşamasında gerçekleşmeyeceği ortaya çıkmıştır. Nitekim Kasım 2006'da yayınlanan Genişleme Strateji Belgesi'nde, Türkiye'nin genişleme sürecinde MDAÜ ülkeleriyle birlikte değil, yeni bir genişleme aşamasında Batı Balkan ülkeleriyle birlikte ele alındığı görülmektedir.⁸³

2007'de ise Fransa Cumhurbaşkanı Sarkozy, üyelikle doğrudan ilişkili olduğu gerekçesiyle Fransa'nın 5 müzakere faslını daha tek taraflı olarak bloke edeceğini açıklamıştır. Diğer yandan GKRY'nin, Aralık 2009 gerçekleşen Genel İşler Konseyi'nde Türkiye ile müzakerelerde 6 başlığı tek taraflı bloke etmesi

⁸¹ Kaygusuz, **a.g.e.**, s. 421-422.

⁸² Baykal, Arat, **a.g.e.**, s. 377.

⁸³ Tuğrul Arat, "Türkiye-AB İlişkilerinin Gelişmesinde Bazı Saptamalar ve Genel Bir Değerlendirme", **Yarım Asrın Ardından Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri: Tarihçe, Teoriler, Kurumlar ve Politikalar**, Ed. Belgin Akçay, Sinem Akgül Açıkmeşe, 2. Baskı, Seçkin Yayınları, Ankara, 2017, s. 640.

sonucunda bu başlıklarda ilerleme kaydedilmesinin ilişkilerin normalleşmesi şartına bağlanması, katılım sürecine bir darbe daha vurmuştur.

Görüldüğü gibi, Türkiye-AB ilişkilerinde, üyelik müzakerelerinin başladığı 2005 yılından itibaren birçok sorun ortaya çıkmış ve ilişkilerde olumlu gelişmelerden çok gerileme eğilimi gözlenmiştir. Bu eğilimi tersine çevirmek ve ilişkilere yeniden ivme kazandırmak için 2012 yılında “pozitif gündem” hayata geçirilmiştir. Mayıs 2012’de AB Bakanı ve Başmüzakereci Egemen Bağış ve Komisyon’un genişlemeden sorumlu üyesi Stefan Füle tarafından resmen başlatılan pozitif gündem ile üyelik sürecindeki duraklamanın aşılması hedeflenmiştir.

Pozitif Gündem kapsamında enerji, vize muafiyeti ve göç konuları öncelikli alanlar olarak belirlenmiş ve bu alanlarda işbirliğinin ilk adımı olarak 14 Haziran 2012’de AB ile Türkiye arasında güçlendirilmiş enerji işbirliği hayata geçirilmiştir. Bu kapsamda, AB ve Türkiye’nin uzun dönemli enerji perspektifleri ele alınmış, enerji arzı güvenliği ve kaynakların çeşitlendirilmesi gibi konularda işbirliğine gidilmesi kararlaştırılmıştır.⁸⁴

Yine bu dönemde, Türk vatandaşlarına yönelik Schengen vizesi uygulaması, AB’nin Türkiye’yle ilişkilerinde inandırıcılığının sorgulanmasına yol açan konulardan biri haline gelmiştir. Özellikle, Avrupa Birliği Adalet Divanı’nın (ABAD) 2009’da aldığı iş kurma ve hizmet sunma serbestisinden yararlanacak olan Türk vatandaşlarına en azından bazı üye devletlerde vize uygulanamayacağı yönündeki karar sonrası konu gündeme daha sık gelmeye başlamıştır. “Soysal Kararı” olarak da bilinen bu kararın ardından Türkiye’nin AB üzerindeki baskısı da artmıştır.⁸⁵ Bu dönemde AB’nin Türkiye dışındaki diğer tüm aday ülkelere vize serbestisi tanınması, hatta aday statüsüne sahip olmayan Ukrayna ve Moldova gibi ülkelerle dahi vizeleri kaldırmak için müzakerelere başlamış olması nedeniyle AB’nin Türkiye’ye çifte standart uyguladığı sıkça ifade edilmiştir.⁸⁶ Bu gelişmelerin etkisiyle, 28 Eylül 2011’de Avrupa Parlamentosu’da düzenlenen toplantıda vize konusu gündeme alınmış ve Komisyon Üyesi Cecilia Malmström, Türkiye’ye yönelik bir vize serbestisi yol haritasının hazırlanacağını ilk kez açıklamıştır.

⁸⁴ Çağrı Erhan, Erhan Akdemir, “Türkiye-Avrupa Birliği Müzakere Sürecinde İlk On Yılın Muhasebesi (2005-2015)”, **Bilig**, Sayı: 78, 2016, s. 20.

⁸⁵ Baykal, Arat, **a.g.e.**, s. 394-395.

⁸⁶ H. Burç Aka, Nergiz Özkural, “Turkey and the European Union: A Review of Turkey’s Readmission Agreement”, **The European Legacy**, 20:3, 2015, s. 259.

Toplantıda, vize alım sürecindeki sorunları azaltacak bazı tedbirlerin derhal alınacağı açıklanmış fakat seyahat serbestisinin gerçekleşmesi, Türkiye'nin Geri Kabul Antlaşması'nı (GKA) imzalaması ve sınır güvenliğini güçlendirmesiyle ilişkilendirilmiştir.⁸⁷

Geri kabul anlaşmaları özetle, AB'de yasadışı olarak bulunan kişilerin kaynak ülkeye ya da transit geçiş yapılan ülkeye geri gönderilmesini amaçlayan anlaşmalardır.⁸⁸ Pozitif gündem kapsamında, Türkiye-AB ilişkilerinde gündeme gelen başlıklardan biri olan GKA da, Türkiye üzerinden AB ülkelerine yasadışı yollardan giriş yapmış ya da söz konusu ülkelerde bulundukları sırada yasadışı duruma düşmüş kişilerin belirlenen koşullar çerçevesinde Türkiye'ye iadesini kapsamaktadır. Türkiye'nin üyelik sürecinde geçmiş dönemlerde de zaman zaman tartışılan GKA, AB ülkelerine yasadışı göçün yoğunlaştığı 2010'dan itibaren yeniden gündeme gelmiş ve yukarıda da değinildiği gibi, bu kez vize muafiyeti ile ilişkilendirilmiştir. Böylece hem yasadışı göçün olumsuz etkilerinin azaltılması hem de uzun yıllardır tartışmalı bir konu olan Türk vatandaşlarına Schengen Vizesi uygulamasının kaldırılarak seyahat serbestisinin hayata geçirilmesi ve ilişkilere yeni bir ivme kazandırması hedeflenmiştir. Bu doğrultuda Konsey, 21 Haziran 2012'de GKA'yı paraflamış ve Komisyon'u Türkiye ile vize muafiyeti için görüşmelere başlamaya davet etmiştir.⁸⁹

Gümrük Birliği'nin modernizasyonu ve Transatlantik Ticaret ve Yatırım Ortaklığı (TTIP/TTYO) konuları, Türkiye-AB ilişkilerinin yakın döneminde öne çıkan diğer konulardır. Türkiye ile AB arasında Gümrük Birliği tesis edildiğinde, ilk etapta GB'nin zaman içinde üyelik müzakereleri aracılığıyla modernize edileceği öngörülmüştür. Hatta bu dönemde üyelik sürecinden bağımsız olarak GB'ye odaklanmanın Türkiye için bir tercihli ortaklık statüsüne kapı aralayabileceği ve üyelik perspektifine zarar verebileceği değerlendirmeleri yapılmıştır. Fakat katılım sürecindeki tikanıklıklar nedeniyle, üyelik perspektifinin korunması kaydıyla, belirli alanlarda ilişkilerin derinleştirilmesine yönelik yaklaşımlar ortaya çıkmıştır. Gümrük Birliği'nin derinleştirilmesi de bu kapsamdan ele alınan konulardan biridir.⁹⁰ Mevcut

⁸⁷ Baykal, Arat, **a.g.e.**, s. 395-396.

⁸⁸ Burak Erdenir, "Vize", **Yarım Asrın Ardından Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri: Tarihçe, Teoriler, Kurumlar ve Politikalar**, Ed. Belgin Akçay, Sinem Akgül Açıkmeşe, 2. Baskı, Seçkin Yayınları, Ankara, 2017, s. 559.

⁸⁹ **A.e.**, s. 561.

⁹⁰ Sinan Ülgen, Pelin Yenigün Dilek, "Gümrük Birliği'nde Yeni Dönem ve İş Dünyası", **TÜSİAD Raporu**, Yayın No: T/2015,10-568, 2015, s. 29.

durumda GB ile sanayi ürünleri ve işlenmiş tarım ürünlerine dolaşım serbestisi sağlanmaktadır. Gümrük Birliği'nin derinleştirilmesiyle, mevcut uygulamanın oldukça genişletilmesi ve temelde malların, hizmetlerin, sermayenin ve kişilerin serbest dolaşımı üzerine inşa edilen AB tek pazarına katılım hedeflenmektedir. Bunun yanında; Türkiye'ye gümrük, rekabet ve fikri mülkiyet politikalarını AB ile uyumlulaştırma yükümlüğü getirilmiştir.⁹¹ Gümrük Birliği'nin güncellenmesine ilişkin süreç 12 Mayıs 2015'te Komisyon'un ticaretten sorumlu üyesi Cecilia Malmström ile Ekonomi Bakanı Nihat Zeybekçi arasındaki görüşme sonrasında başlamıştır. Bu görüşmede, tarafların sürecin devamına ilişkin karşılıklı irade beyanının ardından, resmi müzakerelerin bir yıl içerisinde başlaması öngörülmüştür.⁹² 21 Aralık 2016'da ise Komisyon, müzakereleri yürütmek için Konsey'den yetki talebinde bulunmuştur.

Gümrük Birliği'nin güncellenmesi ve kapsamının genişletilmesi, Türk iş dünyasının Avrupa iş dünyasıyla daha yakın ilişkiler geliştirebilmesi ve Türkiye-AB ilişkilerine yeni bir ivme kazandırması açısından önemli konu başlıklarından biridir.⁹³ Bu nedenle, çalışmada incelenen iş dünyası temsil kuruluşlarının da lobi faaliyetlerinin odaklandığı konulardan biri olduğu görülmektedir.

ABD ve AB arasındaki ekonomiye ve mevzuata ilişkin karşılıklı bağımlılığın giderek artmasının bir sonucu olarak transatlantik ilişkiler, ülkeler düzeyinden ziyade AB düzeyinde ele alınmaya başlamıştır.⁹⁴ Bu gelişmenin sonucu olarak, ABD ve AB 2013 yılında TTYO Anlaşması üzerine çalışmaya başladıklarını duyurmuştur. Bu dönemden itibaren Türkiye'nin TTYO'nun içinde ya da dışında yer almasının dış ticaretine etkisi üzerine yapılan akademik çalışmalarda, TTYO'da yer almanın olumlu etkileri olacağı öngörülmüştür.⁹⁵ Özellikle ekonomi konularına odaklanan çıkar gruplarının son dönemlerde Gümrük Birliği'nin güncelleştirilmesi ve TTYO Anlaşması'na Türkiye'nin de dâhil edilmesi konularını gündeme aldıkları görülmektedir. Fakat TTYO'nun ilerleyen dönemlerde başka ülkeleri kapsama

⁹¹ A.e., s. 33.

⁹² Hürriyet, **Yeni sürece ilk adım**, 12 Mayıs 2015, (Çevrimiçi) <http://www.hurriyet.com.tr/yeni-surece-ilk-adim-28988462>, ET: 25.4.2017.

⁹³ Atila Eralp, "Revitaizing Turkey-Eu Relations?", **IPC Mercator Policy Brief**, İstanbul, March 2018, s. 4.

⁹⁴ Davor Jancic, "TTIP and legislative–executive relations in EU trade Policy", **West European Politics**, 40:1, 2017, s. 202.

⁹⁵ Mehmet Özcan, Yeliz Yalçın, **Dış Ticaret Faydaları Çerçevesinde AB-ABD Transatlantik Ticaret ve Yatırım Ortaklığının Türkiye Ekonomisine Etkileri: İşaret Kısıtlı Yapısal VAR Uygulaması**, İKV Yayınları, İstanbul, 2015, s. 6-7.

ihtimali bulunduğu gibi ABD ve AB arasında bir serbest ticaret anlaşması (STA) olarak kalması da mümkündür.

Katılım sürecinde Türkiye-AB ilişkilerine dair genel bir değerlendirme yapmak gerekirse, üyelik müzakereleri başlayana kadar dalgalı bir seyir izleyen ilişkilerin, müzakereler başladıktan sonra, beklentilerin aksine daha çok inişlerin öne çıktığı bir sürece girdiği görülmektedir. Kuşkusuz bu durum tek bir gerekçeye dayandırılmaz. İlişkilerin bugünkü durumunu açıklamak için AB'den, Türkiye'den ve uluslararası konjonktürden kaynaklanan birçok gerekçeden söz edilebilir.

Bu süreçte AB'de yaşanan gelişmelere bakıldığında, 2005 yılında Fransa ve Hollanda'da yapılan referandumlarda AB Anayasası'na hayır kararının çıkmasının, AB'nin geleceğine dair tartışmalarda kamuoyunun önemini ortaya koymasının yanı sıra, Avrupa kimliği tartışmalarını da yeniden ortaya çıkardığı görülmektedir.⁹⁶ Bu bağlamda bazı AB ülkelerinin kimlik siyasetini ön planda tutması ve bu ülkelerdeki muhafazakâr hükümetlerin Avrupalılık söylemiyle Türkiye'nin AB üyeliği üzerinden propaganda yapmaları, ilişkilerde ciddi gerilimlere yol açmıştır.⁹⁷ Konuya sosyal inşacı perspektiften yaklaşan MacMillan'a göre bu tartışmaların temelinde, Avrupalı kimliğinin yeniden inşa sürecinde hangi değerleri kapsadığı ve hangilerini dışladığı konusundaki görüş farklılıkları yer almaktadır. Bu konuda siyasi elitler arasındaki temel ayrım, AB kimliğini demokrasi, insan hakları ve hukukun üstünlüğü gibi evrensel değerlere dayanması gerektiğini düşünenlerle, Hristiyanlığın Avrupa kültüründeki yerine vurgu yaparak kimlik tanımını dini-kültürel bir çerçevede ele alanlar arasında ortaya çıkmaktadır.⁹⁸ İlk grupta yer alanlar, Türkiye'nin üyeliğini yukarıda değinilen değerlere bağlılığıyla ilişkilendirirken, daha çok muhafazakâr politikacılardan oluşan ikinci gruptakiler kimlik temelli gerekçelerle üyeliğe karşı çıkmaktadır.

1999 Helsinki Zirvesi'nden sonra ortaya atılan imtiyazlı ortaklık fikri, Türkiye'nin üyeliği konusuna dini ve kültürel temelli bir kimlik tanımıyla yaklaşanların Türkiye-AB ilişkilerine yönelik bir model önerisi olarak değerlendirilebilir. 2005'te Almanya'da iktidara gelen koalisyon hükümetinin lideri Merkel tarafından yeniden gündeme getirilen imtiyazlı ortaklıkla, Türkiye'nin AB

⁹⁶ Akçay, **a.g.e.**, s. 991-992.

⁹⁷ Belgin Akçay, Sinem Akgül Açıkmeşe, "Türkiye-Avrupa Birliği İlişkilerinin Dünü, Bugünü, Geleceği", **Yarım Asrın Ardından Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri: Tarihçe, Teoriler, Kurumlar ve Politikalar**, Ed. Belgin Akçay, Sinem Akgül Açıkmeşe, 2. Baskı, Seçkin Yayınları, Ankara, 2017, s. 37.

⁹⁸ MacMillan, **a.g.e.**, s. 447-448.

üyeliği yerine tek pazara güçlü şekilde entegrasyonu ve OGDG alanında yoğunlaştırılmış bir işbirliği öngörülmektedir.⁹⁹ Bu dönemde Avusturya ve Fransa tarafından da desteklenen bu görüş, Türkiye’de de gündemi işgal etmiş ve AB üyeliğinin gerçekleşip gerçekleşmeyeceği yönündeki tartışmaları yoğunlaştırmıştır.

Genişleme sürecinde bu gelişmeler yaşanırken, 1 Aralık 2009’da, AB’yi derinleşme sürecinde daha ileri bir düzeye taşıyan Lizbon Antlaşması yürürlüğe girmiştir. AB’nin genişleme sürecinin sekteye uğramasının gerekçelerinden birinin de derinleşme konusundaki gelişmeler olduğu düşünülmektedir. Bir başka deyişle, AB’nin karar alım süreçlerine yönelik demokrasi açığı ve şeffaflık konularında getirilen eleştiriler AB’yi iç sorunlarına öncelik vermeye yöneltmiştir. Benzer şekilde Birleşik Krallık’ın AB üyeliğinden ayrılması sürecini ifade eden “Brexit” de AB’nin geleceğine ilişkin tartışmaları yeniden alevlendirmiş ve genişleme konusu en azından bir süreliğine arka plana itilmiştir. Bunların yanı sıra, özellikle Suriye’deki savaşla birlikte artış gösteren mülteci akımı, AB’nin sınır güvenliği konusuna daha fazla kaynak ayırmasına neden olmuştur. Yeni göç dalgasının, göçmen karşıtlığını da arttırarak bazı AB ülkelerinde sağ popülist ve AB şüphecisi partilerin güç kazanmasına yol açmasının da Türkiye’nin katılım sürecine olumsuz etki ettiği düşünülmektedir.

Katılım sürecinde yaşanan sorunlara Türkiye tarafından bakıldığında, 2005-2006 yıllarından itibaren reform sürecinin ivme kaybettiği görülmektedir. Birlik kurumlarının Türkiye’ye ilişkin raporlarında da açıkça görülen reform sürecinden uzaklaşma durumu, ilerleyen yıllarda artarak devam etmiş ve 2013’de patlak veren Gezi Parkı olayları sonrasında ilişkiler, daha önce hiç olmadığı kadar gergin bir noktaya taşınmıştır. Bu süreçte, güvenlik güçlerinin protestoculara yönelik sert ve orantısız güç kullanımı nedeniyle AB kurumlarından hükümete yönelik sert açıklamalar yapılmış, bu açıklamalar hükümet tarafından da aynı tonda karşılık bulmuş ve Türkiye-AB ilişkileri yeniden durma noktasına gelmiştir. 2016’da gerçekleşen darbe girişimi sonrasındaki OHAL uygulamaları, OHAL’in süresi, bu dönemde siyasetçi, akademisyen ve gazetecilere yönelik tutuklamalar da benzer şekilde Birlik kurumlarından büyük tepki almıştır. Bu tepkilerin bir yansıması olarak Parlamento 24 Kasım 2016’da Türkiye ile katılım müzakerelerinin geçici olarak

⁹⁹ Selcen Öner, “Influential internal and external factors in German policy towards Turkey’s EU membership: more than ‘privileged partnership’; less than full membership?”, **Eastern Journal Of European Studies**, 5:2, December 2014, s. 109.

durdurulması, 6 Temmuz 2017’de ise müzakerelerin askıya alınması yönünde tavsiye kararı almıştır.

Tüm bu gelişmelerin etkisiyle Türkiye-AB ilişkilerinin, üyelik sürecinde somut adımların atıldığı değerler temelinde bir ilişkiden; göç, enerji, ekonomi ve güvenlik gibi alanlarda karşılıklı çıkarların örtüştüğü noktalarda ilerleme sağlanabilen çıkar merkezli bir ilişki biçimine dönüşmeye başladığı görülmektedir.

Akçay’ın da ifade ettiği gibi, 2004’ten sonra şekillenmeye başlayan bu tablo, iletişim ve lobi faaliyetlerini Türkiye-AB bütünleşme sürecinin önemli bir parçası haline getirmiştir. Türkiye’yi AB kimliğini oluşturan değerlerin karşısında konumlandırıan görüşlerin gündeme daha sık gelmesine karşı lobi faaliyetlerinin artırılması önem taşımaktadır.¹⁰⁰ Çıkar gruplarının bu süreçteki lobi çalışmalarına bakıldığında ise Türkiye’ye aday ülke statüsü tanınması ve üyelik müzakerelerine başlanması gibi kritik dönemeçlerde yürütülen çalışmalarla sürece önemli ölçüde katkı sundukları, ilişkilerde gerileme yaşandığında ise lobi çalışmalarının daha çok grupları kendi çalışma alanlarında, daha teknik düzeyde yürütüldüğü gözlemlenmiştir. Bir sonraki başlıkta, Türkiye’nin katılım sürecinde siyasi ve ekonomik aktörlerin lobi çalışmaları kurumlar bazında incelenecektir.

3.3. Sivil Toplum Kuruluşlarının Lobi Faaliyetleri

Seksenli yıllardan itibaren sivil toplumun ulus ötesi bir aktör haline gelmeye başlamasıyla, uluslararası ilişkiler literatüründe sivil topluma ilişkin çalışmalarda artış yaşandığı görülmektedir.¹⁰¹ Sivil topluma duyulan ilgi, AB literatüründe iki temel tartışmaya konu olmuştur. Bu konuların birincisi adaylık sürecinde sivil toplumun gelişimi, ikincisiyse sivil toplumun Avrupalılaşma ve AB üyelik sürecine etkisidir.¹⁰²

Özellikle Türkiye’de sivil toplumun gelişimini konu alan çalışmalar, genel anlamda STK’ların AB sürecindeki sosyalizasyonları sonucunda uğradıkları dönüşümü mercek altına almaktadır. Sivil toplumun Avrupalılaşma ve üyelik

¹⁰⁰ Akçay, a.g.e., s. 1018-1019.

¹⁰¹ Sivil toplumun geçirdiği dönüşüme ilişkin detaylı bilgi için bkz: Debora Spini, “Civil society and the democratisation of global Public space”, **Civil Society and International Governance: The role of non-state actors in global and regional regulatory frameworks**, Ed. David Armstrong vd., Routledge, 2011, s. 15-30.

¹⁰² Ahmet İçduygu, “Interacting Actors: The EU and Civil Society in Turkey”, **South European Society and Politics**, 16:3, 2011, s. 381-382.

sürecine etkisini inceleyen çalışmalarsa, Türkiye'nin Avrupalılaşma sürecinde sivil toplumun hızlandırıcı etkisine odaklanmaktadır.

Sivil toplum genellikle, devletin ve toplumun etkileşim halinde olduğu alan olarak tanımlanmaktadır. Türkiye'de devlet-toplum ilişkisinin yaşadığı dönüşüm, Türkiye'nin AB ile ilişkileri sonucunda ortaya çıkan gelişmelerle de ilişkilidir.¹⁰³ Birlik kurumlarının ve üye ülkelerin hükümet dışı organizasyonlara verdiği önem, Türkiye'de bu tip organizasyonların güçlenmesine dolaylı olarak etki etmiştir. Üye ülkeler ve AB kurumları tarafından görüşleri ciddiyetle değerlendirilen aktörler, uzun yıllar boyunca AB ile ilişkilerde sadece resmi düzeyde sesi duyulan Türkiye'nin farklı kesimlerinin sesini duyurabilmesini sağlamıştır. Bu durum sivil topluma süreç içinde ulusal düzeyde de itibar kazandırmıştır.¹⁰⁴

Birlik kurumlarıyla güçlü ilişkiler geliştirebilen, AB'nin STK'lara yönelik yapılarının içinde yer edinen ve zaman içinde AB'nin sivil toplum yaklaşımını kavrayıp benimseyebilen kurumların, gerek AB kurumları ve Avrupa kamuoyu nezdinde Türkiye'nin üyelik sürecine sağlayacağı destek ve kendi çalışma alanlarındaki lobi faaliyetlerinin etkisi, gerekse ülke içinde AB reformlarının benimsenmesi konusunda karar alıcılara yapacağı baskının daha güçlü olacağı düşünülmektedir. Bir başka deyişle, bir STK'nın AB sürecine etkisini sağlıklı bir şekilde değerlendirebilmek için, onun AB sürecine olan yaklaşımını ve bu süreçteki dönüşümünü birlikte incelemek gerekmektedir. Bu nedenlerle, çalışmanın bu bölümünde, yukarıda bahsedilen temel tartışma konularının her ikisine de yer verilerek, incelenen kurumların hem yürüttükleri lobi çalışmalarıyla Türkiye'nin üyelik sürecine ve kendi çalışma alanlarına katkısı, hem de Türkiye'nin AB katılım sürecinde yaşadıkları dönüşüm tartışılacaktır.

3.3.1. TÜSİAD

1971 yılında kurulan Türkiye Sanayicileri ve İş İnsanları Derneği (TÜSİAD)¹⁰⁵, girişimciler ve iş dünyası yöneticileri tarafından oluşturulan, üyeliğin gönüllülük esasına dayalı olduğu bir iş dünyası kuruluşudur. Temel hedeflerini

¹⁰³ Diba Nigar Göksel, Rana Birden Güneş, "The Role of NGOs in the European Integration Process: The Turkish Experience", **South European Society and Politics**, 10:1, 2005, s. 57.

¹⁰⁴ **A.e.**, s. 67.

¹⁰⁵ Kuruluşundan bu yana Türkiye Sanayicileri ve İş Adamları adını kullanan dernek, 18 Ocak 2018 tarihli Genel Kurul'unda Türkiye Sanayicileri ve İş İnsanları Derneği adını almıştır. Fakat derneğin kullanmakta olduğu "TÜSİAD" kısaltmasında değişikliğe gidilmemiştir.

rekabetçi piyasa ekonomisi, sürdürülebilir kalkınma ve katılımcı demokrasi anlayışının benimsendiği bir toplumsal düzenin oluşmasına katkı sağlamak olarak tanımlayan TÜSİAD'ın, İstanbul'daki genel merkezinin yanı sıra; Ankara, Brüksel, Washington, Berlin, Londra, Paris ve Pekin'de temsilcilikleri bulunmaktadır.¹⁰⁶

60'lı yıllardan itibaren büyük iş çevrelerinin, kendilerini özel sektörün diğer kesimlerinin de içinde olduğu kuruluşlardan uzaklaştırdıkları görülmektedir. Bu dönemde büyük iş çevrelerinin talepleri, hükümete odalar aracılığıyla değil, önde gelen iş adamları tarafından kişisel görüşmelerle aktarılmaya başlamıştır. TÜSİAD'ın 1971'de kuruluşu, bu gelişmelerin ürünüdür. Böylece büyük iş çevreleri, kendilerini iş dünyasının diğer üyelerinden ayırarak ülkenin toplumsal ve ekonomik gelişiminde yarı-kamusal bir işlev üstlenme amacını gütmüşlerdir.¹⁰⁷

Dört bine yakın şirketi temsil eden TÜSİAD, asıl temsil gücünü üye kuruluşların sayısından değil, niteliğinden almaktadır. Söz konusu kuruluşlar, kamu dışı milli gelirin yarısını oluşturmakta ve enerji ithalatı hariç dış ticaretin yüzde 85'ini gerçekleştirmektedir.¹⁰⁸

Dernek, Türkiye'nin AT'ye resmi üyelik başvurusu yapmasının ardından, Avrupa özel sektörüne entegrasyon hedefiyle, 1987'de AT'de özel sektörün çatı örgütü UNICE'e üye olmuştur.¹⁰⁹ TÜSİAD'ın Avrupa'nın üç önemli başkentinde temsilciliğinin bulunması ve 1996'da açılan Brüksel Temsilciliği'nin İstanbul'daki merkezin ardından açılan ilk temsilcilik olması, derneğin 90'lı yıllardan itibaren AB ile ilişkilere önem verdiğinin göstergesidir.

90'lı yılların başlarından bu yana TÜSİAD'ın, Türkiye ekonomisinin kurumsal yapısını güçlendirmeye yönelik yasal ve kurumsal reform taleplerini içeren çalışmaları söz konusudur. Başlangıçta bu çabalar, ekonomik yönetim ve devletin kapasite alanıyla sınırlı kalmıştır. Türkiye'nin Gümrük Birliği Antlaşması'nı imzaladığı 1995'ten itibaren ise TÜSİAD, Türkiye'nin AB üyelik sürecini de göz önünde bulundurarak demokratikleşme ve bireyin devlet karşısında korunması gibi konularda da çalışmalar yapmaya başlamıştır.¹¹⁰ Yine 1995'te, Ankara

¹⁰⁶ TÜSİAD, **TÜSİAD Broşürü**, (Çevrimiçi) <http://tusiad.org/tr/brosur>, ET: 20.01.2017, s. 3.

¹⁰⁷ Ayşe Buğra, **Devlet ve İş Adamları**, 10. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2016, s. 192.

¹⁰⁸ TÜSİAD, **TÜSİAD Broşürü**, s. 3.

¹⁰⁹ UNICE, 2007'de BusinessEurope adını almıştır.

¹¹⁰ Mehmet Uğur, Dilek Yankaya, "Policy Entrepreneurship, Policy Opportunism, and EU Conditionality: The AKP and TÜSİAD Experience in Turkey", **Governance: An International Journal of Policy, Administration, and Institutions**, 21:4, 2008, s. 588.

Anlaşması'na dayanarak Türkiye-AB Karma İstişare Komitesi (KİK) kurulmuş ve böylece AB ile Türkiye'deki sosyal ve ekonomik aktörlerin düzenli olarak bir araya geleceği formal bir platform oluşturulmuştur.

Türkiye'nin Gümrük Birliği'ne dâhil olması, TÜSİAD'ın dış politika perspektifleri geliştirme ve devletin dış politikasına kimi zaman müdahaleye varan etkileriyle yön verme ve katkıda bulunma çalışmalarının kırılma noktası olarak kabul edilebilir. Bu dönemde TÜSİAD, yaptığı tüzük değişikliğiyle, yeni tüzüğünde “demokrasi ve insan haklarına saygı, devletin asli görevlerine odaklanması, demokratik sivil toplum, laik hukuk devleti, ...AB'ye entegrasyon” gibi kavram ve hedeflere yer vermiştir.¹¹¹

Dernek bugün de tüzüğünde, amaçları arasında yer alan “...(AB) üyeliği sürecini desteklemek üzere uluslararası siyasal, ekonomik, sosyal ve kültürel ilişki, iletişim, temsil ve işbirliği ağlarının geliştirilmesi için çalışmalar yapar.” ifadesiyle, AB üyelik sürecine ve Birlik içerisinde ilişki geliştirmeye verdiği önemi ortaya koymaktadır. Aşağıda, TÜSİAD'ın Türkiye'nin AB üyeliği sürecindeki önemli konulardaki tutumu ve bu süreçte yürüttüğü lobi çalışmaları incelenecektir.

1997 Lüksemburg Zirvesi'nden 1999 Helsinki Zirvesi'ne uzanan süreç, TÜSİAD'ın katılım sürecinde yürüttüğü çalışmaların ilk dönemi olarak tanımlanabilir. Gümrük Birliği Anlaşması sayesinde rayına girmiş gözükken Türkiye-AB ilişkileri, kısa bir süre sonra 1997 Lüksemburg Zirvesi'nde Türkiye'nin aday ülkeler arasında yer almaması üzerine yeniden gerilmiştir. Bu dönemden 1999 Helsinki Zirvesi'ne uzanan süreçte, TÜSİAD'ın yoğun lobi çalışmaları olmuştur.

TÜSİAD, AB sürecine ilişkin iç kamuoyuna yönelik mesajlarını genellikle basın açıklamaları, gazete ilanları ve özellikle akademisyenlere ve uzmanlara hazırlattığı raporlar aracılığıyla iletmektedir. Raporların kurum dışından uzmanlara yazdırılması, raporun içeriğine yönelik eleştiriler karşısında zaman zaman TÜSİAD'a manevra alanı sağlayabilmektedir.¹¹² Bu raporlar ve basın açıklamaları, derneğin AB sürecinde Türkiye'deki karar alıcılar üzerinde baskı oluşturabilmek amacıyla söylemlerini aktardıkları birer lobi aracı işlevine de sahiptir.

¹¹¹ Bulut Gürpınar, “Türkiye Dış Politikasında Bir Aktör: TÜSİAD”, **Sivil Toplum ve Dış Politika: Yeni Sorunlar, Yeni Aktörler**, Ed. Semra Cerit Mazlum, Erhan Doğan, Bağlam, 2006, s. 235.

¹¹² A.e., s. 249-250.

TÜSİAD'ın, insan hakları ve demokratik haklar gibi konulardaki taleplerini gündemine taşımasının ilk adımı, 1997 yılında hazırlanan ve birçok tartışmayı beraberinde getiren Türkiye'de Demokratikleşme Perspektifleri raporuyla atılmıştır.¹¹³ Raporun giriş kısmında yer alan, Avrupa ile entegrasyonun ekonomide ve siyasette demokrasinin genişletilmesi anlamına geldiği ifadesiyle TÜSİAD, AB'yi öngörülebilir bir ekonominin ön koşulu olarak gördüğünü vurgulamıştır.¹¹⁴ Siyasi partiler kanunundan Kürt meselesine, sendikal haklardan yargı bağımsızlığına kadar birçok konuda kapsamlı öneriler getiren demokratikleşme raporunun, AB'nin genişleme dalgası arifesinde Türkiye'nin "treni kaçırmaması" amacıyla hazırlandığı söylenebilir.

TÜSİAD Genel Sekreteri Bahadır Kaleağası'na göre söz konusu rapor, Türkiye'ye aday ülke statüsü tanınmasında oldukça etkili olmuştur. Raporu "*Türkiye'nin adaylığında en önemli dönüm noktalarından biri*" olarak nitelendiren Kaleağası, raporun yayınlanmasının ardından TÜSİAD'ın gerçekleştirdiği Avrupa başkent ziyaretlerinde, Komisyon'un ilerleme raporuyla birlikte bu rapordan da yararlandığını belirtmiştir. Bu sayede TÜSİAD, ilerleme raporunun yayınlandığı döneme göre birtakım eksikliklerin yerine getirildiğini, diğer eksikliklere yönelik de gerekli adımların atılmakta olduğunu gösterme şansı yakalamıştır. Kaleağası, söz konusu raporun Türkiye'nin adaylık sürecine katkısını aşağıdaki ifadelerle açıklamaktadır:

"Bu rapor, tarihi değiştirmiştir. Türkiye'nin demokratikleşme sorunu olduğunu ama bu sorunların hepsinin bir dökümü olduğunu, dolayısıyla olmayacak duaya âmin demediğimizi göstermiştir. Bu müthiş etkili oldu, herkesin kararını etkileyen bu oldu. Türkiye'nin adaylığı sadece TÜSİAD sayesinde oldu denemez elbette ama şunu söyleyebiliriz ki TÜSİAD'sız da olmazdı."¹¹⁵

Demokratikleşme raporunun yan sıra, 1997-1999 yılları arasında TÜSİAD diğer lobi faaliyetlerini de hızlandırmış, Türkiye'ye aday ülke statüsünün tanınması yönünde yoğun çaba sarf etmiştir. Helsinki Zirvesi öncesinde 2-3 Aralık 1999 tarihlerinde Avrupa İş Dünyası Konfederasyonu'nun (BusinessEurope) gerçekleştirdiği zirve sonrası yayınladığı bildiride, Türkiye'ye aday ülke statüsü

¹¹³ Ziya Öniş, Domestic Politics, "International Norms and Challenges to the State: Turkey-EU Relations in the post-Helsinki Era", **Turkish Studies**, 4:1, 2003, s. 19.

¹¹⁴ TÜSİAD, **Türkiye'de Demokratikleşme Perspektifleri**, Rapor no: T/97 – 207, 1997, s. 2.

¹¹⁵ Bahadır Kaleağası, Mülakat, 01.11.2017.

tanınması yönünde görüş bildirmesi, bu çalışmaların sonuçlarından biri olarak değerlendirilebilir. Bildiride, Türkiye “Avrupa'nın önemli bir ekonomik aktörü” olarak nitelendirilmiş ve “Türkiye'ye, Kopenhag kriterleri ve AB Konseyi'nin ilgili kararları temelinde diğer aday ülkelerle eşit muamelede bulunulması ve ayrımcılık yapılmaması” talepleri dile getirilmiştir.¹¹⁶ Bu örnekte de görüldüğü gibi BusinessEurope, TÜSİAD'ın lobi çalışmalarını yönettiği kurumlardan biri olarak öne çıkmaktadır.

Bu dönemde TÜSİAD'ın bir diğer lobi çalışması, üye ülke başkentlerine yapılan ziyaretlerdir. Özellikle Almanya ziyaretine büyük önem atfeden Kaleağası, bu ziyaretin Türkiye'nin adaylık sürecinde bir diğer dönüm noktası olduğunu vurgulamaktadır.

“Almanya ziyaretimizde, Alman Endüstrileri Federasyonu (BDI) Başkanı, TÜSİAD Başkanı ve ben Schröder'i ziyaret ettik. O dönemde yeni başbakan olan ve Türkiye hakkında geniş bilgilere sahip olmayan Schröder, BDI'nin de etkisiyle Türkiye'den yana tavır aldı. Türkiye'nin tam üyelik süreci Almanya'nın ulusal çıkarına uygundur dedi. Biz bu süreçte diğer başkentlere de gidip benzer çalışmalar yaptık ama dönüm noktası budur.”¹¹⁷

Kaleağası'nın ifadelerinden de anlaşıldığı gibi TÜSİAD lobi çalışmalarında, üye ülkelerdeki iş dünyası kuruluşlarından da destek almaktadır. Derneğin BDI ve diğer ülkelerdeki benzer kuruluşlarla lobi faaliyetlerindeki ortak çalışmaları ilerleyen yıllarda da devam etmiştir.

Özellikle, Türkiye'ye aday ülke statüsünün tanındığı 1999'dan itibaren TÜSİAD, AB ile ilişkili reform sürecini destekleyen ve bu doğrultuda zaman zaman hükümete baskı yapan birkaç aktörden bir olarak öne çıkmıştır.¹¹⁸ Bu dönemde dernek, AB'ye reform sürecinin yavaşlaması ya da reformlardan tamamen vazgeçilmesi riskini azaltacak bir çıpa işlevi yükleyerek, Helsinki sonrası sürecin destekçisi olmuştur.¹¹⁹ İkinci demokratikleşme raporunun kamuoyuna sunulması ve TÜSİAD Ankara Temsilciliği'nin açılması, bu süreçte hem Ankara'da hem de

¹¹⁶ Hürriyet, **Avrupalı işadamları: Türkiye AB için önemli**, 4.12.1999, (Çevrimiçi) <http://www.hurriyet.com.tr/avrupalı-isadamlari-turkiye-ab-icin-onemli-39117148>, ET: 3.2.2017.

¹¹⁷ Bahadır Kaleağası, Mülakat, 01.11.2017.

¹¹⁸ Thomas Diez vd., “File: Turkey, Europeanization and Civil Society: Introduction”, **South European Society & Politics**, 10:1, 2005, s. 9.

¹¹⁹ Mehmet Uğur, “Testing times in EU–Turkey relations: the road to Copenhagen and beyond”, **Journal of Southern Europe and the Balkans**, 5:2, 2003, s. 175.

Avrupa başkentlerinde yoğun lobi etkinlikleri başlatan TÜSİAD'ın çalışmaları arasında sayılabilir.¹²⁰

TÜSİAD Brüksel Temsilcisi Dilek Aydın, derneğin bir sivil toplum kuruluşu kimliğiyle AB sürecine yaklaşımı açıklarken, Türkiye-AB ilişkilerinin gelişiminde TÜSİAD'ın önemini vurgulamakta ve derneği *“AB-Türkiye ilişkilerinin, Türkiye’de AB’nin ve AB’de Türkiye’nin anlaşılmasının öncül aktörlerinden biri”* olarak nitelendirmektedir. Aydın ayrıca, Türkiye-AB ilişkilerinde gündeme gelen her konuda aktif olarak istişare ve diyalog mekanizmalarını işlettiklerini ve bu çalışmaların üyelik sürecinin tamamına yayıldığını ifade etmektedir.¹²¹

1997’den 1999’a uzanan süreçte, elbette Türkiye’ye adaylık statüsü verilmesinde rol oynayan tek aktör TÜSİAD olmamıştır. Bie önceki başlıkta da değinildiği gibi, Almanya’da yaşanan hükümet değişikliği ve Türk-Yunan ilişkilerinin 1999 Depremi sonrası düzelmeye başlaması gibi uluslararası konjonktürden kaynaklanan gelişmelerin de bu sonuçta payı büyüktür. Fakat yine de, Aydın’ın açıklamalarından ve derneğin raporlarından da anlaşıldığı gibi, TÜSİAD’ın bu süreçte, farklı gerekçelerle AB sürecine şüpheyile yaklaşan toplumsal grupların karşısında, AB ile ilişkilerin gelişimini açıkça destekleyen, reform yanlısı az sayıda aktörden biri olarak öne çıktığı görülmektedir.

1999’da adaylık statüsünün elde edilmesinin ardından Türkiye’nin katılım sürecindeki bir sonraki hedefi, üyelik müzakerelerine başlamak olmuştur. Türkiye’nin AB üyeliği sürecinde büyük önem atfedilen 2002 Kopenhag Zirvesi öncesinde TÜSİAD, zirvede Türkiye’yle müzakerelere başlanması yönünde karar alınması için yoğun bir çaba göstermiştir. Bu dönemi bir kırılma noktası olarak gören dernek, 2001 ve 2002 yıllarında hem iç siyasi aktörlere ve kamuoyuna yönelik mesajlarını, yayınladığı raporlar ve basın ilanlarıyla aktarmayı sürdürmüş hem de AB kurumlarına ve üye ülkelere yönelik lobi çalışmaları yürütmüştür.

TÜSİAD’ın 2001 ve 2002 yıllarında yayınladığı raporlarda özellikle siyasi partiler kanunu, düşünce özgürlüğü, idam cezası, kültürel yaşam ve bireysel özgürlükler gibi tartışmalı konulara odaklanılmıştır. Derneğin, reform sürecindeki ilerlemeleri yeterli bulmayıp hükümete yönelik eleştirilerini güçlü bir şekilde dile getirmesi bu dönemin temel özelliklerinden biridir. Haziran 2001’de dönemin

¹²⁰ Gencer Özcan, “Türk Dış Politikasında Algılamalar, Karar Alma ve Oluşum Süreci”, **XX. Yüzyılda Türk Dış Politikasının Analizi**, Ed. Faruk Sönmezoğlu, Der Kitabevi, 2016, s. 205.

¹²¹ Dilek Aydın, Mülakat, 27.06.2017.

TÜSİAD Başkanı Tuncay Özilhan'ın Hürriyet'te yer alan açıklamaları, bu durumu doğrular niteliktedir:

"Hükümet programına destek verdik, eleştirilerimizi, eksikleri Başbakan, Başbakan Yardımcıları ve bakanlara kapalı kapılar ardında ilettik. Kamuoyundan eleştiri aldık. Bizim en büyük hatamız bu oldu. Oysa biz tüm eleştirilerimizi zamanında yapmıştık. Yapısal reformların ve özelleştirmenin geciktiğini hükümete söyledik, ama etkili olmadık... (bundan sonra) gerektiği yerlerde açık açık tenkit ve uyarı yapacağız."¹²²

İç kamuoyuna yönelik çalışmalar, TÜSİAD'ın AB üyelik sürecindeki çalışmalarının bir ayağını oluştururken, AB ve üye ülkelerdeki çeşitli aktörlere yönelik yürüttüğü lobi çalışmaları diğer ayağını oluşturmaktadır. Bu kapsamda Türkiye'nin üyelik sürecine destek olmaları talebiyle 2002 yılında bazı AB ülkelerindeki karar alıcılar ve iş dünyası temsilcileriyle görüşmeler gerçekleştirilmiştir. TÜSİAD heyetinin Mart 2002'de gerçekleştirdiği ve siyasi parti liderleri, iş dünyası temsilcileri ve bürokratlarla görüşmelerin yapıldığı Almanya ziyareti bu kapsamda değerlendirilebilir. Derneğin yaptığı görüşmeler sonrasında, görüşülen kişilerin Türkiye'nin üyeliği lehine yaptıkları açıklamalar, uluslararası kamuoyunda Türkiye'nin üyelik sürecine yönelik bir farkındalık yaratmıştır.

Alman Federal Meclis Başkanvekili Rudolf Seiters'in "*Müslüman ülke AB'ye girsin mi, girmesin mi tartışması gündemimizden düştü. Bunun Almanya'da artık iç politika malzemesi yapılması söz konusu değil.*" şeklindeki ifadeleri yapılan açıklamaların örneklerinden biridir.¹²³ Aynı dönemde ulusal basında TÜSİAD'ın yurt dışında gerçekleştirdiği lobi çalışmalarına yönelik övgülerin dozunun oldukça arttığı görülmektedir. Hürriyet yazarlarından Vahap Munyar, derneğin çalışmalarıyla ilgili aşağıdaki ifadeleri kullanmıştır:

"... (TÜSİAD), yurtiçinde düzenlediği toplantılarda, hazırladığı raporlarda, zaman zaman sisteme, hükümete ağır eleştiriler yöneltir. Ancak, Türkiye sınırları dışına çıkınca, durum anında değişiyor. Başta TÜSİAD Yönetim Kurulu Başkanı Tuncay

¹²² Hürriyet, **TÜSİAD: Artık açık eleştiriye geçtik**, 7 Haziran 2001, (Çevrimiçi) <http://www.hurriyet.com.tr/tusiad-artik-acik-elestiriye-gectik-39247407>, ET: 3.2.2017.

¹²³ Hürriyet, **TÜSİAD: AB'ye doğru gidişimizin önünde kimse duramaz**, 14 Mart 2002, (Çevrimiçi) <https://goo.gl/72wpLv>, ET: 10.2.2017.

Özilhan ile Yüksek İstişare Konseyi Başkanı Muharrem Kayhan olmak üzere bir anlamda 'askerlik görevi'ne başlıyor."¹²⁴

Görüldüğü gibi TÜSİAD, kamuoyunda derneğin AB sürecinde önemli ve aktif bir aktör olduğu algısını güçlendirmek amacıyla, yaptığı görüşmelerin ulusal basında da haber ve köşe yazılarına konu olmasını sağlamıştır. Bir başka deyişle, bir yandan Türkiye'yle müzakerelere başlanması için üye ülkelere lobi yaparken diğer yandan bu çalışmaları ulusal basın aracılığıyla iç kamuoyuna yönelik bir lobi aracı olarak kullanmıştır.

2002'nin son çeyreğinde Yunanistan, Danimarka, Fransa, İtalya, Portekiz ve İspanya'yı kapsayan yeni bir lobi turuna başlayan dernek, bu ziyaretlerde AB liderlerinden Türkiye'nin reform sürecinden uzaklaşmaması için destek istemiştir. Almanya ziyaretinde olduğu gibi, bu ziyaretler de ulusal basında oldukça geniş yer almıştır. Derneğin bu dönemde üye ülkelere yönelik lobi çalışmaları sadece siyasi liderler ve iş dünyası temsilcileriyle sınırlı kalmamış, üye ülkelerin kamuoyları da hedef alınmıştır. Kopenhag Zirvesi öncesinde TÜSİAD'ın, TOBB ve Türkiye Seyahat Acenteleri Birliği (TÜRSAB) ile birlikte 15 üye ülkenin gazetelerine verdiği ilanlar buna örnektir. İlanlarda Türkiye'nin köklü anayasa geleneğine ve çok partili parlamenter sistemine vurgu yapılmış, kültürel zenginlikleri ve her yıl yaklaşık 10 milyon Avrupalı turisti ağırlıyor olması öne çıkarılmıştır.

3 Kasım 2002'de gerçekleşen genel seçimde AK Parti'nin tek başına hükümet kurmak için yeterli oyu almasının ardından, TÜSİAD yayınladığı basın bülteniyle yeni hükümetten beklentilerini sıralamıştır. Dernek, yeni hükümetin özel önem atfetmesi gereken konuların cumhuriyet ve demokrasinin temel ilkeleri, ekonomik programa uyum ve AB üyeliği süreci olduğunu belirtmiştir. TÜSİAD ayrıca yaklaşık yüzde 45'lik bir seçmen kitlesinin parlamentoda temsil edilemediğini vurgulayarak, hükümetin uzlaşmacı ve kapsayıcı bir anlayışla hareket etmesi gerektiğini ifade etmiştir.¹²⁵

TÜSİAD'ın bu yaklaşımında, AK Parti'nin Türkiye'nin seküler yapısına karşı bir tehdit oluşturabileceği doğrultusundaki kaygıların payı büyüktür. Fakat Tocci'nin

¹²⁴ Vahap Munyar, "TÜSİAD Almanlara sordu: Bizim Meclis kadar hızlı mısınız?", **Hürriyet**, 15 Mart 2002, (Çevrimiçi) <https://goo.gl/nWAurz>, ET: 10.2.2017.

¹²⁵ TÜSİAD, **Adherence to Economic Program and EU Accession Processare Primary Issues Facing the New Government**, TS/BAS/02-099, 4 Kasım 2002. (Çevrimiçi) <https://goo.gl/aQ5Hyy>, ET: 22.02.2018.

de vurguladığı gibi, bu dönemde AK Parti hükümeti, demokratik reformları ve AB üyeliği sürecini destekleyen politikalar yürütmeyi tercih etmiştir.¹²⁶ Farklı kesimlerin birçok farklı gerekçeyle AB sürecine şüpheyile yaklaştıkları bu dönemde TÜSİAD'ın, zaman zaman eleştirilerini ve kaygılarını dile getirmekle birlikte, hükümetle genel anlamda uyumlu bir görünüm sergilediği görülmektedir.

TÜSİAD, Kopenhag Zirvesi öncesine rastlayan bu süreçte, AB ülkelerindeki karar alıcılar ve iş dünyası temsilcilerine yönelik lobi çalışmalarına devam etmiştir. Seçimlerin hemen ardından 6 Kasım 2002'de TÜSİAD heyetinin İtalya ziyareti, derneğin AK Parti'ye yaklaşımını göstermesi açısından önemli bir örnektir. Tuncay Özilhan başkanlığındaki TÜSİAD üyeleri, ziyaret kapsamında İtalya Başbakanı Berlusconi ve İtalyan Sanayicileri Konfederasyonu (Confindustria) heyetiyle görüşmüştür. Görüşmeler sırasında Berlusconi, Türkiye'ye AB üyeliği konusunda destek verdiğini ve 24-25 Ekim'de gerçekleşen Brüksel Zirvesi'nde, Kopenhag Zirvesi'nde Türkiye'nin adaylığının bir sonraki aşamasına ilişkin kararın alınmasında katkısı olduğunu belirtmiştir. Aynı gün Confindustria ile gerçekleştirilen toplantıda İtalyan iş adamlarının "AK Parti Refah Partisi'nin soyağacından geliyor" şeklinde ifade ettiği kuşkuların, TÜSİAD heyeti tarafından Avrupa'nın Hristiyan Demokrat partilerinin örnek gösterilerek giderilmeye çalışılması, derneğin İtalya ziyaretine ilişkin bir diğer detaydır.¹²⁷ TÜSİAD, Kasım ayının sonlarında ise Fransa'ya benzer bir ziyaret gerçekleştirerek, aynı zamanda BusinessEurope üyesi de olan Fransız Girişimciler Hareketi'nden (MEDEF) Türkiye'nin AB üyeliği için destek istemiştir.¹²⁸

TÜSİAD'ın yine bu süreçte Komisyon'un genişlemeden sorumlu komiseri Günter Verheugen ve AP Türkiye Raportörü Arie Ooslander ile yaptığı görüşmeler, önemli lobi çalışmaları olarak değerlendirilebilir. Kasım 2002'de düzenlenen, seçimlerden sonra Türkiye-AB ilişkilerinin ele alındığı konferansa TÜSİAD Başkanı Tuncay Özilhan ve TÜSİAD'ın siyasi danışmanlarından Soli Özel'in yanı sıra AK Parti'nin kurucularından Cüneyd Zapsu'nun da katılması, bu süreçte derneğin Avrupa kamuoyunda AK Parti'ye karşı oluşan şüphelerin giderilmesine yönelik çalışmalarına bir diğer örnektir.

¹²⁶ Nathalie Tocci, "Europeanization in Turkey: Trigger or Anchor for Reform?", **South European Society & Politics**, 10:1, 2005, s. 80.

¹²⁷ Hürriyet, **O Cümleyi Ben Koydurdum**, 7 Kasım 2002, (Çevrimiçi) <https://goo.gl/tWMfKx>, ET: 8.3.2017.

¹²⁸ Hürriyet, **TÜSİAD AB lobi için Fransa'da**, 21.11.2002, (Çevrimiçi) <http://www.hurriyet.com.tr/tusiad-ab-lobisi-icin-fransada-110891>, ET: 9.3.2017.

Tüm lobi çalışmalarına karşın Kopenhag Zirvesi'nde Türkiye'ye müzakere tarihi verilmemesi, TÜSİAD'ın zirvede alınan karara olumlu bir çerçeveden yaklaşmasına engel olmamıştır. Zirvenin ardından yayınladığı basın bülteninde, “Kopenhag Kararları ile Türkiye'nin AB ile üyelik müzakerelerine başlama perspektifi netleşti” ifadesini kullanan dernek, reform sürecine odaklanılması ve uluslararası kamuoyunda demokratik ve çağdaş Türkiye kavramını yerleştirecek bir tanıtım politikası oluşturulması gerektiğini vurgulamıştır.¹²⁹

Yukarıda da görüldüğü gibi, TÜSİAD-AK Parti ilişkilerinin ilk dönemi olarak tanımlanabilecek 2002-2004 yılları arasında dernek, hükümetin AB politikalarına destek vermenin yanı sıra uluslararası kamuoyunda AK Parti'ye karşı ortaya çıkan şüpheleri gidermeye yönelik oldukça aktif lobi çalışmaları yürütmüştür. AK Parti'nin de sivil toplumun sürece katılımına önem verdiğini gösteren hamleleri, bir önceki koalisyon hükümetine nazaran TÜSİAD'ın hükümetle ilişkilerini daha uyumlu hale getirmiş, lobi çalışmalarının işbirliği içinde yürütülebileceği ortamı hazırlamıştır. Bu ortam, Türkiye-AB ilişkilerinin kritik dönemeçlerinde Birlik kurumlarının olumlu (ya da daha az olumsuz) bir dil kullanmasında etkili olmuştur. Bir başka deyişle, AK Parti'nin seçimleri kazanmasının ardından AB kurumlarında ve Avrupa kamuoyunda oluşan şüpheli atmosfer, TÜSİAD'ın hükümetle birlikte gerçekleştirdiği lobi çalışmalarıyla belirli ölçüde dağıtılmıştır.

AB'nin Türkiye ile üyelik müzakerelerine başladığı 2005 yılı, ilginç şekilde aynı zamanda AK Parti hükümetinin AB ile ilişkilerinin bozulmaya başladığı yıl olarak değerlendirilmektedir. Bu süreçte zaman zaman hükümetle basın üzerinden sert tartışmalar yaşayan ve hükümet tarafından “kendi sorumluluk alanı içinde kalmaya” davet edilen TÜSİAD, iç ve dış politika yaklaşımında hükümetten ayrışırken, AB katılım sürecinde önemli bir destekçisinden de belirli ölçüde yoksun kalmıştır.

2005'te yaşanan “ek protokol krizi” ve 2006'da 8 fasılda müzakerelerin askıya alınması, Türkiye-AB ilişkilerinde en gergin dönemlerinden birinin yaşanmasına yol açmıştır. Buna karşın TÜSİAD, lobi çalışmalarına bu dönemde de devam etmiştir. 2005 yılında dernek bünyesinde oluşturulan Yurtdışı İletişim Komisyonu ile Avrupalı karar alıcılara ve kamuoyuna yönelik iletişim çalışmaları daha kurumsal bir yapıda sürdürülmeye başlanmıştır.

¹²⁹ TÜSİAD, **Kopenhag Kararları ile Türkiye'nin AB ile üyelik müzakerelerine başlama perspektifi netleşti**, TS/BAS/02-115, 16 Aralık 2002. (Çevrimiçi) <https://goo.gl/yYZ24f>, ET: 22.02.2018.

2006'da TÜSİAD, DHL Express işbirliği ile özellikle Fransa, Hollanda ve Almanya'ya yönelik bir kampanyayı hayata geçirmiştir. Çalışma kapsamında, kargo paketleri üzerine, Türkiye ve Türk insanı hakkında olumlu mesajların mizahi bir dille yansıtıldığı karikatürler yerleştirilmiştir. Avrupa kamuoyunda Türkiye'ye ilişkin olumsuz algının azaltılmasına yönelik bu çalışmanın ardından yapılan araştırmada, çalışmanın büyük oranda başarıya ulaştığı saptanmıştır.¹³⁰

AB sürecinin nispeten hızlı ilerlediği 2005 yılına kadar TÜSİAD, kamuoyuna yansıyan söylemlerinde genellikle Türkiye'nin reform sürecindeki eksikliklerine vurgu yaparken, 2005 ve sonrasında eleştirilerini zaman zaman AB'ye de yöneltmeye başlamıştır. Örneğin dernek, Avrupa Komisyonu'nun 29 Kasım 2006'da, AB Konseyi'ne sekiz müzakere başlığının açılmaması ve diğer başlıkların kapatılmasının da Kıbrıs şartına bağlanması yönündeki önerisinin hemen ardından yayınladığı basın bülteninde, AB'ye Türkiye ile müzakere sürecinde akılcı ve ileri görüşlü bir tutum sergileyerek kısır döngülerden kaçınması önerisinde bulunmuştur.¹³¹ Benzer şekilde, 2007'de Fransa'nın Ekonomik ve Parasal Politika başlığının açılmasını engellemesi üzerine TÜSİAD, Fransa'yı sert şekilde eleştirmiştir. Dernek, yayınladığı basın bülteni ile Fransa'nın tavrını yabancı karşıtı, demagogik, dar görüşlü ve düşmanca olarak nitelendirmiştir.¹³²

Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'nin (GKRY) AB'ye üye olmasının ardından Kıbrıs meselesi, Türkiye'nin üyelik sürecindeki en temel sorunlardan biri olarak öne çıkmıştır. TÜSİAD, Kıbrıs sorununda mevcut durumun sürdürülebilir olmaması ve Türkiye-AB ilişkilerine de birçok açıdan zarar vermesi gerekçeleriyle, BM parametreleri çerçevesinde bir çözümden yana olmuştur. Dernek, Mart 2009'da yayınladığı Kıbrıs raporunda *mevcut durumun devamı, kısmi çözüm ve BM parametreleri çerçevesinde kapsamlı bir çözüm* olmak üzere olası gelecek senaryolarının KKTC açısından ekonomik sonuçlarını incelemiştir. Raporda öngörülenler, derneğin Kıbrıs konusuna yaklaşımını net bir şekilde ortaya koymaktadır.

¹³⁰ İpek Altınbaşak, Elem Yalçın, **Avrupa Birliği Üyeliği Yolunda Türkiye'nin Tanıtımı TÜSİAD Örneği**, TÜSİAD, 2008, s. 59.

¹³¹ TÜSİAD, **Basın Bülteni: "AB, Türkiye ile müzakere sürecinde akılcı ve ileri görüşlü bir tutum sergileyerek kısır döngülerden kaçınmalıdır"**, 30 Kasım 2006, (Çevrimiçi) <https://goo.gl/QjMBiv>, ET: 20.02.2018.

¹³² TÜSİAD, **Basın bülteni: "Fransa, Türkiye'nin AB'ye tam üyelik sürecini engelleyemez"**, 27 Temmuz 2007, (Çevrimiçi) <https://goo.gl/8dvp1B>, ET: 20.02.2018.

Buna göre raporda, mevcut durumun KKTC ekonomisini dünya ekonomisinden daha da izole hale getireceği ve dış yardıma daha çok ihtiyaç duyulacağı, çözümsüzlüğün Türk tarafından kaynaklanması durumunda AB Parlamentosu'nun Kıbrıslı Türklerle Temas Grubu çalışmaları gibi AB ile kurulan bazı ilişkilerin askıya alınabileceği, uluslararası tecridin artacağı ve Türkiye'nin yaptırımlara maruz kalabileceği öngörülmüştür.¹³³

Türkiye'nin AB üyelik perspektifinden uzaklaşmaya başladığı bu dönemde, Türkiye'nin üyeliğine en mesafeli yaklaşan ülkelerden biri olan Fransa'da, 2009 yılında TÜSİAD'ın ve Fransız iş dünyasının katkılarıyla, Institut du Bosphore (Boğaziçi Enstitüsü) kurulmuştur. Her iki ülkeden, siyasetçi, iş adamı, ekonomist ve akademisyen gibi farklı geçmişlere sahip kişileri bir araya getiren bir platform olarak tasarlanan enstitünün başkanlığına, dönemin TÜSİAD Brüksel Temsilcisi Bahadır Kaleağası getirilmiştir. Enstitü'nün Türkiye-AB ilişkilerinin Fransa'da daha tarafsız bir düzlemde tartışılabilmesi adına çeşitli iletişim çalışmaları yürütmesi öngörülmüştür. Kaleağası, özellikle inkâr yasası olarak bilinen, Ermeni Soykırımı'nın inkârına ceza öngören yasanın Fransız Anayasa Mahkemesi tarafından iptal edilmesi sürecinde Enstitü'nün önemli katkısı olduğunu vurgulamaktadır. Kaleağası'na göre, Sarkozy'e rağmen Türkiye'nin önemini bilen Fransız siyasetçi, iş dünyası insanları ve akademisyenlerin Türkiye'deki muhataplarıyla birlikte kurduğu bir girişim olan Boğaziçi Enstitüsü, inkâr yasasının cezai bir müeyyideye sahip olmasının Anayasa Mahkemesi'nden dönmesi konusunda önemli bir rol oynamıştır.¹³⁴

Türkiye-AB ilişkilerinde, yukarıda değinilen sorunların aşılması amacıyla, 2012'de "pozitif gündem" hayata geçirilmiştir. Bu kapsamda öncelikli alanlar olarak belirlenen enerji, vize muafiyeti ve göç konularında ilerleme sağlanması hedeflenmiştir.

Pozitif gündemin hayata geçmesinden kısa bir süre önce, 5-6 Mart 2012 tarihlerinde TÜSİAD heyeti gerçekleştirdiği Brüksel ziyaretinde, Komisyon'un Enerji Komiseri Günther Oettinger, Dış Ticaret Komiseri Karel de Gucht ve Genişleme Komiseri Stefan Füle ile görüşmüştür. Komisyon'un yanı sıra Konsey, Parlamento ve BusinessEurope üyeleriyle de temaslar gerçekleştiren heyet, aynı

¹³³ TÜSİAD, **Avrupa Birliği Kapı Aralığına Sıkışmış Ülke: Kuzey Kıbrıs**, Yayın no: TÜSİAD- T/2009-03/483), 2009.

¹³⁴ Bahadır Kaleağası, Mülakat, 01.11.2017.

dönemde AB Nezdinde Türkiye Büyükelçisi Selim Yenel ve AB Bakanı ve Başmüzakereci Egemen Bağış'la da bir araya gelmiştir. TÜSİAD'ın bu temasları, pozitif gündemin çerçevesinin oluşturulmasına ilişkin lobi çalışmaları olarak değerlendirilebilir.¹³⁵

Bu süreçte TÜSİAD, ayrıca Almanya ve Fransa'ya yönelik lobi çalışmaları da yürütmüştür. Derneğin Yurtdışı İletişim Komisyonu'nun koordinatörlüğünde düzenlenen çalışmalarda, 6-8 Haziran 2012'de Almanya'nın önemli medya organlarından gazeteciler Türkiye'de Alman yatırımları konulu basın gezisi kapsamında İstanbul'da ağırlanmıştır.¹³⁶ Fransa'ya yönelik çalışmalar ise Boğaziçi Enstitüsü tarafından organize edilmiştir. Enstitü, HAVAS adlı yerel bir iletişim firmasıyla anlaşarak, Fransa'daki faaliyetlerinde profesyonel destek almıştır. 2012 yılında, AB Parlamentosu'nun Fransız üyesi ve Türkiye-AB Karma Parlamento Komisyonu Eş Başkanı Helene Flautre başta olmak üzere AB parlamenterleri ve diğer karar alıcılarla çeşitli seminer ve toplantılarda bir araya gelinmiştir.¹³⁷

Aydın'a göre, Türkiye-AB ilişkilerinde pozitif gündemin hayata geçirilmesi sürecinde hem Türkiye hem de AB tarafına yönelik girişimler gerçekleştiren TÜSİAD, entegrasyonun devam edebileceği üç somut alanın belirlenmesinde ve bu adımların üyelik müzakereleri çerçevesinin korunarak atılmasında oldukça etkili olmuştur.¹³⁸

Pozitif gündem kapsamında, Türkiye-AB ilişkilerinde 2012'de yasadışı göç konusunun bazı Avrupa ülkelerinde önemli bir sorun haline gelmesiyle Geri Kabul Anlaşması vize muafiyeti konusuyla ilişkili şekilde gündeme gelmiştir.

Türkiye'de birçok kesimin AB'yi, Türkiye'nin zaten sahip olması gereken vize muafiyeti hakkını GKA ile ilişkilendirmesi nedeniyle eleştirdiği bu dönemde TÜSİAD'ın bakışı, vize muafiyeti süreci ve GKA'nın ilişkilerin gelişimine katkı sağlayacağı şeklinde olmuştur. Dernek, yayınladığı basın bildirisiyle GKA'nın 16 Aralık 2013'te imzalanacak olmasını "Türkiye'nin AB üyeliği yolunda son derece kıymetli bir adım" olarak nitelendirmiştir.¹³⁹ TÜSİAD'ın bu dönemde yürüttüğü lobi faaliyetlerinin önemli bir kısmını, iş dünyasının önündeki engellerden biri olan vize sorununu çözümüne yönelik çalışmalar oluşturmuştur. Aydın, vize serbestisi

¹³⁵ TÜSİAD, **Çalışma Raporu**, 2012, s. 7-8.

¹³⁶ TÜSİAD, **a.g.e.**, s. 33-34.

¹³⁷ **A.e.**, s. 34-35.

¹³⁸ Dilek Aydın, Mülakat, 27.06.2017.

¹³⁹ TÜSİAD, **Basın Bülteni**, TS/Mİ-BÜL/13-72, 5 Aralık 2013. (Çevrimiçi)
<https://goo.gl/rbT8yN>, ET: 22.02.2018.

sürecinde TÜSİAD'ın yürüttüğü çalışmaları “*Parlamento ve Komisyon nezdinde yoğun temaslar gerçekleştirdik ve vize serbestisinde öngörülen 72 kriterin neler olduğu konularında bilgilendirmeler yaptık.*” şeklinde özetlemiştir. Aydın, bu kapsamda yapılan temaslarda, vize serbestisi sürecinin Türkiye'nin AB iç güvenlik sistemine entegrasyonu olarak okunması gerektiğini anlatmakta önemli yol kat ettiklerini ve süreç bir noktada tıkanmış olmasına karşın ve tekrar işbirliğinin devam edeceğine inandıklarını vurgulamıştır.¹⁴⁰

Bir iş dünyası örgütü kimliğiyle, TÜSİAD'ın Türkiye-AB ilişkilerinde üzerinde yoğun şekilde durduğu konularda biri Gümrük Birliği'dir (GB). Özellikle GB'nin yeniden müzakeresi konusunda TÜSİAD, görüşlerini farklı platformlarda ifade etmektedir.

TÜSİAD, GB'nin güncellenmesine ilişkin genel anlamda olumlu bir yaklaşıma sahiptir. Dernek, konuya ilişkin 2015'te yayınladığı raporda, birçok potansiyel olumlu etkiden bahsetmektedir. TÜSİAD'a göre, derinleştirilmiş bir Gümrük Birliği, her şeyden önce Türkiye'nin ekonomik yönetişimine katkı sağlayacaktır. İş ve yatırım ortamını şekillendiren mevzuat ve düzenleyici çerçeve AB ile uyumlu hale geldikçe, ekonominin işleyişine etki eden kamu politikalarının öngörülebilirliği artacaktır.¹⁴¹ Gümrük Birliği'nin güncellenmesinin TÜSİAD'ın AB gündeminin en önemli başlıklarından biri olduğunun altını çizen Aydın'a göre de dernek bu konuda oldukça etkin çalışmalar yürütmektedir. Müktesebat olarak çok önemli oranda ilerlemeler kaydedildiğini belirten Aydın, eksik olan yanların da Gümrük Birliği'nin modernizasyonu sürecinde konuşulacağını ifade etmektedir.¹⁴²

TÜSİAD, süreçte ortaya çıkabilecek sorunların giderilmesine yönelik bir çözüm önerisi olarak, her iki tarafın ticaret politikalarını belirleyen karar alıcılar arasında kurumsal işbirliğinin güçlendirilmesini talep etmektedir. Derneğin bir diğer önerisi, Türkiye'nin AB'nin dış ticaret politikasına dair diyalog ve karar mekanizmalarına olabildiğince dâhil edilmesi ve bu çerçevede Birliğin dış ticaret politikasına karar verilen, AB Konseyi Ticaret Politikası Komitesi'nde Türkiye'nin en azından gözlemci statüsünde yer almasıdır.¹⁴³ Dernek, 2015 raporunda Türkiye ekonomisi üzerinde oldukça geniş çaplı ve kalıcı etkiler yaratacak olan bu süreçte

¹⁴⁰ Dilek Aydın, Mülakat, 27.06.2017.

¹⁴¹ Ülgen, Dilek, **a.g.e.**, s. 23.

¹⁴² Dilek Aydın, Mülakat, 27.06.2017.

¹⁴³ Ülgen, Dilek, **a.g.e.**, s. 18.

müzakerelerin daha şeffaf ve katılımcı bir yaklaşımla yürütülmesi yönündeki beklentilerini de ifade etmiştir.¹⁴⁴

Gümrük Birliği'nin güncellenmesi sürecinde Parlamento'nun destek kararı almadan önce, teamüller gereği düzenlediği ve konunun paydaşlarını dinlediği *hearing* adıyla bilinen oturuma, BusinessEurope üyesi sıfatıyla TÜSİAD'ı da davet etmesi, BusinessEurope üyeliğinin lobi çalışmalarında TÜSİAD'a sağladığı dolaylı katkıların bir diğer örneğidir. Bu sayede TÜSİAD, Parlamento'nun Gümrük Birliği'ne ilişkin tutumunu oluşturmaya etki edebilmiştir.¹⁴⁵

Türkiye-AB ilişkilerinde gündemde olan bir diğer konu olan TTYO'ya ilişkin TÜSİAD'ın görüşü, Türkiye'nin TTYO'ya dâhil olması yönünde çaba sarf etmesi gerektiği yönündedir. Derneğe göre Türkiye öncelikle anlaşmaya dâhil olmak isteyen diğer ülkelerle birlikte hareket ederek ABD ve AB'nin TTYO'nun genişleyebileceği yönünde ilkesel bir karar almasını sağlamalıdır. Ardından, katılım müzakerelerini başlatarak, TTYO'ya diğer ülkelerle birlikte dâhil olmaya gayret etmelidir. Bu sayede, örneğin ABD yönetimi, Kongre'ye TTYO'ya dâhil edilecek yeni ülkeleri bir paket olarak sunabilecektir.¹⁴⁶

Derneğin TTYO konusunda Norveç, İsviçre ve İzlanda gibi AB üyesi olmayan fakat BusinessEurope'ta temsil edilen ülkelerin iş dünyası temsil kuruluşlarıyla birlikte hareket ederek BusinessEurope'un konuya yaklaşımına etki etmeye çalışması, AB üyesi olmayan dört ülkenin ortak çıkarları gereği AB düzeyinde etkin bir çatı örgütün içinde lobi çalışması yürütmesi açısından oldukça nadir görülen, ilginç bir örnektir.¹⁴⁷

Çalışmamızın kapsamında giren zaman aralığında TÜSİAD'ın katılım sürecindeki lobi faaliyetlerine dair incelenebilecek son dönem, darbe girişimi sonrası yürütülen çalışmalardır. 15 Temmuz 2016'da gerçekleşen başarısız darbe girişiminin ardından AB, ilk tepki olarak bu girişimi kınamıştır. Fakat hemen ardından alınan kapsamlı önlemler, tutuklamalar, medya organlarının ve üniversitelerin kapatılması Birliği endişeye sevk etmiş, demeçlerde demokrasi ve hukukun üstünlüğü vurgusu öne çıkmaya başlamıştır.¹⁴⁸ Bu dönemde, özellikle OHAL ilanı sonrasında ve idam cezasının geri getirilmesi tartışmalarının

¹⁴⁴ A.e., s. 26.

¹⁴⁵ Bahadır Kaleağası, Mülakat, 1.11.2017.

¹⁴⁶ Ülgen, Dilek, a.g.e., s. 125.

¹⁴⁷ Bahadır Kaleağası, Mülakat, 1.11.2017.

¹⁴⁸ Çiğdem Nas, "Darbe Girişimi Sonrasında AB-Türkiye İlişkileri: Türkiye'nin AB'li Geleceği Açısından Çıkarımlar", **İKV Değerlendirme Notu**, No: 188, 2016, s. 3.

gölgesinde, gerek Birlik kurumları gerekse üye ülke liderleri, Türkiye'nin adaylık statüsünü tartışmaya açmaya kadar uzanan açıklamalar yapmıştır.

İletişim çalışmalarının büyük önem taşıdığı bu dönemde sivil toplum ve iş dünyası kuruluşlarının yürüttüğü faaliyetlere TÜSİAD da dâhil olmuştur. Dernek, yabancı basın kuruluşlarına ilan vererek, görüşlerini uluslararası kamuoyuyla paylaşmıştır. "Türkiye'de Demokratik Anayasal Düzeni Korumak" başlıklı ilan, Washington Post, Financial Times, Le Monde ve Frankfurter Allgemeine gazetelerinde yayınlanmıştır. İlanda, darbe girişiminin Türk halkının, siyasi liderlerin, ülkenin tüm kurumlarının, toplumun tüm kesimlerinin, harekete geçmesi sayesinde, başarısız olduğu ve demokrasiye müdahalelerin ancak demokratik standartların daha da yükseltilerek ve hukukun üstünlüğünün güçlendirilerek önlenebileceği, TÜSİAD'ın da bu evrensel ilke ve hedeflerin destekçisi olduğu ifadelerine yer verilmiştir.¹⁴⁹ TÜSİAD, söz konusu ilanın darbe girişiminden yaklaşık bir hafta sonra yayınlanmasını sağlayarak, Türkiye hakkında uluslararası kamuoyunda ve özellikle yatırımcılarda oluşabilecek olumsuz algının önüne geçebilmeyi hedeflemiş ve bu süreçte demokratik standartların yükseltilmesi yönündeki beklentilerini bir kez daha vurgulamıştır. Bu çalışmaların koordinasyonunda bizzat yer alan Dilek Aydın da, gerçekleştirdiğimiz görüşmede gerek Avrupa basınına verilen ilanlar, gerekse gerçekleştirilen birebir görüşmelerde darbe girişimi sürecinde yaşananları anlattıklarını ve bu konuda Türkiye'nin her türlü girişimine destek verildiğini vurgulamıştır. Bu çalışmalar kapsamında dernek, hem kamu kurumlarından hem de diğer sivil toplum kuruluşlarından destek almıştır. Bu bağlamda Ekonomi Bakanlığı'nın koordinasyonu ve iş dünyası temsilcilerinin katılımıyla gerçekleşen toplantılarda yurt dışında oluşan olumsuz algıyı ortadan kaldırmaya yönelik lobi çalışmaları yürütme kararı alınmıştır. Ardından, yine Ekonomi Bakanlığı'nın koordinasyonu ile siyasi parti ve iş dünyası temsilcilerinin de katıldığı, birçok AB ülkesini kapsayan ziyaretler dizisiyle gerek kamuoyunda gerekse iş çevrelerinde Türkiye hakkındaki negatif algının değiştirilmesi yolunda lobi faaliyetleri gerçekleştirilmiştir.

AB üyeliği sürecinde ekonomik gelişimin demokratik reform süreciyle bir arada ilerlediği düşüncesi, sürece ideolojik bir boyut katmaktadır. Bu bağlamda TÜSİAD'ın lobi çalışmalarına genel bir çerçeveden bakıldığında, temelde bir iş dünyası kuruluşu olmasına karşın, gerek iç kamuoyuna ve siyasi aktörlere gerekse

¹⁴⁹ TÜSİAD, **TÜSİAD, Darbe Girişiminin Ardından Uluslararası Kamuoyunu Doğru Yönlendirebilmek İçin Harekete Geçti**, 25 Temmuz 2017, (Çevrimiçi) <https://goo.gl/YLt1sB>, ET: 27.4.2017.

uluslararası kamuoyuna ve AB düzeyindeki karar alıcılara yönelik oldukça aktif lobi çalışmaları yürüttüğü görülmektedir.

Bu dönemde TÜSİAD'ın siyasi yaklaşımında AB üyeliğinin birincil odak olup, diğer bütün konuların onun türevleri olarak ele alındığı söylenebilir.¹⁵⁰ Dernek, Türkiye-AB ilişkilerinin çalkantılı seyri içinde, zaman zaman hükümetle ve diğer toplumsal aktörlerle ters düşmesine karşın, AB destekçisi tavrını sürdürmüştür. AB üyelik sürecini bir stratejik hedef ve TÜSİAD'ın DNA'sına işlemiş konu olarak nitelendiren Aydın'ın görüşleri, TÜSİAD'ın AB ile ilişkilere bakışını yansıtmaktadır:

“AB savunuculuğu, bizim tüm çalışmalarımızı yatay kesen bir konu. Tüm çalışma başlıklarımız AB ile ilişkileri içerir. AB'de alınan her konudaki kararlardan biz de etkileniyoruz, her konuda milli menfaatimiz gereği AB ile uyumlaşmamız gerekiyor. TÜSİAD olarak odaklandığımız her konu AB konusuna dokunuyor.”¹⁵¹

TÜSİAD'ın AB düzeyinde yürüttüğü lobi faaliyetlerine çalışmanın birinci bölümünde değinilen lobicilik türleri açısından bakıldığında, hem doğrudan hem de dolaylı lobicilik araçlarının yoğun olarak kullanıldığı görülmektedir. Derneğin AB düzeyinde karar alıcılara gerçekleştirdiği yüz yüze görüşmeler doğrudan lobicilik çalışmalarının örneklerindendir. Zaman zaman üye ülkelerin gazetelerine verilen ilanlar ve yayınlanan raporlar aracılığıyla kamuoyu oluşturma çabaları ile BusinessEurope üyeliği sayesinde iş çevreleri aracılığıyla karar alıcıları etkilemeye dönük çalışmalar ise TÜSİAD'ın kullandığı dolaylı lobicilik araçları olarak öne çıkmaktadır.

Komisyon ve Parlamento başta olmak üzere tüm kurumlarla düzenli iletişim halinde olmasının yanında TÜSİAD, lobi çalışmalarında en büyük desteği BDI ve MEDEF gibi üye ülkelerin sanayi kuruluşlarından ve bu kuruluşların AB düzeyindeki çatı örgütü BusinessEurope'tan almaktadır. Kaleağası, BusinessEurope'un TÜSİAD'ın lobi çalışmalarının odaklandığı kurumlarını başında gelmesini “*Her kuruluş, kendi alanını iyi doldurursa etki yaratır. TÜSİAD bir iş dünyası kuruluşu olarak öncelikle Avrupa iş dünyasının temsil kuruluşunu iyi doldurmalı.*” ifadeleriyle açıklamakta ve BusinessEurope aracılığıyla AB kurumlarına ve üye ülkelere de ulaşabildiklerini belirtmektedir.¹⁵²

¹⁵⁰ Gürpınar, **a.g.e.**, s. 240.

¹⁵¹ Dilek Aydın, Mülakat, 27.06.2017.

¹⁵² Bahadır Kaleağası, Mülakat, 1.11.2017.

Kullanılan yöntemlerden bağımsız olarak, gözlem ve bilgi edinme, lobicilikte en önemli unsurlar olarak öne çıkmaktadır. Aydın'ın Brüksel'de karar alıcıları etkileyebilmek için en önemli faktörlerin neler olduğuna dair yorumları da bu görüşü destekler niteliktedir. Aydın'a göre; TÜSİAD'ın köklü birikiminin yanı sıra, Washington, Berlin, Paris, Londra, Pekin'de de temsilciliklerinden gelen bilgi akışı, küresel dengeleri daha kolay ve daha düşük maliyetle okumalarını sağlamaktadır.¹⁵³

Görüldüğü gibi, çalışmanın birinci bölümünde değindiğimiz, başta Klüver ve Zetter olmak üzere araştırmacıların vurguladığı enformasyonun lobi çalışmalarındaki önemini, bir uygulayıcı olarak Aydın da vurgulamaktadır. Aydın buna ek olarak, genel kabulün aksine karar alıcıları etkileme konusunda finansal kaynakların birinci derecede önemli olmadığını, buna karşın tutarlılığın ve süreklilik arz eden ilişkiler geliştirmenin çok daha önemli etkenler olduğunu ifade etmektedir. *“Muhataplarınız söylemlerinizdeki tutarlılığa ikna olduğunda, etki gücünüz de artıyor.”* diyen Aydın'a göre hangi dönemde olursa olsun, bilgi ve veri için, stratejik kararlar için kapısı çalınan kurum olmanın kriteri, tutarlılıktır. Maddi kaynakların sınırlılığının içeride bazı zorluklar yaratabileceğini vurgulamakla birlikte Aydın, TÜSİAD'ın asıl işinin bir bilgi merkezi olmak, bilgi ve politika önerileri üretmek olduğunu ifade etmektedir.

Çalışmanın birinci bölümünde tartışılan konulardan bir diğeri, ortak bir amaca yönelik kolektif çalışmaların lobi faaliyetinin başarısına etkisidir. Kolektif lobiciliğin karar alıcıları etkileme konusunda avantaj sağladığı, çeşitli çalışmalarda öne sürülmüştür.¹⁵⁴ Literatürdeki bu eğilime karşın TÜSİAD, Aydın'ın ifadelerinde de anlaşıldığı gibi, genel anlamda diğer Türk çıkar gruplarıyla kolektif çalışmalar yürütmeyi tercih etmemektedir:

“Tabii ki aynı konuları takip ediyoruz ve fikir alışverişinde bulunuyoruz ama sonuçta her kurum kendi çalışma modelleri ve yöntemleriyle çalışmalarını sürdürüyor ve bu bağımsızlığın da önemli olduğuna inanıyoruz. Çünkü farklı kurumlarla koordineli bir çalışmanın ürünü olarak bir mesajı savunmanızdansa, bağımsız kuruluşlar olarak hepinizin aynı mesajı verdiğinin görülmesi üçüncü tarafta daha farklı bir etki yaratıyor. Dolayısıyla, aynı hedef için çalışan ama birbirinden bağımsız, kendi kurumsal kimliğiyle bu çalışmaları yürüten kurumlarız.”¹⁵⁵

¹⁵³ Dilek Aydın, Mülakat, 27.06.2017.

¹⁵⁴ Klüver, **a.g.e.**, s. 73.

¹⁵⁵ Dilek Aydın, Mülakat, 27.06.2017.

Yukarıda Aydın ve Kaleağası'ndan aktardığımız birçok ifadede de görüldüğü gibi, TÜSİAD'ın yürüttüğü lobi çalışmaları, bu çalışmaların uygulayıcıları tarafından etkili görülmektedir. Fakat derneğin AB düzeyinde etkili lobi çalışmaları yürüttüğü görüşü, sadece kurum yetkililerine değil, aynı zamanda çalışma kapsamında görüştüğümüz AB kurumlarından bürokrat, parlamenter ve uzmanların ifadelerine de dayanmaktadır.

Komisyon'un Türkiye masasından görüştüğümüz yetkili, Türkiye'deki kurumlardan hangileriyle daha yoğun iletişim halinde olduklarına dair sorumuza, bir konuda kara almadan önce prensip olarak konunun tüm taraflarını dinlediklerini belirttikten sonra, TÜSİAD, İKV ve belirli ölçüde KAGİDER'in Brüksel'de aktif gruplar olarak öne çıktığını vurgulamıştır.¹⁵⁶

Benzer şekilde AB Dış Eylem Servisi Türkiye Masası'ndan görüştüğümüz yetkili de iş çevrelerini temsil eden grupların ve siyasi partilerin kendileriyle en çok temas sağlayan grup türleri olduğunu belirtmiş ve iletişimde oldukları kurumlar arasında TÜSİAD'a da yer vermiştir.¹⁵⁷

Parlamento düzeyinde yapılan görüşmelerde de alınan yanıtlar değişmemiştir. S&D üyesi bir yetkili ile yaptığımız görüşmede, TÜSİAD'ın Brüksel'de en aktif gruplardan biri olduğu ifade edilmiştir.¹⁵⁸ Avrupa Parlamentosu Türkiye Forumu Genel Sekreteri Laura Batalla Adam da Türkiye'nin üyeliği doğrultusuna çaba gösteren en aktif gruplar arasında TÜSİAD ve İKV'nin yer aldığını belirtmiştir.¹⁵⁹

Brüksel merkezli düşünce kuruluşu European Policy Center'ın (EPC) kıdemli analistlerinden Amanda Paul'un ifadeleri de yukarıdaki görüşlerle bütünlük oluşturmaktadır. Lobiciliğin AB kurumlarında konuya ilgili kişilerle ilişki geliştirmeye dayalı olduğunu vurgulayan Paul, bu açıdan Türk iş dünyasını oldukça başarılı bulduğunu belirtmiştir, listenin başına TÜSİAD'ın yazılabileceğini vurgulamış ve derneğin çalışmalarını "*İyi bir stratejileri, iyi bir networkleri var. Oldukça proaktifler.*" şeklinde yorumlamıştır.¹⁶⁰

¹⁵⁶ Avrupa Komisyon Yetkili-1, Mülakat, 30.06.2017.

¹⁵⁷ AB Dış Eylem Servisi Yetkili-1, Mülakat, 25.7.2017.

¹⁵⁸ Avrupa Parlamentosu, Yetkili-1, Mülakat, 18.7.2017.

¹⁵⁹ Laura Batalla Adam, Mülakat, 12.7.2017.

¹⁶⁰ Amanda Paul, Mülakat, 30.06.2017.

AB düzeyinde faaliyet gösteren bir lobi firmasından görüştüğümüz profesyonel bir lobici de TÜSİAD'ın çalışmalarının etkinliğini vurgulamaktadır:

“TÜSİAD Gümrük Birliği'nden bu yana Brüksel'de var ve sadece iş adamları adına değil, Türkiye'nin üyelik süreci adına lobi yapıyor. Bu anlamda, lobi yapan kurumlar arasında oldukça etkin olanlardan, işini iyi yapanlardan ve sözü geçen kurumlardan biri.”¹⁶¹

Diğer yandan, lobi çalışmalarının etkinliğinden bağımsız olarak, AB ile yaşanan sosyalizasyon süreci içinde, bir kurum olarak TÜSİAD'ın da bir dönüşüm yaşadığı söylenebilir. Siyasi reform sürecinde proaktif bir yaklaşımı benimseyen derneğin hazırladığı raporlar ve beyan ettiği görüşler zaman içinde hükümetin reform sürecindeki performansını değerlendiren Komisyon yetkilileri için önemli birer enformasyon kaynağı haline gelmiştir. AB karar alma sürecindeki artan prestijyle birlikte TÜSİAD, reform sürecinin göz ardı edilemeyen bir aktörü haline gelmiş, söylem ve eylemleri ile hükümetin reform sürecine ilişkin siyasi gündemini oluşturmada önemli bir baskı unsuruna dönüşmüştür.¹⁶²

TÜSİAD Paris Temsilcisi Serap Atan, AB sürecinin etki ettiği dönüşümün farklı bir boyutunu vurgulamaktadır. Atan'a göre özellikle kamu sektörü ve özel sektörün temsilcilerinin AB ve üye ülkeler düzeyinde etkileşimde olduğu KİK bünyesinde temsil edilen örgütler bu tip bir formal yapılanmanın olmadığı ulusal düzeydeki geleneksel yönetim tarzından uzaklaşarak, ekonomik ve sosyal aktörlerin karar alma sürecine aktif olarak katıldığı AB içinde bir sosyalizasyon süreci yaşamışlardır. Bu deneyim, ilgili örgütlerin ulusal düzeyde de benzer mekanizmaların kurulması yönünde taleplerini ortaya çıkarmıştır.¹⁶³

Aydın da, TÜSİAD'ın bu süreçte bir dönüşüm yaşadığını vurgulamakta ve Türkiye'nin AB sürecinde yürüttükleri savunuculuk çalışmalarından öğrendiklerinin TÜSİAD'ı değiştirdiğini ifade etmektedir. Aydın'a göre, sivil toplumun AB ile çok dinamik ve karşılıklı bir ilişki içinde olmasında üyelik sürecinin de büyük katkısı olmuştur. AB'nin sağladığı fonlar ve araçlar bu konunun çok anlamlı bir boyutudur.

¹⁶¹ Lobi firması, Yetkili-1, Mülakat, 23.02.2018.

¹⁶² Serap Atan, “Turkey and European Integration: Accession prospects and issues”, **Europeanisation of Turkish peak business organisations and Turkey-EU Relations**, Ed. Mehmet Uğur ve Nergis Canefe, Routledge, 2004, s. 110.

¹⁶³ Atan, **a.g.e.**, s. 108.

Buna ek olarak Aydın, AB sürecinin TÜSİAD'ın kurum olarak her konuya farklı perspektiften bakma disiplinini güçlendirdiğini vurgulamaktadır.¹⁶⁴

TÜSİAD'ın AB sürecine yaklaşımına dair bir başka önemli nokta, Türkiye-AB ilişkilerinin olumsuz bir seyir izlediği dönemlerde dahi, belirli politika konularına odaklanarak, bu alanlarda gelişme sağlanmasına çaba göstermesidir. Örneğin, AB kurumlarının demokrasi, insan hakları, hukukun üstünlüğü gibi temel siyasi kriterlerde Türkiye'ye yönelik eleştirilerini arttırdığı son dönemlerde TÜSİAD; Gümrük Birliği, TTYO, dijital tek pazar gibi konulara odaklanarak bu alanlarda gelişme sağlanması için çalışmalar yürütmektedir. Temel siyasi konularda uyuşmazlık yaşandığında sektörel alanlarda ilerleme sağlamak şeklinde özetlenebilecek bu yöntem, gerek AB ile üçüncü ülkeler arasında, gerekse AB içinde sorunlar yaşandığında başvuru yöntemlerinden biridir. Zaman zaman sektörel alanlarda sağlanan ilerlemenin, daha temel konularda uyumun sağlanmasına katkı sağladığı da görülmektedir. Bu anlamda TÜSİAD'ın, siyasi sorunların öne çıktığı dönemlerde, temel çalışma alanı olan ekonomiye odaklanması, hem AB kurumlarıyla tesis ettiği ilişkilerin süreklilik arz etmesini sağlamakta hem de kriz dönemlerinin daha hızlı atlatılmasına destek olmaktadır.

Diğer yandan, TÜSİAD'ın ulusal düzeyde AB sürecinin destekçisi ve sürece ilişkin bir enformasyon kaynağı kimliğiyle toplumsal etkisinin artmasında, AB düzeyinde yürüttüğü çalışmaların ulusal basına sıkça ve büyük ölçüde olumlu bir dille yansımış olmasının da etkili olduğu düşünülmektedir. Bir başka deyişle, bir yandan AB düzeyinde lobi çalışmaları yürüten dernek, diğer yandan bu çalışmaları ulusal düzeyde etkisini arttırmaya yönelik birer lobi aracı olarak kullanmıştır.

3.3.2. TOBB

Türkiye'de modern anlamda mesleki oda temsilciliklerinin kuruluşu, 19. yüzyıla dayanmaktadır. Fakat bugünkü yapısıyla Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği (TOBB), Türkiye'de ticaret ve sanayi kesiminin temsilcisi olarak 1952'de kurulmuştur. Birlik, ülke genelinde 365 oda ve borsayı temsil etmektedir.

Özellikle Anadolu'daki orta ve küçük ölçekli sanayi ve ticaret sermayesini temsil eden ve oldukça geniş bir üye ağına sahip olan Birlik, AB üyelik sürecinin iş dünyası üzerinde önemli etkiler doğurduğu düşüncesiyle 2000'lerden itibaren sürecin aktif bir parçası olma ve karar mekanizmalarına etki etme çabası

¹⁶⁴ Dilek Aydın, Mülakat, 27.06.2017.

göstermiştir. TOBB'un süreç içindeki genel yaklaşımı, Türkiye'nin AB üyeliğini desteklemek yönündedir.

TOBB, AB kurumlarıyla ilişkilerini birkaç farklı kanal üzerinden yürütmektedir. Bu kanalların başında, TOBB'un, 1966'dan bugüne üyesi olduğu Avrupa Ticaret ve Sanayi Odaları Birliği (EUROCHAMBRES) gelmektedir.

TOBB Başkanı Rifat Hisarcıkloğlu, 2004'te EUROCHAMBRES'in yönetim kurulu üyeliğine, 2009'da ise Başkan Yardımcılığı görevine seçilmiştir. Hisarcıkloğlu'nun Başkan Yardımcılığı görevi halen devam etmektedir. TOBB AB Daire Başkanı Mustafa Bayburtlu, EUROCHAMBRES'in TOBB'un lobi çalışmalarındaki önemiyle ilgili, Hisarcıkloğlu'nun, temel fonksiyonu iş dünyasını AB kurumları nezdinde temsil etmek olan EUROCHAMBRES'in başkan yardımcılığı görevini yürüttüğünü hatırlatarak, bu görevin AB kurumlarıyla sürekli istişare içinde olmayı gerektirdiğini vurgulamaktadır. EUROCHAMBRES Başkan Yardımcısı olarak, gündemdeki her konuda Türk iş dünyası adına söz yetkisine sahip olmanın yanında, genişleme ve komşuluk politikası dosyası da Hisarcıkloğlu'nun sorumluluğundadır. Ayrıca EUROCHAMBRES bünyesindeki 10 teknik-stratejik grupta TOBB, Türk iş dünyasını temsil etmektedir. Dolayısıyla Bayburtlu'nun ifadeleriyle *"EUROCHAMBRES demek, iş dünyası için AB kurumlarına açılan en etkili ve en güçlü lobi kuruluşu demektir. Bir diğer deyişle, Türk iş dünyası için EUROCHAMBRES AB kurumlarına açılan penceredir."*¹⁶⁵

Yukarıdaki ifadelerden de anlaşıldığı gibi, TÜSİAD-BusinessEurope ilişkisine benzer bir ilişki, TOBB-EUROCHAMBRES arasında da tesis edilmiştir. Bir başka ifadeyle, çıkar grubunun ulusüstü düzeyde organize olan bir çatı kuruluşuyla ilişki geliştirip lobi çalışmalarında bu kuruluştan faydalanma tercihi, TOBB örneğinde de karşımıza çıkmaktadır.

Bu noktada belirtmek gerekir ki, TÜSİAD ve TOBB'un ulusüstü örgütlerle yakın ilişkiler geliştirebilmesinin bir sebebi de, AB iş dünyasının, Birliğin diğer aktörlerine kıyasla Türkiye'nin üyeliğine en sıcak bakan kesim olmasıdır. Tocci'nin de ifade ettiği gibi iş dünyası, genişletilmiş bir AB'nin küresel ekonomideki rekabet gücünün artacağına duyduğu inanç sebebiyle, Türkiye'nin katılım sürecinin en kararlı, en tutarlı ve en bölünmemiş temsilcisidir.¹⁶⁶

¹⁶⁵ Mustafa Bayburtlu, Mülakat, 20.01.2018.

¹⁶⁶ Nathalie Tocci, **Türkiye'nin Avrupa'daki Geleceği: ABD - AB - Ortadoğu üçgeninde Türkiye'nin yeri**, İnkılap Yay., İstanbul, 2013, s. 127.

Türkiye-AB Karma İstişare Komitesi (KİK) ve Gümrük Birliği Ortaklık Komitesi (GBOK), TOBB'un AB düzeyinde lobi çalışmaları için yararlandığı diğer kanallardır. Birlik, KİK'e kurulduğu tarihten bu yana temsilci göndermesinin yanı sıra, komitenin Türkiye kanadının sekreteryasından da sorumludur. Yılda iki kez toplanan KİK, TOBB için AB kurumlarıyla düzenli iletişim kurabileceği resmi bir platform işlevine sahiptir. TOBB temsilcileri, benzer şekilde Gümrük Birliği Ortak Komitesi'nin (GBOK) toplantılarına da katılmaktadır.

Birlik, AB kurumları ve AB düzeyinde faaliyet gösteren iş örgütleriyle yukarıda bahsedilen formal kanallarla düzenli olarak temas kurmanın yanı sıra, kendi bünyesinde oluşturduğu organlarla da lobi çalışmalarını desteklemektedir. 2006'da açılan TOBB Brüksel Daimi Temsilciliği, bu anlamda önemli bir işleve sahiptir. Ayrıca 2008'de TOBB bünyesinde AB Daire Başkanlığı kurulmuştur. Başkanlığın temel görevleri, üye kuruluşları AB mevzuatı hakkında bilgilendirmek ve AB düzeyinde iletişim ve lobi çalışmaları yürütmek olarak belirlenmiştir.

90'lı yıllardan itibaren bünyesinde AB uzmanı istihdam eden TOBB'un, 2004'ten sonra, üyelik müzakerelerine başlanmasının da etkisiyle AB ile ilişkilere daha fazla önem verdiği görülmektedir. Bu dönemde çıkarılan 5174 sayılı kanun, Birliğin bugünkü yasal statüsünün temelini oluşturmaktadır. İlgili kanunun 56. maddesinde TOBB'un görevleri arasında, AB ve uluslararası kuruluşlarla olan ilişkilerde temsil ettiği sektörlerin haklarını gözetmek; AB mevzuatı konusunda çalışmalar yapmak, oda ve borsaları bu konularda bilgilendirmek de yer almaktadır.¹⁶⁷ Henüz 1965'te, özel sektörün AB konusundaki ihtisas kuruluşu olarak İKV'nin kuruluşunda rol oynayan TOBB, 2004 yılı sonunda bir düşünce kuruluşu kimliğiyle AB alanında çalışmalar yapacak olan Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı'nın (TEPAV) kuruluşuna da öncülük etmiştir. TOBB Başkanı, aynı zamanda TEPAV'ın Yönetim Kurulu Başkanlığı görevini sürdürmektedir. Birlik, 2014'te yaşanan dönüşümle Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu'nun (DEİK) kamulaştırılmasına kadar bu kuruluşun yönetiminde de etkin bir konumda yer almıştır.

TOBB Başkanı'nın EUROCHAMBRES yönetim kuruluna seçildiği 2004 yılı, Türkiye'nin Brüksel'de lobi faaliyetlerinin en yoğun görüldüğü dönemlerden biridir. Türkiye ile üyelik müzakerelerine başlanması yönünde karar alınan Brüksel Zirvesi sonrasında TOBB, EUROCHAMBRES Başkanlık Divanı'nın ilk kez Brüksel dışında

¹⁶⁷ Resmi Gazete, **5174 Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği ile Odalar ve Borsalar Kanunu**, 1 Haziran 2004, (Çevrimiçi) <https://goo.gl/9pL7f7>, ET: 30.5.2017.

bir şehirde, İstanbul'da toplanmasını sağlamıştır. Toplantının İstanbul'da yapılması Türkiye'ye sembolik bir destek anlamı taşımaktadır. Nitekim toplantı sonrasında EUROCHAMBRES Başkanı Christoph Leidl, gazeteciler tarafından yöneltilen “3 Ekim'de başlayacak müzakereler öncesi Türkiye'yi desteklemek için lobi yapacak mısınız?” sorusuna, İstanbul'da toplanmalarının siyasi müzakereler öncesinde bir işaret olarak kabul edilebileceği şeklinde cevap vermiştir.¹⁶⁸

TOBB, Türkiye'nin katılım sürecindeki kritik dönemelerde, gerek üye ülkelerin sanayi ve ticaret odaları gerekse EUROCHAMBRES üzerinden Avrupa kamuoyunu ve karar alıcıları etkilemeye yönelik lobi çalışmaları yürütmüş, bu kuruluşlardan Türkiye'nin AB üyeliğine destek vermelerini talep etmiştir. 2006 yılında Fransa'da Ermeni soykırımı iddiaları ile ilgili yasa tasarısının Fransız Parlamentosu'nda görüşülmesi öncesinde TOBB Başkanı; EUROCHAMBRES, MEDEF ve Paris Ticaret ve Sanayi Odası'nı ziyaret ederek tasarının kabulünün getireceği sıkıntıları iletmiştir.¹⁶⁹ Birlik, 2011 yılında benzer bir tasarı bir kez daha Fransa Parlamentosu'nun gündemine geldiğinde, bu kez kendi bünyesinde yürüttüğü lobi çalışmalarına ek olarak Fransa'da bir profesyonel lobi firmasıyla anlaşarak parlamento üyelerine bu firma aracılığıyla ulaşmayı tercih etmiştir.¹⁷⁰ Bu dönemde yürütülen çalışmaların da etkisiyle, önce parlamenterlerin oyuyla kanunun Fransız Anayasa Mahkemesi'ne taşınması sağlanmış, ardından kanun Anayasa Mahkemesi'nce iptal edilmiştir.

TOBB, AB kurumlarıyla temas noktalarının geliştirilmesine yönelik taleplerini sıkça gündeme taşımıştır. Özellikle KİK toplantılarında, sivil toplumun sürece daha etkin bir şekilde dâhil edilmesi yolunda taleplerini AB kurumlarına birçok kez ileten TOBB, özellikle Komisyon'u müzakere sürecinde daha şeffaf ve katılımcı olması yönünde eleştirmiştir. Örneğin Şubat 2007'de Brüksel'de yapılan Türkiye-AB KİK toplantısında, müzakere sürecinin tümüyle kamu bürokratları tarafından yürütülüyor olması gündeme getirilmiş ve katılım süreci için oluşturulan tarama çalışma grupları ile müzakere çalışma gruplarında STK'lara da yer verilmesi gerektiği belirtilmiştir. Bu toplantıda ayrıca, müzakere sürecine ilişkin

¹⁶⁸ TOBB, **Basın bülteni: EUROCHAMBRES Başkanlık Divanı Toplandı**, 1 Nisan 2005, (Çevrimiçi) <https://goo.gl/JsoHPi>, ET: 26.5.2017.

¹⁶⁹ Sancar, **a.g.e.**, s. 108-109.

¹⁷⁰ TOBB, **Basın bülteni: Ermeni iddialarıyla ilgili 'lobi'ye devam...TOBB ETÜ'de araştırma enstitüsü kuruluyor**, 23 Ocak 2012, (Çevrimiçi) <https://goo.gl/f3J8kM>, ET: 26.5.2017.

tutumların hazırlanmasında referans niteliğindeki dokümanların sivil toplum kuruluşlarıyla paylaşılması da gündeme getirilmiştir.¹⁷¹

Hisarcıklıoğlu, İKV'nin Ankara Antlaşması'nın 45. yıldönümünde düzenlediği panelde de müzakerelere katılım konusunu dile getirmiş ve eleştirilerini tekrarlamıştır:

“Müzakerelere açılan fasıllarla ilgili çalışmalarda sivil toplum kuruluşlarına danışılıyormuş gibi yapılıyor. Bugüne kadar müzakere pozisyonlarına katkı sağlamak için 3 gün ile 3 hafta arasında değişen süreler verilerek katkı istendi. Üçüncüsü hazırlanan ulusal program için iki hafta içinde tüm sivil toplum kuruluşlarının görüşleri talep edildi. Bu yaklaşımın, katılımcı demokrasi anlayışıyla uygunluğunu sizin değerlendirmenize bırakıyorum.”¹⁷²

TOBB, AB düzeyinde yürüttüğü lobi çalışmalarında, kurum dışından danışmanlardan da faydalanmaktadır. Bu yöntemin en çarpıcı örneği, 1999-2010 yılları arasında Komisyon üyeliği yapmış olan Günter Verheugen'in AB ve Almanya ile ilişkilerden sorumlu danışmanlık görevine getirilmesidir. Bu sayede, Avrupa düzeyinde bilinirliği yüksek, önemli bir siyasetçinin deneyimlerinden faydalanmaya başlayan TOBB, hem Verheugen aracılığıyla üst düzey AB bürokratlarına daha kolay erişim sağlamaya başlamış hem de Verheugen'in Türkiye'nin AB'ye katılımı lehine verdiği beyanlarla, katılım sürecinin Avrupa gündeminde daha fazla yer bulmasına katkı sağlamıştır. Verheugen'in siyasi donanımı kadar teknik donanımının da son derece yüksek olduğunu vurgulayan Bayburtlu, her alanda TOBB'un AB çalışmalarına destek vermeye devam eden Verheugen'i, “Avrupa’da Türkiye konusunda yüksek sesle konuşan az sayıdaki insandan biri” olarak nitelendirmektedir.¹⁷³

TOBB'un yakın dönemde yürüttüğü lobi çalışmalarına bakıldığında ise özellikle darbe girişimi sonrasında uluslararası kamuoyunda Türkiye hakkında oluşan olumsuz algıyı değiştirmeye yönelik çaba sarf edildiği görülmektedir. Hisarcıklıoğlu darbe girişimi sonrasında TOBB'un yürüttüğü lobi çalışmalarını aşağıdaki ifadelerle özetlemektedir:

¹⁷¹ Rifat Hisarcıklıoğlu, **Türkiye-AB Karma İstişare Komitesi 35. Toplantısı Açılış Konuşması**, 28 Şubat 2007, (Çevrimiçi) <https://goo.gl/gPAjzJ>, ET: 25.5.2017.

¹⁷² Hürriyet, **TOBB: Rehn, vizede yanıltıcı konuşuyor**, 13 Eylül 2008, (Çevrimiçi) <https://goo.gl/96cio6>, ET: 2.6.2017.

¹⁷³ Mustafa Bayburtlu, Mülakat, 20.01.2018.

“15 Temmuz'dan sonra 60'dan fazla ülkede iş dünyası başkanları ve bütün uluslararası iş örgütlerinin başkanlarıyla bizzat yüz yüze görüştüm. Türkiye'yi dış basından takip eden bu insanlara olayların gerçek yüzünü anlattım. Ülkemizin lobisini yaptık...”¹⁷⁴

Birlik, darbe girişimi sonrasında Ekonomi Bakanlığı'nın koordinasyonunda hazırlanan ve Türkiye'de faaliyet gösteren küresel firmaların üst düzey yöneticilerinin Türkiye'yi anlattığı kısa filmlerden oluşan “Türkiye İmaj Kampanyası”na da 10 milyon dolarlık katkıda bulunmuştur. Ayrıca bu süreçte, TOBB Yönetim Kurulu Başkan Yardımcısı Halil Mete'nin ifadeleriyle, TOBB'un yönetiminde yer aldığı Milletlerarası Ticaret Odası (ICC), EUROCHAMBRES ve İslam Ticaret ve Sanayi Odası başta olmak üzere 100'ü aşkın muhatapla istişarelerde bulunulmuş ve Türkiye'nin lobisini en iyi şekilde yapabilmek için yurt içinde ve yurtdışında onlarca etkinlik düzenlenmiştir.¹⁷⁵

TOBB'un AB kurumlarına yönelik lobi çalışmaları genel olarak değerlendirildiğinde öne çıkan ilk husus, kullanılan lobi araç ve yöntemlerinin çeşitliliğidir. Birlik, ulusüstü kuruluşlardan Türkiye-AB ortaklık organlarına, profesyonel lobi firmalarından özel danışmanlara kadar birçok araçtan farklı dönemlerde yararlanmıştır. Çalışmanın birinci bölümünde değinilen lobicilik araç ve yöntemlerinin neredeyse tamamı, TOBB tarafından kullanılmaktadır.

2004 Brüksel Zirvesi sonrasında, TOBB'un lobi çalışmalarının yoğunlaştığı ve yukarıda bahsedilen formal ve informal kanalların sıklıkla kullanıldığı görülmektedir. Özellikle, TOBB Başkanı'nın AB'de iş dünyasının çatı kuruluşu olan EUROCHAMBRES'in karar mekanizmasında yer alması, AB kurumlarına yönelik lobi çalışmalarına olumlu şekilde yansımaktadır.

TOBB'un lobi çalışmaları, kullanılan araçların çeşitliliği ve ulusüstü organizasyonların katkısı açısından TÜSİAD'la büyük ölçüde benzeşmektedir. İki kurumun Türkiye-AB ilişkilerinin kriz dönemlerindeki yaklaşımları da benzerlik göstermektedir. TÜSİAD'a benzer şekilde TOBB da bu tür dönemlerde, kendi çalışma alanına odaklanarak, daha teknik konulara öncelik vermektedir.

¹⁷⁴ TOBB, **Basın bülteni: Benim ülkemde birilerinin dediği değil, halkın dediği olur**, 4 Aralık 2016, (Çevrimiçi) <https://goo.gl/U7xNdi>, ET: 26.5.2017.

¹⁷⁵ TOBB, **Basın bülteni: Halim Mete, İmaj Kampanyası Basın Lansmanı'na katıldı**, 27 Mart 2017, (Çevrimiçi) <https://goo.gl/PnXRdH>, ET: 26.5.2017.

Diğer yandan kolektif lobiciliğe yaklaşım konusunda TOBB ve TÜSİAD'ın görüşleri ayrılmaktadır. Bir önceki bölümde değinildiği gibi, TÜSİAD'ın kolektif lobi çalışmalarına sıcak yaklaşmamasına karşın, Brüksel'deki tüm Türk kuruluşlarıyla birlikte çalışmaya önem verdiklerini ve AB katılım süreci bir bütün olarak tüm kurumların birlikte çalışması gerektiğini belirten Bayburtlu'ya göre, bu tür çalışmalar AB düzeyinde lobiciliğin etkili olmasında anahtar rol oynamaktadır.¹⁷⁶

TOBB, iç siyasi aktörlere yaklaşımı konusunda da TÜSİAD'dan farklılaşmaktadır. Türkiye-AB ilişkilerinde sorunların ön plana çıktığı dönemlerde, TOBB'un eleştirilerinin genellikle AB tarafına yöneldiği görülmektedir. Bu dönemlerde TOBB tarafından kullanılan dil, TÜSİAD'ın aksine, kamusal aktörlerin diliyle büyük ölçüde örtüşmektedir. TOBB'un nadiren de olsa hükümet politikalarına yönelik eleştirileri TÜSİAD örneğinde incelediğimiz gibi siyasi ağırlıklı değil, ekonomi odaklıdır.

Birliğin lobi çalışmalarının etkinliği konusunda Bayburtlu, somut kriterleri baz alarak yaptığı değerlendirmede, belirli alanlarda başarı sağlandığını ifade etmektedir. 2001'den itibaren AB nezdinde lobi çalışmalarını yoğun şekilde sürdürdüklerini belirtmen Bayburtlu'ya göre, 2002-2005 döneminde ana konu reformların anlatılması ve müzakerelere başlama kararının alınmasıdır ve başarılmıştır. 2005 sonrası ana konu, katılım müzakerelerinde yeni fasılların açılması ve kapanmasıdır. Burada da ülke olarak, ancak 16 faslın açılmasını ve bir faslın geçici olarak kapatılması sağlanabilmiştir. Vize, gümrük birliği, taşıma kotaları ve Suriyeli mülteciler gibi konular ana çalışma alanları arasında yer almaya devam etmektedir. Bunların yanında, AB kaynaklarından iş dünyasına dönük 100 milyon avro civarında projelere dayalı kaynak sağlanmıştır.¹⁷⁷

TOBB'un AB düzeyindeki çalışmalarının muhatabı olan bürokratların görüşleri de, Bayburtlu'nun görüşlerini desteklemektedir. AB Dış Eylem Servisi'nden görüştüğümüz yetkili, lobi çalışmalarında iş dünyası kuruluşlarının en aktif grup türlerinden biri olduğunu ve TOBB'la düzenli bir iletişim halinde olduklarını belirtmiştir. Komisyon'un Türkiye masasından görüştüğümüz yetkili de TOBB'un, kendileriyle sıklıkla temas kuran kuruluşlar arasında yer aldığını belirtmiş ve TOBB tarafından düzenlenen konferansların ve diğer etkinliklerin kendileri için her zaman bir buluşma noktası işlevi gördüğünü vurgulamıştır.¹⁷⁸

¹⁷⁶ Mustafa Bayburtlu, Mülakat, 20.01.2018.

¹⁷⁷ Mustafa Bayburtlu, Mülakat, 20.01.2018.

¹⁷⁸ Avrupa Komisyonu, Yetkili-1, Mülakat, 30.06.2017.

Bayburtlu'nun ve AB bürokratlarının görüşleri birlikte değerlendirildiğinde TOBB'un, AB düzeyinde güçlü ve düzenli ilişkiler geliştirebilen kurumlar arasında yer aldığı görülmektedir.

Öte yandan, Bayburtlu'ya göre, AB kurumlarıyla ve EUROCHAMBRES'la uzun döneme yayılan ilişkiler geliştiren TOBB, bu ilişkilerin etkisiyle kendi içinde de bir dönüşüm yaşamıştır:

"TOBB'un ve 365 Oda ve borsanın çalışmalarında ciddi bir Avrupalılaşma (Europeanisation) oldu. Hizmet türleri ve sayıları arttı. Hizmet kalitesi iyileşti. Çok sayıda AB Destekli proje geliştirilip uyguladı."¹⁷⁹

TOBB'un kendi kurumsal yapılanmasının yanı sıra, İKV, DEİK ve TEPAV gibi kurumlarla yakın ilişkisi, lobi çalışmalarında farklı mekanizmalardan yararlanabilme imkânı sağlamıştır. Dolayısıyla lobi çalışmalarının doğrudan etkilerinin yanı sıra, yukarıda sayılan kurumlar aracılığıyla dolaylı etkileri de söz konusudur.

3.3.3. İKV

İktisadi Kalkınma Vakfı (İKV), 1963 Ankara Antlaşması'ndan kısa bir süre sonra 1965 yılının sonlarında, İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası'nın öncülüğünde, çok sayıda ilin özel sektör kuruluşları tarafından oluşturulmuştur. 1966'da faaliyetlerine başlayan vakıf, AET konusunda özel sektörün görüşünü hazırlayan ve onu temsil eden bir kurum haline gelmiştir. İKV'nin ilk dönem çalışmaları, AET ile ilgili yayın ve araştırmalar yaparak, özel sektörün görüş ve taleplerini formüle etmek olarak tanımlanabilir.¹⁸⁰ Vakıf, 1984'te Brüksel'de temsilcilik açarak AB kurumlarıyla ilişkilerini Brüksel Temsilciliği üzerinden yürütmeye başlamıştır.¹⁸¹ İKV'nin mütevelli heyetinde de yer alan TOBB, vakfın en büyük destekçisi konumundadır.

Kurulduğu dönemde iş dünyası adına Türkiye ile AB arasındaki ilişkileri izlemek, araştırma yapmak, gelişmeler hakkında iş dünyasını bilgilendirmek gibi

¹⁷⁹ Mustafa Bayburtlu, Mülakat, 20.01.2018.

¹⁸⁰ Tekeli, İlkin, **Türkiye ve Avrupa Topluluğu: Ulus Devletini Aşma Çabasındaki Avrupa'ya Türkiye'nin Yaklaşımı**, 2. Kitap, s. 23-25.

¹⁸¹ İktisadi Kalkınma Vakfı, **Özel Sektörün AB Konusundaki İhtisas Kuruluşu**, (Çevrimiçi) <https://goo.gl/RwvZYy>, ET: 3.6.2017.

amaçlarla hareket eden İKV, zaman içinde Türkiye-AB ilişkilerindeki gelişmelere paralel olarak faaliyet alanlarını genişletmiştir. Vakıf, özellikle Türkiye'nin aday ülke statüsünü kazandığı 1999 sonrasında, faaliyetlerini tam üyelik sürecinin ihtiyaçlarını göz önünde bulundurarak yoğunlaştırmaya başlamıştır.¹⁸² Türkiye'nin AB'ye katılım sürecinin her alanına dair görüş oluşturan İKV, bu sürecin temel aktörlerinden biri olmaya ve karar mekanizmalarında yer almaya dönük çalışmalar gerçekleştirmiştir. Vakıf, sürecin kritik dönemlerinde sivil toplumun diğer unsurlarını bir araya getirerek gerek yurt içinde gerekse AB düzeyinde alınan kararları etkileme çabası göstermiştir.

Doğrudan AB ile ilişkilere odaklanan bir kurum olan İKV, bu yönüyle çalışmada incelenen diğer kurumlardan farklılaşmaktadır. İKV'nin bağımsız, gerçek bir STK olarak sadece iş dünyasının değil, genel çıkarı savunduğunu vurgulayan İKV Brüksel Temsilcisi Haluk Nuray, İKV'nin diğer iş dünyası kuruluşlarından farklı hareket ettiğini *"her ne kadar iş dünyası tarafından oluşturulmuşsa da, İKV'nin üye tabanı öylesine gelişmiş ki şu anda herkesi kapsayan bir STK'ya dönüşmüş durumda."* ifadeleriyle vurgulamaktadır.¹⁸³

Türkiye'nin katılım sürecinin her döneminde Birlik düzeyinde aktif lobi çalışmaları yürüten İKV, Lüksemburg Zirvesi öncesinde Türkiye-AB Karma Parlamento Komisyonu'nun da desteğiyle, Türkiye-Avrupa Ulusal Danışma Konseyi'nin kuruluşuna öncülük etmiştir. Siyasi partiler, üniversiteler, medya, meslek örgütleri, sendikalar ve özel sektörden temsilcilerin yer aldığı Konsey, AB'nin genişleme dalgası öncesinde farklı toplumsal kesimlerin Türkiye'nin katılım sürecini tartışacağı bir platform işlevi görmüştür. Konsey'in sekreteryası İKV tarafından yürütülmüştür.¹⁸⁴ Vakıf yine 1997'de, TÜSİAD'a benzer şekilde, Demokrasi ve İnsan Hakları raporu hazırlayarak, katılım sürecinde yapılması gereken reformları ülke gündemine taşımıştır.

1997 Lüksemburg Zirvesi'nden Türkiye'nin aday ülkeler arasında yer alması yönünde karar çıkmaması üzerinde İKV, Uluslararası Yatırımcılar

¹⁸² Filiz Cicioğlu, **Sivil Toplum-Dış Politika İlişkisi Çerçevesinde Sivil Toplum Kuruluşlarının Türkiye'nin Avrupa Birliği Politikasına Yaklaşımı**, Avrupa Birliği Bakanlığı, Ankara, 2013, s. 185-186.

¹⁸³ Haluk Nuray, Mülakat, 29.06.2017.

¹⁸⁴ Milliyet, **Sivillerin güç birliği**, 22 Mart 1997, (Çevrimiçi) <http://www.milliyet.com.tr/1997/03/22/t/ekonomi/ab.html>, ET: 1.6.2017.

Derneği'yle (YASED) birlikte bir Ortak Girişim Platformu oluşturarak, AB ülkeleri nezdinde lobi çalışmaları yürütmüştür.¹⁸⁵

Vakıf, bu dönemde AB ülkeleri düzeyinde lobi yapmanın yanında, adaylık statüsü elde etmek için gerekli reformların yapılması adına ulusal düzeyde de eleştirilerini dile getirmiştir. 1998'de İKV Genel Kurulu'nda konuşan dönemin İKV Başkanı Meral Gezgin Eriş, Türkiye ile AB arasında bazı önyargılarda gerçeklik payı olduğunu vurgulamış ve hukuk devleti ile ilgili endişelerin de bunların başında yer aldığını dile getirmiştir.¹⁸⁶

İKV, 1999 Helsinki Zirvesi öncesinde AB düzeyindeki lobi çalışmalarını yeniden yoğunlaştırmıştır. Bu dönemde gerçekleştirilen Brüksel ziyaretiyle, başta Komisyon Başkanı Romano Prodi olmak üzere Komisyon üyeleri ve COREPER'den yetkililerle görüşmeler yapılmıştır.¹⁸⁷

İKV Brüksel Temsilcisi Haluk Nuray, Lüksemburg Zirvesi'nin kendileri için bir hayal kırıklığı olduğunu belirterek, 1997-1999 yılları arasında yoğun bir şekilde çalıştıklarını vurgulamıştır. Nuray, bu dönemde yürütülen çalışmaları *"Biz bu süreçte sadece onların gözlerini açmalarına yardımcı olduk, Türkiye'yi kaybetmeye başladıklarının farkına varmalarını sağladık."*¹⁸⁸ ifadeleriyle özetlemektedir.

Türkiye'de gerek devletin gerekse sivil toplumun AB düzeyinde en yoğun lobi faaliyetlerini yürüttüğü dönemlerden biri, 2002 Kopenhag Zirvesi öncesidir. İKV, bu dönemdeki faaliyetlerin organizasyonunda oldukça aktif rol oynamıştır. Vakıf, geniş katılımlı bir ad hoc oluşum olan Avrupa Hareketi 2002'ye önemli düzeyde destek sağlamıştır. Dönemin İKV Başkanı Meral Gezgin Eriş, hareketin oluşumu ve genişlemesinde önemli katkısı olan isimlerden biri olmuştur.¹⁸⁹ Kopenhag Zirvesi'nde Türkiye ile müzakerelerin başlaması yönünde karar alınmasını hedefleyen oluşum, bu konuda istediği sonucu elde edemese de, idam cezasının kaldırılması ve Türkçe dışındaki dillerde yayın ve eğitim gibi kritik konularda reform çalışmalarının yapılması konusunda koalisyon hükümetini

¹⁸⁵ Hürriyet, **Türkiye'deki yabancılar AB için lobi yapacak**, 20 Aralık 1997, (Çevrimiçi) <https://goo.gl/iTa2PL>, ET: 1.6.2017.

¹⁸⁶ Hürriyet, **Cem: Türkiye AB'ye alternatif aramıyor**, 21 Temmuz 1998, (Çevrimiçi) <https://goo.gl/nuDmMT>, ET: 1.6.2017.

¹⁸⁷ Hürriyet, **İKV, haftaya Prodi'ye gidiyor**, 20 Kasım 1999, (Çevrimiçi) <https://goo.gl/Jpqj3m>, ET: 1.6.2017.

¹⁸⁸ Haluk Nuray, Mülakat, 29.06.2017.

¹⁸⁹ Öniş, **a.g.e.**, s. 20.

etkilemeyi başarmıştır.¹⁹⁰ Söz konusu yasal düzenlemelerin Ağustos 2002’de kabul edilmesinin ardından Avrupa Hareketi 2002, odağına AB kurumlarını almıştır. Özellikle ilerleme raporu öncesinde Komisyon’la temas kurulmuş, Komisyon’un raporunda bu oluşumun çalışmaları da kendine yer bulmuştur.¹⁹¹

Vakıf yine bu dönemde, TOBB’la birlikte oluşumuna öncülük ettiği, sivil toplumun farklı kesimlerinden oluşan Türkiye Platformu adıyla yaklaşık 260 kişilik bir heyetle Brüksel’e ziyaret gerçekleştirmiştir. Avrupa’daki Türk STK’ların katılımıyla daha da genişleyen heyet, Türkiye’ye adaylık statüsü tanınması doğrultusunda Birlik kurumlarına mesajlarını iletmiştir.¹⁹² Türkiye Platformu’nun toplantısına EUROCHAMBRES, ETUC ve Avrupa Barolar Birliği (CCBE) gibi kuruluşların temsilcileri de katılmıştır.¹⁹³

Nuray’a göre, Türkiye Platformu’nda bir araya gelen 300’ü aşkın STK’nın hükümete verdiği desteğin, bu dönemde adeta sembol haline gelen idam cezasının kaldırılmasından katkısı olmuştur.¹⁹⁴ Görüldüğü gibi İKV, AB üyeliği sürecinin kırılma noktalarında diğer sivil toplum unsurlarına da öncülük ederek hem yurt içinde hem de AB düzeyinde yoğun lobi çalışmaları yürütmüştür.

İKV’nin 2002 yılında, Avrupa Birliği Anayasal Antlaşması’nın hazırlanması için oluşturulan Konvansiyon’da görüş bildirmesi, Birlik kurumları nezdindeki konumu açısından önemli bir göstergedir. Konvansiyon’un 10-18 Haziran tarihleri arasında üye ve aday ülkelerin sivil toplum kuruluşlarının görüşlerini almak üzere gerçekleştirdiği toplantılara davet edilen 550 STK’dan biri de İKV olmuştur. Vakıf ayrıca, bu toplantılarda sözcü olarak seçilen ve görüş aktaran 30 STK’dan biridir. STK’ların farklı politika başlıklarıyla sınıflandırıldıkları toplantılarda İKV, kalkınma başlığı altında görüşlerini aktarmıştır.¹⁹⁵ Her ne kadar Konvansiyon’a aktarılan görüşler istişari nitelikli de olsa, İKV’nin böyle bir toplantıda yer alması ve görüş beyan etmesi, Vakfın AB kurumları nezdindeki itibarının göstergesidir.

¹⁹⁰ Cengiz Aktar, “Avrupa Hareketi 2002 Deneyimi”, **Savunuculuk ve Politikaları Etkileme Konferansı Yazıları**, İstanbul Bilgi Üniversitesi, No:4, 2005., s. 3.

¹⁹¹ **A.e.**, s. 4.

¹⁹² Hürriyet, **Türkiye Platformu’ndan AB’ye çağrı**, 27 Kasım 2002, (Çevrimiçi) <https://goo.gl/nxj6WC>, ET: 1.6.2017.

¹⁹³ Hürriyet, **AB için sivil işbirliği**, 25 Kasım 2002, (Çevrimiçi) <http://www.hurriyet.com.tr/ab-icin-sivil-isbirligi-111707>, ET: 2.6.2017.

¹⁹⁴ Haluk Nuray, Mülakat, 29.6.2017.

¹⁹⁵ Esra Ergüzeloğlu, “Avrupa Birliği Yönetişim Modeli’nde Bir Türk Aktör: İktisadi Kalkınma Vakfı”, **AÜ SBF Tartışma Metinleri**, No: 56, Ankara, 2003, s. 4.

Vakıf, 2004 Brüksel Zirvesi öncesinde de Türkiye Platformu çatısı altında 2002 yılındakine benzer çalışmalar yürütmüştür. Brüksel’de bir araya gelen Türkiye Platformu’nun toplantısında, Türkiye-AB KİK Eş Başkanı Jan Olsson, AP Başkan Yardımcısı Alejo Vidal-Quadras ve Komisyon’un Genişlemeden Sorumlu Üyesi Olli Rehn gibi Birlik kurum ve organlarından yetkililer de konuşmacı olarak yer almıştır.¹⁹⁶ Türkiye ve Avrupa’dan toplamda 750 katılımcıyla gerçekleşen bu toplantıda, o dönemde yeni atanmış olan Komiser Olli Rehn’e yönelik farklı toplumsal kesimlerden Türkiye’ye adaylık statüsü verilmesi için mesajlar iletilmiştir. Nuray’a göre bu dönemde yapılanlar, çok ciddi ve değerli birer lobicilik çalışmasıdır.¹⁹⁷

Brüksel Zirvesi’nde müzakerelere başlanması yönünde karar alınması sonrasında İKV’nin çalışmaları, başta müzakere sürecine hazırlık olmak üzere Türkiye-AB ilişkilerinin gündemini oluşturan konular çerçevesinde kamuoyunu bilgilendirme, iş dünyasının ve sivil toplum kuruluşlarının sürece aktif şekilde katılımını sağlama ve dış tanıtım konularına odaklanmıştır.¹⁹⁸

Vakfın temel görevlerinden biri, iş dünyasının AB ile ilişkilerde karşılaştığı sorunların çözümüne destek olmaktır. Bu bağlamda, iş adamlarına yönelik vize muafiyeti ve AB’nin taraf olduğu STA’lara ilişkin konular İKV’nin öncelikli çalışma alanları arasındadır. Vakıf, 2007’den itibaren birbiriyle ilişkili bu iki alanda lobi çalışmalarını yoğunlaştırmıştır. Türkiye-AB ilişkilerinin zayıflamaya başladığı bu dönemde İKV Başkanı Haluk Kabaalioğlu, Komisyon’un Genişleme Genel Müdürlüğü Türkiye Masası Şefi Christian Danielsson ile bir araya gelerek başta iş adamları olmak üzere Türk vatandaşlarına yönelik vize kolaylığı sağlanması ve Birliğin taraf olduğu STA’lara ilişkin bilgi akışının ve istişare mekanizmalarının geliştirilmesi taleplerini iletmiştir.¹⁹⁹

Söz konusu sorunlar bugün de İKV’nin gündeminde olup, mülteci kriziyle ilişkili olarak ele alınan vize konusu, Gümrük Birliği’nin modernizasyonu ve TTYO konuları, vakfın temel çalışma alanları arasında yer almaktadır. Vakıf, katılım sürecinin diğer alanlarında olduğu gibi bu alanlarda da kamu otoritelerinin başta

¹⁹⁶ Hürriyet, **Sivil toplum örgütlerinin Brüksel çıkarması**, 9 Aralık 2004, (Çevrimiçi) <https://goo.gl/yHjCsD>, ET: 2.6.2017.

¹⁹⁷ Haluk Nuray, Mülakat, 29.6.2017.

¹⁹⁸ İKV, **Özel Sektörün AB Konusundaki İhtisas Kuruluşu**, (Çevrimiçi) <https://goo.gl/RwvZYy>, ET: 3.6.2017.

¹⁹⁹ Hürriyet, **İKV: AB Türk iş adamlarına vizeyi kaldırsın**, 17 Ekim 2007, (Çevrimiçi) <https://goo.gl/2Uqf78>, ET: 2.6.2017.

bu süreçten en çok etkilenen sektörler olmak üzere ilgili kesimlerle işbirliği içinde hareket etmesi gerektiğini vurgulamaktadır.²⁰⁰ Aşağıda, İKV'nin bu alanlara yönelik yaklaşımına ve yürüttüğü çalışmalara değinilecektir.

Vakfın öncelikli çalışma alanlarından biri olan TTYO sürecindeki stratejisi, aynı zamanda İKV'nin genel çalışma yöntemini yansıtmaları bakımından da dikkate değerdir. İş dünyasıyla ilgili herhangi bir konu gündeme geldiğinde İKV, öncelikle inceleme aşamasını başlatmaktadır. TTYO konusunda da 2011'de İKV, Türkiye açısından bir etki analizi yapmıştır. Ardından yapılan toplantılar ve yayınlanan raporlarla, gerek hükümete gerekse iş dünyasına konu hakkında bilgi vermiştir. Bu sayede TTYO'dan etkilenebilecek kesimlerin konu hakkında farkındalık kazanması sağlanmıştır.²⁰¹

İKV'nin bir diğer öncelikli gündem maddelerinden Gümrük Birliği'nin modernizasyonuna ilişkin yaklaşımı ise TÜSİAD'a benzer şekilde, karar alım süreçlerinde özel sektörün görüşlerine daha sık ve daha yapısal mekanizmalar aracılığıyla başvurulması yönündedir. Nuray'a göre böylesine önemli bir konuda özel sektörün sadece seyirci pozisyonunda kalması düşünülemez. Müzakereleri doğal olarak kamu yürütecektir; ancak, bu süreçte özel sektörün desteğinin ve görüşlerinin alınması elzemdir.²⁰²

Vize kısıtlaması ise İKV'nin 80'li yıllardan beri gündeminde olan bir konudur. Bu konudaki güncel çalışmalara bakıldığında, öncelikle Türk vatandaşlarına yönelik vize kısıtlaması konusunda sorunu tüm boyutlarıyla anlamaya yönelik bir araştırmanın hayata geçirildiği görülmektedir. 2010'da uygulanan "Vize Şikâyet Hattı" projesi ile telefon, faks ve internet yoluyla ulaşılabilecek bir şikâyet hattı kuran vakıf, bu hat aracılığıyla bir ay boyunca vize konusundaki şikâyetleri toplamıştır. Ardından tüm şikâyetler sınıflandırılıp bir rapor haline getirilerek başta ilgili komiser olmak üzere karar alıcı konumundaki birçok kişiye iletilmiştir. Haluk Nuray'a göre bu çalışma oldukça etkili olmuş ve AB'nin vize sorunu üzerine daha ciddi düşünmeye başlamasına yol açmıştır. Nuray,

²⁰⁰ Çiğdem Nas, "A Modernized EU Turkey Customs Union: Expert Interviews and Analysis", Ed. Samuel Doveri Vesterbye, Sait Akman, **European Neighbourhood Council**, 2017, s. 19.

²⁰¹ Haluk Nuray, Mülakat, 29.6.2017.

²⁰² Haluk Nuray, "Türkiye ile AB Arasındaki Gümrük Birliği'nin Revizyonuna İlişkin Mutabakata Özel Sektör Bakışı", **İKV Değerlendirme Notu**, No: 130, 2015, s. 6.

çalışmanın vize kolaylaştırma anlaşmasının ortaya çıkmasında da rolü olduğu görüşündedir.²⁰³

Türkiye'nin üyelik süreciyle ilgili her konuda tutum oluşturan İKV, yukarıdaki örneklerde de görüldüğü gibi dönemsel olarak öne çıkan konularda, birçok farklı yöntem ve stratejiyle AB düzeyinde doğrudan karar alıcılara yönelik çalışmalar yürütmektedir. Vakıf bunun yanı sıra, yurt içinde düzenlediği bilgilendirme toplantılarıyla, Türkiye'deki paydaşlarına da bilgi aktarmaktadır.

İKV'nin lobi çalışmalarının yoğunlaştığı bir diğer dönem, Türkiye'nin üyelik perspektifinden uzaklaştığı 2011 ve sonrasındaki süreçtir. Vakıf bu dönemde yavaşlayan üyelik sürecine yeniden ivme kazandırmak adına Türkiye'nin AB Katılım Süreci İçin Sivil Toplum Platformu'nun oluşumuna öncülük etmiştir. Türkiye Platformu'nun canlandırılması amacıyla oluşturulan ve 100'ü aşkın STK'nın yanı sıra üniversite temsilcilerinin de yer aldığı platform, hem yurt içinde hem de AB düzeyinde politikacılara çağrıda bulunarak katılım sürecindeki tıkanıklığın aşılmasına yönelik adımların atılmasını talep etmiştir. Platformun ilk toplantısından sonra yapılan ortak açıklamada, mevcut AB iletişim stratejisinin yeniden düzenlenmesi ve AB'ye daha ikna edici mesajların iletileceği etkin bir stratejinin geliştirilmesi gerektiği vurgulanmıştır.²⁰⁴ Sivil Toplum Platformu'nun oluşturulmasındaki temel amaç, farklı görüşlere sahip birçok kuruluşun Türkiye'nin üyelik sürecine dair aynı doğrultuda hareket ettiğinin gösterilmesidir. Nitekim platformun toplantılarına Komisyon'un Türkiye Masası Şefi'nden, üye ülkelerin büyükelçilerine kadar birçok isim davet edilerek, sivil toplumun iradesine tanık olmaları sağlanmıştır.²⁰⁵

Türkiye'nin üyelik perspektifinden daha da uzaklaştığı darbe girişimi sonrasındaysa, İKV bir yandan evrensel hukuk kurallarının dışına çıkılmaması yönünde hükümete çağrıda bulunurken, diğer yandan AB kurumlarına ve üye ülkelere Türkiye'de yaşanan olayların vahametini anlatarak, bu süreçte Türkiye'ye anlayış göstermeleri gerektiği yönünde mesajlar iletmiştir. Böylece vakıf, Türkiye'nin adaylık statüsünün dahi tartışmaya açıldığı ve gerek Türkiye'den

²⁰³ Haluk Nuray, Mülakat, 29.6.2017.

²⁰⁴ İKV, **Basın Bülteni: "Türkiye'nin AB Katılım Süreci İçin Sivil Toplum Platformu" Toplantısı Gerçekleştirildi**, 18-24 Nisan 2011, (Çevrimiçi) <https://goo.gl/bB3aME>, ET: 2.6.2017.

²⁰⁵ Haluk Nuray, Mülakat, 29.6.2017.

gerekse AB'den yapılan karşılıklı üst düzey açıklamalar sonucu ilişkilerin oldukça gerildiği bu dönemde, diyalog kanallarını açık tutma çabası göstermiştir.

İKV'nin, katılım sürecinde sadece AB düzeyinde değil, iç kamuoyuna yönelik çalışmalar da yürüttüğü görülmektedir. Nuray'ın da açıkça ifade ettiği gibi, bu çalışmaların sebebi, ulusal düzeyde Türkiye'nin AB üyeliğine karşı zaman zaman güçlü bir direncin ortaya çıkmasıdır:

“Bazı yıllar Avrupa’da, bazı yıllarsa Türkiye’de daha yoğun çalışıyoruz. Türkiye de çok direniyor, sanılmasın ki Türkiye’de direnç yok. Avrupa’da ön yargı var ama Türkiye’de de ön yargı var, Avrupa’da Türkiye karşıtı lobi varsa, Türkiye’de de AB karşıtı lobi var çeşitli gerekçelerle.”²⁰⁶

İKV'nin AB düzeyinde etkili lobi faaliyetleri yürüten kurumlardan biri olduğu, çalışma kapsamında görüştüğümüz kurum temsilcileri tarafından da teyit edilmiştir.

Komisyon'un Türkiye Masası'ndan görüştüğümüz yetkili, kendileriyle en yoğun temas kuran birkaç kurum arasında İKV'ye de yer verirken, bu kurumların etkinliklerinin her zaman bir buluşma noktası işlevi gördüğünü ifade etmiştir.²⁰⁷ Benzer şekilde, AB Dış Eylem Servisi Türkiye Masası'ndan görüştüğümüz yetkili de Brüksel'de aktif lobi çalışmaları yürüten kurumlar arasında İKV'ye yer vermiş ve İKV'den kendilerine düzenli olarak bilgi akışı olduğunu, vakfın etkinliklerine yine düzenli olarak davet aldıklarını vurgulamıştır.²⁰⁸ AP Türkiye Forumu Genel Sekreteri Laura Batalla Adam da Türkiye'nin AB üyeliği doğrultusuna lobi faaliyetleri yürüten en aktif gruplar arasında İKV'nin de yer aldığını belirtmiştir.²⁰⁹ EPC kıdemli analisti Amanda Paul, vakfın lobi faaliyetlerini başarılı bulan bir diğer isimdir. Lobıcılık açısından Brüksel'de en aktif Türk kurumları arasında TÜSİAD'ın ardından İKV'nin geldiğini belirten Paul, vakıfla ilgili olarak “uzun zamandır Brüksel'de faaliyet gösteren ve oldukça iyi yapılandırılmış bir kurum” ifadesini kullanmıştır.²¹⁰

Görüldüğü gibi İKV, TÜSİAD'la birlikte AB düzeyinde düzenli ve aktif lobıcılık faaliyetleri yürüten iki kurumdan biri olarak öne çıkmaktadır. İKV'nin TÜSİAD'la bir diğer benzerliği ise kolektif lobıcılığa ilişkin yaklaşımıdır. Literatürde

²⁰⁶ Haluk Nuray, Mülakat, 29.6.2017.

²⁰⁷ Avrupa Komisyonu, Yetkili-1, Mülakat, 30.06.2017.

²⁰⁸ AB Dış Eylem Servisi, Yetkili-1, Mülakat, 25.7.2017.

²⁰⁹ Laura Batalla Adam, Mülakat, 12.7.2017.

²¹⁰ Amanda Paul, Mülakat, 30.06.2017.

kolektif lobiciliği, lobi çalışmalarının etkinliğini arttıran bir unsur olarak görme eğilimine karşın, İKV bu yöntemi zorunlu durumlar dışında kullanmamaktadır. AB tarafından bakıldığında muhatapların, her kurumun bakış açısını dinleyip, sonunda kendi kararını vermek istediklerini dile getiren Nuray, bu nedenle tek sesliliğin tercih edilen bir yaklaşım olmadığını ve İKV'nin gevşek bir koordinasyondan yana olduğunu ifade etmektedir.²¹¹

İKV'nin yürüttüğü lobi çalışmalarında, birebir temaslar önemli yer tutmaktadır. Brüksel'deki temsilciliği sayesinde Birlik kurumlarıyla kalıcı ilişkiler tesis eden vakıf, sürecin önemli dönemeçlerinde Türkiye'den heyetlerin de katılımıyla temaslarını sıklaştırmaktadır. Diğer yandan vakıf, birçok konuda hem AB'ye hem de Türkiye'ye yönelik hazırladığı raporlarla tutum değişikliği yaratmaya çalışmaktadır. Dolayısıyla, çalışmanın birinci bölümünde tartışılan doğrudan lobicilik-dolaylı lobicilik ayrımı açısından İKV'nin çalışmaları değerlendirildiğinde, her iki yöntemi de yoğun olarak kullandığı fakat karar alıcılarla gerçekleştirdiği birebir görüşmelerin dolaylı yöntemlere nazaran daha etkin olduğu söylenebilir. Vakfın, yapısı gereği ulusüstü bir çatı kuruluşun bünyesinde yer almamasının, dolayısıyla yukarıda incelenen TÜSİAD-BusinessEurope ya da TOBB-EUROCHAMBRES benzeri bir ilişki geliştirememesinin de bunda payı olduğu düşünülmektedir.

İKV örneğiyle literatürdeki genel eğilim arasındaki bir diğer ayrım, başarılı lobi çalışmalarında finansal kaynakların önemi konusunda ortaya çıkmaktadır. Birçok akademik çalışmada finansal kaynakların çalışmanın başarısına etkisi ön plana çıkarılırken Nuray, başarılı lobiciliğin kriterleri arasında finansal kaynaklardan ziyade tutarlılığın ve sürdürülebilir ilişkiler geliştirmenin önemini vurgulamaktadır:

“AB’de zaman içinde yüz yüze temasın önemi kat be kat arttı. AB’deki aktörlerin bilgisayar üzerinden ülkeyi okuması mümkün değil. O yüzden de sıkı bir ilişki kurmak gerekiyor. Bu ilişkinin güvene dayalı ve uzun süresi olması lazım. Uzun süreli olması için de doğruyu söylemek ve tutarlı olmak lazım ve bunu hep tekrar etmek lazım. Dönemler değiştikçe de bu tutarlılığı kaybetmemek lazım. Ancak bu şekilde uzun dönemli ilişki kurulabilir.”²¹²

²¹¹ Haluk Nuray, Mülakat, 29.6.2017.

²¹² Haluk Nuray, Mülakat, 29.6.2017.

Diğer yandan çalışmanın birinci bölümünde değinilen bir diğer konu olan, lobi çalışmalarında enformasyonun önemi, İKV örneğinde de ortaya çıkmaktadır. Nuray'a göre 80'li yıllarda çıkar grubu temsilcilerinin temel misyonları, bir yandan AB'deki mevzuat değişikliklerini ve bu değişikliklerin nedenlerini Türkiye'ye iletmek diğer yandan belirli sektörlerde Türk özel sektörünün görüşlerini AB'ye aktarmak olarak tanımlanabilir. Bugüne gelindiğindeyse, bilgiyi bulup göndermekten çok, milyonlarca bilgi içinden işe yarayacak olanı seçip, doğru kişiye yönlendirmek önemli hale gelmiştir. Özetle, lobilerin enformasyon yönetimi misyonu, şekil değiştirerek de olsa deva etmektedir.²¹³

Bu ifadelerden de anlaşıldığı gibi, Türkiye'nin AB üyelik sürecinde AB düzeyinde kurduğu ilişkiler İKV'de yapısal bir dönüşüme yol açmasa da, AB'deki ilişki biçimleri ve lobi tekniklerindeki dönüşüm, vakfın lobi yöntemlerinde dönüşüme yol açmış, vakıf yeni dönemin gerekliliklerine adapte olarak, Brüksel'de aktif lobi gruplarından biri olmayı sürdürebilmiştir.

İKV'nin lobi çalışmaları genel olarak değerlendirildiğinde, vakfın en aktif çalışmaları yürüten sivil toplum kuruluşlarından biri olduğu söylenebilir. Vakıf, uzun yıllar devletin tekelinde yürütülen AB politikalarının belirlenme sürecine müdahil olma talebini ortaya koyan ilk sivil toplum kuruluşudur. Öte yandan, AB kurumları ve organlarıyla kurduğu ilişkiler açısından da Brüksel'de kalıcı ve uzun soluklu ilişkiler geliştiren ilk STK'dır.

İKV'nin varlık amacı, bizzat vakfın kendisi tarafından "Türkiye'yi AB'ye, AB'yi Türkiye'ye anlatmak" olarak ifade edilmektedir. Dolayısıyla, bu çalışmada incelenen ve AB dışında birçok farklı alanda da varlık gösteren kurumlara nazaran, AB alanında daha geniş bir birikime ve uzman kadrosuna sahiptir. Bu durumun doğal bir yansıması olarak İKV, konuya ilişkin oldukça fazla sayıda araştırma yapmakta, basılı doküman hazırlamakta, seminer ve konferans düzenlemekte ve süreci birçok farklı yönüyle ele almaktadır.

Vakıf, ulusal düzeyde sahip olduğu işbirliği ağları sayesinde zaman zaman AB katılım sürecinde sivil toplumu harekete geçirebilmektedir. Bu birikim ve deneyim, İKV'yi gerek Türkiye gerekse AB tarafından görüşleri dikkate alınan bir enformasyon kaynağı haline getirmiştir.

²¹³ Haluk Nuray, Mülakat, 29.6.2017.

3.3.4. KAGİDER

2002 yılında kurulan Türkiye Kadın Girişimciler Derneği (KAGİDER), toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması hedefine yönelik çalışmalar yürütmektedir. Kuruluşuna TÜSİAD'ın da destek verdiği KAGİDER, bu hedef doğrultusunda Türkiye'nin AB üyelik sürecine önem atfederek, sürecin destekçisi olmuştur. Dernek, kuruluşundan bu yana AB fonlarından da sıklıkla faydalanmış ve Türkiye'de kadın haklarına yönelik AB destekli birçok projeyi hayata geçirmiştir.

2008'de Brüksel ofisini açarak, AB kurumları ve Avrupalı STK'larla daha yakın ve doğrudan ilişkiler kurma yolunda önemli bir adım atan KAGİDER'in lobi çalışmaları da bu tarihten sonra hız kazanmıştır. Dernek aynı yıl, Türkiye-AB Karma İstişare Komitesi'ne kabul edilerek, komitede yer alan ilk Türk kadın örgütü olmuştur.²¹⁴

KAGİDER Brüksel Temsilcisi Aslıhan Tekin, KAGİDER'in KİK toplantılarına katılmalarını *"Kadın haklarını savunan bir örgütün burada yer alması ve kadın haklarının burada gündeme gelmeye başlaması önemlidir."* ifadeleriyle yorumlamaktadır. Tekin'e göre bu toplantılarda KAGİDER'in yer almaya başlamasıyla birlikte, daha önce konuşulmayan konular konuşulmaya başlamış ve uzun süredir aynı isimlerin katıldığı toplantılarda yeni bir kurum olarak KAGİDER'in varlığı sayesinde dinamikler değişmiş, üstünkörü değinilen konuların altı daha fazla çizilir hale gelmiştir.

KAGİDER, 2011'den itibaren iki yıllık faaliyet raporları yayınlamaya başlamıştır. Bu raporlarda, AB düzeyinde yürüttüğü lobi faaliyetlerine detaylı şekilde yer veren dernek, lobicilik kavramının olumsuz çağrışımları nedeniyle bu kavramı kullanmaktan kaçınan birçok STK'nın aksine, raporlarında lobi ve lobicilik ifadelerini sıklıkla kullanmıştır.

Dernek, yayınladığı ilk faaliyet raporunda çalışmalarının odağında yer alan 7 konu başlığı belirlemiştir. Bu başlıklardan birini oluşturan Avrupa Birliği çalışmalarının altındaysa, *"Brüksel İlişkileri"*, *"AB üyesi Ülke Kurum ve Kuruluşlarıyla İlişkileri"* ve *"Türkiye'de AB Yönünde Lobi Faaliyeti Yapmak"* şeklinde bir üçlü sınıflandırmaya gitmiştir.²¹⁵

Tekin, bu sınıflandırmada öne çıkan kurumları şu şekilde sıralamaktadır:

²¹⁴ KAGİDER, **2009-2011 Faaliyet Raporu**, s. 97.

²¹⁵ KAGİDER, **a.g.e.**, s. 17.

“İlişkilerimiz üç ayaktan meydana geliyor. Birincisi AB tarafı... AB kurumları özelinde Komisyon ve Parlamento’yla ilişkilerimizin yanında KİK gibi yapılarla ilişkiler ön plana çıkıyor. İkincisi, kadın ve sivil toplum ayağıyla ilişkiler, bunlar AB ve dünya düzeyinde ilişkiler. Avrupa Kadın Lobisi’nde (EWL) aktifiz. Avrupa kadın girişimcilik derneklerinin çatı organizasyonu olan Kadın Girişimcilik Platformu’nun (WEP) kurucularından biriyiz. Üçüncü ayaksa, AB Daimi Temsilciliği ve AB Bakanlığı gibi devlet kurumlarından oluşuyor. Bu üçlü sınıflandırmada, ilişkilerimizi paralel şekilde yürütüyoruz.”²¹⁶

KAGİDER, lobi faaliyetleri kapsamında, üye ülkelere yönelik çalışmalar da yürütmektedir. Bu çalışmaların en belirgin örneği, 2009-2010 yıllarında Almanya, Avusturya ve Fransa’da yapılan etkinliklerdir. Dernek, bu dönemde Türkiye’nin üyeliğine mesafeli yaklaşan söz konusu ülkelere yaptığı ziyaretlerde karar alıcılarla, sivil toplum temsilcileriyle ve kadın girişimcilik dernekleriyle bir araya gelerek Türkiye’ye ilişkin algının olumlu yönde değişmesini ve kadın diyalogunun güçlenmesini amaçlamıştır.²¹⁷ Bu çalışmaların da etkisiyle, Almanya Cumhurbaşkanı Christian Wulff’un 2010’da gerçekleşen Türkiye ziyareti sırasında görüştüğü tek sivil toplum kuruluşu KAGİDER olmuştur.²¹⁸

Derneğin Brüksel’deki çalışmalarına bakıldığında, Komisyon ve Parlamento’nun, lobi faaliyetlerinin odağında yer aldığı görülmektedir. Dernek, AB çıkmasını Türkiye’nin her alanda ama özellikle toplumsal cinsiyet eşitliği ve kadının statüsü konularında gerekli reformları gerçekleştirmesi için hayati önem taşıdığı görüşündedir. Dolayısıyla, Türkiye’nin AB üyeliği sürecinde ‘kadın’ öznesinin yeteri kadar aktif olmaması büyük bir dezavantaj olarak değerlendiren KAGİDER’e göre, kadın diyalogu Türkiye-AB ilişkilerinde oldukça etkili bir araçtır. Türkiye’nin AB müzakere sürecinde yaşanan görece yavaşlamanın önüne geçilmesi, sağlam bir Türkiye-AB diyalogu ile reform sürecinin ilerletilmesi için KAGİDER, Parlamento ve Komisyon’la ilişkilere büyük önem atfetmektedir.²¹⁹

Bu bağlamda KAGİDER’in Komisyon düzeyinde yürüttüğü çalışmalarda, *DG Growth* ve *DG Near* ön plana çıkmaktadır. Bu organların temsilcileriyle düzenli olarak bir araya gelerek, görüş alışverişinde bulunan Aslıhan Tekin, çalışma alanlarına giren konularla Komisyon’la ilişkilerinin 2008-2009 yıllarına dayandığını belirtmektedir. KAGİDER’in sivil topluma yönelik açılan proje çağrılarını Türkiye’nin de dâhil edilmesi talebini Komisyon’a iletmesi, ilişkilerin başlangıç

²¹⁶ Aslıhan Tekin, Mülakat, 14.12.2017.

²¹⁷ KAGİDER, **a.g.e.**, s. 10-11.

²¹⁸ KAGİDER, **a.g.e.**, s. 45.

²¹⁹ KAGİDER, **a.g.e.**, s. 17.

noktası olmuştur. Özellikle DG Growth'la sürdürülen diyalogun çıktılarında biri olarak Kadın Girişimcilik Platformu hayata geçmiştir. Benzer şekilde DG Near'la da ilişkiler geliştiren KAGİDER, Komisyon'da kadın girişimciliğinden sorumlu olan müdürlüklere bağlı birimlerden müdürlüklere, oradan genel müdürlüğe ve en son komisere kadar uzanan bir ilişki ağı geliştirmiştir.²²⁰

KAGİDER, Komisyon'un yıllık ilerleme raporlarına da özellikle toplumsal cinsiyet eşitliği konusunda görüş bildirmektedir. Fakat Tekin'e göre, asıl önemli olan söz konusu görüşlerin raporlarda yer almasından çok, Komisyon'a belirli konularda KAGİDER'in bakış açısının iletilmiş olmasıdır:

"İlerleme raporlarına yönelik görüşlerimizin büyük ölçüde raporlara girdiğini söyleyebilirim. Ama bu görüşlerin ilerleme raporlarında yer almasının bir başarı ölçütü olduğunu düşünmüyorum. Görüş bildirdiğimiz bazı konuların raporlara girmeyeceğini de biliyoruz ama bizim için asıl önemli olan, AB ile ilişkilerde ya da Türkiye'de olanlar açısından nerede durduğumuzu göstermek. Bunu gösterebilmek için bu raporlara yönelik görüşlerimiz, raporda yer alamasa bile önem kazanıyor."²²¹

Parlamento'ya yönelik çalışmalara bakıldığında, belirli komitelere öncelik verildiği, bu komitelerin kadın hakları alanındaki toplantılarının takip edildiği ve parlamenterlerle ilişkiler geliştirilerek, yapılan ikili görüşmelerle, kadın hakları konusunun Parlamento gündemine taşınmaya çalışıldığı görülmektedir. KAGİDER bu çalışmalarda sadece Türkiye ile ilgili olan parlamenterlerle değil, başta AB düzeyinde kadın hakları konusuyla ilgilenenler olmak üzere daha geniş bir yelpazede, daha homojen bir yapıda, parti grupları arasında da bir denge gözeterek ilişkiler geliştirmektedir. Dernek, özellikle Kadın Hakları Komitesi ve Dış İlişkiler Komitesi'nin toplantılarını takip etmektedir. Fakat bu noktada sadece Türkiye'yle ilgilenen ya da sadece kadın hakları konularıyla ilgilenen vekillerle ilişki kurmayarak, daha homojen bir yapıda çalışmaktadır. Zaman içinde oluşturduğu ağlarda bir denge kuran KAGİDER'in, farklı partilerden vekillerin ilgisini çekmeyi başardığı görülmektedir.²²²

KAGİDER'in 2012'de Türkiye-AB KPK toplantısına katılarak, bir KPK toplantısında konuşma yapan ilk sivil toplum kuruluşu olması da Parlamento'ya

²²⁰ Aslıhan Tekin, Mülakat, 14.12.2017.

²²¹ Aslıhan Tekin, Mülakat, 14.12.2017.

²²² Aslıhan Tekin, Mülakat, 14.12.2017.

yönelik lobi çalışmalarının kazanımlarından biri olarak değerlendirilebilir.²²³ 2012'de yürütülen bir diğer çalışma ise S&D üyesi Türk kökenli Hollandalı Parlamenter Emine Bozkurt'un işbirliğiyle Parlamento'da düzenlenen Kadın Girişimciliği Paneli'dir. Bu etkinlik sayesinde hem derneğin Parlamento'da bilinirliği artmış hem de temel çalışma alanı olan kadın hakları konusu Parlamento gündemine gelmiştir.

Birlik düzeyinde kadın hakları ve toplumsal cinsiyet eşitliği konularında lobi çalışmaları yürüten EWL ve Avrupa düzeyinde kadın girişimcilik derneklerinin çatı kuruluşu WEP, KAGİDER'in AB düzeyinde ilişki geliştirdiği ve lobi faaliyetlerinde yararlandığı kanalların başında gelmektedir. KAGİDER bu iki kurumla geliştirdiği ilişkilerin odağına Türkiye-AB ilişkilerini değil, AB düzeyinde kadın hakları sorunlarını almaktadır. Bu bağlamda EWL ve WEP ile geliştirilen ilişkiler, büyük önem arz etmektedir. Derneğin çalışmalarının odağında, kadın hakları ve toplumsal cinsiyet eşitliği temelinde AB düzeyinde kadın girişimciliğinin gelişmesi ve kadın istihdamının artması gibi konular yer almaktadır. Bu konular Türkiye-AB ilişkilerinden bağımsız olduğundan, EWL ve WEP ile yürütülen ilişkiler KAGİDER'in hem bu alanlardaki katkılarını arttırmasına ve içerik sağlamasına hem de bu kuruluşların mevcut mekanizmalarından faydalanıp, onlardan gelen bilgiyi içselleştirmesine olanak sağlamaktadır.²²⁴

Çalışmada incelenen diğer kurumlar gibi KAGİDER de darbe girişiminin ardından, iç ve dış kamuoyuna yönelik iletişim çalışmaları yürütmüştür. Bu çalışmalarda sosyal medya kanallarını da etkin olarak kullanmış olması, derneği diğer kuruluşlardan ayırtmaktadır. Türkiye'nin farklı şehirlerinde yaşanan kadın girişimcilerin Türkçe, İngilizce, Fransızca, Almanca, İspanyolca, Arapça ve Rusça gibi pek çok dilde verdikleri video mesajları, #BelieveinTurkey ve #Türkiyeyelmanın etiketleriyle KAGİDER'in sosyal medya hesaplarında paylaşılarak dünya genelinde milyonlarca kişiye ulaşılmıştır.²²⁵

KAGİDER'in AB düzeyinde yürüttüğü lobi çalışmaları genel olarak değerlendirildiğinde, AB kurumlarının farklı düzeylerdeki organlarıyla güçlü ilişkiler geliştiren, kadın hakları ve kadın girişimciliği konularında çatı kuruluşlara üye olan, KİK ve KPK gibi ortaklık organlarının toplantılarında görüşlerini iletme şansı bulan derneğin, 2008'den bu yana sosyalizasyonunu büyük ölçüde sağladığı

²²³ KAGİDER, **2011-2013 Faaliyet Raporu**, 2013, s. 121.

²²⁴ Aslıhan Tekin, Mülakat, 14.12.2017.

²²⁵ KAGİDER, **2015-2017 Faaliyet Raporu**, 2017, s. 100-101.

görülmektedir. Dernek, tüm bu temas noktaları aracılığıyla sürdürdüğü lobi çalışmalarında Türkiye-AB ilişkilerinden çok, AB’de kadın hakları konusuna odaklanmaktadır. Bu ayrım, KAGİDER’in etki gücünü arttırmasının yanı sıra, temas kurabileceği kişi ve kurum sayısını da çeşitlendirmektedir.

Çalışma kapsamında görüştüğümüz bir profesyonel lobici de KAGİDER’in kendi çalışma alanına odaklanmasının, lobi çalışmalarında olumlu etki yarattığını ifade etmiştir.

“Lobi yapımında önemli konulardan biri, kendi işinize odaklanmak... Kendi çalışma alanlarınızın dışına çıktığınızda, güvenilirliğinizi kaybediyorsunuz. Başka şeylerle değil sadece kendi konunuzla ilgilenirseniz, karşı tarafa da güven telkin ediyorsunuz ve bu kez onlar size ulaşip sizden görüş almaya başlıyor. Bu bağlamda KAGİDER de kadınların ekonomi içinde daha fazla yer elde etmeleri konularına odaklandığından, etki yaratabiliyor.”²²⁶

Benzer şekilde, Komisyon Türkiye Masası’ndan görüştüğümüz yetkili de, KAGİDER’in en aktif Türk çıkar gruplarından biri olduğunu ifade etmiştir.²²⁷

Çalışmada incelenen diğer kuruluşlara benzer şekilde, KAGİDER de lobi çalışmalarının etkinliğinde enformasyon yönetimini öne çıkarmaktadır. Bir diğer önemli faktör ise temsil edilen kurumun etki gücüdür. Tekin’e göre, AB düzeyinde kurulan ilişkiler, insani ilişkiler ve içerik üzerinden yürütülen ilişkiler olmak üzere iki ayaktan oluşur. Dolayısıyla güçlü ilişkiler geliştirebilmek için hem sahip olduğunuz enformasyon hem de temsil ettiğiniz kurumun etkisi önemlidir. Bunları bir bütün olarak ele almak gerekmektedir.²²⁸

Çalışmalarının odağına kadın hakları ve toplumsal cinsiyet eşitliği konularını alan bir dernek olarak KAGİDER’in AB düzeyinde yürüttüğü lobi çalışmalarında da doğal olarak kadın hakları savunusu ön plana çıkmaktadır. Dernek, Türkiye-AB ilişkilerinin seyrinde, dönemsel olarak öne çıkan konularla ilgili tutum oluştururken, bu konuları da kadın haklarına etkisi açısından değerlendirmektedir. Örneğin Gümrük Birliği’nin modernizasyonu gündeme geldiğinde, KAGİDER konunun kadın istihdamına etkisine odaklanmaktadır.

²²⁶ Lobi firması, Yetkili-1, Mülakat, 23.02.2018.

²²⁷ Komisyon, Yetkili-1, 30.06.2017.

²²⁸ Aslıhan Tekin, Mülakat, 14.12.2017.

Diğer yandan dernek, kolektif lobi çalışmalarına olumlu yaklaşan kurumlar arasında yer almaktadır. KAGİDER’le benzer görüşe sahip TÜSİAD gibi kurumlar, KAGİDER’in düzenlediği etkinliklere katılmakta, KAGİDER de benzer şekilde bu kuruluşların etkinliklerine destek vermektedir. Gümrük Birliği’nin modernizasyonu gibi konularda bu kurumlar birlikte hareket edebilmektedir, kadın hakları konusunda da bu kuruluşlar KAGİDER’in çalışmalarını desteklemektedir.²²⁹

Yukarıda da değinildiği gibi, AB düzeyinde farklı kurum ve organlarla kurmuş olduğu ilişkilerle güçlü bir sosyalizasyon sağlayan KAGİDER’in, yürüttüğü lobi çalışmalarının Türkiye’nin üyelik süreciyle ilgili konularla sınırlı kalmaması, derneğin Türkiye-AB ilişkilerinin sorunlu olduğu dönemlerde de lobi çalışmalarını aktif olarak sürdürmesine imkân tanımıştır. AB düzeyinde lobi yapan diğer kadın derneklerine benzer şekilde kadın hakları savunusuna yönelmiş olması, KAGİDER’in bu süreçte geçirdiği dönüşümün önemli bir çıktısıdır. Bir başka deyişle dernek, Brüksel’de diğer Türk çıkar gruplarına nazaran kısa sayılabilecek bir süredir varlık göstermesine rağmen, odaklandığı alanlarda lobi çalışmalarını etkin ve tutarlı bir şekilde sürdürmektedir. Dernek bu yapıyı, Türkiye-AB ilişkilerindeki kısa süreli dalgalanmalardan etkilenmeyecek bir iletişim ağı kurarak sağlayabilmiştir.

Bir sonraki başlıkta, yukarıda incelenen sivil toplum kuruluşlarının yürüttükleri lobi çalışmalarında kamu kurumlarıyla ilişkileri ele alınacaktır.

3.3.5. Lobi Faaliyetlerinde Devlet-Sivil Toplum İlişkileri

Türkiye’de, AB üyelik sürecinin yürütülmesinden sorumlu kurumsal yapılanma, 2000’den itibaren geliştirilmeye başlanmıştır. 1999’un sonunda Türkiye’ye aday ülke statüsü tanınmasıyla ilişkilerin yeni bir boyuta taşınması, AB ile ilişkilerde yeni bir kurumsal yapılanmaya gidilmesi ihtiyacını doğurmuştur. Bu nedenle, 4 Temmuz 2000 tarihinde Başbakanlığa bağlı Avrupa Birliği Genel Sekreterliği (ABGS) kurulmuştur. ABGS, Türkiye’nin AB müktesebatına uyum çalışmalarının koordinasyonunu yanı sıra AB kurumlarıyla ilişkilerden de sorumlu tutulmuştur. Dönemin ABGS Genel Sekreter Yardımcısı Volkan Bozkır’ın ifadeleri, o dönemki kurumsal yapılanmadaki eksiklikleri yansıttığının yanı sıra doğru ve yeterli enformasyon aktarımının ilişkilerdeki önemini ortaya koyması açısından oldukça önemlidir:

²²⁹ Aslıhan Tekin, Mülakat, 14.12.2017.

"20 Ağustos 2000'de göreve başladığımızda, ekibimiz: [Genel Sekreter] Volkan Vural, ben, bir bilgisayar işlemcisi, bir bilgisayar, bir printer, bir top kağıttan ibaretti! ...5 Eylül'de Komisyon, bizden İlerleme Raporu'na Türkiye'nin katkısını talep etti. O sırada, elimizde ne personel, ne de herhangi bir imkân var. Derleyebildiğimiz tüm bilgileri Komisyon'a ilettik. Ama bu kadar hazırlıksız bir dönemde sağlayabildiğimiz katkı ne yazık ki yeterli olmadı. ...O nedenle 2000 yılı Raporu, en kötü İlerleme Raporlarından biri olarak kayda geçti."²³⁰

Kurumsal yapılanmadaki eksikliklerin ve yetersiz iletişimin etkilerini bu örneklerle vurgulayan Bozkır, ilerleyen yıllardaki gelişimi ve sivil toplumun sürece katılımını ise şu şekilde ifade etmektedir:

"...tabii oradaki eksiklik, Komisyonun Türkiye'den yeterince bilgi almadan kendi kaynaklarından sağladığı bilgilerle bu raporu yazmış olmasıydı. O gün bugün bir daha böyle bir durumla karşılaşmadık. Şimdi son derece güzel bir mekanizma var. Temmuz ayına kadar bizim bütün kurumlarımızın, sivil toplumumuzun, ilgililerin bilgileri toplanır; Komisyona iletilir. Komisyon onlardan belli sorular çıkartır. Eylül başından Ekim başına kadar bunlar verilir. Sonunda da gerçekten tam bir fotoğraf doğru bilgilerle çekilir."²³¹

Bozkır'ın ifadelerinde de açıkça görüldüğü gibi, kurumsal yapılanmada görülen eksiklikler, Türkiye-AB ilişkilerinin seyrini olumsuz etkileyebilmektedir. Bu nedenle, uzun yıllardır Brüksel'de varlık gösteren ve AB kurumlarıyla ilişkiler geliştiren sivil toplum kuruluşlarının sürece yapabilecekleri katkılar daha da önemli hale gelmektedir.

Devletin STK'ları AB ile ilişkilere dâhil etmesine yönelik kurumsal anlamda ilk önemli hamle, 2003'te Avrupa Birliği İletişim Grubu'nun (ABİG) kurulmasıdır. ABİG'in 5 Kasım 2003'te gerçekleşen ilk toplantısına Dış İşleri Bakanı ve üst düzey bürokratların yanı sıra TOBB ve TUSİAD başkanları da katılmıştır. Bu yapısıyla ABİG, AB üyelik sürecinde iletişim stratejileri geliştirme konusunda devlet-sivil toplum işbirliğinin önemli bir örneğidir. İlk toplantıya başkanlık eden dönemin Dış İşleri Bakanı Abdullah Gül, ABİG'in amacını Türkiye'nin AB üyeliği hedefinde Avrupa kamuoyunun desteğini almak olarak tanımlanmıştır.²³² 2003'te TBMM bünyesinde katılım sürecine ilişkin gelişmeleri izlemek, AB'deki gelişmeleri takip

²³⁰ T.C. Başbakanlık Avrupa Birliği Genel Sekreterliği, **Avrupa Birliği Yolunda ABGS'nin 10 Yılı**, Ankara, 2011, s. 24-25.

²³¹ TOBB, Panel: **Avrupa Komisyonu 2010 Yılı Türkiye İlerleme Raporu: Katılım Sürecinin Neresindeyiz?**, 23 Kasım 2010, s. 15, (Çevrimiçi) <https://goo.gl/kCoHrn>, ET: 22.12.2017.

²³² T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı, **2003-11-05 AB İletişim Grubu Toplantısı**, (Çevrimiçi) <http://www.ab.gov.tr/index.php?p=27980&l=1>, ET: 20.03.2017.

etmek ve Türkiye-AB ilişkilerinin gelişimine katkı sunmak amacıyla Avrupa Birliği Uyum Komisyonu'nun oluşturulması da, kurumsal yapılanmadaki önemli gelişmelerden biridir.

AB düzeyinde yürütülen lobi çalışmalarında zaman zaman devlet-sivil toplum ortaklığını gözlemlemek mümkündür. TÜSİAD'ın Türkiye Haftası adında 3-4-5 Ekim 2006 tarihlerinde, üyelik müzakerelerine başlanmasının birinci yıldönümünde Brüksel, Paris ve Berlin'de düzenlediği tanıtım etkinlikleri, ortak lobi çalışmalarının örneklerinden biridir. Türkiye'nin üyelik sürecini Avrupa kamuoyunun gündeminde tutmayı amaçlayan bu çalışmalara dönemin Başbakan Yardımcısı, Dış Ticaretten Sorumlu Devlet Bakanı ve Adalet Bakanı da katılmıştır.²³³

Bu tür ortak çalışmaların bir başka örneği ise, 2011'de Fransa'ya yönelik yürütülen lobi çalışmalarıdır. Fransa meclisinde, 1915 olaylarıyla ilgili Ermeni iddialarının reddedilmesini suç sayan yasa teklifi hakkında yapılacak oylamadan önce, dönemin TBMM Dış İlişkiler Komisyonu Başkanı Volkan Bozkır ile TÜSİAD ve TOBB heyetleri Fransa'ya giderek birçok kanaat önderi ve karar alıcıyla görüşmeler gerçekleştirmiştir.²³⁴

2010 yılında ABGS tarafından, Türkiye'yi AB'ye ve AB'yi Türkiye'ye anlatacak bir iletişim stratejisi oluşturmanın yanı sıra iki tarafın sivil toplumlarını buluşturacak sürdürülebilir mekanizmaların tesis edilmesi amacıyla Avrupa Birliği İletişim Stratejisi (ABİS) hayata geçirilmiştir.²³⁵ 2014'te güncellenen ABİS'te, AB'ye katılım sürecine sivil toplumu daha fazla dâhil eden bir yaklaşımın benimseneceği vurgulanırken, sivil toplumla işbirliğinin ve diyalogun geliştirilmesine yönelik kısa ve orta vadede kullanılacak araçlar sıralanmıştır. Bu araçlar arasında; sivil toplum ile diyalog toplantıları, sivil toplum ve düşünce kuruluşlarının müktesebat uyumu çalışmaları sürecinde uzmanlık alanlarında görüşlerinin alınmasına imkân verecek platformlar ve sivil toplum kuruluşlarının karar alma süreçlerine daha etkin katılımını sağlamaya yönelik çalışmalar öne çıkmaktadır.²³⁶

AB ile ilişkilerde devlet-sivil toplum ilişkisine dair kurumsal yapılanmaya bakıldığında, Brüksel'de bulunan Dış İşleri Bakanlığı Avrupa Birliği Daimi Temsilciliği ve 2018'de Dış İşleri Bakanlığı'na bağlanan Avrupa Birliği Başkanlığı

²³³ Altınbaşak, Yalçın, **a.g.e.**, s. 60-61.

²³⁴ Sancar, **a.g.e.**, s. 181.

²³⁵ T.C. Başbakanlık Avrupa Birliği Genel Sekreterliği, **a.g.e.**, s. 89.

²³⁶ T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı, **Avrupa Birliği İletişim Stratejisi**, 2014, s. 16-17.

bünyesinde yer alan Sivil Toplum, İletişim ve Kültür Başkanlığı olmak üzere iki organ ön plana çıkmaktadır. Konuyla ilgili, Dış İşleri Bakanlığı Avrupa Birliği Temsilciliği'nden görüştüğümüz yetkili, AB katılım sürecinde devlet-sivil toplum ilişkisine dair, ABİS'te belirlenen araç ve yöntemlerin önemini vurgulamaktadır:

“Sivil toplumun sürece angaje edilmesi oldukça önemli. Yapılan araştırmalarda toplumun, Türkiye'nin AB üyeliğine desteği oldukça yüksek oranlarda çıkıyor. Toplumsal sahiplenme AB sürecinde önem verdiğimiz konulardan biri. Bu sahiplenmenin güçlenmesi için AB iletişim Stratejisi bizim yol haritamız.”²³⁷

Benzer şekilde Sivil Toplum, İletişim ve Kültür Başkanlığı'ndan görüştüğümüz yetkili de ABİS'e değinirken, özellikle 2014 sonrası sivil toplumla diyalog toplantılarına vurgu yapmıştır:

“Sivil toplumla ilişkiler elbette sürecin önemli bir ayağı. Bu kapsamda ABİS'te de belirtilen araçlar hayata geçiriliyor. Sivil toplumla diyalog toplantıları kapsamında 2014-2016 yılları arasında 13 ilde toplantılar düzenlendi. Bu toplantılarla 25 bini aşkın kişiye ulaşıldı. Toplantılarda STK temsilcilerine AB'nin mali destekleri hakkında bilgi verilirken, katılımcılar AB sürecine ilişkin görüş ve önerilerini iletme olanağı buldu.”²³⁸

Görüldüğü gibi, özellikle ABGS'nin kuruluşundan sonra sivil toplumun AB üyelik sürecine dâhil edilmesine yönelik kurumsal mekanizmaların oluşturulması konusunda çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Bu süreçte zaman zaman STK'lar tarafından organize edilen lobi çalışmalarına kamu kurumları da destek vermiştir. Diğer yandan, devlet-sivil toplum ilişkilerine dair STK temsilcilerinin görüşleri, büyük oranda bu ilişkilerin yeterli düzeyde olmadığı yönündedir.

TÜSİAD Brüksel Temsilcisi Dilek Aydın, yürüttükleri lobi çalışmalarında özellikle Daimi Temsilcilik ile iletişim halinde olduklarını ve ilişkilere yapıcı bir diyalogun hâkim olduğunu belirtmekle birlikte, istişare mekanizmalarının daha etkili, sistematik ve kapsayıcı olabileceğini vurgulamıştır. Aydın'a göre bu mekanizmaların daha da güçlendirilmesi, TÜSİAD gibi kuruluşların resmi temsilcilerin çalışmalarına katkısını arttıracaktır.²³⁹ Aydın, açıklamalarında her ne

²³⁷ T.C. Dış İşleri Bakanlığı Avrupa Birliği Daimi Temsilciliği, Yetkili-1, Mülakat, 29.6.2017.

²³⁸ T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı Sivil Toplum, İletişim ve Kültür Başkanlığı, Yetkili-1, Mülakat, 20.12.2017.

²³⁹ Dilek Aydın, Mülakat, 27.06.2017.

kadar Daimi Temsilcilik'le güçlü bir iletişim içinde olduklarını vurgulasa da, çalışmaların daha sistematik bir yapıda ilerleyebileceğini belirterek, sivil toplumun karar alım süreçlerine dâhil edileceği kurumsal mekanizmaların eksikliğine dikkat çekmiştir.

TÜSİAD Genel Sekreteri Bahadır Kaleağası ise sivil toplumla diyalogun yetersizliğini vurgularken, devlet-sivil toplum ilişkisindeki eksiklikleri daha açık bir dille eleştirmektedir. Kaleağası'na göre, sivil toplumla diyalog toplantıları “*genellikle büyük salonlarda, bakanın gelip konuşma yapıp çıktığı toplantılar şeklinde*” gerçekleşmektedir. Kaleağası'nın Türkiye'deki devlet kültüründe sivil toplumla ilişkiler kültürünün yerleşmiş olmamasına dayandığı bu yaklaşım, alınan kararların ve oluşturulan politikaların hem oluşturulma sürecini hem de uygulamasını zora sokmaktadır.²⁴⁰

TOBB Avrupa Birliği Daire Başkanı Mustafa Bayburtlu ise devlet-sivil toplum ilişkisini iki döneme ayırıp, ilk dönemki başarılı uygulamaların 2005 sonrasında sürdürülemediğini vurgulamaktadır. Bayburtlu'ya göre, 2002-2004 arası devletle sivil toplum AB sürecinde çok başarılı bir işbirliği gerçekleştirmiştir. Bu dönemde ABİG başarılı çalışmalara yürütmüştür. Fakat 2005 sonrası müzakerelerin başladığı süreçte bu birliktelik bozulmuştur. Bu dönemde sivil toplum sürecin dışında tutulmuş, daha yüzeysel ve ad hoc istişareler gerçekleşmiştir.²⁴¹

İKV'nin konuya ilişkin görüşleri de diğer kuruluşlarla benzerlik göstermektedir. Vakıf, henüz 2004 yılında müzakerelerin yürütülmesine ilişkin hazırladığı raporda idari yapılanmaya dair önerilerde bulunmuştur. İKV'nin önerileri arasında AB Bakanlığı'nın oluşturulması, TBMM'nin bir bütün olarak sürece aktif katılımının sağlanması, özel sektörün ve STK'ların oluşturulacak çalışma grupları aracılığıyla müzakere pozisyonlarının hazırlanmasına aktif katılımı ve müzakere heyetine dâhil edilmesi gibi talepler yer almaktadır.²⁴² Uzun yıllar devletin tekelinde yürütülen AB politikalarının belirlenme sürecine müdahil olma talebini ortaya koyan ilk sivil toplum kuruluşu olan İKV, kamu kurumlarının AB katılım sürecine ilişkin iletişim stratejilerini belirlerken STK'ları sürece yeterli ölçüde dâhil etmediğini

²⁴⁰ Bahadır Kaleağası, Mülakat, 01.11.2017.

²⁴¹ Mustafa Bayburtlu, Mülakat, 20.01.2018.

²⁴² T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı, **İKV'den AB Sürecinde İdari Yapılanma Önerileri**, 2 Eylül 2004, (Çevrimiçi) <http://www.ab.gov.tr/p.php?e=37288>, ET: 3.6.2017.

birçok kez vurgulamıştır. 2007’de dönemin İKV Başkanı Davut Ökütçü, konuyla ilgili şu ifadeleri kullanmıştır:

“AB sürecinde tüm kurumların sıkı bir işbirliğine ihtiyacı var. Sadece Türkiye’deki çalışmalar için değil bu işbirliği yurtdışında Türkiye’yi destekleyen bir kamuoyu oluşturmak için de çok önemli. Ciddi, kapsamlı bir iletişim stratejisi hala oluşturulamadı. Bunun geliştirilmesi gerekli. AB’de hâlâ Türkiye’ye yönelik kuşku, korku ve bilinmezlik söz konusu.”²⁴³

İKV Brüksel Temsilcisi Haluk Nuray’ın görüşleri de Ökütçü’yle benzerlik göstermektedir. Nuray, Devletin sivil toplumun sürece dâhil etmesi konusunda zaman zaman, şahsi düzeyde çabaların olduğunu, Daimi Temsilcilik’le çok sık bir araya geldiklerini ve bilgi, tecrübe ve kaynak alışverişinde bulunduklarını belirtmekle birlikte, bu ilişkinin kişilere bağlı olarak sürdürüldüğünün altını çizmiştir. Nuray’a göre asıl sorun, istişari mekanizmaların ya da diyalogun olmamasından ziyade, bunun kurumsallaşmamış olmasından kaynaklanmaktadır. Kurumsallaşmış bir danışma sürecinde, sivil toplum belirli bir konuda kendisine danışılacağını bilmelidir. Bunun yanında, danışma sürecinin ardından resmi yetkililere iletilen görüşlerin değerlendirmeye alınacağından da emin olmalıdır.²⁴⁴ Görüldüğü gibi, diğer STK’lara benzer şekilde İKV de devlet-sivil toplum ilişkilerinin daha kapsayıcı, süreklilik arz eden ve kurumsal mekanizmalar aracılığıyla yürütülmesi görüşündedir.

KAGİDER Brüksel Temsilcisi Aslıhan Tekin ise lobi çalışmalarında devlet-sivil toplum ilişkisini değerlendirirken, farklı bakanlıklarla iletişim halinde olduklarını ve resmi kurumların KAGİDER’in deneyiminden faydalandıklarını düşündüğünü belirtmiştir. Bununla birlikte Tekin, genel anlamda devlet-sivil toplum ilişkisi ve bu alanda yapılan çalışmaları şekilsel olarak nitelendirmektedir.²⁴⁵

Çalışma kapsamında görüştüğümüz bir diğer isim olan AB’ye ilişkin haberlerin birçok dilde paylaşıldığı Euractiv adlı portalın Türkçe sayfasının Genel Yayın Yönetmeni Zeynep Göğüş, kendi deneyimleri ışığında hem devlet-sivil toplum ilişkisinin hem de sivil toplumun farklı unsurlarının birbiriyle ilişkisinin eksikliğine vurgu yapmaktadır:

²⁴³ Hürriyet, **Kamu AB konusunda yol haritasını hazırladı, şimdi sıra iş dünyasında**, 26 Mart 2007, (Çevrimiçi) <https://goo.gl/FTtUyS>, ET: 1.6.2017.

²⁴⁴ Haluk Nuray, Mülakat, 29.06.2017.

²⁴⁵ Aslıhan Tekin, Mülakat, 14.12.2017.

“Euractiv.com’un Türkçe uzantılı sayfasını 2007’de açtık. O dönem için oldukça önemli bir gelişmeydi. Özellikle AB’nin Türkiye’de anlaşılması konusunda önemli bir araçtı. Bu dönemde Euractiv dışında da birçok değerli girişim yapıldı fakat kamunun ve özellikle büyük iş dünyası kuruluşlarının yeterli desteği olmadan bu girişimler uzun soluklu olamadı.”²⁴⁶

Görüldüğü gibi, AB kurumlarına yönelik lobi çalışmalarında aktif olan sivil toplum kuruluşları, üyelik sürecinde devlet-sivil toplum ilişkilerinin yeterli düzeyde sağlanamadığı görüşündedir. Eleştirilerin yoğunlaştığı konuların başında, iletişimin büyük oranda kişisel ilişkilere bağlı olarak yürütülmesi ve bu nedenle zarar görme riskini içinde barındırması gelmektedir. Bir başka deyişle STK’lar, devlet-sivil toplum ilişkisinde kurumsal yapılanmanın eksikliğinin altını çizmektedir. Sivil toplum diyalogu kapsamında düzenlenen toplantıların sistematik şekilde yapılmaması ve STK’ların hangi konularda kendilerinden görüş alınacağını önceden bilmemeleri, düzenlenen etkinliklerde ve toplantılarda görüşlerinin genellikle dikkate alınmaması, dolayısıyla gerçek bir diyalogdan ziyade şekilsel bir iletişimin varlığı, öne çıkan diğer eleştiri konularıdır.

Sivil toplum kuruluşlarının yanı sıra siyasi partiler de Birlik düzeyinde etkili lobi çalışmaları gerçekleştirebilmektedir. Bir sonraki başlıkta, benzer bir inceleme siyasi partilerin lobi çalışmaları için yapılacaktır.

3.4. Siyasi Partilerin Lobi Faaliyetleri

Sivil toplum kuruluşlarının AB düzeyindeki lobi çalışmaları birçok akademik çalışmaya konu olurken, siyasi partiler için aynı şeyi söylemek güçtür. Oysa siyasi partiler de çıkar grubu kimliğiyle, AB düzeyinde karar alıcıları etkilemeye yönelik birçok çalışma yürütmekte ve farklı kurumlarla tesis ettikleri ilişkiler sayesinde, zaman içinde etkin aktörler haline gelebilmektedir.

Türkiye örneği üzerinden konuya bakıldığında; hükümet, diğer siyasal partiler, sivil toplum örgütleri ve çıkar grupları gibi aktörlerin kamuoyunun AB ile ilgili görüşlerinin oluşmasında ve AB üyeliğine desteğin veya karşıtlığın ortaya çıkmasında etkili oldukları görülmektedir. Kamuoyunda AB üyeliğine desteğin siyasi görüşlerle de yakından ilişkili olduğu düşünüldüğünde, kamuoyunun görüşünü etkileyen başlıca kurumlar arasında siyasi partiler öne çıkmaktadır.²⁴⁷

²⁴⁶ Zeynep Göğüş, Mülakat, 27.12.2017.

²⁴⁷ Çiğdem Nas, “Türkiye’de Avrupa Birliği Algıları”, s. 578.

Çalışmanın bu bölümünde, incelediğimiz dönemin büyük kısmında iktidarda bulunan AK Parti ile aynı dönemde ana muhalefet partisi olan CHP'nin Türkiye-AB ilişkilerine bakışı ve bu süreçte yürüttükleri lobi çalışmaları incelenecektir. Yapılacak incelemede öncelikle parti programları, seçim bildirgeleri ve TBMM tutanakları gibi kaynaklardan yararlanılarak, partilerin AB sürecine genel yaklaşımları ortaya konacak, ardından partilerin AB temsilcileri, lobi çalışmalarında temas kurdukları kurumlardan temsilciler ve diğer uzmanlarla yapılacak derinlemesine görüşmelerle, çalışmalarının etkinlikleri ortaya konacaktır.

İncelemenin AK Parti ve CHP ile sınırlı tutulması iki nedene dayanmaktadır. Birincisi, söz konusu iki partinin, 2002'den bu yana aldıkları oy oranlarıyla toplumun büyük bir kesimini temsil ediyor olmalarıdır. İkinci nedense, iki partinin de en azından retorikte Türkiye'nin AB üyeliğini destekler yönde tutum almalarıdır.

3.4.1. Adalet ve Kalkınma Partisi

Adalet ve Kalkınma Partisi (AK Parti) 2001 yılında, son temsilcileri Refah Partisi ve Fazilet Partisi olan Milli Görüş geleneğinden ayrılan bir grup siyasetçi tarafından kurulmuştur. Söz konusu partilerin, laikliğe aykırı faaliyetleri gerekçe gösterilerek Anayasa Mahkemesi tarafından kapatılmasının ardından aynı geleneğin devamı olarak Saadet Partisi kurulmuş, kendini daha reformist bir çizgide konumlandıranlar ise AK Parti'yi kurmuştur.

Bu dönemde AK Parti'nin ideolojik yaklaşımı, geleneksel Milli Görüşçü ideolojinin benimsediği İslami devlet modelinden ziyade, anaakım Türk sağına ve Avrupa'nın Hristiyan Demokrat partilerine daha yakın bir çizgiyi ifade eden, dini özgürlükleri bireysel düzeyde ele alan ve devlette anti-seküler bir dönüşümü hedeflemeyen muhafazakâr demokrasi kavramıyla tanımlanmıştır.²⁴⁸ Fakat partinin kendini bu şekilde konumlandırmasına karşın, gerek iç gerekse dış kamuoyunda AK Parti'nin Türkiye'de İslami bir dönüşümü hedefleyen "gizli ajandaya" sahip olduğu iddiası sıklıkla gündeme gelmiştir.

AK Parti, bu iddiaların da etkisiyle kuruluşundan yaklaşık bir yıl sonra yapılan genel seçimler öncesinde hazırladığı seçim beyannamesinde, AB üyelik sürecine sıklıkla vurgu yapmış ve AB'nin talep ettiği reformların kendileri tarafından da içselleştirildiğini ve hızlı bir şekilde hayata geçirileceğini ifade etmiştir. Partinin

²⁴⁸ Beken Saatçioğlu, "AKP's 'Europeanization' in Civilianization, Rule of Law and Fundamental Freedoms: The Primacy of Domestic Politics", **Journal of Balkan and Near Eastern Studies**, 16:1, 2014, s. 90.

2002 seçim beyannamesinde yer alan aşağıdaki ifadeler, o dönemde AB üyelik sürecine yaklaşımını yansıtmaktadır:

“PARTİMİZ, ülkemizin Avrupa Birliği'ne tam üyeliğini, modernleşme sürecimizin doğal sonucu olarak görmektedir AB kriterlerinin ekonomik ve siyasi hükümlerinin hayata geçirilmesi, devlet ve toplum olarak birlikte çağdaşlaşmamız yönünde atılacak önemli bir adımdır. Bu kriterlerin, AB üyeliğinden bağımsız olarak düşünüldüğünde bile hayata geçirilmesi kaçınılmazdır.”²⁴⁹

AK Parti'nin ilk dönemlerinde, sivil toplum kuruluşlarıyla da iyi ilişkiler geliştirdiği görülmektedir. Özellikle TÜSİAD, zaman zaman hükümet politikalarını eleştirmesine rağmen genel anlamda partinin ekonomi programına, Kıbrıs konusundaki açılımına ve AB üyelik sürecine yaklaşımına destek olmuştur.²⁵⁰

2002 seçimlerinde, TBMM'de tek başına hükümet kurabilecek çoğunluğa ulaşan partinin üst düzey yetkilileri, seçimlerden hemen sonra 13-21 Kasım tarihleri arasında birçok AB ülkesini kapsayan bir ziyaretler dizisi gerçekleştirmiştir. Söz konusu ziyaretler, AK Parti'nin AB ile ilişkileri temel önceliği olarak kabul ettiğinin göstergesi olarak algılanmıştır.²⁵¹ Ardından, AK Parti hükümetinin *de facto* lideri olarak Erdoğan, ABD'yi ziyaret ederek üyelik müzakerelerine başlanması konusunda destek aramıştır.²⁵² Bu ziyaretlerin temel amacının, AB ülkelerinde AK Parti'ye yönelik önyargıları değiştirmenin yanı sıra, yaklaşan Kopenhag Zirvesi öncesinde lobi yapmak olduğu söylenebilir.

Kopenhag Zirvesi öncesi AB kurumlarına yönelik yoğun lobi çalışmalarının yürütüldüğü dönemde AK Parti, STK'ların çalışmalarına da katkı sunmuştur. Bu dönemde sivil toplum kuruluşlarının oluşturduğu Türkiye Platformu'nun organize ettiği etkinliklere Başbakan ve Dış İşleri Bakanı düzeyinde katılım sağlanmış ve destek verilmiştir.²⁵³ Bir başka deyişle, bu dönemde sivil toplum kuruluşlarıyla kurmuş olduğu güçlü ilişkiler, AK Parti'nin lobi çalışmalarına da yansımış, AB üyelik

²⁴⁹ AK Parti, **Her şey Türkiye için: AK Parti Seçim Beyannamesi**, 2002, s. 13.

²⁵⁰ Ziya Öniş, **The Political Economy of Turkey's Justice and Development Party**, 2004, s. 20. (Çevrimiçi) <https://ssrn.com/abstract=659463>, ET: 22.02.2018.

²⁵¹ Ercüment Tezcan, İlhan Aras, “Adalet ve Kalkınma Partisi'nde Euroseptisizm: Avrupa Birliği Desteğinin Eleştiriyeye Dönüşümü”, **Uluslararası Hukuk ve Politika**, 11:41, 2015, s. 8.

²⁵² Gamze Avcı, “Turkey and European Integration: Accession prospects and issues”, **Turkish political parties and the EU discourse in the post-Helsinki period**, Ed. Mehmet Uğur and Nergis Canefe, Routledge, 2004, s. 204.

²⁵³ Yeni Şafak, **AB'ye “sivil” çıkarma**, 23 Kasım 2004, (Çevrimiçi) <https://goo.gl/Y3b2S5>, ET: 10.12.2017.

sürecinin kritik dönemlerinde yürütülen çalışmalarda, sivil toplumla işbirliği içinde hareket edilmiştir. Bu çalışmalar, AB üyeliği hedefinin sadece iktidar partisi tarafından değil farklı toplumsal kesimler tarafından da benimsendiğinin AB karar alıcılarına ve Avrupa kamuoyuna gösterilmesi açısından önemlidir.

Kopenhag Zirvesi sonrasında her kadar Türkiye'yle müzakerelerin başlaması yönünde bir karar alınmasa da, AK Parti zirvede aldığı kararları olumlu bir şekilde yorumlamıştır. Dönemin Başbakanı Abdullah Gül, TBMM'de yaptığı konuşmada zirvede AB'nin genişleme süreci içerisinde tarihi kararlar alındığını ve Türkiye'nin AB ile ilişkilerinin geri dönülemez bir noktaya geldiğini ifade etmiştir.²⁵⁴

Diğer yandan, seçimlerin ardından AB normlarını temel alan bir program ve eylem planını uygulamaya koyan AK Parti hükümeti, AB üyeliğini hükümetin önceliği olarak benimsemiş ve bu doğrultuda yasal ve anayasal reformların yürürlüğe girmesini sağlamıştır.²⁵⁵ AB siyasi kriterlerinin yerine getirilmesi amacıyla 58. ve 59. hükümet dönemlerinde, toplam 9 uyum paketi kabul edilmiştir.²⁵⁶ Uyum paketleri doğrultusunda özellikle Milli Güvenlik Kurulu'nun (MGK) kurumsal yapısında bir dizi reform gerçekleştirilerek ordunun siyasetteki yerinin ve ağırlığının azaltılması, AB üyelik süreci üzerinden ordunun siyasal sistem içerisindeki rolünün düzenlenmesinin önemli bir örneğidir.²⁵⁷

Bu dönemde AK Parti'nin AB ile ilişkilerdeki temel argümanının, Türkiye'nin üyeliğinin "medeniyetler çatışması" yerine farklı medeniyetlerin harmonizasyonuna ve AB'nin hem uluslararası gücüne hem de toplumsal barışına katkı sağlayacağı yönünde olduğu söylenebilir. Dönemin Dış İşleri Bakanı Abdullah Gül'ün TBMM'deki konuşmasındaki ifadeleri bu görüşü desteklemektedir:

"Son yıllardaki medeniyetler çatışması fikrinin bazı çevreler tarafından çok desteklendiğini veya da çok büyük bir ilgiyle takip edildiğini dikkate alırsanız, medeniyetlerin çatışması değil, medeniyetlerin harmonizasyonu, medeniyetlerin beraber olabileceğini gösterme açısından da, Türkiye, Avrupa Birliğine çok büyük bir şey katacaktır, dünya barışına da çok önemli katkıda bulunacaktır. Bunu, sadece, biz değil, Avrupa'nın siyasî liderlerinin, Avrupa Birliği ülkelerinin

²⁵⁴ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 22, Cilt 1, Yasama yılı: 1, 17.12.2002, s. 372.

²⁵⁵ Uğur, Yankaya, **a.g.e.**, s. 591.

²⁵⁶ T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı, **Siyasi Reformlar-I**, Yayın no:4, s. 3.

²⁵⁷ İlhan Uzgel, "AKP Kitabı: Bir Dönüşümün Bilançosu (2002-2009)", **AKP: Neoliberal Dönüşümün Yeni Aktörü**, Der. İlhan Uzgel, Bülent Duru, 3. Baskı, Phoneix Yayınları, Ankara, 2013, s. 29.

başkanlarının, başbakanlarının ve Avrupa Birliği'nin önemli simalarının hepsi açıkça zikretmektedirler.”²⁵⁸

Yine aynı dönemde, AB'ye uyum sürecinde yapılan düzenlemeler çerçevesinde kurumsal yapılanma konusunda da adımlar atılmış, 2003'te Reform İzleme Grubu (RİG) oluşturulmuştur. AB Genel Sekreteri, Adalet, İçişleri ve Dış İşleri bakanlarının katılımıyla toplanması öngörülen RİG, yapılan reformların ilgili tüm alanlarda uygulanışını denetleme ve sorunları çözme konusunda yetkili kılınmıştır.²⁵⁹

Türkiye-AB ilişkilerinin “altın dönemi” olarak tanımlanabilecek bu dönemde AK Parti, 2005 yılında Avrupa merkez sağ partilerin çatı örgütü Avrupa Halkları Partisi'nde (European People's Party/EPP) gözlemci üye statüsüyle yer almaya başlamıştır. Birçok araştırmacının AK Parti-AB ilişkilerinin birinci dönemi olarak adlandırdığı bu dönem 2005 yılından itibaren yerini krizlerin öne çıktığı yeni bir döneme bırakmaya başlamıştır. Bölüm 3.2'de de değinildiği gibi, AB'nin Ankara Antlaşması'nı Kıbrıs'ı da kapsayacak şekilde genişleten protokolü onaylaması, üyelik müzakerelerinin açık uçlu olacağına, AB'nin hazım kapasitesine ve Türkiye'ye kalıcı kısıtlamalar uygulanabileceğine dair vurgular ve AB ülkelerinde kimlik siyaseti üzerinden Türkiye'nin üyeliğine karşı söylemlerin geliştirilmesi, gerilimin tetikleyicisi olarak görülmektedir. 2006 yılında da ilişkilerin gerileme eğilimi devam etmiş, Parlamento ve Komisyon'un Türkiye raporlarında hükümet politikalarına yönelik güçlü eleştirilerle artan gerginlik, Genel İşler Konseyi'nin 8 başlıkta müzakerelerin askıya alınması kararıyla doruğa ulaşmıştır.

Reform sürecinin tamamen durmadığı, fakat hükümetin AB'nin yol haritasını birebir izlemek yerine iç siyasetin getirdiği öncelikleri ön plana alarak reform sürecini belirli alanlarda sürdürdüğü bu dönem, “pasif aktivizm”²⁶⁰ ve “seçmeli Avrupalılaşma”²⁶¹ gibi kavramlarla da tanımlanmaktadır. Bu dönemden

²⁵⁸ TBMM Tutanak Dergisi, 23.05.2003, Çevrimiçi:

<https://www.tbmm.gov.tr/tutanak/donem22/yil1/bas/b084m.htm>, ET: 10.12.2017.

²⁵⁹ Ercüment Tezcan, “Avrupa Birliği - Türkiye İlişkileri”, **Avrupa Birliği'nin Doğu Avrupa ve Batı Balkanlar Genişlemesi: AB36 Mümkün mü?**, Der. Ercüment Tezcan vd., Sentez Yayıncılık, İstanbul, 2015, s. 782.

²⁶⁰ Gamze Avcı, “The Justice and Development Party and the EU: Political Pragmatism in a Changing Environment”, **South European Society and Politics**, 16:3, 2011, s. 419.

²⁶¹ Gözde Yılmaz, “EU Conditionality Is Not the Only Game in Town! Domestic Drivers of Turkey's Europeanization”, **Turkish Studies**, 15:2, 2014, s. 305.

itibaren, AK Parti'nin AB politikalarında keskin bir dönüşümün başladığı söylenebilir. Bu dönüşümün nedenlerine dair birçok farklı gerekçe ileri sürülmektedir. AB'den kaynaklanan gerekçeleri öne çıkaranlara göre, Güney Kıbrıs'ın AB üyeliğine kabulü ve bazı üye ülkelerin Türkiye'nin üyeliğine karşı şüpheli yaklaşımları söz konusu dönüşümü tetiklemiştir.²⁶²

Öte yandan, birçok araştırmacı AK Parti'nin AB politikalarında yaşanan dönüşümde, bu gerekçeleri yeterli görmemektedir. Saatçioğlu, İslami kökenleri nedeniyle askeri ve yargısal kurumların şüpheyle yaklaştığı AK Parti'nin, iktidarının ilk döneminde siyasi varlığını garanti altına almak için sivilleşmeye ve birçok alanda liberalizasyona yönelik reformları hayata geçirdiğini, 2007 seçimlerinden sonra ise gücünü konsolide eden partinin, AB'ye olan bağımlılığının azaldığını ve reform sürecini sadece belirli alanlarda sürdürdüğünü vurgulamaktadır.²⁶³ Benzer şekilde Yılmaz da söz konusu dönüşümü AK Parti'nin seçimlerde desteğinin artmasıyla birlikte meşruiyetini AB'den ziyade kamu desteğine bağlamasıyla açıklamaktadır.²⁶⁴

AK Parti'nin AB sürecine yaklaşımındaki bu değişimin, lobi çalışmalarına da olumsuz etkileri olmuştur. Bu tarihe kadar gerek AB kurumlarıyla gerekse üye ülkelerle güçlü ilişkiler geliştiren ve muhatapları tarafından da kabul gören parti, bu tarihten sonra lobi faaliyetlerinin etkinliğini büyük ölçüde yitirmiştir. 2014-2016 yılları arasında AK Parti Brüksel Temsilciliği'nde Başkan Yardımcısı olarak görev yapan Asiye Bilgin'in ifadeleri de bu doğrultudadır. Bilgin'e göre, 2002-2003'ten bu yana AB ile ilgili ciddi reformlar yapan AK Parti, iletişim alanında da önemli adımlar atmıştır. Özellikle AK Parti'nin ilk hükümet olduğu dönemdeki iletişim çalışmaları oldukça etkili olmuştur fakat bu dönemde siyasi atmosferin uygunluğunun da çalışmaların etkili olmasında payı vardır. Bilgin'e göre söz konusu dönemde AB tarafı da yapılan iletişim çalışmalarına açık olduğundan, yapılan çalışmalar karşılık bulmuştur. Fakat özellikle Almanya'da Merkel'in iktidarıyla birlikte, 2005'ten sonraki süreçte bir kırılma yaşanmıştır. Türkiye için ayrıcalıklı ortaklık teklifini öne süren ve AB siyasetinde de oldukça güçlü bir konumda bulunan Merkel, o dönemde Fransa'dan da destek görmüştür. Bu noktada, iletişimde bir nevi kırılma yaşanmış

²⁶² Jakub Wodka, "Institutional Aspects of the (De-)Europeanization of Turkish Political Parties. The Case of the Justice and Development Party (AKP) and the Republican People's Party (CHP)", **Journal of Balkan and Near Eastern Studies**, 2015, s. 8.

²⁶³ Saatçioğlu, **a.g.e.**, s. 88.

²⁶⁴ Yılmaz, **a.g.e.**, s. 313 - 314.

ve ilk etapdaki heyecan kaybolmaya başlamıştır. Bu olayların etkisiyle, Türkiye perspektifinde, reformlar hayata geçirilse dahi AB Türkiye'yi kabul etmeyecek görüşü oluşmaya başlamıştır. AB yetkililerinin, üyelik müzakerelerinin ucu açık olacağı doğrultusundaki açıklamaları da bu kaygıları güçlendirmiştir.²⁶⁵

AK Parti'nin AB politikalarındaki dönüşüm, 2007'den itibaren seçim beyannamelerinde de kendini göstermeye başlamıştır. Yine de, bir önceki döneme kıyasla azalmakla birlikte, 2007 Seçim beyannamesinde AB sürecine ilişkin olumlu ifadelerin yer aldığı görülmektedir. Beynamede yer alan "AK Parti, AB katılım sürecini hem bir entegrasyon hem de Türkiye'nin siyasal, ekonomik, sosyal ve yasal standartlarını yükselten bir yeniden yapılanma süreci olarak değerlendirmektedir." şeklindeki ifadeler, partinin AB perspektifinden tamamen uzaklaşmadığının göstergelerinden biridir.²⁶⁶ Bir başka deyişle, önem derecesi azalmış olmasına rağmen AB, bu dönemde hala AK Parti'nin gündem maddelerinden biri olmaya devam etmiştir.²⁶⁷

2011'e gelindiğinde ise partinin seçim beyannamesinde, AB şüpheciliği eğiliminin artış gösterdiği görülmektedir. Beynamede özellikle Kıbrıs konusunda kullanılan aşağıdaki ifadeler, bu eğilimi yansıtmaktadır:

"Kıbrıs gibi siyasi sorunlar nedeniyle Türkiye'nin AB müzakere sürecini engellemek veya geciktirmek de aynı zamanda tutarsız ve çifte standarda dayalı bir politikaya delalet etmektedir. AK Parti olarak bizim üzerinde ısrar ettiğimiz temel konu, Avrupa'nın kendi ilkeleriyle çalışmaması ve Türkiye'ye ayrıcalıklı bir muamelede bulunmamasıdır. Kıbrıs sorunu yahut imtiyazlı ortaklık gibi konuları ileri sürerek fasılların açılıp kapanmasını kasıtlı olarak engellemek, Avrupa Birliği'nin kendi koyduğu ilkelerle çalışmaya düşmesi anlamına gelmektedir."²⁶⁸

AK Parti'nin seçim beyannamelerindeki bu eğilim, bir kantitatif araştırmayla da ortaya konmuştur. Çalışmaya göre, 2011 Seçim Beyannamesi'nde AB'ye ilişkin olumlu referanslarda dikkate değer bir azalma görülürken, olumsuz referansların ilk kez ortaya çıktığı görülmektedir.²⁶⁹

2012'de pozitif gündemin hayata geçirilmesiyle, enerji, vize muafiyeti ve göç konularına dair adımlar atılmaya başlanmış ve AK Parti-AB ilişkilerinin yeniden

²⁶⁵ Asiye Bilgin, Mülakat, 20.09.2017.

²⁶⁶ AK Parti, **2007 Genel Seçimleri Seçim Beyannamesi**, 2007, s. 245.

²⁶⁷ Esra Çayhan, Ebru Oğurlu, **Türkiye-Avrupa Birliği İlişkilerine Siyasal Partilerin Bakışı: Son 10 Yılda Ne Değişti**, Beta Yayınları, İstanbul, 2014, s. 24.

²⁶⁸ AK Parti, **2011 Genel Seçimleri Seçim Beyannamesi**, 2011, s. 277.

²⁶⁹ Wodka, **a.g.e.**, s. 8.

güçleneceğine dair sinyaller ortaya çıkmışsa da, 2013'de patlak veren Gezi Parkı olayları, ilişkileri daha önce hiç olmadığı kadar gergin bir noktaya taşımıştır.

2013 yılında, AK Parti-AB ilişkilerindeki önemli gelişmelerden biri de, partinin AP'de grup değiştirmesi olmuştur. Parti, gözlemci üye olarak bağlı bulunduğu Hristiyan Demokrat ağırlıklı EPP grubundan Avrupa Muhafazakârlar ve Reformcular İttifakı'na (Alliance of European Conservatives and Reformists/AECR) katılmıştır.²⁷⁰ Bu değişikliğin ardından AECR'de AK Parti'ye Başkan Yardımcılığı görevi verilmiş ve bu görevi, dönemin Dış İlişkilerden Sorumlu Genel Başkan Yardımcısı Mevlüt Çavuşoğlu'nun yürütmesi öngörülmüştür. Çavuşoğlu, bu transferin nedenini, EPP ile uzun süredir güven bunalımı yaşadıkları ve gözlemci üye statüsünden tam üyeliğe geçişin bir türlü gerçekleşmediği gerekçeleriyle açıklamıştır.²⁷¹

Diğer yandan, AECR'nin Parlamento'daki grubu, Avrupa Muhafazakârlar ve Reformistler Grubu'nun (ECR), Parlamento içinde güçlü bir konuma sahip olmaması ve grup üyelerinin büyük kısmının Türkiye'nin üyeliğine karşı olması, AK Parti'nin özellikle Parlamento'ya yönelik lobi çalışmalarında AECR'yi bir kanal olarak kullanmasını engellemiştir. Bu nedenle, çalışmamızda birçok örneğini gördüğümüz çıkar gruplarının lobi çalışmalarında ulusüstü çatı örgütlerle kurduğu güçlü ilişki, AK Parti-AECR ilişkisinde söz konusu değildir.

AK Parti'nin Brüksel Temsilciliği ise diğer çıkar gruplarına nazaran oldukça geç bir tarihte, 2014 yılında açılmıştır. Bilgin'in ifadeleri de, AK Parti'nin Brüksel'de temsilcilik açmakta oldukça geç kaldığını onaylamaktadır:

"AK Parti Brüksel'de var olma, temsilcilik açma konusunda geç kaldı. Biz temsilciliği 2014 yılının Ekim ayında açtık. Bu bir eksiklik olarak değerlendirilebilir, çok önceden Brüksel'de var olunması gerekirdi. HDP ve CHP'nin temsilcilikleri çok daha erken tarihlerde açılmıştı."²⁷²

AK Parti'nin 2002'den bu yana, Haziran 2015 - Kasım 2015 arası hariç, tek başına iktidarda olması, Brüksel Temsilciliği'nin bu kadar geç bir tarihte açılmasının nedenlerinden biri olarak değerlendirilebilir. Bu sayede AK Parti, AB'ye

²⁷⁰ Tezcan, Aras, **a.g.e.**, s. 24.

²⁷¹ Anadolu Ajansı, **AK Parti AECR'ye üye oldu**, Çevrimiçi: <http://aa.com.tr/tr/politika/ak-parti-aecr-ye-uye-oldu/205660>, ET: 10.12.2017.

²⁷² Asiye Bilgin, Mülakat, 20.09.2017.

mesajlarını aktarırken kamu kurumlarından yararlanabilmiştir. Bir diğer neden ise kurumsal olarak AK Parti'ye bağlı olmayan ama büyük ölçüde AK Parti'nin politikalarını destekleyen Avrupalı Türk Demokratlar Birliği'nin (UETD) 2004'ten bu yana bir anlamda AK Parti adına iletişim çalışmaları yürütmesidir. Çalışma kapsamında görüştüğümüz, AK Parti Brüksel Temsilciliği Eski Başkan Yardımcısı Asiye Bilgin, aynı zamanda UETD Genel Başkan Yardımcılığı görevini yürütmektedir.

2015 yılına gelindiğinde, Haziran ve Kasım aylarında gerçekleşen genel seçimler öncesi hazırlanan beyannamelerde kullanılan ifadeler, AK Parti'nin bu dönemde AB'ye yaklaşımını ortaya koymaktadır. Birbiriyle hemen hemen aynı ifadelerin kullanıldığı iki beyanname incelendiğinde, vize muafiyeti ve Gümrük Birliği'nin modernizasyonu gibi güncel konularda ilerlemelerin sürdüğü belirtilmekle birlikte, genel anlamda AB üyelik sürecine ilişkin olumlu söylemlerdeki azalma eğiliminin devam ettiği ve AB şüpheciliğinin ön plana çıktığı görülmektedir.

Son olarak, darbe girişiminin ardından AB kurumları ve üye ülkeler, AK Parti hükümetini olağanüstü halin uzatılması, insan hakları ihlalleri ve otoriterleşme gibi gerekçelerle sert şekilde eleştirmiştir. Sürecin devamında Parlamento'nun Türkiye ile üyelik müzakerelerinin dondurulmasına dair tavsiye kararının ardından, uzun zamandır gergin olan ilişkiler adeta kopma noktasına gelmiştir.

AK Parti'nin AB düzeyinde yürüttüğü lobi çalışmaları genel olarak değerlendirildiğinde, çalışmanın kapsadığı zaman aralığının büyük kısmında iktidarda olan partinin AB ile ilişkilerinin büyük oranda Türkiye-AB ilişkilerinin seyriyle örtüştüğü görülmektedir. Diğer yandan ilişkiler, iç siyasi dinamiklerden de önemli ölçüde etkilenmiştir.

AK Parti'nin bu süreçte yürüttüğü lobi çalışmaları da ilişkilerin seyriyle doğru orantılı ilerlemiştir. Yukarıda da belirtildiği gibi 2002-2005 yılları arasında AB ile güçlü ilişkiler geliştiren parti, bu tarihten sonra, ilişkilerin düzelme eğilimi gösterdiği kısa periyodlar dışında, büyük oranda sorunların öne çıktığı dönemler yaşamıştır. Bu dönemlerde, gerek sözlü beyanlarda gerekse yazılı belgelerde parti politikalarında AB şüpheciliği ön plana çıkmıştır. Yine bu dönemde, özellikle Komisyon'un ilerleme raporlarında ve Parlamento raporlarında iktidar partisine yönelik eleştiriler hem sayıca artmış hem de kullanılan dil sertleşmiştir. Bunun bir yansıması olarak, birinci dönemde lobicilik açısından daha aktif görünen partinin, 2005 sonrasında aynı aktifliği sürdürdüğünü söylemek güçtür.

2014'ten bu yana AK Parti Brüksel Temsilciliğinin yürüttüğü lobi çalışmalarına bakıldığında Komisyon, Parlamento ve Dış Eylem Servisi'ne odaklanıldığı görülmektedir. Çalışmalar, genellikle üst düzey yetkililerin karşılıklı açıklamaları nedeniyle zarar gören ilişkilerin yeniden tesisi amacını taşımaktadır. Bu dönemde AK Parti Brüksel Temsilciliği, özellikle AB genişleme politikalarından sorumlu Komiser Johannes Hahn'ın ekibi ile görüşmeler gerçekleştirmiştir. Ayrıca hem parlamenter sayısı olarak hem de stratejik konumu ve ekonomik gücü nedeniyle Parlamento'da etkin olan Almanya'ya yönelik çalışmalar da yürütülmüştür. Bilgin'in de Almanya kökenli olmasının etkisiyle, AP üyesi Alman parlamenterlerle ve AfD²⁷³ dâhil tüm siyasi partilerle görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Özellikle Türkiye-Almanya dostluk grubunda yer alan, Türkiye üzerine çalışan komisyonlarda görevli olan parlamenterlerle görüşmeler yapılmıştır. Benzer şekilde, AB Dış Eylem Servisi bünyesindeki Türkiye Masası'yla da diyalog kurulmuştur. Bilgin'in açıklamaları, söz konusu görüşmelerin yapısına ilişkin bilgi vermektedir:

“Bir kriz ortaya çıktığında, karşılıklı görüşme talepleri ortaya çıkıyor ve randevular alınıyordu. Örneğin Sayın Cumhurbaşkanımızın bir açıklaması Brüksel'de yanlış algılandığında ya da olumsuz bir atmosfer oluştuğunda bunu anlatmak üzere yine görüşmeler talep ediyor ve gerçekleştiriyorduk. Ayrıca parti politikasını, AK Parti'nin nerede durduğunu, AB'ye nasıl baktığını ve hangi samimiyetle çalışmaları yürüttüğünü anlatmak üzere çalışmalar yaptık. Siyasi anlamda AB nezdinde bütün platformlarda birebir görüşmeler gerçekleştirdik.”²⁷⁴

Görüldüğü gibi, 2014 ve sonrasında AK Parti Brüksel Temsilciliği'nin yürüttüğü çalışmalar, proaktif olmaktan ziyade reaktif bir yapıdadır. Diğer yandan Bilgin, 2015-2016 yılları arasında ise lobi çalışmalarında karar alıcılara ulaşmakta sorunlar yaşandığı aşağıdaki örnekle açıklamaktadır:

“2015-2016'da ben görevi bıraktım. Çok zor bir süreçti. Şu anda daha da zor, ilişkiler kopma noktasına geldi. Ama biz şunu da fark ediyorduk lobi çalışması yaparken, mesela 17-25 Aralık sürecini orada yaşamıştık. Bu dönemde görüşme yapmak, olayın arka planını anlatmak istiyorduk fakat randevu almakta zorlanıyorduk. Karar alıcıların bu dönemde, iletişime geçmeme noktasında olduklarını tecrübe ettik. Bunlar tabii lobi çalışmalarını baltalayan unsurlar.”²⁷⁵

²⁷³ 2013'te kurulan Alternative für Deutschland (Almanya için Alternatif) adlı parti, sağ popülist ve AB şüpheci politikalarıyla bilinmektedir.

²⁷⁴ Asiye Bilgin, Mülakat, 20.09.2017.

²⁷⁵ Asiye Bilgin, Mülakat, 20.09.2017.

Bilgin'in beyanları da 2005 sonrasında ilişkilerde yaşana kopuşu ve yakın dönemlerde lobi çalışmalarının etkili olamadığını teyit etmektedir. AK Parti'nin lobi çalışmalarına ilişkin görüşüne başvurduğumuz diğer yetkililer de bu yaklaşımı paylaşmaktadır. Paul'e göre, AK Parti Brüksel Temsilciliği, görünür olmaktan uzaktır.²⁷⁶ Görüştüğümüz bir Alman parlamenterin asistanı, benzer şekilde, siyasi partiler arasında AK Parti'nin diğerlerine nazaran daha az aktif olduğu görüşündedir.²⁷⁷ Yine görüşüne başvurduğumuz, Türkiye-AB KPK üyesi Kıbrıslı Rum Parlamenter Takis Hadjigeorgiou, AK Parti'nin en azından kendileriyle iletişime geçmediğini ifade etmiştir.²⁷⁸

Öte yandan, sivil toplum kuruluşları örneğinde görüldüğü gibi, AK Parti'nin de kolektif lobi çalışmalarına olumlu yaklaşmadığı görülmektedir. Bilgin, Türk sivil toplum kuruluşlarının Türkiye çıkarları doğrultusunda ortak bir yerde toplanmasının çok zor, neredeyse imkânsız olduğu görüşündedir. Fakat Bilgin'e göre, bu yaklaşım da yanlış değildir. Birçok farklı grup kendi bakış açıları doğrultusunda AB yetkilileriyle görüştüğünde, güçlü bir etki yaratılabilir.²⁷⁹

Görüldüğü gibi, AB-AK Parti ilişkileri, tıpkı Türkiye-AB ilişkileri gibi 2005 sonrasında çalkantılı bir seyir izlemiştir. İlişkilerdeki iniş çıkışlar, lobi çalışmalarını büyük ölçüde engellemiştir. Oldukça geç bir dönemde açılan Brüksel Temsilciliği, AB tarafındaki karar alıcılara ulaşmakta güçlük yaşamıştır.

Son yıllarda Avrupa Parlamentosu ile iktidar partisi arasında yaşanan gerilim de, AK Parti'nin lobi çalışmalarında kullanabileceği önemli bir kanalı işlevsiz hale getirmiştir. Bir siyasi parti için en önemli temas noktalarından biri olan KPK işlevini yitirmiş, ECR üyesi partilerin Türkiye'nin üyeliğine karşı açıklamaları, AK Parti'nin bu kanal üzerinden Parlamento'ya etki etme şansını da büyük ölçüde ortadan kaldırmıştır. Sonuç olarak, gerek son yıllarda ortaya çıkan siyasi konjonktürün etkisi, gerekse AK Parti'nin AB düzeyindeki yapılanmasındaki gecikmeler ve eksiklikler nedeniyle, lobi çalışmalarının etkili olduğunu söylemek güçtür.

²⁷⁶ Amanda Paul, Mülakat, 30.06.2017.

²⁷⁷ Avrupa Parlamentosu, Yetkili-1, Mülakat, 18.07.2017.

²⁷⁸ Takis Hadjigeorgiou, Mülakat, 11.07.2017.

²⁷⁹ Asiye Bilgin, Mülakat, 20.09.2017.

3.4.2. Cumhuriyet Halk Partisi

Çalışmada inceleyeceğimiz son kurum olan Cumhuriyet Halk Partisi (CHP), 1923'te Halk Fırkası adıyla kurulmuştur. Partinin adı 1924'te Cumhuriyet Halk Fırkası, 1935'te ise Cumhuriyet Halk Partisi olarak değiştirilmiştir.²⁸⁰

Avrupa Sosyalist Partisi (PES) üyesi de olan CHP'nin, Türkiye-AB ilişkilerine yönelik genel yaklaşımı, üyeliği desteklemek yönündedir. Bunun yanında, gerek seçim bildirgeleri ve parti programı gerekse parti lider ve sözcülerinin beyanlarında, AB üyeliği sürecinde Türkiye'nin diğer aday ülkelerle eşit muameleye tabi tutulması yönündeki talepleri sıklıkla vurgulanmaktadır.

Türkiye-AB ilişkilerinin gündeminde bugün de önemli yer tutan konular hakkında CHP'nin 2000'lerin başlarından itibaren tutum oluşturduğu görülmektedir. Örneğin, 2000'li yıllardan itibaren AB ile tercihli ticaret anlaşması yapmış olan ülkelerin benzer anlaşmaları Türkiye ile de en kısa sürede gerçekleştirmeleri gerektiğini savunan CHP, Türkiye'nin TTYO Anlaşması'na dâhil edilmesini de, bir önceki bölümde incelenen iş dünyası kuruluşlarına benzer şekilde desteklemektedir. Aynı şekilde vize serbestisi konusunda AB'nin diğer aday ülkelere sağladığı seyahat serbestisinin aynı koşullarda Türk vatandaşlarına da sağlaması gerektiği yönündeki görüşünü 2000'lerden bu yana sürdürmektedir.

CHP'nin 2002 Genel Seçimleri öncesi yayınladığı seçim bildirgesinde Avrupa Birliği, altı ana başlıktan biri olarak belirlenmiştir. Bildirgede AB katılım sürecinin özellikle ekonomik boyutuna vurgu yapılarak, ekonomik istikrar ve hızlı büyüme, AB üyeliğiyle ilişkilendirilmiştir.²⁸¹ Bildirgede ayrıca, Müslüman bir toplum temeli üzerinde kurulan laik, demokratik bir cumhuriyet olarak ifade edilen "Türkiye Modeli" öne çıkarılmış ve AB üyesi bir Türkiye'nin, doğu ve batı arasında bir kültür ve uzlaşma köprüsü olma misyonunu daha etkili şekilde yerine getirebileceği vurgulanmıştır.²⁸² CHP Brüksel Temsilcisi Kader Sevinç'in "Türkiye'nin bir toplum modeli olarak da bir ülke olarak da bütün bir küresel sistemin içine girmesine, mutlaka batının saygın bir parçası olması gerektiğine inanıyoruz." şeklindeki görüşleri de partinin seçim bildirgesindeki ifadelerle örtüşmektedir.²⁸³ Özetle CHP, Türkiye neden AB üyesi olmalı sorusuna, temelde Birlik üyeliğinin sağlayacağı

²⁸⁰ Hikmet Bilâ, **CHP 1919-2009**, 4. Baskı, Doğan Kitap, İstanbul, 2008, s. 39.

²⁸¹ CHP, **Güzel Günler Göreceğiz: Cumhuriyet Halk Partisi 2002 Seçim Bildirgesi**, 2002, s. 21.

²⁸² **A.e.**, s. 89.

²⁸³ Kader Sevinç, Mülakat, 23.06.2017.

ekonomik ve toplumsal faydaların yanı sıra Türkiye'nin özgün yapısının AB'nin toplumsal barışına katkı sağlayacağı argümanı ile yanıt vermektedir.

CHP, özellikle 2007 öncesinde AB katılım sürecinin gerektirdiği reformların kabulüne destek vermiştir. Dönemin CHP Milletvekili Onur Öymen'in açıklamaları da bu doğrultudadır:

"Türkiye, Avrupa Birliğine üye olacak. Bunun için, iktidar-muhalefet, el ele çalışıyoruz, reform projeleri uyguluyoruz ve birçok girişim yaptık bugüne kadar, sonuç da aldık."²⁸⁴

Partinin 2007 Genel Seçimleri öncesinde yayımladığı bildirmede ise ana başlıklardan biri olarak yer verilmeyen Avrupa Birliği'ne, dış politika başlığı altında değinilmiştir. Bu belgede de yine eşit koşullu tam üyelik vurgusu yapılmakla birlikte, AB konusu ağırlıklı olarak, ucu açık bir müzakere sürecinin kabul edilmiş olması ve Kıbrıs konusunda tavizler verilmesi gibi gerekçelerle, bir hükümet eleştirisi bağlamında ele alınmıştır.²⁸⁵

2008 yılında CHP Brüksel Temsilciliği'nin kurulması, CHP'nin AB kurumlarıyla doğrudan diyalog kanalları oluşturmaya önemli katkı sağlamıştır. Böylece CHP, Türkiye hakkındaki görüşleri büyük oranda hükümetin politikalarına dayanan AB karar alıcılara ve Avrupa kamuoyuna, kendi mesajlarını daha etkin şekilde aktarma olanağı kazanmıştır. Bu tarihten sonra doğal olarak, partinin AB kurumlarıyla temasları hız kazanmış ve Brüksel'i ziyaret eden CHP heyetlerinin sayısı artmaya başlamıştır. Özellikle Kemal Kılıçdaroğlu'nun Genel Başkan olduğu 2010 yılından itibaren Komisyon'a yönelik temaslarda artış görülmeye başlanmış ve dönemin genişlemeden sorumlu komiseri Stefan Füle ile Kılıçdaroğlu Türkiye'nin katılım sürecini değerlendirmek üzere sıklıkla bir araya gelmiştir.

CHP Brüksel Temsilcisi ve PES Yönetim Kurulu Üyesi Kader Sevinç, CHP'nin AB katılım sürecine ve reformlarına her türlü desteği verdiğinin ve hükümetin yaptıklarından kendisinin sorumlu olduğunun, dolayısıyla muhalefeti bu noktada suçlama hakkına sahip olmadığını AB düzeyinde dile getirebilmek için 2008 yılında Brüksel Temsilciliği'nin kurulduğunu ifade etmektedir. Sevinç,

²⁸⁴ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 22, Cilt 121, Yasama yılı: 4, 25.5.2006.

²⁸⁵ CHP, **Pusula** '07, 2007, s. 15-16.

temsilciğin kuruluş dönemindeki tabloyu yansıtırken aşağıdaki ifadeleri kullanmaktadır:

“O dönemde hükümet adına müthiş partizan bir yaklaşım vardı. Yani hükümet şöyle bakıyordu; en demokrat biziz, ne yapıyorsa biz yapıyoruz ama onun da istediğimiz kadarını yapıyoruz. Yapmadıkları şeyler için de sürekli muhalefeti suçluyorlardı. Böylesine bir hipokrazi vardı. Bu hipokrazinin içinde ve bu hipokraziyle mücadele etmek için bu temsilcilik kuruldu.”²⁸⁶

Bu dönemde Brüksel Temsilciliği'nin kurulması ve artan lobi çalışmaları AB tarafında da karşılığını bulmuş ve Birlik kurumlarına Türkiye'nin farklı siyasi kesimleriyle, çoğulculuk temelinde ilişkiler geliştirebilme olanağı tanımıştır.

Partinin 2011 seçim bildirgesine bakıldığında, AB üyelik sürecinin ülke refahına sağlayacağı katkının vurgulandığı ve sürecin ekonomik boyutlarının yeniden ön plana alındığı görülmektedir.²⁸⁷ Hükümetin anti demokratik uygulamalarla Türkiye'yi üyelik sürecinden uzaklaştırıldığına yönelik eleştiriler, bu bildirmede AB ile ilişkilere dair öne çıkarılan bir diğer konudur.²⁸⁸ CHP'nin 2011 seçim bildirgesinde kullanılan aşağıdaki ifadelerse, lobi çalışmalarında kullanılan kanallar hakkında ipuçları vermektedir.

“Türkiye'nin AB'ye tam üyeliğinin, görünürlükleri kaygı verici boyutlara ulaşmakta olan medeniyetler arası çatışmacı siyasi hareketleri yanlışlamanın en güzel yolu olduğunu tüm sosyal demokrat ortaklarımızla beraber Avrupa halkalarına anlatmak için çalışacağız.”²⁸⁹

Görüldüğü gibi, Türkiye'nin katılım sürecine ilişkin görüşlerin “sosyal demokrat ortaklar” aracılığıyla aktarılacağı ifade edilmekte, dolayısıyla isim vermeden PES ve PES üyesi partiler işaret edilmektedir.

Türkiye-AB ilişkilerinin en gergin dönemlerinden birine denk gelen Haziran 2015 Genel Seçimleri öncesindeyse, AB süreci CHP tarafından önceki yıllara nazaran daha güçlü şekilde sahiplenilmiştir. Türkiye'nin üyelik perspektifinden uzaklaştıran koşulların gölgesinde hazırlanan seçim bildirgesinde kullanılan

²⁸⁶ Kader Sevinç, Mülakat, 23.06.2017.

²⁸⁷ CHP, **Özgürlüğün ve Umudun Ülkesi Herkesin Türkiye'si: CHP 2011 Seçim Bildirgesi**, 2011, s. 123.

²⁸⁸ A.e., s. 125.

²⁸⁹ A.e.

ifadeler, partinin bu dönemde AB ile ilişkiler konusundaki bakışını yansıtmaktadır. Türkiye'yi AB üyeliğinden uzaklaştırdığı gerekçesiyle hükümete sert eleştiriler yöneltilen bildirmede, CHP iktidarında dış politikada AB yöneliminin sürdürüleceği kesin bir dille ifade edilmiş ve birçok politika alanında AB standartlarına vurgu yapılmıştır.²⁹⁰ Partinin Kasım 2015'te yapılan genel seçimler öncesi yayınladığı bildirmede ise AB konusundaki dil ve söylemi, yaklaşık 5 ay önce yayınlanan Haziran 2015 bildirgesiyle büyük ölçüde aynıdır.

Yine 2015'te güncellenen parti programında ise Türkiye'nin AB üyeliğine verilen destek vurgulanmakla birlikte, Türkiye'nin üyeliğinin diğer aday ülkelerle eşit koşullarda değerlendirilmesi ve serbest dolaşım, tarım destekleri, bölgesel kalkınma gibi alanlarda AB tarafından getirilmiş olan kalıcı kısıtlamaların kaldırılması gerektiği ifade edilmiştir.²⁹¹

Yukarıda incelenen yazılı belgelerde, CHP'nin Türkiye-AB ilişkilerine dair iki temel yaklaşım ön plana çıkmaktadır. Birincisi, partinin Türkiye'nin AB üyeliğini destekliyor olmasıdır. Özellikle, AB ile ilişkilerin gerildiği ve aynı zamanda hükümete yönelik otoriterleşme eleştirilerinin arttığı Haziran ve Kasım 2015 seçimleri öncesinde, CHP'nin AB üyelik sürecini sekteye uğrattığı gerekçesiyle hükümet politikalarını eleştirmesi ve birçok politika alanında AB standartlarını yakalama vaadinde bulunması, demokratikleşme ve ekonomik gelişme konusunda AB çıpasına verdiği önemin göstergesidir. Öne çıkan ikinci yaklaşımsa, AB üyelik sürecine verilen desteğin "kayıtsız şartsız" olmadığıdır. Türkiye'nin üyelik sürecinin diğer aday ülkelerle eşit statüde sürdürülmesi gerektiği birçok kez vurgulanmış ve iktidar partisi, açık uçlu müzakere sürecini kabul etmesi, Kıbrıs sorununun çözümüne yönelik tavizler vermesi gibi gerekçelerle birçok kez eleştirilmiştir.

CHP, Brüksel'de AB kurumlarına yönelik yürüttüğü lobi çalışmalarında en büyük desteği PES'ten almaktadır. Bir başka deyişle, sivil toplum kuruluşları başlığında gördüğümüz TÜSİAD-BusinessEurope ve TOBB-EUROCHAMBRES örneklerine benzer şekilde, CHP'nin üye olduğu çatı kuruluş, AB kurumlarındaki karar alıcılara ve üye ülkelere ulaşmak için oldukça aktif kullanılan, etkili bir kanaldır. Bunun en önemli nedeni, AB karar alma sürecinin üç etkin organı Konsey, Komisyon ve Parlamento üyelerinin önemli bir kısmının aynı zamanda PES üyesi olmasıdır. 2017 itibarıyla 28 üye ülkenin 8'inde iktidarda PES üyesi partiler

²⁹⁰ CHP, **Yaşanacak Bir Türkiye: 2015 Seçim Bildirgesi**, 2015.

²⁹¹ CHP, **Çağdaş Türkiye İçin Değişim: Cumhuriyet Halk Partisi Programı**, 2015, s. 124-125.

bulunmaktadır. Dolayısıyla bu liderler AB'nin genel yönelimlerinin belirlendiği AB zirvelerinde alınan kararlarda etkili olmakta, yine bu partilerden bakanlar ise Konsey'in farklı oluşumlarında yer alarak karar alma süreçlerine dâhil olmaktadır. Benzer şekilde, Juncker Komisyonu'nda 1. Başkan Yardımcısı Frans Timmermans ve Komisyon Başkan Yardımcılığı'nın yanı sıra AB Dış Politika ve Güvenlik Yüksek Temsilciliği görevini de yürüten Federica Mogherini da dâhil olmak üzere 8 komiser PES üyesi partilere üyedir. Parlamento'ya bakıldığında, PES üyesi S&D grubunun, sahip olduğu 190 sandalyeyle EPP'nin ardından en büyük ikinci grup olduğu görülmektedir. Dolayısıyla CHP, PES aracılığıyla AB karar alma mekanizmasına birçok farklı noktadan etki etme olanağına sahiptir.

PES'e yakınlığıyla bilinen bir düşünce kuruluşu olan Avrupa İlerici Çalışmalar Vakfı'nın (Foundation for European Progressive Studies/FEPS) siyasi danışmanlarından Vassilis Ntousas, PES bünyesindeki partilerin birbiriyle ve PES yönetimiyle ilişkilerini lobicilik olarak tanımlamak yerine, "*dayanışma temelinde ilerleyen, aile içi fikir alışverişi*" olarak yorumlamaktadır. Ntousas'a göre bu fikir alışverişi, benzer düşünce yapısına sahip insanlar arasında önemli ve güçlü bir iletişim kanalı işlevine sahiptir.²⁹² Ntousas'ın görüşleri, diğer çıkar gruplarının çatı kuruluşlarla geliştirdikleri ilişkiler için de ileri sürülebilir.

Diğer yandan Sevinç de PES'in CHP açısından çok önemli bir aktör olduğunu ve PES aracılığıyla AB ülkelerinin liderlerine ulaşabildiklerini vurgulamaktadır. Bu doğrultuda, Komisyon ve Parlamento'yla da informal ilişkiler yürüten CHP için en etkin kanalın PES olduğu söylenebilir.²⁹³

CHP'nin, lobi çalışmalarının başarıya ulaşmasında etkili faktörler konusundaki görüşü, bir önceki bölümde incelenen iş dünyası kuruluşlarıyla büyük oranda örtüşmektedir. Kader Sevinç de, önceki örneklerle benzer şekilde, finansal kaynaklardan çok, tutarlılığın ve enformasyonun yanı sıra çok düzeyli, çok katmanlı ve çok kültürlü Brüksel bürokrasisine hâkim olmanın önemini vurgulamaktadır. Birçok kurumun geniş maddi olanaklara sahip olmasına karşın, Türkiye'deki iş yapış biçimleriyle Brüksel'de etkili olamadıklarını dile getiren Sevinç'e göre, lobi çalışmalarının etkili olmasında temsilcinin niteliği birinci sırada gelmektedir. Temsilci, lobi çalışmasını iki yönlü bir süreç olarak görmedikçe, istenen etkinin kalıcı şekilde elde edilmesi kolay değildir. Lobi çalışmalarının etkili olmasında rol

²⁹² Vassilis Ntousas, Mülakat, 27.07.2017.

²⁹³ Kader Sevinç, Mülakat, 23.06.2017.

oynayan bir diğer faktör ise tutarlılıktır.²⁹⁴ AB düzeyinde yürütülen lobi faaliyetlerinin CHP’de yarattığı dönüşüm ise Brüksel Temsilciliği’nin açılışından bu yana yürütülen çift yönlü iletişim çalışmalarının da etkisiyle, parti içinde AB ile ilişkili konulara olan ilginin artması ve parti heyetlerinin AB karar alıcılarıyla daha sık bir araya gelmesi şeklinde kendini göstermiştir.²⁹⁵

Sevinç’in aşağıdaki ifadelerinden de anlaşıldığı gibi, partinin AB düzeyinde yürütülen lobi çalışmalarına ilişkin algısı, çalışmaların etkili olduğu yönündedir. Sevinç, yakın dönemdeki lobi çalışmalarına örnek olarak PES’in Parlamento’da Türkiye ile üyelik müzakerelerinin durdurulması yönünde tavsiye karar alınması doğrultusunda oy kullanma kararı almışken, kendi çalışmaları sonucunda bu kararın değiştirilmesini göstermektedir.²⁹⁶ Sevinç’in ifade ettiği çalışmalar sadece PES’in Parlamento içindeki siyasi grubu S&D içinde değil farklı gruplarda da karşılık bulmuştur. Örneğin, çalışma kapsamında görüştüğümüz Yeşiller Grubu’ndan İspanyol parlamenter Jordi Sole de Türkiye ile üyelik müzakerelerinin durdurulmasının, Türkiye’deki demokrat kesimler için koşulları daha da kötü hale getireceği gerekçesiyle, bu karara grup olarak karşı olduklarını belirtmiştir.²⁹⁷

CHP’nin daha erken dönemlerde Komisyon’a yönelik yürüttüğü bir başka çalışma ise Türkiye-AB ilişkilerinin CHP’nin çalışmalarına doğrudan etkisini göstermesi açısından ilginçtir. CHP Brüksel Temsilciliği tarafından, parti yönetimine AB müzakere başlıklarının içerikleriyle ilgili ayrıntılı bilgilendirilmeler ve siyaset önerileri sunmak amacıyla AB Müzakere İzleme Takımı oluşturulmuş, kısa bir süre içinde, Komisyon da kurulan ekiple görüşmelere başlamıştır. Fakat sonrasında Sevinç’in ifadeleriyle *“hükümetin demokratikleşme anlamında tamamen savrulmuş olması”* bu görüşmelerin de askıya alınmasına yol açmış, bir anlamda, ilişkilerdeki gerginlik nedeniyle ortada konuşacak fazla konu kalmamıştır.²⁹⁸

Yukarıdaki örnekte de görüldüğü gibi, CHP’nin lobi çalışmaları, Türkiye-AB ilişkilerinin seyrinden etkilenmektedir. Özellikle Türkiye-AB ilişkilerinin gerginleştiği dönemlerde diyalog kanallarının azalması, lobi çalışmalarını sekteye uğratmaktadır. Bazı aday ülkelerde görülen, parlamentodaki tüm siyasi partilerin üyelik ve müzakere sürecine aktif katılımı, Türkiye örneğinde söz konusu değildir.

²⁹⁴ Kader Sevinç, Mülakat, 23.06.2017.

²⁹⁵ Kader Sevinç, Mülakat, 23.06.2017.

²⁹⁶ Kader Sevinç, Mülakat, 23.06.2017.

²⁹⁷ Jordi Sole, Mülakat, 12.07.2017.

²⁹⁸ Kader Sevinç, Mülakat, 23.06.2017.

Dolayısıyla, CHP'nin lobi çalışmalarını değerlendirirken, bu çalışmaların bir muhalefet partisi kimliğiyle yürütüldüğü ve partinin Türkiye'nin AB katılım sürecine yapabileceği katkının iktidar partisine kıyasla kısıtlı olduğu göz ardı edilmemelidir. Buna karşın, Türkiye'deki farklı kesimlerle çoğulculuk temelinde bir ilişki kurabilmek adına AB kurumlarının prensipte CHP'nin görüşlerini dikkate aldığı söylenebilir.

CHP'nin lobi çalışmalarına ilişkin Parlamento, Komisyon ve Dış Eylem Servisi'nden görüştüğümüz yetkililerin görüşleri birbiriyle paralellik göstermektedir. Her üç kurumdan yetkililer de, CHP'den düzenli olarak bilgilendirme ve etkinlik daveti aldıklarını belirtmiş ve özellikle Parlamento'nun Türkiye ile üyelik müzakerelerinin durdurulması yönünde aldığı kararın öncesinde ve sonrasında, müzakerelerin sürdürülmesine dair taleplerin kendilerine ulaştığını aktarmışlardır. Özellikle PES bünyesinde yer alan S&D grubundan görüştüğümüz yetkili, CHP'nin lobi çalışmalarında S&D ile güçlü bir iletişiminin olduğunu ve Türkiye-AB KPK'nın aktif olduğu dönemlerde, Komisyon toplantılarının öncesinde CHP yetkilileriyle bir araya gelerek ortak bir pozisyon belirlediklerini vurgulamıştır.²⁹⁹ Diğer yandan partinin lobi çalışmalarına ilişkin Paul'ün görüşleri farklı yöndedir. Paul'e göre, AB katılım süreci konusunda partide farklı görüşlerin var olması ve zaman zaman AB karşıtı söylemlerin ortaya çıkması, iletişim çalışmalarını gölgelemekte ve etkinliğini azaltmaktadır.³⁰⁰

CHP'nin AB ile ilişkilerinde yürütülen lobi çalışmaları genel olarak değerlendirildiğinde, Brüksel Temsilciliği'nin kuruluşundan bu yana AB kurumlarının temsilcileriyle doğrudan ilişkiler geliştirildiği fakat PES aracılığıyla dolaylı olarak karar sürecine etki etmeye yönelik çalışmaların ağırlıkta olduğu görülmektedir.

Çalışmada incelenen her iki siyasi partinin temsilcilerinin görüşleriyle, lobi çalışmalarının muhatabı olan bürokrat ve siyasilerin görüşleri birlikte değerlendirildiğinde CHP'nin AK Parti'ye nazaran AB sürecine daha yoğun şekilde kanalize olduğu, AB kurumlarıyla süreklilik arz eden ilişkiler kurabildiği ve AB düzeyinde sosyalizasyonunu büyük ölçüde sağlayarak daha etkin lobi çalışmaları yürüttüğü söylenebilir. Zaman zaman iç siyasette hükümete AB sürecinde tavizkar davrandığı yönünde eleştiriler yöneltmekle birlikte CHP, genel anlamda reform süreçlerine destek vermiş ve reformlar yavaşladığında, hükümeti AB gündemini

²⁹⁹ Avrupa Parlamentosu, Yetkili-1, Mülakat, 18.07.2017.

³⁰⁰ Amanda Paul, Mülakat, 30.06.2017.

takip etmemekle eleştirmiştir. Bu süreçte AB kurumlarıyla da sürdürülebilir ve çift yönlü ilişkiler geliştiren partinin lobi çalışmaları AB kurumlarında AK Parti'ye nazaran daha fazla karşılık bulmuştur. Fakat CHP'nin Birlik kurumlarıyla ilişkileri, Türkiye-AB ilişkilerinin seyrinden de ister istemez etkilenmiş ve partinin kullanabileceği potansiyel lobi kanallarını zaman zaman yeterince etkili kullanamamasına yol açmıştır.

Çalışmanın sonuç bölümünde, bu bölümde edinilen bulguların ışığında, çıkar gruplarının lobi çalışmaları değerlendirilecek ve grup türleri arasında lobi faaliyetlerinin etkinliği açısından ortaya çıkan farkın nedenleri tartışılacaktır.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Çalışmamızda, AB düzeyinde yürütülen lobi faaliyetleri ve bu faaliyetlerin başarı koşulları, AB'ye aday bir ülkenin siyasi ve ekonomik aktörleri üzerinden incelenmiş ve aday ülke lobi gruplarının da AB düzeyinde etkin lobi faaliyetleri yürütebileceği varsayımı, toplamda 6 grubun lobi çalışmalarının incelenmesiyle test edilmiştir. Çalışmada ikili bir sınıflandırmaya gidilerek adaylık süreci 20 yıla yaklaşan ve bu yönüyle özgün bir örnek olan Türkiye'deki sivil toplum kuruluşları ve siyasi partilerin 1997-2017 yılları arasında yürüttüğü lobi faaliyetleri mercek altına alınmıştır. Böylece hem incelenen grup türleri arasında lobi etkinliği açısından farkların ortaya konması hem de AB katılım sürecinin farklı dönemlerinde Türkiye-AB ilişkilerinin lobi faaliyetlerine etkisinin yansıtılması hedeflenmiştir. Bu bölümde öncelikle AB lobicilik dünyasına ilişkin genel bir değerlendirme yapılacak, ardından çalışmanın AB'de lobiciliği ve çıkar gruplarını inceleyen diğer çalışmalarla benzeşen ve ayrışan yönleri tartışılacaktır.

Temelde, karar alıcılarla çıkar grupları arasında karşılıklı faydaya dayalı bir ilişki olarak tanımlanabilecek lobicilik çalışmalarının, 90'lı yıllardan itibaren AB düzeyinde de yoğun olarak uygulanmaya başladığı görülmektedir. Çıkar gruplarının AB kurumlarına artan ilgisi, üye ülkelerden Birlik kurumlarına yetki aktarımı ve Birliğin genişleme dalgalarıyla açıklanabilir. Bu süreçte bir yandan revizyon anlaşmalarıyla birçok alanda Birlik kurumlarına yetki aktarılmış ve Birlik kurumlarının karar aldığı alan sayısı artmış, diğer yandan Birliğin üye sayısının artmasıyla, bu kararlardan etkilenen ülke ve yurttaş sayısında artış yaşanmıştır. Tüm bunların etkisiyle, çıkar grupları odaklarını ulusal karar mekanizmalarından Birlik kurumlarına yöneltmeye başlamıştır.

Birlik düzeyinde karar alıcı-çıkar grubu ilişkilerine bakıldığında, karar alma sürecinin merkezinde bulunan Komisyon'un, lobi çalışmaların merkezinde olduğu görülmektedir. Bu çalışmalar, özellikle taslak metnin hazırlık aşamasında ve söz konusu alanda yasa taslağını hazırlayan genel müdürlük üzerinde yoğunlaşmaktadır. Komisyon'a olan yoğun ilginin yanı sıra, Parlamento da yıllar içinde artan yetkilerine paralel olarak, lobiciler açısından gitgide daha sık başvurulmuş bir kurum haline gelmektedir. Birçok farklı kanal üzerinden erişimin mümkün olduğu Parlamento'da özellikle Komisyon'dan gelen taslak metnin değerlendirildiği komiteler, lobi çalışmalarının odağında yer almaktadır. Çalışma kapsamında incelediğimiz diğer Birlik kurumu olan Konsey ise diğer kurumlar kadar lobi çalışmalarına açık bir görüntü sergilemese de, karar

mekanizmalarındaki anahtar rolü nedeniyle lobicilerin ilgisini çekmektedir. Özellikle üye ülkelerin çıkar grupları, ulusal rota üzerinden Konsey’de etki yaratmaya çalışmaktadır.

Yukarıda da değinildiği gibi, bu çalışmanın AB’de lobiciliği ve çıkar gruplarını inceleyen diğer çalışmalarla benzeşen ve ayrışan yönleri söz konusudur. Öncelikle, birinci bölümde detaylı şekilde incelendiği gibi, lobi kavramının tanımına ilişkin literatürdeki çeşitlilik, uygulayıcılar tarafında da gözlemlenmiştir. Çıkar grubu temsilcileri ve lobiciler, yürüttükleri çalışmalar büyük ölçüde benzeşse de, bu çalışmaları nitelerken farklı tanımlamalara başvurmaktadır. Grupların bazıları çalışmalarını genel bir tanımla iletişim çalışması kapsamında değerlendirirken bazı gruplar savunı ifadesini kullanmaktadır. Lobicilik kavramını kullanmayı tercih eden gruplara az sayıdır. Bunun temel sebebi, lobiciliğin hala olumsuz yan anlamlar içermesidir.

AB düzeyindeki Türk çıkar temsilinin genel fotoğrafına bakıldığında, iki temel özellik göze çarpmaktadır. Birincisi, çıkar gruplarının oldukça az sayıda olmasıdır. Katılım sürecinin yanında, Türkiye’nin en önemli ekonomik partneri olan AB’nin merkezi Brüksel’de daimi temsilciliğe sahip Türk çıkar gruplarının sayısı, çift haneli rakamlara ulaşamamaktadır. Bu, dünyanın dört bir yanından ve birçok farklı kesimden çıkar grubunun yer aldığı, lobi çalışmalarına oldukça yüksek bütçelerin ayrıldığı ve Washington’dan sonra dünyada lobiciliğin ikinci merkezi olarak kabul edilen Brüksel ölçeğinde oldukça düşük bir sayıdır. Ayrıca aşağıdaki tabloda da görüldüğü gibi, çalışmada incelenen altı gruptan dördü, Brüksel daimi temsilciliklerini 2006 yılı ve sonrasında açmıştır. Bu durum, zaten sayıca az olan çıkar gruplarının AB kurumlarıyla düzenli ilişkiler geliştirmenin önemini geç keşfettiklerini göstermektedir.

İkinci özellikse, sayıca az olan Türk çıkar temsilinin, aynı zamanda dengeli ve çok yönlü bir yapıya da sahip olmamasıdır. Çalışmada sivil toplum kuruluşları başlığında incelenen kurumların tamamı, temelde iş dünyasının ve işverenlerin temsil kuruluşlarıdır. Başta sendikalar olmak üzere, farklı sosyoekonomik kesimleri ve toplumsal kimlik gruplarını temsil eden yapılar, Brüksel’de yeterince varlık göstermemektedir. Bu durum, AB düzeyine çıkar temsilini tek yönlü ve kapsayıcılıktan uzak hale getirmektedir. Kuşkusuz iş dünyası kuruluşları diğer grup türlerine nazaran, başta finansal kaynaklar olmak üzere, daha geniş kaynaklara sahiptir. Fakat diğer grup türlerinin Brüksel’de varlık göstermemeleri sadece kaynak kısıtlılığıyla açıklanamaz. Çalışmanın üçüncü bölümünde de değinildiği gibi

finansal kaynaklar, lobi çalışmalarının başarıya ulaşmasında birinci derecede öneme sahip değildir. Dolayısıyla bir çıkar grubunun Brüksel’de var olup olmamasının, grubun kaynak zenginliğinden çok, vizyonu ve öncelikleriyle bağlantılı olduğu düşünülmektedir.

Tablo 4.1: Çıkar gruplarının Brüksel temsilciliklerinin açılış tarihleri ve üye oldukları çatı kuruluşlar.

Çıkar Grubu	Brüksel Temsilciliği Kuruluş Yılı	Çatı Kuruluş
İKV	1984	-
TÜSİAD	1996	BusinessEurope
TOBB	2006	EUROCHAMBRES
KAGİDER	2008	EWL WEP
CHP	2008	PES
AK Parti	2014	AECR

Diğer yandan, birinci bölümde değinildiği gibi, ulusüstü düzeyde kolektif lobi faaliyetlerinin başarıya etkisi, literatürde oldukça geniş biçimde kendine yer bulmuştur. Buna karşın, Türk çıkar gruplarının kolektif çalışmalara istisnai durumlar dışında başvurmaması, Türkiye örneğinin kendine özgü yönlerinden biri olarak öne çıkmaktadır. Çıkar gruplarının kolektif çalışmalara başvurmamasının temel gerekçesinin, iletişimin genellikle uzlaşma üzerinden değil, kendi yaklaşımını karşı tarafa benimsetmeye çalışma zihniyetiyle ilerlemesi olduğu düşünülmektedir.

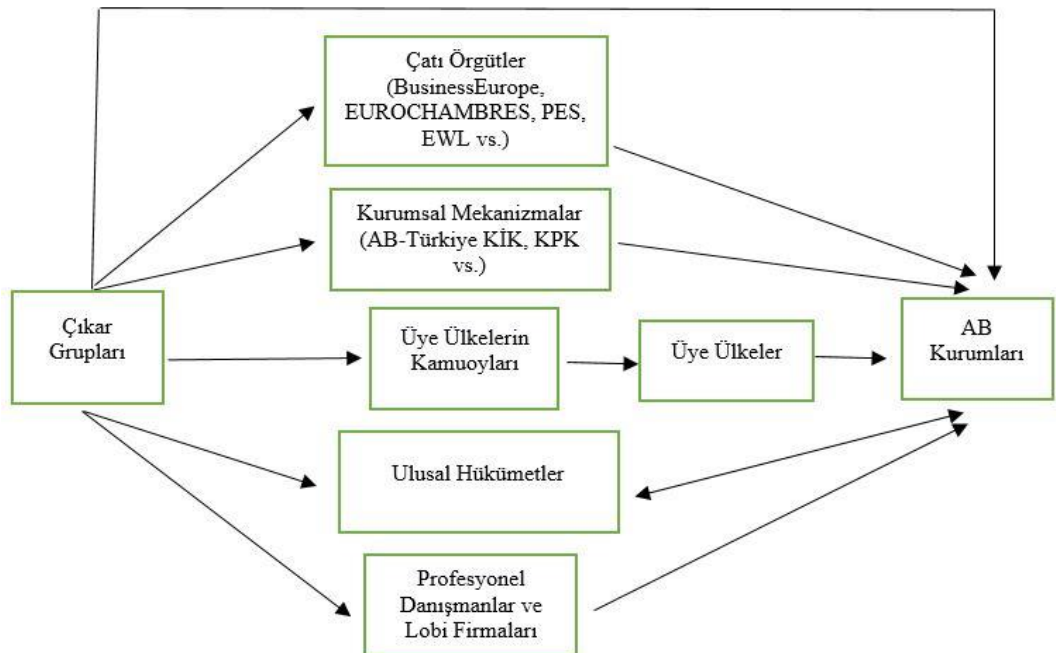
Çıkar gruplarının bu süreçte devletle ilişkilerinin ve AB politikalarının belirlenmesinde devletin sivil toplumu karar alım süreçlerine dâhil etme düzeyinin de, grupların beklentilerini karşılamaktan uzak kaldığı görülmektedir. Zaman zaman kamu kurumları tarafından çıkar gruplarının görüşlerini almaya yönelik çalışmalar yapılsa da, bu çalışmalar süreklilik arz etmeyen ve kurumsal bir mekanizmaya sahip olmayan, şekilsel bir yapıda gerçekleşmiştir. Özellikle Brüksel’deki Dış İşleri Bakanlığı AB Daimi Temsilciliği ile çıkar grupları arasında zaman zaman yakın bir iletişim sağlansa da, kişisel ilişkilere bağlı olan bu iletişim her dönemde aynı yoğunlukta kurulamamıştır. Dolayısıyla, çıkar grupları arasında görülen kolektif çalışma eksikliği, çıkar grupları-devlet ilişkisinde de ortaya çıkmaktadır.

Çalışmanın kapsamına giren tarih aralığı içinde siyasi ve ekonomik aktörlerin Brüksel’de en etkin oldukları dönemin, 2002-2005 yılları olduğu söylenebilir. Bu dönemde, Türk çıkar temsil yapısının genel görünümünün aksine, farklı aktörler arasında ve bu aktörlerle devlet arasında kolektif çalışmalar sıkça görülmüş, birçok farklı kuruluş ve ad hoc organizasyon, Brüksel’de lobi çalışması yürütmüştür. Türkiye’yle üyelik müzakerelerine başlanmasıyla sonuçlanan bu dönemde, hükümetin çalışmalarının yanı sıra, inceldiğimiz kurumlardan TÜSİAD, İKV ve TOBB’un da önemli ölçüde katkısı olmuştur. Fakat bu dönemin ardından Türkiye-AB ilişkilerinde iniş çıkışların artmaya başlaması ve zamanla Türkiye’nin üyelik perspektifinden uzaklaşmasıyla birlikte, çıkar grupları Türkiye’nin katılım sürecine katkı sağlamaktan çok kendi çalışma alanlarındaki lobi faaliyetlerinde etkili olabilmektedir.

Diğer yandan, grupların lobicilik yöntemleri oldukça geniş bir çeşitliliğe sahiptir. AB kurum ve organlarına yönelik doğrudan lobicilik faaliyetleri, yabancı basın organlarını kullanarak kamuoyunu etkileme çabaları, profesyonel lobi firmalarından destek alma ve üye ülkelerin karar alıcıları ve kanaat önderleriyle gerçekleştirilen birebir görüşmeler, lobi faaliyetlerinde öne çıkan yöntemlerdir.

Çıkar grupları, yukarıda bahsedilen yöntemleri farklı kanallar aracılığıyla uygulamaktadır. Bu kanallar arasında, grupların üye oldukları çatı kuruluşlarının en etkili kanal olduğu görülmektedir. Fakat aşağıdaki şekilde de görüldüğü gibi, AB karar alma süreçlerine etki etme çabasında, birçok kanaldan yararlanılmaktadır.

Şekil 4.1: Çıkar gruplarının AB kurumlarını etkileme kanalları

Çalışmanın ikinci bölümünde de değinildiği gibi, AB düzeyinde başarılı lobıcılığın en önemli koşullarından biri, AB'nin çok kültürlü ve çok katmanlı yönetim yapısına hâkim olmaktır. Bu nedenle, temsil ettiği çıkar grubunun Brüksel'deki yüzü olan temsilcilerin nitelikleri, lobi çalışmalarının başarıya ulaşip ulaşamamasında en önemli etkenlerden biridir. Birlik kurumlarındaki bürokrat ve siyasetçilerin çalışma biçimlerini, kültürlerini ve mantalitelerini yakından tanıyan, onlarla kişisel ilişki geliştirebilecek ve etkin lobi çalışmaları yürütebilmek için gerekli niteliklere sahip temsilcilerle çalışmak, başarı olasılığını arttırmaktadır. Ayrıca, çalışmada görüşlerini aldığımız çıkar grup temsilcilerinin büyük kısmının da belirttiği gibi AB kurumlarıyla süreklilik arz eden, tutarlı ve çift yönlü bir iletişim kurabilmek, lobi çalışmalarından sonuç alabilmek için bir diğer önemli etkidir.

Çıkar grupları lobi çalışmalarının etkinliği açısından değerlendirildiğinde, çalışmada incelenen grup türleri arasında net bir ayırım ortaya çıkmaktadır. Gerek kurum temsilcilerinin kendi beyanları, gerekse lobi çalışmalarının hedefinde yer alan AB kurumlarından temsilciler ve konunun diğer uzmanlarıyla yapılan görüşmelere dayanan değerlendirmemize göre, sivil toplum kuruluşlarının lobi çalışmalarında siyasi partilere göre daha etkili olduğu görülmektedir.

Grup türleri arasındaki bu farklılığın, dört temel sebebe dayandığı düşünülmektedir. Birincisi, sivil toplum kuruluşlarının zaman içerisinde AB kurum ve organlarıyla daha güçlü ilişkiler geliştirip, AB düzeyinde sosyalizasyonlarını daha güçlü şekilde sağlamış olmalarıdır. İncelediğimiz sivil toplum kuruluşlarının İKV hariç tamamı, kendi alanlarındaki AB düzeyindeki çatı kuruluşlara üye, hatta bir kısmı bu kuruluşların yönetiminde söz sahibidir. Bu durum, hem çıkar gruplarının lobi çalışmalarını supranasyonel düzeyde yürütebilmelerini kolaylaştırmakta hem de AB kurumları ve üye ülkelere hızlı ve nispeten kolay bir erişim kanalı sağlamaktadır. Öte yandan siyasi partiler tarafında durum farklıdır. AK Parti, ne 2013'e kadar gözlemci üye olduğu EPP ile ne de 2013 sonrasında üyesi olduğu AECR ile güçlü bir ilişki tesis edebilmiş değildir. Bunda, Türkiye-AB ilişkilerinde giderek artan gelgitlerin yanı sıra, EPP'nin ve AECR'nin büyük oranda Türkiye'nin üyeliğine karşı siyasi partileri bünyesinde barındırmasının etkisi büyüktür. CHP-PES ilişkisinde ise daha farklı bir tablo ortaya çıkmaktadır. PES'le güçlü ilişkiler geliştiren partinin, bu kanalı lobi çalışmalarında etkili şekilde kullanabildiği görülmektedir. Fakat Türkiye-AB ilişkilerinde son yıllarda yaşanan gerginliklerin etkisiyle, özellikle Avrupa Parlamentosu'nun bir lobi kanalı olarak işlevini büyük ölçüde yitirmesi, CHP'nin bir siyasi parti olarak normal koşullarda en

önemli lobi kanallarından biri olması gereken Parlamento'yla ilişkilerini de etkilemiştir.

İkinci sebep, sivil toplum kuruluşlarının siyasi partilere kıyasla, AB ile ilişkiler konusunda daha homojen bir yapıya sahip olmalarıdır. Çalışmanın kapsadığı zaman aralığında, iç siyasi dinamiklerden yoğun şekilde etkilenen siyasi partilerde zaman zaman AB şüphecisi söylemler ön plana çıkarken, sivil toplum kuruluşları bu dönemlerde daha tutarlı bir söylem geliştirebilmiştir. Bir başka deyişle, bünyesinde farklı fraksiyonları barındıran siyasi partilerde özellikle seçim dönemlerinde AB şüpheciliğini yansıtan söylemler ortaya çıkarken, Türkiye-AB ilişkilerinden ekonomik açıdan doğrudan etkilenen iş dünyası kuruluşlarında böyle bir eğilim gözlemlenmemiştir.

Üçüncü olarak, kendi çalışma alanlarında lobi yapan ve lobi kanallarını çeşitlendiren kuruluşların etki alanı genişlemekte ve karar alım süreçlerine müdahale olanağı artmaktadır. Bu bağlamda, Türkiye'nin katılım süreci gibi siyasi yönü ağır basan, birçok değişkene bağlı olan ve sadece lobi yaparak sonuç almanın mümkün olmadığı bir alanda çalışma yürütmek yerine, kendi çalışma alanlarında daha teknik konulara odaklanan sivil toplum kuruluşlarının sonuç alma olasılığı artmaktadır. Ayrıca, çalışmalarını sadece Türkiye-AB ilişkileri çerçevesiyle sınırlandırmayan kuruluşlar, lobi faaliyetlerine Türkiye-AB ilişkilerindeki iniş çıkışlardan da daha az etkilenmektedir. KAGİDER'in lobi çalışmalarını yürütüş tarzı, bunun en çarpıcı örneklerinden biridir. AB kurumlarıyla ilişki ağını sadece Türkiye ile ilgili kişi ve kuruluşlarla sınırlı tutmayan dernek, temel çalışma alanları olan kadın hakları ve toplumsal cinsiyet eşitliğine odaklanarak, bir Avrupalı sivil toplum kuruluşu kimliğiyle hareket etmektedir. Bu sayede, Türkiye-AB ilişkilerinin gerginleştiği dönemlerde de lobi kanallarını açık tutabilmekte ve çalışmalarının odağına Türkiye-AB ilişkisini alan kurumlara nazaran bu süreçlerden daha az etkilenmektedir. Diğer yandan siyasi partiler, yukarıda da bahsedildiği gibi, normal koşullarda lobi çalışmalarında en etkin kanal olarak görülen Parlamento'dan yeterli ölçüde yararlanamamaktadır. Politikacılardan oluşan Parlamento, doğası gereği ulusal seçimlerden etkilenmektedir. Tıpkı Türkiye'de seçim dönemlerinde AB katılım sürecini destekleyen partilerde dahi AB karşıtı söylemlerin ortaya çıkması gibi, üye ülkelerdeki seçim dönemlerinde de Türkiye'nin üyeliğine karşı söylemler zaman zaman ön plana çıkmakta, bunun yansımaları Avrupa Parlamentosu'nda da görülmektedir. Parlamenterlerin Türkiye'ye ilişkin ifadeleri ve Genel Kurul'da kabul edilen kararlar, Komisyon ya da Konsey'in kararlarına nazaran genellikle daha açık ve sert eleştiriler barındırmaktadır. Siyasi partilerin temel lobi

kanallarından biri olan KPK'nın, konjonktüre bağılı olarak işlevsiz hale gelebilmesi ve özellikle AK Parti'nin görüşlerini aktarabilmek için zaman zaman parlamentere ulaşmakta dahi güçlük çekmesi, siyasi partileri en temel lobi kanallarından birinden yoksun bırakmaktadır. Bu saptama, birinci bölümde değindiğimiz AB düzeyinde teknik konularda yürütülen lobi çalışmalarının siyasi konularda yürütülen çalışmalara kıyasla daha etkili olduğunu iddia eden Michalowitz'in yaklaşımıyla örtüşmektedir.¹

Dördüncü sebep ise diğerlerinden farklı olarak çıkar gruplarından değil, Birlik kurum ve aktörlerinin Türkiye'nin üyeliğine yaklaşımından kaynaklanmaktadır. Tocci'nin de vurguladığı gibi Avrupa iş dünyası, Türkiye'nin katılım sürecine en güçlü desteği veren kesimlerin başında gelmektedir.² Dolayısıyla Türk iş dünyasının bu kesimin desteğini almakta zorlandığı söylenemez. Diğer yandan siyasi partilerin, yukarıda değinilen gerekçeler nedeniyle AP üyesi siyasi gruplardan benzer bir desteği alması her zaman mümkün olamamaktadır.

Özetle, Türkiye'nin katılım sürecinden ziyade kendi çalışma alanlarında ve daha teknik düzeyde lobi yürüten çıkar grupları, zaman içinde AB düzeyinde sosyalizasyonlarını da güçlü şekilde sağlayarak kapasitelerini geliştirmiş ve siyasi partilere nazaran lobi çalışmalarında daha etkin sonuçlar alabilmiştir.

Diğer yandan lobi çalışmalarının etkinliği açısından, incelediğimiz partiler arasında da belirgin bir fark söz konusudur. CHP, özellikle PES aracılığıyla geliştirdiği ilişkiler sayesinde en azından Türkiye'de iktidar partisi dışında farklı bir sesin ve farklı politika önerilerinin AB kurumları tarafından duyulmasını belirli ölçüde sağlamış ve AB'nin Türkiye'ye daha çoğulcu bir perspektiften bakmasında rol üstlenmiştir. Buna karşın, 2005'e kadar AB kurumlarıyla iyi ilişkiler geliştiren AK Parti'nin, 2005 sonrasında güçlü bir lobi etkisi yarattığını söylemek güçtür. Bunda Türkiye-AB ilişkilerindeki gelgitlerin yanı sıra AK Parti'nin kurumsal olarak Brüksel'de henüz 2014 yılından bu yana var olmasının da etkili olduğu düşünülmektedir.

Kuşkusuz çalışmamızın amacı, çıkar gruplarının lobi çalışmalarında nasıl etkili olacaklarına dair bir başarı reçetesi sunmak değildir. Fakat yine de, başta kendi alanlarındaki çatı kuruluşlar olmak üzere AB düzeyinde sosyalizasyonunu

¹ Michalowitz, "What determines influence? Assessing conditions for decision-making influence of interest groups in the EU", s. 138.

² Tocci, **a.g.e.**, s. 127.

sağlayan, ulusüstü düzeyde yapılanmasını güçlendiren ve zaman içinde söylem ve eylemlerinde tutarlılığa sahip olarak, Birlik kurumlarıyla düzenli ve çift yönlü bir ilişki geliştirebilen çıkar gruplarının, lobi çalışmalarında başarı olasılığının artacağını belirtmekte fayda görüyoruz. Bunun yanında, Türkiye'nin AB üyeliği gibi genel, çok boyutlu ve sadece lobi yaparak sonuç almanın mümkün olmadığı konular yerine, kendi çalışma alanlarındaki teknik konulara odaklanmanın ve iletişim kanallarını oluştururken sadece Türkiye ile ilgili kişi ve organlarla sınırlı kalmayıp daha geniş bir yelpazede ilişkiler geliştirebilmenin, çıkar gruplarının lobi çalışmalarında Türkiye-AB ilişkilerindeki gelgitlerden etkilenme riskini büyük oranda azaltacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

Aka, H. Burç, Özkural, Nergiz:	Turkey and the European Union: A Review of Turkey's Readmission Agreement , The European Legacy, 20:3, 2015, s. 255-272.
Akçay, Belgin:	"Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri: Bitmeyen Senfoni", Prof. Dr. Erdal Onar'a Armağan , Ed. Merih Öden vd., c. 2, Ankara Üniversitesi Yayınları, Ankara, 2013, s. 975-1027.
Akçay, Belgin, Akgül Açıkmeşe, Sinem:	"Türkiye-Avrupa Birliği İlişkilerinin Dünü, Bugünü, Geleceği", Yarım Asrın Ardından Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri: Tarihçe, Teoriler, Kurumlar ve Politikalar , Ed. Belgin Akçay, Sinem Akgül Açıkmeşe, 2. Baskı, Seçkin Yayınları, Ankara, 2017, s. 35-38.
AK Parti:	Her şey Türkiye için: AK Parti Seçim Beyannamesi , 2002.
AK Parti:	2007 Genel Seçimleri Seçim Beyannamesi , 2007.
AK Parti:	2011 Genel Seçimleri Seçim Beyannamesi , 2011.
Akman, M. Sait:	"Türkiye-Avrupa Birliği Gümrük Birliği İlişkisi ve Ortak Dış Ticaret Politikası", Yarım Asrın Ardından Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri: Tarihçe, Teoriler, Kurumlar ve Politikalar , Ed. Belgin Akçay, Sinem Akgül Açıkmeşe, 2. Baskı, Seçkin Yayınları, Ankara, 2017, s. 283-307.
Aktar, Cengiz:	"Avrupa Hareketi 2002 Deneyimi", Savunuculuk ve Politikaları Etkileme Konferansı Yazıları , İstanbul Bilgi Üniversitesi, No:4, 2005.
Alemdar, Zeynep:	"Civil society and intergovernmental organizations Turkish domestic organizations exercising influence via the European Union", Yayınlanmamış Doktora Tezi, University of Kentucky, 2005.

Altınbaşak, İpek, Yalçın, Elem:	Avrupa Birliği Üyeliği Yolunda Türkiye'nin Tanıtımı TÜSİAD Örneği , TÜSİAD, 2008.
Anadolu Ajansı:	AK Parti AECR'ye üye oldu , Çevrimiçi: http://aa.com.tr/tr/politika/ak-parti-aecr-ye-uye-oldu/205660 , ET: 10.12.2017.
Anholt, Simon:	"Nation brand as context and reputation (editorial)", Place Branding and Public Diplomacy , 1:3, 2005, s. 224-228.
Aras, İlhan:	"Avrupa Birliği Ekonomik ve Sosyal Komitesi: Örgütlü Sivil Toplum ve Birlik Arasındaki Organ", Avrupa Birliği'nde Karar Alma Mekanizması, Yardımcı Organlar ve Ajanslar , Ed. Ercüment Tezcan, İlhan Aras, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul, 2013, s. 299-331.
Arat, Tuğrul:	"Türkiye-AB İlişkilerinin Gelişmesinde Bazı Saptamalar ve Genel Bir Değerlendirme", Yarım Asrın Ardından Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri: Tarihçe, Teoriler, Kurumlar ve Politikalar , Ed. Belgin Akçay, Sinem Akgül Açıkmeşe, 2. Baskı, Seçkin Yayınları, Ankara, 2017, s. 615-648.
Arı, Tayyar:	Amerika'da Siyasal Yapı Lobiler ve Dış Politika: Türk, Yunan, Ermeni, İsrail ve Arap Lobilerinin ABD'nin Dış Politikasına Etkileri , 4. Baskı, MKM Yayınları, Bursa, 2009.
Arolat, Osman S.:	Avrupa Sendikalar Konfederasyonundan DİSK'li destek, 18 Kasım 1995 Dünya.
Asna, Alaaddin:	Public Relations: Temel Bilgiler , Der Yayınları, İstanbul, 1998.
Atan, Serap:	"Turkey and European Integration: Accession prospects and issues", Europeanisation of Turkish peak business organisations and Turkey-EU Relations , Ed. Mehmet Uğur ve Nergis Canefe, Routledge, 2004, s. 100-121.

Auel, Katrin, Rittberger, Berthold:	"Fluctuant nec merguntur: the European Parliament, national parliaments, and European integration", European Union: Power and policy making , 3. ed, Routledge, New York, 2006, s. 121-145.
Avcı, Gamze:	"Turkey and European Integration: Accession prospects and issues", Turkish political parties and the EU discourse in the post-Helsinki period , Ed. Mehmet Uğur and Nergis Canefe, Routledge, 2004, s. 194-214.
Aydos, Serpil:	"1948-1955 Yılları Arasında Türkiye ve Amerika Birleşik Devletleri İlişkilerinde Kamu Diplomasisi", Amme İdaresi Dergisi , c.45, Aralık 2002, s. 19-138.
Bailer, Stefanie vd:	"What role for the party group leader? A latent variable approach to leadership effects on party group cohesion in the European Parliament", The Journal of Legislative Studies , 15:4, 2009, s. 355-378.
Bataklar, Sinan:	"Topluluklardan Günümüze Bakanlar Konseyi", Başlangıçtan Günümüze Avrupa Birliği Kurumları , Ed. Ercüment Tezcan, Hayat Yayıncılık, İstanbul, 2013, s. 253-318.
Baykal, Sanem, Arat, Tuğrul:	"AB'yle İlişkiler", Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar , Ed. Baskın Oran, İletişim Yayınları, İstanbul, c. 2, 2001, s. 326-365.
Baykal, Sanem, Arat, Tuğrul:	"AB'yle İlişkiler", Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar , Ed. Baskın Oran, İletişim Yayınları, İstanbul, c. 3, 2. Baskı, 2013, s. 349-400.
Beyers, Jan, Eising, Rainer, Maloney, William:	"Researching Interest Group Politics in Europe and Elsewhere: Much We Study, Little We Know?", West European Politics , 31:6, 2008, s. 1103-1128.

Bilâ, Hikmet:	CHP 1919-2009 , 4. Baskı, Doğan Kitap, İstanbul, 2008.
Bilgin, A. Aslı:	“Avrupa Komisyonu”, Avrupa Birliği: Tarihçe, Teoriler, Kurumlar ve Politikalar , Ed. Belgin Akçay, İlke Göçmen, Seçkin Yayınları, Ankara, 2012, s. 179-199.
Birnbaum, Jeffrey H.:	“Tabancalı Lobiciden Medyatör’e”, Medya Ninnileri , Çev. Nurdoğan Rigel, 1. Baskı, Sistem Yayıncılık, İstanbul, 1993.
Bostock, David:	“Coreper Revisited”, Journal of Common Market Studies , 40:2, 2002, s. 215-234.
Bouwen, Pieter:	“A Comparative Study of Business Lobbying in the European Parliament, the European Commission and the Council of Ministers”, MPIfG Discussion Paper , 2:7, 2002.
Bouwen, Pieter:	“A Theoretical and Empirical Study of Corporate Lobbying in the European Parliament”, European Integration Online Papers , 7:11, 2003.
Bouwen, Pieter:	“The European Commission”, Lobbying the European Union: Institutions, Actors and Issues , Ed. David Coen, Jeremy Richardson, Oxford University Press, 2009, s. 19-38.
Buğra, Ayşe:	Devlet ve İş Adamları , 10. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2016.
Bunea, Adriana, Baumgartner, Frank R.:	“The state of the discipline: authorship, research designs, and citation patterns in studies of EU interest groups and lobbying”, Journal of European Public Policy , 21:10, 2014, s. 1412-1434.
Burchill, Scott, Linklater, Andrew:	Uluslararası İlişkiler Teorileri , Ed. Scott Burchill, Andrew Linklater vd., 2. Baskı, Küre Yayınları, İstanbul, 2013.

Burson-Marsteller:	A Guide to Effective Lobbying in Europe: The View of Policy Makers , 2013, (Çevrimiçi) https://goo.gl/4UAh9V , ET: 21.02.2018.
Butt Philip, Alan:	Pressure Groups in the European Community , London, University Association for Contemporary European Studies , (UACES), 1985.
Candan, Tolga:	"Konsey / Bakanlar Konseyi", Avrupa Birliği: Tarihçe, Teoriler, Kurumlar ve Politikalar , Ed. Belgin Akçay, İlke Göçmen, Seçkin Yayınları, Ankara, 2012, s. 161-177.
Carr, Edward Hallet:	Yirmi Yıl Krizi (1919-1939) , Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2010.
Chalmers, Adam William:	"Trading information for access: informational lobbying strategies and interest group access to the European Union", Journal of European Public Policy , 20:1, 2013, s. 39-58.
Checkel, Jeffrey T.:	"The Constructivist Turn in International Relations Theory", World Politics , 50:2, Jan. 1998, s. 324-348.
Checkel, Jeffrey T.:	"International Institutions and Socialisation in Europe: Introduction and Framework", International Organization , 59:4, 2005, s. 801-826.
Chomsky, Noam:	Medya Denetimi , Everest Yayınları, İstanbul, 2005.
CHP:	Güzel Günler Göreceğiz: Cumhuriyet Halk Partisi 2002 Seçim Bildirgesi , 2002.
CHP:	Pusula '07 , 2007.
CHP:	Özgürlüğün ve umudun ülkesi. Herkesin Türkiye'si: CHP 2011 Seçim Bildirgesi , 2011.

CHP:	Yaşanacak Bir Türkiye: 2015 Seçim Bildirgesi , 2015.
CHP:	Çağdaş Türkiye İçin Değişim: Cumhuriyet Halk Partisi Programı , 2015.
Christiansen, Thomas:	“The European Commission: The European Executive between Continuity and Change”, European Union: Power and Policy-Making , Ed. Jeremy Richardson, 3th ed., Routledge, London and New York, 2006, s. 99-120.
Christiansen, Thomas:	“The Council of Ministers: Facilitating interaction and developing actorness in the EU”, European Union: Power and Policy-Making , Ed. Jeremy Richardson, 3th ed., Routledge, London and New York, 2006, s. 147-170.
Cicioğlu, Filiz:	Sivil Toplum-Dış Politika İlişkisi Çerçevesinde Sivil Toplum Kuruluşlarının Türkiye’nin Avrupa Birliği Politikasına Yaklaşımı , Avrupa Birliği Bakanlığı, Ankara, 2013.
Coen, David, Richardson, Jeremy:	“Learning to Lobby the European Union: 20 Years of change”, Lobbying the European Union, Institutions, Actors and Issues , Oxford University Press, New York, 2009, s. 3-15.
Coen, David:	European Business-Government Relations , The Oxford Handbook of Business and Government, Oxford University Press, 2010, s. 285-306.
Committee of the Regions:	Rules of Procedure , L 65/41, 05.03.2014. (Çevrimiçi) https://goo.gl/q477A9 , ET: 21.02.2018.
Copeland, Nic:	Review of the European Transparency Register , Library Briefing, Library of the European Parliament, 2013.

Corbett, Richard vd.:	The European Parliament , London, John Harper Publishing, 8th ed., 2011.
COSAC:	http://www.cosac.eu/about/ , ET: 31.03.2016.
Council of Europe Parliamentary Assembly:	Lobbying in a democratic society (European Code of conduct on lobbying) , Council of Europe Parliamentary Assembly Report, Doc. 11937, 05.06.2009. (Çevrimiçi) https://goo.gl/LbhGgY , ET: 22.02.2018.
Cull, Nicholas J.:	Public Diplomacy: Lessons From The Past , CPD Perspectives on Public Diplomacy, Los Angeles, Figueroa Press, 2009.
Cumhuriyet:	AT Komisyonu'nun raporuna tepkiler , 19 Aralık 1989
Cumhuriyet:	Özal: Rapor Umut Verici , 20 Aralık 1989.
Cumhuriyet:	Tepkiler... , 20 Aralık 1989.
Cumhuriyet:	Rapor sıkıntısı , 22 Aralık 1989.
Cumhuriyet:	İş dünyası AT'ye tek cephe , 5 Mayıs 1993.
Cumhuriyet:	Sendikalar birlikten endişeli , 8 Mart 1995.
Çalış, Şaban H.:	Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri: Kimlik Arayışı, Politik Aktörler ve Değişim , Nobel Yayınları, Ankara, 2001.
Çayhan, Esra, Oğurlu, Ebru:	Türkiye-Avrupa Birliği İlişkilerine Siyasal Partilerin Bakışı: Son 10 Yılda Ne Değişti , Beta Yayınları, İstanbul, 2014.

Diez, Thomas vd.:	“File: Turkey, Europeanization and Civil Society: Introduction”, South European Society & Politics , 10:1, 2005, s. 1-15.
Dinan, Desmond:	Avrupa Birliği Ansiklopedisi , Kitap Yayınevi, İstanbul, 2005.
deKieffer, Donald E.:	The Citizens Guide to Lobbying Congress , Chicago Review Press, 2007.
Demir, Nesrin:	Avrupa Birliği Parlamentosu , Nobel Yayınları, Ankara, 2005.
Dünya:	Gümrük birliğiyle ekonomik sömürge haline getiriliriz , 7 Mart 1995.
Dünya:	Yankılar , 7 Mart 1995.
Dür, Andreas:	“Measuring Interest Group Influence in the EU: A Note on Methodology”, European Union Politics , 9:4, 2008, s. 559-576.
Dür, Andreas, Mateo, Gemma:	“Who Lobbies The European Union? National Interest Groups in a Multilevel Polity”, Journal of European Public Policy , 19:7, 2012, s. 969-987.
Dür, Andreas, Mateo, Gemma:	“Public Opinion and Interest Group Influence: How Citizen Groups Derailed The Anti-Counterfeiting Trade Agreement”, Journal of European Public Policy , 21:8, 2014, s. 1199-1217.
Ecevit, Bülent:	“Bölge Merkezli Dış Politika”, Yeni Türkiye , Yıl: 1, Sayı:3, Mart-Nisan 1995, s. 64-70.
Eckhardt, Jappe:	“Firm Lobbying and EU Trade Policymaking: Reflections on the Anti-Dumping Case against Chinese and Vietnamese

	Shoes (2005–2011)”, Journal of World Trade , 45:5, 2011, s. 965–991.
Economic and Social Committee:	Rules of Procedure , L 324/52, 09.12.2010. (Çevrimiçi) https://goo.gl/dFGH9Y , ET: 21.02.2018.
Egeberg, Morten:	“The European Commission”, European Union Politics , Ed. Michelle Cini, Nieves Perez, Oxford University Press, 2013, s. 129-141.
Eralp, Atila:	“Türkiye-Avrupa Bütünleşmesi: Kimlik ve Kültür Unsurları”, Yarım Asrın Ardından Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri: Tarihçe, Teoriler, Kurumlar ve Politikalar , Ed. Belgin Akçay, Sinem Akgül Açıkmeşe, 2. Baskı, Seçkin Yayınları, Ankara, 2017, s. 69-82.
Eralp, Atila:	“Revitaizing Turkey-Eu Relations?”, IPC Mercator Policy Brief , Istanbul, March 2018.
Erdenir, Burak:	“Vize”, Yarım Asrın Ardından Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri: Tarihçe, Teoriler, Kurumlar ve Politikalar , Ed. Belgin Akçay, Sinem Akgül Açıkmeşe, 2. Baskı, Seçkin Yayınları, Ankara, 2017, s. 541-565.
Ergüzeloğlu, Esra:	“Avrupa Birliği Yönetişim Modeli’nde Bir Türk Aktör: İktisadi Kalkınma Vakfı”, AÜ SBF Tartışma Metinleri , No: 56, Ankara, 2003.
Erhan, Çağrı, Akdemir, Erhan:	“Türkiye-Avrupa Birliği Müzakere Sürecinde İlk On Yılın Muhasebesi (2005-2015)”, Bilig , Sayı: 78, 2016, s. 7-35.
Erhan, Çağrı, Arat, Tuğrul:	“AET’yle İlişkiler”, Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar , Ed. Baskın Oran, c. 1, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001, s. 808-853.

Erhan, Çağrı, Arat, Tuğrul:	“AT’yle İlişkiler”, Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar , Ed. Baskın Oran, c. 2, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001, s. 83-101.
European Commission:	Commission Opinion on Turkey’s Request for Accession to the Community , Sec(89), 2290 final/2, 20 December 1989, (Çevrimiçi) http://aei.pitt.edu/4475/1/4475.pdf , ET: 04.09.2018.
European Commission:	Communication to the Council on Relations with Turkey , European Commission SEC (90) 1017/final, Brussels, 12.06.1990.
European Commission:	An Open and Structured Dialogue Between the Commission and Interest Groups (SEC (92) 2272 final) Brussels: European Commission, 1992.
European Commission:	Green Paper on European Transparency Initiative , COM (2006) 194 final, Brussels, 2006, s. 5. (Çevrimiçi) https://goo.gl/C5TPLb , ET: 21.02.2018.
European Commission:	Communication from the President to the Commission , C(2010) 7649 final, 10.11.2010. (Çevrimiçi) https://goo.gl/9uKhZC , ET: 21.02.2018.
European Commission:	Opening the windows: Commission commits to enhanced Transparency , European Commission Press Release, 25 November 2014, (Çevrimiçi) http://europa.eu/rapid/press-release_IP-14-2131_en.htm , ET: 02.03.2016.
European Commission:	Commission and Parliament Implement New Rules on Transparency Register , European Commission Press Release, 27 Jan 2015, (Çevrimiçi) https://goo.gl/fW2SZo , ET: 06.05.2015.

European Commission:	Commission Staff Working Document: Better Regulation Guidelines , SWD(2015) 111 final, 19.5.2015, (Çevrimiçi) https://goo.gl/knZDWB , ET: 23.02.2018.
European Council:	Rules of Procedure of the European Council - Rules Of Procedure of the Council , 2009, s. 27. (Çevrimiçi) https://goo.gl/zfnmE3 , ET: 22.02.2018.
European Council:	Interest groups in EU decision making , Library note, 16.5.2013, (Çevrimiçi) https://goo.gl/miatjP , ET: 26.1.2018.
European Council:	Council configurations , (Çevrimiçi) https://goo.gl/vGVdVP , ET: 22.02.2018.
European Parliament:	Regulation (EC) No 1049/2001 of the European Parliament and of the Council, Regarding public access to European Parliament, Council and Commission documents , 2001.
European Parliament:	Codecision and Conciliation Guide , (Çevrimiçi) https://goo.gl/DV8CLy , 2014, s. 1-64, ET: 23.12.2017.
European Parliament:	Rules of Procedure , Rule 19, 2017. (Çevrimiçi) https://goo.gl/4Y7vdq , ET: 23.02.2018.
Fisher, Ali:	"Four Seasons in One Day: The Crowded House of Public Diplomacy in The UK", Routledge Handbook of Public Diplomacy , Ed. Nancy Snow, Philip M. Taylor, Routledge, New York, 2009, s. 251-261.
Fouilleux, Eves vd.:	"Technical or political? The working groups of the EU Council of Ministers", Journal of European Public Policy , 12:4, 2005, s. 609-623.
Garnett, Mark, Lynch, Philip:	"The UK and The European Union", The EU, Euroscepticism and Brexit , Routledge, 2015, s. 40-75.

Göksel, Diba Nigar, Birden Güneş, Rana:	"The Role of NGOs in the European Integration Process: The Turkish Experience", South European Society and Politics , 10:1, 2005, s. 57-72.
Gönen, Emre:	"Avrupa Birliği'nin Kurumları", Avrupa Birliği'ne Giriş: Tarih, Kurumlar ve Politikalar , Der. Ayhan Kaya vd., Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2011, s. 25-41.
Greenwood, Justin, Dreger, Joanna:	"The Transparency Register: A European vanguard of strong lobby regulation", Interest Groups & Advocacy , 2:2, s. 139-162.
Greenwood, Justin:	Interest Representation in the European Union , Palgrave Macmillan, 3th ed., 2011.
Gullberg, Anne Therese:	"Pressure or Information? Lobbying for Binding Renewable Energy Targets in the European Union", Review of Policy Research , 30:6, 2013, s. 611-628.
Gürpınar, Bulut:	"Türkiye Dış Politikasında Bir Aktör: TÜSİAD", Sivil Toplum ve Dış Politika: Yeni Sorunlar, Yeni Aktörler , Ed. Semra Cerit Mazlum, Erhan Doğan, Bağlam, 2006, s. 233-253.
Hage, Frank M.:	"Who Decides in the Council of the European Union?", Journal of Common Market Studies , 46:3, 2008, s. 533-558.
Hanna Sonya, Rowley Jeniffer:	"An Analyse of Terminology Use In Place Branding", Place Branding and Public Diplomacy , 4:1, 2008, Palgrave Macmillan, s. 61-75.
Haverland, Markus, Liefferink, Duncan:	"Member State interest articulation in the Commission phase. Institutional pre-conditions for influencing 'Brussels'", Journal of European Public Policy , 19:2, 2012, s. 179-197.

Hayes-Renshaw, Fiona:	"Least Accesible but not Inaccessible: Lobbying the Council and the European Council", Lobbying The European Union: Institutions, Actors, and Issues , Ed. David Coen, Jeremy Richardson, Oxford University Press, 2009, s. 70-88.
Hisarcıklıoğlu, Rifat:	Türkiye-AB Karma İstişare Komitesi 35. Toplantısı Açılış Konuşması , 28.2.2007, (Çevrimiçi) https://goo.gl/qPAjzJ , ET: 25.5.2017.
Hix, Simon:	The Political System of the European Union , 2nd ed., Palgrave Macmillan, New York, 2005.
Hödeman, Olivier, Wesselius, Erik:	"Brüksel'de Lobi Faaliyetleri: Yemeğe Ne Dersiniz Komiser Bey?" Kimin Avrupası? Halkın Avrupası ile Şirketlerin Avrupası Arasında , Metis Yayınları, İstanbul, 2012.
Huber, Katrin, Shackleton, Michael:	"Codecision: a practitioner's view from inside the Parliament", Journal of European Public Policy , 20:7, 2013, s. 1040-1055.
Hürriyet:	Yılmaz: İkinci Tanzimat Fermanı , 7 Mart 1995.
Hürriyet:	Türkiye'deki yabancılar AB için lobi yapacak , 20 Aralık 1997, (Çevrimiçi) https://goo.gl/iTa2PL , ET: 18.5.2017.
Hürriyet:	Cem: Türkiye AB'ye alternatif aramıyor , 21 Temmuz 1998, (Çevrimiçi) https://goo.gl/nuDmMT , ET: 1.6.2017.
Hürriyet:	Avrupalı işadamları: Türkiye AB için önemli , 4 Ocak 1999, (Çevrimiçi) http://www.hurriyet.com.tr/avrupali-isadamlari-turkiye-ab-icin-onemli-39117148 , ET: 3.2.2017.
Hürriyet:	İKV, haftaya Prodi'ye gidiyor , 20 Kasım 1999, (Çevrimiçi) https://goo.gl/Jpqi3m , ET: 1.6.2017.

Hürriyet:	TÜSİAD: Artık açık eleştiriye geçtik , 7 Haziran 2001, (Çevrimiçi) http://www.hurriyet.com.tr/tusiad-artik-acik-elestiriye-gectik-39247407 , ET: 3.2.2017.
Hürriyet:	TÜSİAD: AB'ye doğru gidişimizin önünde kimse duramaz , 14 Mart 2002, (Çevrimiçi) https://goo.gl/72wpLv , ET: 10.2.2017.
Hürriyet:	O Cümleyi Ben Koydurdum , 7 Kasım 2002, (Çevrimiçi) https://goo.gl/tWMfKx , ET: 8.3.2017.
Hürriyet:	TÜSİAD AB lobisi için Fransa'da , 21 Kasım 2002, (Çevrimiçi) http://www.hurriyet.com.tr/tusiad-ab-lobisi-icin-fransada-110891 , ET: 9.3.2017.
Hürriyet:	Türkiye Platformu'ndan AB'ye çağrı , 27 Kasım 2002, (Çevrimiçi) https://goo.gl/nxj6WC , ET: 1.6.2017.
Hürriyet:	Sivil toplum örgütlerinin Brüksel çıkarması , 9 Aralık 2004, (Çevrimiçi) https://goo.gl/yHjCsD , ET: 19.5.2017.
Hürriyet:	Kamu AB konusunda yol haritasını hazırladı, şimdi sıra iş dünyasında , 26 Mart 2007, (Çevrimiçi) https://goo.gl/FTtUyS , ET: 1.6.2017.
Hürriyet:	İKV: AB Türk iş adamlarına vizeyi kaldırsın , 17 Ekim 2007, (Çevrimiçi) https://goo.gl/2Uqf78 , ET: 2.6.2017.
Hürriyet:	TOBB: Rehn, vizede yanıltıcı konuşuyor , 13 Eylül 2008, (Çevrimiçi) https://goo.gl/96cio6 , ET: 2.6.2017.
Hürriyet:	Yeni sürece ilk adım , 12 Mayıs 2015, (Çevrimiçi) http://www.hurriyet.com.tr/yeni-surece-ilk-adim-28988462 , ET: 25.4.2017.

İçduygu, Ahmet:	“Interacting Actors: The EU and Civil Society in Turkey”, South European Society and Politics , 16:3, 2011, s. 381-394.
İKV:	Gümrük Birliği’nin Türk Ekonomisine Etkileri: Önlemler ve Öneriler , No. 125, İstanbul, 1994.
İKV:	Basın Bülteni: “Türkiye’nin AB Katılım Süreci İçin Sivil Toplum Platformu” Toplantısı Gerçekleştirildi , 18-24 Nisan 2011, (Çevrimiçi) https://goo.gl/bB3aME , ET: 2.6.2017.
İKV:	Özel Sektörün AB Konusundaki İhtisas Kuruluşu , (Çevrimiçi) https://goo.gl/RwvZYy , ET: 3.6.2017.
İren, Cihat:	“Müşterek Pazar Karşısında Sanayimiz...”, Zafer , 26 Eylül 1959.
Jacquot, Sophie, Vitale, Tommaso:	“Law as weapon of the weak? A comparative analysis of legal mobilization by Roma and women's groups at the European level”, Journal of European Public Policy , 21:4, 2014, s. 587-604.
Jancic, Davor:	“TTIP and legislative–executive relations in EU trade Policy”, West European Politics , 40:1, 2017, s. 202-221.
Johansson, Hakan, Lee, Jayeon:	“Bridging the Gap: How do EU-Based Civil Society Organisations Acquire Their Internal Representation?”, VOLUNTAS: International Journal of Voluntary and Nonprofit Organizations , 25:2, 2014, s. 405–424.
Joos, Klemens:	Lobbying in the new Europe: Successful representation of interest after the Treaty of Lisbon , Wiley, Weinheim, 2011.
KAGİDER:	2009-2011 Faaliyet Raporu , 2009.

KAGİDER:	2011-2013 Faaliyet Raporu , 2013.
KAGİDER:	2015-2017 Faaliyet Raporu , 2017.
Kahraman, Sevilay:	“Avrupa Bütünleşme Kuramları: 1980 Sonrası”, Avrupa Birliği: Tarihçe, Teoriler, Kurumlar ve Politikalar , Ed. Belgin Akçay, İlke Göçmen, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2012, s. 67-83.
Kaleağası, Bahadır:	Dünya Nasıl Değişiyor? Türkiye Nereye Gidiyor? G20 Gezegeni-II , Doğan Kitap, İstanbul, 2011.
Karluk, Rıdvan:	Avrupa Birliği Türkiye İlişkileri: Bir Çıkmaz Sokak , Beta Yayınları, İstanbul, 2013.
Kaya, Ayhan, Kentel, Ferhat:	Euro-Turks: A Bridge or a Breach Between Turkey and The European Union? A Comparative Study of German-Turks and French-Turks , CEPS, Brüksel, 2005.
Kaya, Ayhan, Kentel, Ferhat:	Belgian-Turks. A Bridge or a Breach between Turkey and the European Union , King Baudouin Foundation, Brussels, 2007.
Kaygusuz, Özlem:	“Türkiye-AB İlişkilerinin “Möbius” Şeridi: AKP Reformculuğu ve AB Çokkültürlülüğü”, AKP: Neoliberal Dönüşümün Yeni Aktörü , Der. İlhan Uzgel, Bülent Duru, 3. Baskı, Phoneix Yayınları, Ankara, 2013, s. 410-438.
Keating, Michael, Hooghe, Liesbet Hooghe:	“Bypassing the nation-state? Regions and the EU policy process”, European Union: Power and Policy-Making , Ed. Jeremy Richardson, 3th ed., Routledge, London and New York, 2006, s. 269-286.

Keck, Margaret E., Sikkink, Kathryn:	Activists Beyond Borders: Advocacy Networks in International Politics , Ithaca and London, Cornell University Press, 1998.
Ker Dinçer, Müjde:	Lobicilik , Alfa Yayınları, İstanbul, 1999.
Kirişçi, Kemal:	“Türkiye ve Avrupa Birliği: Katılım Öncesi Dönemin İç ve Dış Politika Dinamikleri”, Uluslararası İlişkiler , 2:8, Kış 2005-2006, s. 79-118.
Klüver, Heike:	“The Contextual Nature of Lobbying: Explaining Lobby Success in the European Union”, European Union Politics , 12:4, 2011, s. 483-506.
Klüver, Heike:	“Biasing Politics? Interest Group Participation in EU Policy-Making”, West European Politics , 35:5, 2012, s. 1114-1133.
Klüver, Heike:	“Informational Lobbying in the European Union: The Effect of Organisational Characteristics”, West European Politics , 35:3, 2012, s. 491-510.
Klüver, Heike:	“Lobbying as a collective enterprise: winners and losers of policy formulation in the European Union”, Journal of European Public Policy , 2013, 20:1, s. 59-76.
Klüver, Heike:	Lobbying in the European Union: Interest Groups: Lobbying Coalitions and Policy Change , Oxford University Press, 2013.
Koç, Vehbi:	Ortak Pazara Girmemizin Faydaları , Barış Dünyası, Sayı 17, Ekim, 1963.
Kunczik, Michael:	“Transnational Public Relations By Foreign Governments”, The Global Public Relations Handbook: Theory, Research and Practice , Ed. Krishnamurthy Sriramesh,

	Dejan Vercic, Lawrance Erlbaum Associates, New Jersey, 2003, s. 399-424.
Kuşku Sönmez, Eda:	“An Empirical Study Of Lobbying Success In The Context Of Turkey’s Accession Negotiations With The European Union”, Yayınlanmamış doktora tezi, Sabancı Üniversitesi, 2013.
Küçük, Mustafa:	“Uluslararası İlişkilerde Sosyal İnşacılık”, Uluslararası İlişkiler Teorileri , Der. Ramazan Gözen, , İletişim Yayınları, İstanbul, 2014.
Lehmann, Wilhelm:	“The European Parliament”, Lobbying the European Union: Institutions, Actors and Issues , Oxford University Press, 2009, s. 39-69.
Mahoney, Christine:	“Lobbying Success in the United States and the European Union”, Journal of Public Policy , 2007:27, s. 35-56.
Mahoney, Christine:	Brussels Versus the Beltway: Advocacy in the United States and the European Union , Georgetown University Press, Washington DC, 2008.
March, James G., Olsen, Johan P.:	“Logic of Appropriateness”, Arena Working Papers , WP 4/9, 2004.
Marshall, David:	“Who to Lobby and when: Institutional determinants of interest group strategies in European Parliament committees”, European Union Politics , 11:4, 2010, s. 553–575.
Mazey, Sonia, Richardson, Jeremy:	“Interests”, Developments in the European Union , Ed. Laura Cram vd., Macmillan Press, 1999, s. 105-129.

Mearsheimer, John J., Walt, Stephen M.:	İsrail Lobisi ve ABD Dış Politikası , Küre Yayınları, İstanbul, 2009.
Melissen, Jan:	“The New Public Diplomacy: Between Theory and Practice”, The New Public Diplomacy: Soft Power in International Relations , Ed. Jan Melissen, Palgrave Macmillan, New York, 2005.
Michalowicz, Irina:	“What determines influence? Assessing conditions for decision-making influence of interest groups in the EU”, Journal of European Public Policy , 14:1, 2007, s. 132-151.
Milliyet:	Tepkiler , 19 Aralık 1989.
Milliyet:	İKV Avrupa’yı işgal edecek , 13 Ocak 1995.
Milliyet:	İKV’nin mektubuna ters yanıt , 13 Ocak 1995.
Milliyet:	İspanya’dan GB’ye tam destek , 17 Kasım 1995.
Milliyet:	Milliyet, GB’nin önü açık , 23 Kasım 1995.
Milliyet:	Sivillerin güç birliği , 22 Mart 1997, (Çevrimiçi) http://www.milliyet.com.tr/1997/03/22/t/ekonomi/ab.html , ET: 1.6.2017.
Munyar, Vahap:	“TÜSİAD Almanlara sordu: Bizim Meclis kadar hızlı mısınız?”, Hürriyet , 15.3.2002, (Çevrimiçi) https://goo.gl/nWAurz , ET: 10.2.2017.
Nagel, Jack H.:	The Descriptive Analysis of Power , Yale University Press, 1975.

Nas, Çiğdem:	“Turkey-EU relations and the question of identity”, The European Union enlargement process and Turkey , Ed. Muzaffer Dartan, Çiğdem Nas, Marmara University Publishing, Istanbul, 2002.
Nas, Çiğdem:	“Darbe Girişimi Sonrasında AB-Türkiye İlişkileri: Türkiye’nin AB’li Geleceği Açısından Çıkarımlar”, İKV Değerlendirme Notu , No: 188, 2016.
Nas, Çiğdem:	A Modernized EU Turkey Customs Union: Expert Interviews and Analysis , Ed. Samuel Doveri Vesterbye, Sait Akman, European Neighbourhood Council, 2017.
Nas, Çiğdem:	“Türkiye’de Avrupa Birliği Algıları”, Yarım Asrın Ardından Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri: Tarihçe, Teoriler, Kurumlar ve Politikalar , Ed. Belgin Akçay, Sinem Akgül Açıkmeşe, 2. Baskı, Seçkin Yayınları, Ankara, 2017, s. 569-596.
Nugent, Neill:	The Government and Politics of the European Union , Palgrave Macmillan, 4th ed., 1999.
Nuray, Haluk:	“Türkiye ile AB Arasındaki Gümrük Birliği’nin Revizyonuna İlişkin Mutabakata Özel Sektör Bakışı”, İKV Değerlendirme Notu , No: 130, 2015.
Nye, Joseph S:	Yumuşak Güç: Dünya Siyasetinde Başarının Yolu , Elips Kitap, Ankara, 2005.
Nye, Joseph S, Welch, David A.:	Küresel Çatışmayı ve İşbirliğini Anlamak , İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2013.
OECD:	Lobbyists, Governments and Public Trust, Volume: 2, Promoting Integrity Through Self-regulation , OECD Publishing, 2012.

Onuf, Nicholas Greenwood:	World of Our Making: Rules and Rule in Social Theory and International Relations , Routledge, New York, 2013.
Opensecrets.org:	(Çevrimiçi) http://www.opensecrets.org/lobby/ , ET: 19.9.2018.
Öner, Selcen:	“Influential internal and external factors in German policy towards Turkey’s EU membership: more than ‘privileged partnership’; less than full membership?”, Eastern Journal Of European Studies , 5:2, December 2014, s. 93-116.
Öniş, Ziya:	“Domestic Politics, International Norms and Challenges to the State: Turkey-EU Relations in the post-Helsinki Era”, Turkish Studies , 4:1, 2003, s. 9-34.
Öniş, Ziya:	The Political Economy of Turkey's Justice and Development Party , 2004. (Çevrimiçi) https://ssrn.com/abstract=659463 , ET: 22.02.2018.
Özcan, Gencer:	“Türk Dış Politikasında Algılamalar, Karar Alma ve Oluşum Süreci”, XX. Yüzyılda Türk Dış Politikasının Analizi , Der. Faruk Sönmezoğlu, Der Kitabevi, 2016.
Özcan, Mehmet, Yalçın, Yeliz:	Dış Ticaret Faydaları Çerçevesinde AB-ABD Transatlantik Ticaret ve Yatırım Ortaklığının Türkiye Ekonomisine Etkileri: İşaret Kısıtlı Yapısal VAR Uygulaması , İKV Yayınları, İstanbul, 2015.
Özdemir, Haluk:	Bütünleşmesinin Teori ve Dinamikleri , 2. Baskı, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2015.
Öztürk, Meltem:	“Avrupa Birliği – Türkiye İlişkilerinde Lobiciliğin Konumu”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, 1999.

Quittkat, Christine:	"The European Commission's Online Consultations: A Success Story?", Journal of Common Market Studies , 49:3, 2011, s. 653–674.
Panke, Diana:	"Lobbying Institutional Key Players: How States Seek to Influence the European Commission, the Council Presidency and the European Parliament", Journal of Common Market Studies , 50:1, 2012, s. 129–150.
Pollack, Mark A.:	"Representing diffuse interests in EC policy-making", Journal of European Public Policy , 4:4, 1997, s. 572-590.
Rasmussen, Anne:	"Party soldiers in a non-partisan community? Party linkage in the European Parliament", Journal of European Public Policy , 15:8, 2008, s. 1164–1183.
Rasmussen, Anne, Alexandrova, Petya:	"Foreign Interests Lobbying Brussels: Participation of non-EU Members in Commission Consultations", Journal of Common Market Studies , 50:4, 2012, s. 614-631.
Resmi Gazete:	5174 Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği ile Odalar ve Borsalar Kanunu , 1 Haziran 2004, (Çevrimiçi) https://goo.gl/9pL7f7 , ET: 30.5.2017.
Reus-Smit, Christian:	"Konstrüktivizm", Uluslararası İlişkiler Teorileri , Ed. Scott Burchill, Andrew Linklater vd., 2. Baskı, Küre Yayınları, İstanbul, 2013, s. 279-310.
Roger, Lea, Winzen, Thomas:	"Party groups and committee negotiations in the European Parliament: outside attention and the anticipation of plenary conflict", Journal of European Public Policy , 22:3, 2015, s. 391-408.
Saatçioğlu, Beken:	"AKP's 'Europeanization' in Civilianization, Rule of Law and Fundamental Freedoms: The Primacy of Domestic Politics",

	Journal of Balkan and Near Eastern Studies , 16:1, 2014, s. 86-101.
Sahilyol, Mehmet Kaan:	"Ethnic Turks in the European Union: Towards a Turkish Lobby in Europe", Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, 2008.
Sancar, Gaye Aslı:	Kamu Diplomasisi ve Uluslararası Halkla İlişkiler , Beta Yayınları, İstanbul, 2014.
Savaş, F. Vural:	Neden Ortak Pazar? , Milliyet, 17 Ekim 1968.
Saygın, Didem:	"Avrupa Parlamentosu: Kısıtlı Yetkilerden Demokrasiye", Başlangıçtan Günümüze Avrupa Birliği Kurumları , Ed. Ercüment Tezcan, Hayat Yayıncılık, İstanbul, 2013.
Schendelen, M. P. C. M. Van:	More Machiavelli in Brussels: The Art of Lobbying the EU , 3rd ed., Amsterdam University Press, 2009.
Sidjanski, Dusan:	"Pressure Groups and the European Economic Community", Government and Opposition , London, 2:3 3, April-July 1967, s. 397-416.
Solak Tuygun, Feza:	"Ulusötesi Bir Çıkar Grubu Sistemi Olarak Avrupa Birliği: Türk Çıkar Gruplarının Örgütlenme ve Avrupa Birliği Kurumları Karar Alma Süreçlerindeki Etkinliği", Yayınlanmamış doktora tezi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, 2016.
Sönmezoğlu, Faruk:	Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi , Der Yayınları, İstanbul, 2012.
Spini, Debora:	"Civil society and the democratisation of global Public space", Civil Society and International Governance: The role of non-state actors in global and regional regulatory

	frameworks , Ed. David Armstrong vd, Routledge, 2011, s. 15-30.
Szondi, Gyorgy:	"Introducing Market Economy: Institutions and Instruments: The Role of Public Relations in Transition Economies", The Pantheon of International Public Relations For Nation States: Country Promotion In Central And Eastern Europe , Poznan, Piar.PI, 2005, s. 207-229.
Szondi, Gyorgy:	"Public Diplomacy and Nation Branding: Conceptual Similarities and Differences", Discussion Papers in Diplomacy , Netherlands Institute of International Relations 'Clingendael' No. 112, 2008.
TBMM:	VII. Demirel Hükümeti Programı , (Çevrimiçi), https://www.tbmm.gov.tr/hukumetler/HP49.htm , ET: 07.09.2018.
TBMM:	I. Çiller Hükümeti Programı , (Çevrimiçi), https://www.tbmm.gov.tr/hukumetler/HP50.htm , ET: 07.09.2018.
TBMM Tutanak Dergisi:	23 Mayıs 2003, (Çevrimiçi) https://www.tbmm.gov.tr/tutanak/donem22/yil1/bas/b084m.htm , ET: 10.12.2017.
TBMM Tutanak Dergisi:	Dönem 22, Cilt 121, Yasama yılı: 4, 25 Mayıs 2006.
TBMM Tutanak Dergisi:	Dönem 22, Cilt 1, Yasama yılı: 1, 17 Aralık 2002.
T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı:	İKV'den AB Sürecinde İdari Yapılanma Önerileri , 2 Eylül 2004, (Çevrimiçi) http://www.ab.gov.tr/p.php?e=37288 , ET: 3.6.2017.

T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı:	Siyasi Reformlar-I , Yayın no:4.
T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı:	Avrupa Birliği İletişim Stratejisi , 2014.
T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı:	2003-11-05 AB İletişim Grubu Toplantısı , (Çevrimiçi) http://www.ab.gov.tr/index.php?p=27980&l=1 , ET: 20.03.2017.
T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı:	Müzakere Çerçeve Belgesi , (Çevrimiçi) https://ab.gov.tr/muzakere-cerceve-belgesi_46229.html , ET: 24.11.2018.
T.C. Başbakanlık Avrupa Birliği Genel Sekreterliği:	Avrupa Birliği Yolunda ABGS'nin 10 Yılı , Ankara, 2011.
Tekeli, İlhan, İlkin, Selim:	Türkiye ve Avrupa Topluluğu: Ulus Devletini Aşma Çabasındaki Avrupa'ya Türkiye'nin Yaklaşımı , 1. Kitap, Ümit Yayıncılık, Ankara, 1993.
Tekeli, İlhan, İlkin, Selim:	Türkiye ve Avrupa Topluluğu: Ulus Devletini Aşma Çabasındaki Avrupa'ya Türkiye'nin Yaklaşımı , 2. Kitap, Ümit Yayıncılık, Ankara, 1993.
Tekeli, İlhan, İlkin, Selim:	Türkiye ve Avrupa Birliği: Ulus Devletini Aşma Çabasındaki Avrupa'ya Türkiye'nin Yaklaşımı , 3. Kitap, Ümit Yayıncılık, Ankara, 2000.
Terzi, Özlem:	"Soğuk Savaş Sonrasında Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri: Ekonomik Gündemden Siyasi Gündeme", Türk Dış Politikasının Analizi , Der. Faruk Sönmezoğlu, 3. Baskı, Der Yayınları, İstanbul, 2004, s. 453-464.

Tezcan, Ercüment:	Avrupa Birliği Komisyonu , USAK Yayınları, Ankara, 2007.
Tezcan, Ercüment:	Avrupa Birliği Kurumlar Hukuku , USAK Yayınları, Ankara, 2007.
Tezcan, Ercüment:	“Avrupa Birliği’nde Politika Yapımı / Karar Alma”, Avrupa Birliği: Tarihçe, Teoriler, Kurumlar ve Politikalar , Ed. Belgin Akçay, İlke Göçmen, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2012, s. 281-217.
Tezcan, Ercüment:	“Avrupa Parlamentosu”, Avrupa Birliği: Tarihçe, Teoriler, Kurumlar ve Politikalar , Ed. Belgin Akçay, İlke Göçmen, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2012, s. 109-134.
Tezcan, Ercüment:	“Avrupa Birliği Karar Alma Konsepti ve Karar Alma Süreçlerinin Sınıflandırılması”, Avrupa Birliği’nde Karar Alma Mekanizması, Yardımcı Organlar ve Ajanslar , Ed. Ercüment Tezcan, İlhan Aras, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul, 2013, s. 7-206.
Tezcan, Ercüment:	“Avrupa Birliği Ajanslarıyla İlgili Birtakım Değerlendirmeler”, Avrupa Birliği’nde Karar Alma Mekanizması, Yardımcı Organlar ve Ajanslar , Ed. Ercüment Tezcan, İlhan Aras, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul, 2013, s. 525-557.
Tezcan, Ercüment:	“Avrupa Birliği’nde İstişari Organlar ve Oluşumlar”, Avrupa Birliği’nde Karar Alma Mekanizması, Yardımcı Organlar ve Ajanslar , Ed. Ercüment Tezcan, İlhan Aras, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul, 2013, s. 209-258.
Tezcan, Ercüment:	“Avrupa Birliği - Türkiye İlişkileri”, Avrupa Birliği’nin Doğu Avrupa ve Batı Balkanlar Genişlemesi: AB36 Mümkün mü? , Der. Ercüment Tezcan vd., Sentez Yayıncılık, İstanbul, 2015, s. 745-794.

Tezcan, Ercüment, Aras, İlhan:	“Adalet ve Kalkınma Partisi’nde Euroseptisizm: Avrupa Birliği Desteğinin Eleştiriye Dönüşümü”, Uluslararası Hukuk ve Politika , 11:41, 2015, s. 1-35.
Thiele, Leslie Paul:	Thinking Politics: Perspectives in Ancient, Modern, and Postmodern Political Theory , Chatnam NJ, Chatnam House, 1997.
TOBB:	Basın bülteni: EUROCHAMBRES Başkanlık Divanı Toplandı , 1 Nisan 2005, (Çevrimiçi) https://goo.gl/JsoHPi , ET: 26.5.2017.
TOBB:	Panel: Avrupa Komisyonu 2010 Yılı Türkiye İlerleme Raporu: Katılım Sürecinin Neresindeyiz? , 23 Kasım 2010, (Çevrimiçi) https://goo.gl/kCoHrn , ET: 22.12.2017.
TOBB:	Basın bülteni: Ermeni iddialarıyla ilgili ‘lobi’ye devam...TOBB ETÜ’de araştırma enstitüsü kuruluyor , 23 Ocak 2012, (Çevrimiçi) https://goo.gl/f3J8kM , ET: 26.5.2017.
TOBB:	Basın bülteni: Benim ülkemde birilerinin dediği değil, halkın dediği olur , 4. Aralık 2016, (Çevrimiçi) https://goo.gl/U7xNdi , ET: 26.5.2017.
TOBB:	Basın bülteni: Halim Mete, İmaj Kampanyası Basın Lansmanı’na katıldı , 27 Mart 2017, (Çevrimiçi) https://goo.gl/PnXRdH , ET: 26.5.2017.
Tocci, Nathalie:	“Europeanization in Turkey: Trigger or Anchor for Reform?”, South European Society & Politics , 10:1, 2005, s. 73-83.
Tocci, Nathalie:	Türkiye'nin Avrupa'daki Geleceği: ABD - AB - Ortadoğu üçgeninde Türkiye'nin yeri , İnkılap Yay., İstanbul, 2013.
Transparency Register:	Statistics for the Transparency Register , (Çevrimiçi), https://goo.gl/cp263i , ET: 02.03.2016.

Tsebelis, George:	"The Power of the European Parliament as a Conditional Agenda Setter", The American Political Science Review , 88:1, 1994, s. 128-142.
Tuncer, Hüner:	Diplomasinin Evrimi: Gizli Diplomasiden Küresel Diplomasiye , Kaynak Yayınları, İstanbul, 2009.
Türkeş, Alparslan:	"Türkiye ve Çok Yönlü İlişkilerin Önemi", Yeni Türkiye , Yıl: 1, Sayı:3, Mart-Nisan 1995, s. 62-63.
TÜSİAD:	Türkiye’de Demokratikleşme Perspektifleri , Rapor no: T/97 – 207, 1997.
TÜSİAD:	Adherence to Economic Program and EU Accession Processare Primary Issues Facing the New Government , TS/BAS/02-099, 4 Kasım 2002. (Çevrimiçi) https://goo.gl/aQ5Hyy , ET: 22.02.2018.
TÜSİAD:	Kopenhag Kararları ile Türkiye’nin AB ile üyelik müzakerelerine başlama perspektifi netleşti , TS/BAS/02-115, 16 Aralık 2002. (Çevrimiçi) https://goo.gl/yYZ24f , ET: 22.02.2018.
TÜSİAD:	Basın Bülteni: “AB, Türkiye ile müzakere sürecinde akılcı ve ileri görüşlü bir tutum sergileyerek kısır döngülerden kaçınmalıdır” , 30 Kasım 2006, (Çevrimiçi) https://goo.gl/QiMBiv , ET: 20.02.2018.
TÜSİAD:	Basın bülteni: “Fransa, Türkiye’nin AB’ye tam üyelik sürecini engelleyemez” , 27 Temmuz 2007, (Çevrimiçi) https://goo.gl/8dvp1B , ET: 20.02.2018.
TÜSİAD:	Avrupa Birliği Kapı Aralığına Sıkışmış Ülke: Kuzey Kıbrıs , Yayın no: TÜSİAD- T/2009-03/483, 2009.

TÜSİAD:	Çalışma Raporu , 2012.
TÜSİAD:	Basın Bülteni , TS/Mİ-BÜL/13-72, 5 Aralık 2013. (Çevrimiçi) https://goo.gl/rbT8yN , ET: 22.02.2018.
TÜSİAD:	TÜSİAD, Darbe Girişiminin Ardından Uluslararası Kamuoyunu Doğru Yönlendirebilmek İçin Harekete Geçti , 25 Temmuz 2017, (Çevrimiçi) https://goo.gl/YLt1sB , ET: 27.4.2017.
TÜSİAD:	TÜSİAD Broşürü , (Çevrimiçi) http://tusiad.org/tr/brosur , ET: 20.01.2017.
Uğur, Mehmet:	“Testing times in EU–Turkey relations: the road to Copenhagen and beyond”, Journal of Southern Europe and the Balkans , 5:2, 2003, s. 165-184.
Uğur, Mehmet, Yankaya, Dilek:	“Policy Entrepreneurship, Policy Opportunism, and EU Conditionality: The AKP and TÜSİAD Experience in Turkey”, Governance: An International Journal of Policy, Administration, and Institutions , 21:4, 2008, s. 581-601.
Uzgel, İlhan:	“AKP Kitabı: Bir Dönüşümün Bilançosu (2002-2009)”, AKP: Neoliberal Dönüşümün Yeni Aktörü , Der. İlhan Uzgel, Bülent Duru, Phoneix Yayınları, Ankara, 3. Baskı, 2013, s. 11-39.
Ülgen, Sinan, Yenigün, Dilek Pelin:	“Gümrük Birliği’nde Yeni Dönem ve İş Dünyası”, TÜSİAD Raporu , Yayın No: T/2015,10-568, 2015.
Üstünel, Besim:	Ortak Pazar Karşısında Türkiye’nin Hevesleri , Milliyet, 13 Ekim 1967.

Van Ham, Peter:	"The Rise of the Brand State: The Postmodern Politics of Image and Reputation", Foreign Affairs , 80:5, (Sep/Oct 2001), s. 2-6.
Wendt, Alexander:	"Anarchy is What States Make of it: The Social Construction of Power Politics", International Organization , 46:2, Spring 1992, s. 391-425.
Wendt, Alexander:	Uluslararası Siyasetin Sosyal Teorisi , Küre Yayınları, İstanbul, 2012.
White, Candace, Radic, Danijela:	"Comparative Public Diplomacy: Message Strategies of Countries in Transition", Public Relations Review , 40:3, 2014, s. 459-465.
Wodka, Jakub:	"Institutional Aspects of the (De-)Europeanization of Turkish Political Parties. The Case of the Justice and Development Party (AKP) and the Republican People's Party (CHP)", Journal of Balkan and Near Eastern Studies , 2015, s. 1-18.
Yalçın, Aydın:	Ortak Pazar ve Biz , Milliyet, 3 Ekim 1968.
Yalvaç, Faruk:	"Uluslararası İlişkilerde Teori Kavramı ve Temel Teorik Tartışmalar", Uluslararası İlişkiler Teorileri , Der. Ramazan Gözen, İletişim Yayınları, İstanbul, 2014.
Yeni Şafak:	AB'ye "sivil" çıkarma , 23 Kasım 2004, (Çevrimiçi) https://goo.gl/Y3b2S5 , ET: 10.12.2017.
Yeni Yüzyıl:	Brüksel'de Baykal rüzgârı , 19 Ekim 1995.
Yeni Yüzyıl:	Baykal'ın Alman çıkarması , 21 Ekim 1995.

Yılmaz, Gözde:	“EU Conditionality Is Not the Only Game in Town! Domestic Drivers of Turkey’s Europeanization”, Turkish Studies , 15:2, 2014, s. 303-321.
Zaharna, Rhonda S.:	“Mapping out a Spectrum of Public Diplomacy Initiatives”, Routledge Handbook of Public Diplomacy , Ed. Nancy Snow, Philip M. Taylor, Routledge, New York, 2009, s. 86-100.
Zetter, Lionel:	Lobbying: The Art of Political Persuasion , 2. Baskı, Harriman House, Hampshire, 2011.

EKLER

EK-1: Mülakat Listesi

Kurum	Görüşülen Kişi	Unvan	Mülakat Tarihi
AB Dış Eylem Servisi	Yetkili-1	Bürokrat: Türkiye Masası	25.7.2017
Avrupa Komisyonu	Yetkili-1	Bürokrat: Türkiye Masası	30.6.2017
Avrupa Parlamentosu	Laura Batalla Adam	AP Türkiye Forumu Genel Sekreteri	12.7.2017
Avrupa Parlamentosu	Jordi Sole	Parlamento Üyesi	12.7.2017
Avrupa Parlamentosu	Yetkili-1	Parlamenter Asistanı	18.7.2017
Avrupa Parlamentosu	Takis Hadjigeorgiou	Parlamento Üyesi	11.7.2017
AK Parti	Asiye Bilgin	Brüksel Temsilci Yardımcısı	20.9.2017
CHP	Kader Sevinç	Brüksel Temsilcisi	23.6.2017
EPC	Amanda Paul	Kıdemli Analist	30.6.2017
Euractiv.com	Zeynep Göğüş	Gazeteci-araştırmacı	27.12.2017
FEPS	Vassilis Ntousas	Siyasi danışman	27.7.2017
İKV	Haluk Nuray	Brüksel Temsilcisi	29.6.2017

KAGİDER	Aslıhan Tekin	Brüksel Temsilcisi	14.12.2017
Lobi Firması	Yetkili-1	Lobici	23.2.2018
T.C. Dış İşleri Bakanlığı	Yetkili-1	Uzman (Avrupa Birliği Başkanlığı)	20.12.2017
T.C. Dış İşleri Bakanlığı	Barış Elmener	Müsteşar (Türkiye AB Daimi Temsilciliği)	29.6.2017
TOBB	Mustafa Bayburtlu	Avrupa Birliği Daire Başkanı	20.1.2018
TÜSİAD	Bahadır Kaleağası	Genel Sekreter – Eski Brüksel Temsilcisi	1.11.2017
TÜSİAD	Dilek Aydın	Brüksel Temsilcisi	27.6.2017

EK-2: Mülakatlarda Sorulan Sorular

Çıkar Grubu Temsilcilerine Yöneltilen Sorular

AB düzeyinde çıkar temsiline ilişkin genel sorular

1. AB kurumlarına yönelik lobicilik hakkında genel bir çerçeve çizebilir misiniz? Ulusal düzeyde lobiciliğe göre farklılaşan yönler, zorluklar ve bu zorlukları aşmak için gereken temel unsurlar nelerdir?
2. AB karar alıcılarını etkileyebilmek için en önemli faktörler nelerdir? (Finansal kaynaklar, teknik uzmanlık, kurumun tanınırlığı, kamuoyunu mobilize edebilme gücü vs.)

İncelenen kurumun lobi çalışmalarına ilişkin genel sorular

3. Lobi çalışmalarınızda Türkiye'nin üyelik sürecine yönelik faaliyetler mi yoksa kendi çalışma alanınıza yönelik faaliyetler mi öncelikli?
4. Lobi çalışmalarınızda hangi yöntemleri kullanıyorsunuz?
5. Lobi çalışmalarınızda hangi kanallar ve kurumlar daha etkin?
6. Türkiye'nin AB üyeliği doğrultusunda lobi çalışmaları yürütürken hangi argümanları kullanıyorsunuz. Bir başka deyişle, AB neden Türkiye'yi içine alsın sorusuna temelde hangi yanıtları vererek lobi yapıyorsunuz? Bununla bağlantılı olarak, lobi çalışmalarınızı zaman içinde değerlendirdiğinizde, geçmişten bugüne yöntemlerde ya da kullanılan argümanlarda bir değişiklik olduğunu söyleyebilir misiniz?
7. Türkiye-AB ilişkilerindeki dalgalanmalar lobi çalışmalarınızı etkiliyor mu?
8. Lobi çalışmalarınız sonrasında politika değişikliği sağladığınız birkaç somut örnek verebilir misiniz?
9. Kolektif lobi faaliyetlerine katılıyor musunuz? Katılıyorsanız, hangi gruplarla işbirliği yapıyorsunuz?

10. Devletin sivil toplumun sürece dâhil etme konusunda yeterli çabayı sarf ettiğini düşünüyor musunuz? Bu bağlamda AB'ye yönelik lobi çalışmalarında devlet-çıkar grubu ilişkisini değerlendirebilir misiniz?

11. Türkiye'nin AB katılım sürecinde yürüttüğünüz lobi çalışmalarını geçmişten bugüne değerlendirdiğinizde, bu sürecin kurumunuzda bir dönüşüm yarattığını söyleyebilir misiniz? (Bu soruya evet cevabı verilmesi durumunda, dönüşümün ne yönde ve ne boyutta olduğu sorulmuştur.)

İncelenen kurumun lobi çalışmalarına ilişkin spesifik sorular

Bu başlık kapsamında her kurum için, çalışma alanına ve lobi çalışmalarının odaklandığı konulara göre farklılaşan sorular hazırlanmıştır.

AB Kurumlarından Siyasetçi ve Bürokratlara Yöneltilen Sorular

1. AB düzeyinde yürütülen lobi çalışmalarının etkili olmasında hangi faktörler belirleyicidir? (Çıkar grubunun finansal kaynakları, teknik uzmanlığı, tanınırlığı, kamuoyunu mobilize edebilme gücü vs.)
2. AB düzeyinde yürütülen lobi çalışmaları için hangi lobi kanalları daha etkilidir?
3. Sizce Türk çıkar grupları bu kanalları etkin kullanıyor mu?
4. Hangi çıkar grupları daha aktif lobi çalışmaları yürütüyor?
5. Türk çıkar gruplarının kurumunuza ya da size yönelik yürüttüğü lobi çalışmalarında temel hedef ve motivasyonları ve temel argümanları nelerdir?
6. Çıkar gruplarının kurumunuza ya da size yönelik lobi çalışmalarının yoğunluğunda zaman içinde farklılıklar ortaya çıkıyor mu? Türkiye-AB ilişkilerindeki dalgalanmalar, lobi çalışmalarını ne ölçüde etkiliyor?
7. Zaman içinde, çıkar gruplarında bir dönüşüm meydana geldiğini düşünüyor musunuz?

Bu soruların yanı sıra görüşülen kişiye, mensubu olduğu kuruma göre farklılaşan sorular da yöneltilmiştir. Örneğin Parlamento üyeleriyle yapılan görüşmelerde Türkiye-AB KPK'nın lobi çalışmalarına etkisinin olup olmadığı ve Parlamento'nun Türkiye ile müzakerelerin durdurulmasına yönelik tavsiye kararı alınması sürecinde hangi çıkar gruplarının lobi yaptığı gibi sorular yöneltilmiştir.

Uzmanlara Yönelik Sorular

1. AB düzeyinde yürütülen lobi çalışmalarının etkili olmasında hangi faktörler belirleyicidir? (Çıkar grubunun finansal kaynakları, teknik uzmanlığı, tanınırlığı, kamuoyunu mobilize edebilme gücü vs.)
2. AB düzeyinde yürütülen lobi çalışmaları için hangi lobi kanalları daha etkilidir?
3. Sizce Türk çıkar grupları bu kanalları etkin kullanıyor mu?
4. Genel olarak değerlendirdiğinizde hangi grup türleri Brüksel’de daha aktif lobi çalışmaları yürütüyor?
5. Lobi çalışmalarının yoğunluğunda zaman içinde farklılıklar ortaya çıkıyor mu? Türkiye-AB ilişkilerindeki dalgalanmalar, lobi çalışmalarını ne ölçüde etkiliyor? Türk çıkar grupları hangi dönemlerde Brüksel’de daha etkiliydi?
6. Zaman içinde, çıkar gruplarında bir dönüşüm meydana geldiğini düşünüyor musunuz?

Bu soruları yanı sıra, görüşülen kişinin mesleğine (Gazeteci, akademisyen, düşünce kuruluşu üyesi vs) ve uzmanlık alanına göre değişen sorular yöneltilmiştir. Ayrıca, görüşmeler esnasında verilen yanıtlara göre ortaya çıkan yeni sorular da sorulmuştur.

ÖZGEÇMİŞ

1983 yılında İstanbul'da doğdu. Etiler Lisesi'nden 2000 yılında mezun oldu, lisans eğitimini 2006'da İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Halkla İlişkiler ve Tanıtım Bölümü'nde tamamladı. Aynı yıl İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Anabilim Dalı'nda başladığı yüksek lisans eğitimini, 2009 yılında "Yerel Yönetimlerde Halkla İlişkiler Üzerine Karşılaştırmalı Bir Çalışma: Çatalca ve Nanterre Belediyeleri" başlıklı tezle tamamladı. 2011 yılında İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Avrupa Birliği Anabilim Dalı doktora programına kabul edildi. İş yaşamına İstanbul Teknik Üniversitesi Girişimcilik ve İnovasyon Uygulama Araştırma Merkezi'nde Öğretim Görevlisi olarak devam etmektedir.

AKADEMİK ÇALIŞMALAR

Yurttaş, Alper: "Letonya'nın Avrupa Birliği'ne Katılım Süreci", **Avrupa Birliği'nin Doğu Avrupa ve Batı Balkanlar Genişlemesi: AB36 Mümkün Mü?**, Ed. Ercüment Tezcan, Altuğ Günar, İlhan Aras, Sentez Yayıncılık, 2015, s. 269-306.

Yurttaş, Alper, Şekercioğlu, Selma: "The EU's Changing Discourse in the EU Documents on Civil Society in Turkey", **Contemporary Perspectives on Turkey's EU Accession Process: A Reluctant European?**, Ed. Catherine MacMillan, Cambridge Scholars Publishing, 2018, s. 18-36.